ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

6

ANUL X

1957

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

6

ANUL X

1957

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția: BUCUREȘTI, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 1.50.81

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICIILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

S U M A R

СОДЕРЖАНИЕ

SOMMAIRE

EDUCAȚIA PATRIOTICĂ ȘI SARCINILE ȘTIINȚEI ISTORIEI

Împlinirea a zece ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne reprezintă nu numai aniversarea unui asemenea act ca abolirea monarhiei — instituție feudală, moștenire a evului mediu — nu simpla înlocuire a regatului cu o republică oarecare, ci aniversarea acelui eveniment prin care Romînia a pornit pe drumul revoluției socialiste — instaurarea Republicii Populare Romîne, formă de stat nouă, înaintată pe treptele evoluției sociale, puternic instrument pentru realizarea unui țel nobil: victoria orînduirii socialiste în țara noastră.

Aniversarea Republicii Populare Romîne prilejuiește reflecții serioase asupra modului în care forțele vechii orînduiri — monarhia și clasele dominante — au influențat cercetările istoriei și, pe această cale, au denaturat conținutul noțiunii de patriotism. Pentrucă, dintre toate disciplinele, istoria este cea mai direct legată de problema formării conștiinței patriotice a poporului.

Cît de actuale sînt, încă și acum, cuvintele rostite cu mai bine de o sută de ani în urmă, la 24 noiembrie 1843, de către Mihail Kogălniceanu, la deschiderea cursului de istoria națională în Academia Mihăileană:

„... Cînd ași fi așa de norocit să dezvoltez mai mult în inima D-voastră interesul pentru istoria patriei, m'ași făli că am sporit în D-voastră și iubirea către patrie, și că prin urmare am contribuit la păstrarea naționalității căci ce poate mai mult să ne-o păstreze, decît această istorie, care ni arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și, ca regulă de trei, ne descoperă și numărul necunoscut: ce avem să fim".

Concepția marxist-leninistă ne ajută să dezvoltăm pe o treaptă mai înaltă ideea exprimată de Mihail Kogălniceanu în ultimele cuvinte ale frazei de mai sus: ea ne ajută să cunoaștem și să cercetăm în mod obiectiv istoria patriei, trecutul de luptă al poporului pentru eliberarea de asuprire națională și socială. Dar, în același timp, concepția materialist-istorică ne ajută să cunoaștem legile obiective ale dezvoltării societății, să găsim legătura internă dintre evenimente pentru a le putea interpreta veridic, ne ajută deci să descoperim și perspectivele de viitor, să deslușim drumul ascendent al istoriei țării și poporului nostru.

Pentru a grăbi mersul nostru înainte, sînt necesare anumite condiții, sînt necesare forțe motrice materiale și spirituale. Între acestea din urmă, un loc de frunte îl ocupă patriotismul socialist, care e organic legat de internaționalismul proletar. Se știe că totdeauna conștiința maselor e oglinda fidelă a tăriei unui stat. Iar conștiința aceasta nu ia naștere singură, spontan. La întărirea și dezvoltarea patriotismului socialist, frontul istoric, oamenii de știință de pe tărîmul istoriei sînt chemați să răspundă în primul rînd. Patriotismul socialist reprezintă o îmbinare armonioasă a tradițiilor celor mai nobile și luminoase ale maselor populare — chiar și din orînduirile trecute bazate pe exploatare — cu istoria revoluției socialiste, cu istoria celor zece ani de republică populară.

Patriotismul — despre care Vladimir Ilici Lenin spunea că este unul dintre cele mai profunde sentimente, statornicite prin existența de veacuri și milenii a unor patrii — a început să aibă acum un sens mai adînc, un conținut mai bogat, mai complex, să devină cu adevărat o puternică forță motrice a noii societăți . Dragostea față de munții și apele țării, față de pămîntul natal udat de sîngele atîtor generații, se contopește acum în mod inevitabil în conștiința oamenilor muncii cu dragostea și devotamentul pentru o nouă orînduire socială, pentru patria nouă pe care o simt a lor, se contopește cu sentimentul că poporul însuși a devenit stăpîn pe destinele sale, că are motive înmiite să-și iubească și mai mult patria, căci patria aceasta îi aparține cu tot ce are ea mai de preț, cu toate bunurile sale, materiale și spirituale. Pe această bază se dezvoltă patriotismul socialist.

Este ilustrativ în această privință exemplul Țării Sovietelor, care a împlinit de curînd patruzeci de ani de existență, prima țară în care a învins socialismul și care a deschis calea pe care merg și alte țări ; patriotismul sovietic este un patriotism de tip superior, apărut în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, pe baza victoriei orînduirii socialiste, pe baza desființării asupririi naționale și sociale. Încă în anul 1914 — deci înainte de victoria revoluției proletare — Lenin scria următoarele :

„Ne este oare străin nouă, proletarilor conștienți velico-ruși, sentimentul mîndriei naționale? Desigur că nu ! Ne iubim limba și patria, activăm mai mult decît oricine pentru a ridica masele *ei* muncitoare (adică 9/10 din populația *ei*) la o viață conștientă de democrați și socialiști. Este cel mai dureros lucru pentru noi să vedem și să simțim la ce violențe, asuprire și batjocuri este supusă minunata noastră patrie de către călăii țarului, de către nobilime și capitaliști”[1].

Ideea exprimată în cuvintele marelui Lenin ridică printre altele și problema atitudinii ce trebuie luată de către forțele socialiste — deci și de cercetătorii istorici marxiști — în legătură cu felul în care să privească istoria dinainte de triumful revoluției socialiste.

Istoria Romîniei ca, de altfel, și istoria altor țări, e plină de aspecte, de fenomene complexe, contradictorii, care, din punct de vedere al educării maselor în spiritul patriotismului socialist, trebuie analizate cu multă atenție și cu mult discernămînt. Istoricul marxist are datoria să

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Buc., Ed. P.M.R., 1952, p. 89.

dea răspunsuri precise, clare, la o serie de probleme pe care revoluția culturală le pune cu deosebită ascuțime în ceea ce privește studiul istoriei.

De exemplu, cum trebuie privite patriotismul socialist, luptele și în general luptele de clasă care au caracterizat istoria țării noastre ca și istoria altor țări? Și, de asemenea, care este adevăratul raport, adevărata corelație între lupta de clasă și lupta de eliberare națională?

Pe baza studierii obiective, științifice, istoricii marxiști pot oare să aprobe acțiunile unor reprezentanți ai fostelor clase stăpînitoare, acțiunile unor mari comandanți de oști și ale unor reprezentanți politici ai acestor clase care au fost urmați de masele populare în diferite perioade și împrejurări istorice?

Materialismul istoric a respins „teoriile" idealiste asupra personalității ca forță motrice a societății și a dat o concepție cu adevărat științifică asupra rolului personalității și al maselor populare în procesele istorice. Cultul personalității este străin marxism-leninismului, este străin istoricilor marxiști; dar negarea lui nu înseamnă nicidecum negarea sau minimalizarea rolului personalității. Personalitățile exercită de multe ori o mare influență asupra societății, dar această influență e determinată de orînduirea internă a acesteia. De-a lungul istoriei țării noastre, s-au ridicat din rîndurile poporului numeroși conducători, mii de eroi care au dat dovadă de dragoste și devotament față de patrie și de popor și s-au sacrificat pentru el. Adevăratul făuritor al istoriei e însă poporul, creatorul valorilor materiale și spirituale, „izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor fără de care stăpînitorii n-ar fi nimică", cum spunea același Mihail Kogălniceanu.

Interpretarea materialistă a istoriei, înțelegerea justă a rolului personalității ne ajută să găsim și limitele meritelor acestor personalități și să putem astfel stabili în mod științific rolul uriaș, hotărîtor al poporului, al maselor, în desfășurarea istoriei.

Istoricii burghezi au ignorat sau au neglijat studiul bazei economice atribuind un rol exagerat instituțiilor de suprastructură. Acest mod de a privi istoria societății omenești era de natură să scoată din cîmpul vizual pe creatorii de bunuri materiale, care făureau bazele economice ale societății și care constituiau totodată forța principală în marile evenimente ale istoriei — războaie, revoluții. Punîndu-se accentul pe instituțiile de suprastructură, în mod firesc se deplasa atenția asupra reprezentanților claselor stăpînitoare, cărora li se atribuiau merite istorice exclusive sau destul de des exagerate. De aci prezentarea istoriei sub formă de biografii mai mult sau mai puțin romanțate ale unor conducători și ale unor fenomene spectaculoase ca: războaie, victorii, înfrîngeri, cuceriri în care figurile centrale erau regulat vîrfurile claselor stăpînitoare (împărați, regi, voievozi, mari feudali, generali, politicieni renumiți), iar baza socială a acestor fenomene — masele populare — apăreau fragmentar, disparat sau într-o lumină falsă.

Istoria celor zece ani care au trecut de la proclamarea republicii noastre populare — ani în care masele populare, conduse de un partid legat de mase, Partidul Muncitoresc Romîn, au făurit prin muncă și luptă eroică o orînduire nouă, superioară celorlalte orînduiri — constituie

pentru cercetător un puternic argument în plus, ca să poată demonstra că toate marile fenomene ale istoriei care au determinat dezvoltarea istorică progresivă a societății pe teritoriul țării noastre, au avut la baza lor acțiunea și eforturile maselor populare, ale producătorilor de bunuri materiale.

Istoriografia nouă, marxist-leninistă, a putut stabili just, științific, atît aportul acestor mase la lupta de eliberare a poporului, cît și rolul bine circumscris al marilor personalități, al marilor figuri din istoria noastră.

Cercetările istorice din anii puterii populare, și îndeosebi din ultimii ani, au scos, de pildă, în evidență baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare, legătura — dovedită prin noile descoperiri de documente — între personalitatea unor mari revoluționari, ca Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu și lupta maselor populare, rolul proletariatului și al țărănimii în dezvoltarea progresivă a societății romînești la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea. Cercetătorii istorici, călăuziți de învățătura clasicilor marxism-leninismului, se străduiesc să stabilească un raport just între lupta de clasă și lupta de eliberare națională, dînd, pe baza adevărului științific, pe baza documentării riguroase, lămuriri clare asupra unor evenimente din istoria țării cînd interesele unor clase diferite și uneori antagoniste ale societății romînești au coincis sau, dimpotrivă, nu au coincis în lupta de eliberare națională. Metoda de cercetare științifică condamnă atît idealizarea personalităților, de obicei recrutate din rîndurile claselor stăpînitoare din trecut, cît și minimalizarea meritelor incontestabile ale acestor personalități, minimalizare „motivată" deseori prin teama ca nu cumva să se înțeleagă că meritele acestora ar absolvi de învinuiri și clasa dominantă din care ei proveneau.

Marxism-leninismul și experiența istorică ne învață că în societatea bazată pe clase antagoniste, lupta de clasă nu încetează niciodată. Această teză trebuie însă înțeleasă în mod just, nu mecanic. Altfel nu s-ar mai putea explica, de pildă, de ce în anumite momente ale istoriei țării noastre (perioada domniei lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul, războiul de independență din 1877—1878, războiul antihitlerist etc.) clase diferite și uneori cu interese antagonice au putut să acționeze simultan împotriva dușmanilor externi, împotriva invadatorilor străini. Pe de altă parte nu trebuie pierdut niciodată din vedere faptul bine stabilit istoricește că în perioade istorice îndelungate, clasele stăpînitoare au pus interesele lor de clasă mai presus de interesele apărării independenței țării și au servit drept instrument de oprimare și sprijin politic, fie dominației otomane sau habsburgice, fie capitalului străin, iar în perioada din urmă invadatorilor hitleriști.

Experiența istorică dovedește în același timp că singurii apărători constanți ai independenței patriei și singurii susținători conștienți ai eliberării naționale au fost producătorii de bunuri materiale, țăranii și mai tîrziu muncitorii, masele populare, care erau cele mai interesate din punct de vedere moral și mai ales material, de a nu suporta un dublu jug, al exploatatorilor străini și autohtoni. De asemenea, dintre toate clasele și păturile societății, producătorii de bunuri materiale au fost cei

mai puțin interesați în războaiele de cotropire, de anexiuni, în primul rînd fiindcă acestea se făceau cu sprijinul lor material, cu prețul sîngelui lor, și în al doilea rînd pentru că ei nu erau și nici nu puteau fi beneficiarii unor asemenea războaie.

Apariția și dezvoltarea proletariatului, a cărui misiune istorică, de gropar al capitalismului, a fost dovedită și înfăptuită pe o însemnată parte a globului, a ridicat pe o treaptă mai înaltă ideea dragostei de patrie pe care a legat-o organic de ideea internaționalismului proletar. Unul din mărețele principii care a fost proclamat pentru prima oară de Marx și Engels în *Manifestul Partidului Comunist* și care stă la baza activității partidelor comuniste din toate țările, internaționalismul proletar oglindește comunitatea de interese a oamenilor muncii de orice naționalitate în lupta împotriva dușmanului comun: jugul capitalismului. Proletariatul fiecărei națiuni luptă pentru eliberarea sa socială, pentru răsturnarea propriei burghezii, dar în același timp leagă lupta sa cu lupta proletariatului celorlalte națiuni, pentru că dușmanul său este și burghezia din celelalte țări.

Totodată, internaționasmul proletar presupune grija proletariatului pentru destinele țării sale, dragostea adevărată pentru patria sa. Sentimentul acesta se îmbină armonios cu sprijinul dat luptei oamenilor muncii din celelalte țări în lupta lor pentru libertate, pentru socialism.

Singură revoluția socialistă aduce eliberarea completă — socială și națională — și creează relații noi de prietenie între națiuni. „În măsura în care va fi desființată exploatarea unui individ de către altul — se arată în *Manifestul Partidului Comunist* — va fi desființată și exploatarea unei națiuni de către alta. O dată cu dispariția antagonismului dintre clase în sînul națiunii, va dispare și dușmănia dintre națiuni”[1].

Posibilitatea — în epoca actuală — a preîntîmpinării războaielor presupune, în acelaș timp, coexistența pașnică a celor două sisteme — capitalist și socialist. În întrecerea pașnică dintre aceste sisteme, victoria va fi de partea socialismului; încrederea aceasta se bazează pe faptul că modul de producție socialist este superior celui capitalist.

Influența concretă a Revoluției Socialiste din Octombrie, împletită cu acțiunea factorilor interni, în acești zece ani de existență ai Republicii Populare Romîne, constituie pentru cercetătorul istoric nu numai triumful unei noi concepții — concepția materialist-dialectică — ci și o grandioasă lecție istorică ce verifică în practică tezele fundamentale ale marxism-leninismului, deci și tezele privind patriotismul socialist și internaționalismul proletar.

În munca de prezentare a acestor teze, în munca de tratare și dezvoltare în mod creator a istoriei, cercetătorii istorici se călăuzesc după învățătura marxist-leninistă, care le cere să fie cu adevărat obiectivi. Istoriografiei marxist-leniniste. care se bazează pe legile obiective ale societății, îi sînt străine cu desăvîrșire orice tendințe de subiectivism. Străin îi este deci și patriotismul subiectiv. Adevăratul patriotism presupune neapărat obiectivitate, adevăratul patriotism nu are nevoie de nici

---

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, București, ESPLP, 1955, p. 30.

un fel de exagerări. Istoricii marxiști nu se tem de analiza cu adevărat obiectivă a realității, pentru că ei oglindesc interesele unei clase — clasa muncitoare — care e sigură de viitorul ei. Îndepărtarea de adevăr e caracteristică istoricilor burghezi, care se tem de studierea obiectivă a trecutului și a prezentului pentru că studierea aceasta dovedește caracterul vremelnic al societății capitaliste, dovedește pieirea ei inevitabilă. Tocmai de aceea, istoricii burghezi au interes și se străduiesc să ascundă esența reală, contradicțiile capitalismului, ca să poată convinge pe alții de veșnicia lui. Ani de zile, istoriografia burgheză a ascuns poporului muncitor din Romînia adevărul asupra Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Ani de zile, știința istorică și educarea așa-zis patriotică a maselor muncitoare au purtat pecetea conjuncturismului, pecetea politicii zilei. Sentimentele patriotice au fost astfel denaturate, încît problema națională era exagerată sau desconsiderată, după cum dictau interesele de moment ale claselor dominante. Nimic din toate acestea nu au ceva comun cu știința istoriei, cu adevărul istoric. Clasicii marxism-leninismului au descoperit locul pe care-l ocupă, în diferite perioade, problema națională, problema patriotismului. Supraaprecierea sau subaprecierea acestor probleme ar însemna denaturări de la marxism-leninism. Cercetătorii istorici dezvoltă și cultivă adevăratul patriotism, care nu este incompatibil cu adevărul istoric. Patriotismul socialist nu are nimic comun cu șovinismul, cu naționalismul burghez, ci se îmbină organic cu internaționalismul proletar, cu sentimentul solidarității frățești al oamenilor muncii din toate țările. Esențialul în contribuția pe care o aduc cercetătorii istorici pentru educarea patriotică a oamenilor muncii îl constituie tocmai dezvoltarea continuă și cultivarea acestui patriotism.

În lumina acestor considerente, apar deosebit de clar îndatoririle științei istoriei de a aborda și de a duce la bun sfîrșit cercetarea și prezentarea problemelor fundamentale încă nerezolvate ale evoluției vieții materiale și spirituale a poporului romîn. Elaborarea și publicarea unor vaste studii științifice speciale și a unor lucrări științifice de popularizare consacrate celor mai însemnate probleme și evenimente din trecutul țării noastre vor contribui nu numai la dezvoltarea istoriei ca știință militantă înregimentată în frontul de luptă al poporului pentru construirea noii societăți, nu numai la întărirea ideologiei socialiste în general, ci și, în mod direct, la stimularea sentimentelor patriotice.

Este din ce în ce mai evidentă, de exemplu, necesitatea acută a unei monografii ample, caracterizate prin profunzimea analizei științifice, care să trateze problema complexă a formării poporului romîn și a dezvoltării sale în perioada migrațiunii popoarelor.

Istoriografia marxistă a evului mediu romînesc a obținut succese însemnate în legătură cu cercetarea nașterii și dezvoltării raporturilor feudale pe teritoriul actual al țării noastre, în legătură cu diversele aspecte ale instituțiilor feudale romînești. Dar mai sînt perioade și probleme ale istoriei medievale romînești, ca cercetarea diferitelor aspecte ale societății feudale din secolele XVII și XVIII, lupta împotriva dominației otomane, începutul procesului de destrămare a feudalismului ș.a. care trebuie să constituie obiectul unor lucrări monografice.

Știința noastră istorică are încă multe de făcut pentru a dezvălui poporului romîn tradițiile lui glorioase de luptă pentru libertate și independență și, în același timp, pentru a restabili adevărul științific și a pune în adevărata lor lumină figurile marilor personalități ale istoriei patriei — ca Gheorghe Doja, Mihai Viteazul, Horia, Bălcescu, fără, bineînțeles, a denatura rolul hotărîtor al maselor — pentru a pune în adevărata lor lumină momentele importante din istoria țării noastre, cum ar fi, de exemplu, mărețul episod al Unirii Principatelor.

În legătură cu războiul de independență din 1877—1878 a apărut într-o culegere un mare număr de documente. Se impune însă cu insistență studierea acestor documente, prelucrarea și interpretarea lor în mod veridic, care să ducă la prezentarea — într-o monografie științifică — a războiului pentru cucerirea independenței.

Știința noastră istorică are, în același timp, de întreprins încă lucrări de cercetare pentru perioada dintre războiul de independență și anul 1914, precum și lucrări de vaste proporții care să epuizeze problemele capitale încă nerezolvate în legătură cu participarea Romîniei la primul război mondial.

Se pune, de asemenea, cu ascuțime, problema unor monografii despre participarea eroică a armatei romîne și a poporului romîn în războiul antihitlerist (1944—1945).

Atenția cercetătorilor istorici trebuie, totodată, să se îndrepte spre întocmirea unor monografii și lucrări speciale, de o înaltă ținută științifică și, în felul acesta, de o mare valoare educativă, care, folosind bogatul material faptic și documentele arhivistice, să arate, multilateral, rolul partidului ca forță conducătoare și îndrumătoare a poporului în lupta de eliberare națională și socială, rolul și personalitatea celor mai devotați fii ai clasei muncitoare, care s-au jertfit pentru ca oamenii muncii să poată construi azi socialismul.

Abordarea și rezolvarea — pe baza interpretării materialiste — a unor asemenea probleme ca cele amintite, sintetizarea lor, vor putea duce la elaborarea tratatului de istorie a R.P.R., care va avea nu numai o valoare științifică, ci, în același timp, și o valoare educativă, fiind un puternic instrument pus în slujba nobilului scop al dezvoltării patriotismului socialist.

EȘUAREA ÎNCERCĂRILOR MONARHIEI ȘI A REACȚIUNII INTERNE ȘI EXTERNE DE A RĂSTURNA REGIMUL DEMOCRAT-POPULAR
(6 martie 1945 — ianuarie 1946)

DE

B. BĂLTEANU

Instaurarea regimului democrat-popular la 6 martie 1945 a constituit o serioasă înfrîngere a reacțiunii din țară și a imperialiștilor străini, care căutau să mențină regimuri antipopulare în țările eliberate de sub jugul fascist. Guvernul de concentrare democratică, în care clasa muncitoare avea un rol hotărîtor, a moștenit o situație politică și economică extrem de grea. Guvernele cu majoritate reacționară, care se perindaseră la putere în perioada 23 August 1944 — 6 martie 1945, au sabotat democratizarea țării și prin sprijinul acordat bandelor fasciste „I. Maniu" au făcut imposibilă stabilirea, în timpul acela, a administrației romînești în Transilvania de nord, eliberată de către armatele sovietică și romînă de sub jugul horthyst. Partidele burghezo-moșierești, care dețineau majoritatea în aceste guverne, au împiedicat epurarea aparatului de stat și a întreprinderilor de elementele fasciste și colaboraționiste, pregătind în același timp dezlănțuirea unui război civil.

Guvernele cu majoritate reacționară au contribuit la mărirea haosului economic creat de regimul fascist, neluînd măsuri pentru mărirea producției necesare frontului și satisfacerii nevoilor populației civile și pentru executarea obligațiilor decurgînd din convenția de armistițiu. Burghezia și moșierimea au sabotat înfăptuirea reformei agrare, insistent cerută de masele largi țărănești, care aveau sprijinul deplin al clasei muncitoare. Guvernul democrat, venit la putere la 6 martie 1945, datorită politicii sale consecvent democratice, a obținut succese politice importante : instaurarea administrației romînești în Transilvania de nord, legiferarea reformei agrare, judecarea și pedepsirea unor loturi de criminali de război, epurarea aparatului de stat de elementele fasciste. Toate

aceste măsuri dovedeau că guvernul de concentrare democratică este hotărît să înfăptuiască democratizarea țării.

Datorită sforțărilor depuse de guvernul democrat, țara noastră a continuat să-și dea contribuția la războiul antihitlerist, ziua victoriei coaliției antihitleriste găsind unitățile armatei noastre pe plaiurile Cehoslovaciei, unde ele își terminau, alături de glorioasa Armată Sovietică, misiunea lor eliberatoare.

Din inițiativa Partidului Comunist Romîn, guvernul a adoptat o serie de legi economice menite să îngrădească creșterea prețurilor și să curme sabotajul practicat în viața economică de marii capitaliști și industriași, care profitau de greutățile și lipsurile economice existente în urma războiului tîlhăresc antisovietic, în scopul unei și mai mari îmbogățiri pe spinarea maselor populare.

Cu toate condițiile grele existente, guvernul a luat unele măsuri în scopul de a ameliora situația clasei muncitoare și a țărănimii.

Astfel, la 30 aprilie 1945, Consiliul de Miniștri a alocat o nouă indemnizație de scumpete salariaților. Patronii întreprinderilor industriale au fost obligați să organizeze economate pentru aprovizionarea muncitorilor. La chemarea Partidului Comunist Romîn mii de muncitori organizați în brigăzi au plecat la sate pentru a ajuta țărănimea la înfăptuirea reformei agrare și a muncilor agricole de primăvară. O importanță deosebită pentru economia noastră națională a avut-o semnarea la 8 mai 1945 la Moscova a acordului comercial între Romînia și U.R.S.S. Prin acest acord, Uniunea Sovietică a consimțit să furnizeze industriei romînești materiile prime și utilajul necesar, pe care Romînia nu putea să le obțină din altă parte. Prin livrările prevăzute în acord era asigurată munca neîntreruptă a principalelor întreprinderi industriale din țară. În acest fel se creau premizele pentru înlăturarea treptată a greutăților economice și refacerea țării.

*

Reacțiunea din țară și forțele agresive imperialiste din străinătate n-au vrut să accepte stabilirea regimului democrat-popular în Romînia. Partidele burghezo-moșierești — partidul național-țărănesc, condus de I. Maniu și partidul național-liberal de sub conducerea lui Dinu Brătianu — au refuzat să colaboreze în guvernul de concentrare democratică, sperînd în acest fel să împiedice instaurarea regimului democrat-popular. Manevrele lor menite să folosească instituția monarhiei pentru a împiedica venirea la putere a noului guvern au eșuat.

Văzînd că mișcarea populară nu poate fi zăgăzuită în nici un fel și că înaintarea ei tumultuoasă va pune în pericol însăși existența monarhiei, regele Mihai a fost nevoit să consimtă la instalarea noului guvern, adus la putere de masele populare conduse de Partidul Comunist.

Cercurile imperialiste străine, care inspiraseră și sprijiniseră încercările forțelor reacționare din Romînia de a dezlănțui un război civil, n-au încetat însă să urzească noi planuri de amestec în treburile interne ale țării noastre cu scopul de a răsturna guvernul democratic și a restabili dictatura burghezo-moșierească. La 14 martie 1945, ambasadorul S.U.A.

la Moscova a adresat o scrisoare comisarului poporului pentru afacerile externe ale U.R.S.S. prin care propunea ca reprezentanții U.R.S.S., S.U.A. și Angliei să „discute" situația din Romînia[1]. Scopul acestei conferințe propuse era chipurile elaborarea unei politici comune și a metodelor „pentru acordarea de ajutor romînilor în soluționarea problemelor lor politice imediate"[2]. Prin această propunere guvernul S.U.A. tindea să creeze în mod artificial o așa-zisă problemă romînească și sub pretextul acordării de „ajutor" să obțină realizarea acelor planuri care suferiseră un eșec lamentabil la 6 martie 1945, cînd voința populară triumfase în ciuda tuturor presiunilor forțelor reacționare și imperialiste. Or, poporul romîn nu se adresase nimănui cu rugămintea de a fi „ajutat" ; situația politică din țară era clară și desigur orice ingerință în afacerile interne ale țării ar fi constituit o știrbire a independenței și suveranității statului romîn, o lezare a drepturilor democratice ale maselor populare de a decide în mod suveran felul de guvernămînt care le convine mai mult. Propunerea de a convoca o astfel de „conferință" la cîteva zile după instaurarea regimului democrat-popular era o încercare de a încuraja forțele reacționare din țară și de demoralizare a forțelor democratice. Această atitudine a guvernului Statelor Unite, care avea sprijinul guvernului englez, constituia o încălcare a hotărîrilor luate la conferința din Crimeea în februarie 1945.

La sfîrșitul lunii martie 1945 guvernul american a repetat încercarea de imixtiune în afacerile interne ale Romîniei, iarăși sub pretextul că evenimentele din Romînia trebuie să constituie obiectul unei examinări din partea celor trei mari puteri : S.U.A., Anglia și U.R.S.S.[3].

În politica Statelor Unite și a Angliei se făceau tot mai simțite tendințele spre subminarea regimurilor democrat-populare care se stabiliseră într-un șir de țări din Europa în urma victoriilor obținute de Uniunea Sovietică asupra Germaniei hitleriste și a luptei revoluționare a maselor populare, conduse de partidele lor comuniste și muncitorești.

Cercurile imperialiste din S.U.A. și Anglia nu se puteau împăca cu gîndul că aceste țări vor duce de acum înainte o politică independentă și că guvernele lor nu vor mai asculta de ordinele transmise de reprezentanții marilor puteri. Consimțind să semneze hotărîrile din Crimeea. guvernele american și englez sperau că angajamentele luate de ele nu le obligă la nimic și că în realitate ele vor continua să dicteze, ca și pînă la război, politica acestor țări.

Nemulțumirea pricinuită de măsurile luate de guvernele romîn și bulgar în privința democratizării țărilor respective și-a găsit expresia într-un mesaj al lui Churchill către I. V. Stalin din 28 aprilie 1945, în care Churchill pretindea că interesele S.U.A. și ale Angliei sînt, chipurile,

---

[1] Vezi Ministerul de Externe al U.R.S.S., *Corespondența președintelui Consiliului comisarilor poporului al U.R.S.S. cu președinții Statelor Unite și primii-miniștri ai Marii Britanii în timpul Marelui Război de Apărare a Patriei 1941—1945*, Editura pentru literatură politică, Moscova, 1957, vol. II, p. 293 (în limba rusă).

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem*, p. 200, doc. 284 (Personal și strict secret pentru mareșalul Stalin din partea președintelui Roosevelt). Primit la 1 aprilie 1945.

ignorate în aceste țări[1]. Fățărnicia și lipsa de temei ale unor astfel de declarații erau evidente. Guvernul democrat din Romînia tindea să stabilească relații de prietenie cu toate Națiunile Unite, fără însă a mai permite folosirea țării ca un cap de pod în planurile antisovietice urzite de imperialiști.

Uniunea Sovietică a adoptat încă de la formarea guvernului de concentrare democratică o atitudine binevoitoare față de el, înțelegînd să-i acorde tot sprijinul în rezolvarea gravelor probleme care stăteau în fața lui. Guvernul Uniunii Sovietice s-a opus încercărilor de imixtiune ale puterilor imperialiste în afacerile interne ale Romîniei, permițînd astfel regimului democrat-popular să-și consolideze pozițiile și ferind în acest fel țara de grave tulburări interne. Credincios angajamentelor luate prin hotărîrile conferinței din Crimeea, guvernul Uniunii Sovietice căuta în același timp ca atitudinea celor trei mari puteri S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S. față de țările eliberate să fie adoptată în deplin acord în conformitate cu declarația despre Europa eliberată, care prevedea acordarea de ajutor popoarelor eliberate de sub jugul fascist.

În această privință, o mare importanță prezenta restabilirea relațiilor diplomatice cu aceste țări, ceea ce însemna recunoașterea regimurilor democratice de aici, înlesnindu-le intrarea în rîndul țărilor iubitoare de pace și libertate. De altfel, restabilirea relațiilor diplomatice cu Italia, care fusese principalul aliat al Germaniei hitleriste în cel de-al doilea război mondial, nu constituise de loc o problemă. Restabilirea relațiilor diplomatice cu Romînia și Bulgaria era cu atît mai motivată, cu cît aceste țări, după ce au răsturnat regimurile fasciste din statele lor, s-au alăturat coaliției antihitleriste, participînd cu forțele lor armate la nimicirea hitlerismului. În ziua de 27 mai 1945, președintele Consiliului comisarilor poporului al U.R.S.S., I. V. Stalin, s-a adresat primului ministru al Angliei, W. Churchill și președintelui Statelor Unite, H. Truman, cu cîte un mesaj în care comunica că guvernul Sovietic consideră că e oportună restabilirea relațiilor diplomatice cu guvernul romîn și bulgar și schimbul de miniștri plenipotențiari cu Bulgaria și Romînia[1]. În mesaj se arata că aceste țări, după ce au rupt cu Germania hitleristă și au intrat în coaliția antihitleristă, „au adus contribuția lor la distrugerea hitlerismului și au contribuit la terminarea victorioasă a războiului în Europa"[2].

În același timp, I. V. Stalin declara că U.R.S.S. este de acord și cu restabilirea relațiilor diplomatice cu Finlanda, urmînd ca peste un timp să se restabilească relațiile și cu Ungaria[3]. Propunerea guvernului sovietic a fost întîmpinată cu ostilitate de guvernul Statelor Unite și cel al Marii Britanii. În răspunsul său la mesajul lui I. V. Stalin, Truman

[1] Vezi ministerul de Externe al U.R.S.S., *op. cit.*, vol. I, p. 347, doc. 450. De altfel, mesajul lui Churchill este extrem de caracteristic pentru felul de a gîndi și pentru limbajul cercurilor imperialiste, obișnuite să vadă în țările mici simple arene pentru ciocnirea intereselor „superioare" ale marilor puteri și „să uite" că popoarele acestor țări au luptat împotriva ocupanților hitleriști pentru a deveni independente, libere, făuritoare ale propriei lor istorii și nu pentru a face loc unor noi ocupanți „civilizați", de felul imperialiștilor englezi sau americani.

[2] *Ibidem*, vol. I, p. 366—367, doc. 476 și vol. II, p. 236, doc. 327.

[3] Restabilirea relațiilor diplomatice cu Ungaria urma să aibă loc ceva mai tîrziu, fiindcă Ungaria fusese ultima țară eliberată de sub jugul hitlerist.

a reluat din nou încercările de amestec în afacerile interne ale Romîniei, Bulgariei și Ungariei, ponegrind regimurile democratice stabilite în aceste țări prin declarații calomnioase în sensul că ele nu reprezintă voința poporului și nu constituie o emanație a acesteia[1].

Astfel, monopoliștii americani își arătau adevărata lor față, de sprijinitori ai forțelor reacționare, care colaboraseră cu fascismul și acum fuseseră înlăturate de la putere în aceste țări. Truman propunea din nou să aibă loc o întîlnire a reprezentanților celor trei mari puteri pentru a coordona, chipurile, politica lor în această regiune a lumii, sperînd în acest fel să obțină răsturnarea regimurilor democratice stabilite acolo. Cît privește guvernul Marii Britanii, prin răspunsul lui din 10 iunie 1945[2] amîna rezolvarea problemei pînă la proiectata conferință a șefilor de guverne ale U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, care a avut loc în iulie august 1945 la Potsdam. Prin faptul, însă, că încerca să creeze o problemă din aceasta, promițînd să facă „propuneri definitive" pentru rezolvarea ei, guvernul Marii Britanii arăta că este împotriva reluării relațiilor diplomatice cu aceste țări, ceea ce de altfel s-a vădit cu toată claritatea mai tîrziu.

Guvernul U.R.S.S., în răspunsul său din 9 iunie 1945 la mesajul lui Truman, a spulberat calomniile cu privire la situația politică din Romînia și Bulgaria[3]. El a arătat că nu există nici un motiv de discriminare în privința acestor două țări în problema stabilirii relațiilor diplomatice cu ele [4] și că o astfel de hotărîre ar provoca nedumerirea legitimă a opiniei publice sovietice. În răspunsul sovietic se releva deplina inconsistență a argumentelor invocate de Truman pentru a justifica refuzul guvernului Statelor Unite de a restabili relațiile diplomatice cu Romînia și Bulgaria. În aceste țări, se preciza în răspunsul guvernului sovietic, „elementele democratice dispun de tot atîtea posibilități de activitate ca și în Italia de exemplu, cu care guvernul Statelor Unite și ale Uniunii Sovietice au restabilit deja relațiile diplomatice".

Arătînd că în ultima vreme dezvoltarea vieții politice din Romînia și Bulgaria se desfășoară în liniște și că nu există motive de îngrijorare pentru dezvoltarea democratică mai departe a acestor țări, guvernul sovietic declara că nu consideră necesar luarea unor măsuri speciale de către aliați în privința lor. Prin refuzul său de a accepta propunerea guvernului Statelor Unite cu privire la necesitatea unei conferințe tripartite despre situația din Romînia și Bulgaria, U.R.S.S. a ferit din nou aceste țări de amestecul imperialiștilor străini în afacerile lor interne.

Guvernul Sovietic dezvăluia toată netemeinicia motivelor invocate de guvernul american și ca o consecință logică își exprima părerea că restabilirea relațiilor diplomatice cu Romînia, Bulgaria și Finlanda și ceva mai tîrziu cu Ungaria nu trebuie să mai sufere vreo amînare.

În fața argumentelor guvernului sovietic care se distingeau prin claritatea lor și erau imposibil de combătut, guvernul Statelor Unite a

---

[1] Vezi Ministerul de Externe al U.R.S.S., *op. cit.*, vol. II, p. 238–239, doc. 333, primit la 7 iunie 1945.

[2] *Ibidem*, vol. I, p. 369, doc. 482.

[3] *Ibidem*, vol: II, p. 240–241, doc. 335.

[4] Truman propunea restabilirea relațiilor diplomatice numai cu Finlanda, sperînd în felul acesta să întărească pozițiile monopoliștilor americani în această țară.

hotărît să tergiverseze rezolvarea acestei probleme, propunînd ca ea să fie discutată în cursul întîlnirii conducătorilor celor trei guverne[1]. Față de răspunsurile guvernelor american și englez, care de fapt adoptaseră aceeași atitudine negativă față de propunerea guvernului sovietic, acesta din urmă și-a precizat din nou poziția, indicînd în mesajul adresat lui Churchill[2] la 14 iunie 1945 și lui Truman la 23 iunie 1945[3] că întîrzierea în restabilirea relațiilor diplomatice cu Romînia și Bulgaria nu are nici o justificare. Dorind însă să contribuie la stabilirea unității de acțiune a foștilor aliați din războiul antihitlerist și credincioasă declarațiilor și înțelegerilor semnate de reprezentanții săi, Uniunea Sovietică a hotărît să nu întreprindă nici o acțiune fără ca să discute în prealabil problema la conferința conducătorilor celor trei guverne. Deși datorită inițiativei și luptei guvernului sovietic la Conferința de la Berlin a celor trei puteri au fost adoptate unele hotărîri de mare importanță pentru rezolvarea în spirit democratic a problemelor postbelice, totuși în cursul ei s-a manifestat cu tărie tendința spre dominație mondială a monopoliștilor americani, avînd sprijinul cercurilor conducătoare ale Angliei. Din această cauză propunerile guvernului sovietic cu privire la restabilirea relațiilor diplomatice cu Romînia și Bulgaria n-au fost acceptate de reprezentanții S.U.A. și Marii Britanii, care cereau ca preț al acestui act diplomatic normal și decurgînd din obligațiile luate de ei în baza unor acorduri internaționale, răsturnarea guvernelor existente în aceste țări, lichidarea cuceririlor democratice ale popoarelor romîn și bulgar și restabilirea regimurilor reacționare.

Astfel, guvernele american și englez au zădărnicit acceptarea propunerii Uniunii Sovietice, care urmărea consolidarea unității dintre cele trei mari puteri prin promovarea de către ele a unei linii politice, corespunzătoare spiritului declarației despre Europa eliberată și recunoașterea profundelor transformări democratice înfăptuite de popoarele eliberate de sub jugul fascist. În hotărîrea adoptată se arată că cele trei guverne vor examina fiecare din ele separat posibilitatea restabilirii relațiilor diplomatice cu Finlanda, Romînia, Bulgaria și Ungaria [4].

Forțele reacționare din Romînia au fost foarte bucuroase de această hotărîre, crezînd că ea va duce la doborîrea guvernului democratic. În moțiunea adoptată de delegația permanentă a partidului național-țărănesc la 4 august 1945, adică imediat după terminarea conferinței celor trei puteri, se sublinia faptul că guvernul condus de P. Groza „nu este recunoscut nici pînă astăzi”, trăgîndu-se de aici concluzia despre caracterul său „antidemocratic” și necesitatea demiterii lui [5].

Bucuria cercurilor reacționare s-a dovedit însă și de această dată de foarte scurtă durată.

[1] Vezi Ministerul de Externe al U.R.S.S., *op. cit.*, vol. II, p. 245–246, doc. 344.
[2] *Ibidem*, vol. I, p. 369–370, doc. 483.
[3] *Ibidem*, vol. II, p. 247, doc. 346.
[4] *Politica externă a Uniunii Sovietice în perioada războiului pentru apărarea patriei*, vol. III, Moscova, 1947, p. 352 (în limba rusă).
[5] Vezi Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Fondul Casa regală, mapa 39, nenumerotat.

În legătură cu situația creată, cînd devenise evident că discuțiile propuse de cele două mari puteri imperialiste fuseseră folosite de ele în scopul de a provoca înrăutățirea situației internaționale a tinerelor regimuri democratice stabilite în Romînia și Bulgaria, guvernul sovietic a hotărît să restabilească relațiile diplomatice cu aceste țări. La 6 august 1945 guvernul Uniunii Sovietice a notificat guvernului romîn decizia sa de a restabili legăturile diplomatice cu Romînia[1].

În declarația făcută cu această ocazie guvernului romîn, se arată că hotărîrea guvernului sovietic a fost adoptată luîndu-se în considerație participarea activă a Romîniei în războiul antihitlerist după 23 August 1944 și contribuția adusă de poporul romîn la înfrîngerea Germaniei hitleriste, precum și îndeplinirea leală de către Romînia a obligațiunilor decurgînd pentru ea din convenția de armistițiu. Hotărîrea guvernului sovietic prezenta o importanță foarte mare pentru poporul nostru. Ea însemna recunoașterea jertfelor noastre din timpul războiului antihitlerist și constituia o lovitură puternică pentru forțele reacționare din țară și inspiratorii lor imperialiști din străinătate. Hotărîrea Uniunii Sovietice scotea în relief politica consecventă de neamestec în afacerile interne ale altor țări, promovată de dînsa și în același timp politica discriminatorie a guvernelor Statelor Unite și Angliei.

În declarația guvernului romîn cu privire la această hotărîre se spunea : „Guvern și popor vedem în hotărîrea de restabilire a raporturilor diplomatice dintre țările noastre, și în schimbul de miniștri care îi va urma, recunoașterea tuturor jertfelor noastre și totdeodată prilejul pentru adîncirea prieteniei ce leagă indisolubil popoarele noastre"[2].

Cercurile reacționare din țară și imperialiștii străini au înțeles că restabilirea relațiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică și Romînia va consolida și mai mult poziția forțelor democratice din țară și a guvernului care le reprezenta. Eșecurile suferite pînă acum îndîrjiseră și mai mult cercurile reacționare, care își dădeau seama că guvernul, sprijinindu-se pe ajutorul maselor populare, ia măsuri eficace pentru a învinge greutățile care stau în fața țării și că în acest fel posibilitățile reacțiunii de a obține răsturnarea lui se micșorează pe fiecare zi.

Cercurile reacționare din țară își dădeau seama că regimul democrat se bucură de atașamentul maselor largi populare și că forțele de care dispune reacțiunea înăuntrul țării sînt cu totul insuficiente pentru a obține răsturnarea guvernului democrat. Prin descoperirea de către autorități a organizațiilor teroriste și fasciste „Tinerimea liberă" și „T" se zădărniciseră speranțele forțelor reacționare că vor putea „lichida" guvernul prin mijloace teroriste. Această slăbiciune a forțelor reacționare din Romînia era cunoscută și de cercurile imperialiste din Occident.

De aceea, planurile unui amestec străin în afacerile interne ale Romîniei din partea guvernelor puterilor occidentale nu numai că n-au fost abandonate, ci, din contra, au fost elaborate noi planuri „îmbunătățite".

[1] Vezi „Izvestia", 7 august 1945. Vezi și „Scînteia", 8 august 1945, p. 1. În aceeași zi, guvernul sovietic a restabilit relațiile diplomatice cu Finlanda, iar la 19 august 1945, cu Bulgaria.

[2] „Scînteia", 8 august 1945.

Era clar că orice încercare de a folosi Comisia aliată de control pentru a face presiuni asupra guvernului romîn erau sortite eșecului, întrucît guvernul sovietic, reprezentat în această comisie și deținînd poziții hotărîtoare în ea, era adversarul unor astfel de presiuni, veghind ca dezvoltarea democratică a țării să se desfășoare nestingherit. De altfel, nu exista nici un motiv pentru o imixtiune în afacerile interne ale țării. Trebuia deci creată o situație, care să permită o astfel de imixtiune, s-o legalizeze. În această privință, partidele reacționare nu puteau fi de folos, fiindcă nu se puteau adresa oficial unor state străine. Alta era situația monarhiei. Formal, regele păstrase funcțiile sale de cap al statului, decretele-legi adoptate de Consiliul de Miniștri pentru a căpăta valoare legală aveau nevoie de sancțiunea regală. Din aceste motive reacțiunea internă și puterile imperialiste au hotărît să-l antreneze pe regele Mihai la luptă activă și fățișă împotriva guvernului democratic, a regimului de democrație populară. Această hotărîre era o dovadă a slăbiciunii forțelor reacționare din Romînia, care, nemaiavînd sprijin în mase, erau nevoite să ducă la luptă una din ultimile lor rezerve — instituția monarhiei [1].

Ea constituia în același timp și o expresie a ascuțirii luptei dintre forțele democratice, conduse de Partidul Comunist, care, cu toate greutățile pe care le întîmpinau, se aflau în plină ofensivă și forțele reacționare care, sprijinite de cercurile monopoliste străine, strîngeau toate rezervele pentru a restabili dominația claselor exploatatoare și a înăbuși mișcarea revoluționară.

În ziua de 17 august 1945, locțiitorul reprezentantului politic al S.U.A. în Romînia, Roy Melbourne, s-a prezentat la Ministerul de Externe al Romîniei, unde a comunicat o notă verbală din partea guvernului Statelor Unite ale Americii. Acesta din urmă declara că nu va recunoaște guvernul romîn, întrucît, chipurile, el n-ar fi constituit din reprezentanții tuturor grupărilor democratice ale țării[2]. Guvernul S.U.A. amenința, într-o formă nedeghizată, cu dificultățile care vor decurge pentru țara noastră din această situație, afirmînd că va refuza să ducă tratative și să semneze un tratat de pace cu actualul guvern romîn [3]. Nota verbală, purtînd un caracter clar de șantaj, a fost respinsă de președintele Consiliului de Miniștri, dr. P. Groza. De altfel, întrucît guvernul S.U.A. nu recunoștea guvernul romîn și nu avea relații diplomatice cu el, era obligat să comunice cu el numai prin intermediul Comisiei aliate de control și nu fără știrea ei. Guvernul a informat pe rege despre faptul că nota Statelor Unite a fost declarată nulă și neavenită [4]. Prin acest răspuns guvernul romîn a respins încercarea Statelor Unite de a trata țara noastră drept

[1] Conducătorii burgheziei și moșierimii căutaseră după 23 August 1944 să creeze în jurul persoanei regelui Mihai legenda unui arbitru imparțial al situației. Presa reacționară din țările imperialiste contribuia și ea din plin la proslăvirea persoanei lui Mihai, falsificînd rolul lui în răsturnarea regimului fascist.

[2] Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, pachet 4, dos. 34/1945, ședința Consiliului de Miniștri, din 24 august 1945, f. 5.

[3] Loc. cit., f. 6.

[4] Loc. cit., f. 7. Regele Mihai fusese informat despre înmînarea notei și de către un reprezentant oficial al misiunii politice americane. Acest fapt el nu l-a comunicat guvernului. A. G. Lee, *Crown against Sickle*, p. 122, Londra, 1950.

un stat lipsit de independenţă, căruia imperialiştii îi pot impune un guvern agreat de dînşii. Puşi în faţa acestei situaţii, cercurile imperialiste au hotărît în sfîrşit să activizeze pe rege.

La 20 august 1945 regele a informat guvernul că reprezentantul Angliei i-a transmis o notă verbală cu un conţinut aproape identic cu al notei comunicate de Melbourne Ministerului de Externe [1]. În ofensiva împotriva guvernului democrat romîn s-au inclus în mod făţiş şi conducătorii guvernelor Statelor Unite şi Marii Britanii. La 19 august 1949 preşedintele Truman a făcut o declaraţie difuzată de Vocea Americii, în care declara că guvernul romîn nu e suficient de reprezentativ [2].

În aceeaşi zi de 20 august 1945, ministrul de externe al Angliei, Bevin, a făcut în Camera Comunelor declaraţii calomnioase la adresa guvernelor democratice din Romînia, Bulgaria şi Ungaria, susţinînd că aceste guverne nu sînt democratice [3].

Luarea de contact a reprezentantului Angliei direct cu regele constituia o încălcare gravă a uzanţelor obişnuite, o nepermisă imixtiune în afacerile interne ale ţării, întrucît guvernul englez trebuia să se adreseze şi el guvernului romîn numai prin intermediul Comisiei aliate de control şi în nici un caz nu avea dreptul să se adreseze regelui. Regele Mihai a refuzat însă să respingă notele primite din partea S.U.A. şi Angliei[4] şi a comunicat guvernului că consideră necesar să se adreseze marilor puteri cu rugămintea de a-l ajuta în soluţionarea problemei guvernului [5].

În acelaşi timp, Mihai a strîns şi mai mult contactul cu conducătorii forţelor reacţionare, în special cu Maniu, contact pe care de altfel nu l întrerupsese niciodată. Dorind însă să inducă în eroare forţele democratice şi guvernul democratic, regele a transmis prin mareşalul palatului preşedintelui Consiliului de Miniştri că guvernul va continua să conducă destinele ţării [6]. Această „asigurare" constituia, după cum au dovedit faptele, o încercare de a distrage atenţia guvernului de la acţiunea întreprinsă de coroană în scopul răsturnării regimului democratic, în speranţa de a-l pune în cele din urmă în faţa unui fapt împlinit, a necesităţii de a-şi da demisia.

Într-adevăr, aproape concomitent cu aceste comunicări, la 21 august 1945, regele înmîna reprezentanţilor politici ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii scrisori, în care se spunea că, dat fiind că preşedintele Consiliului

[1] Arhiva Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, loc. cit., f. 7.

[2] Arhiva M.A.E., dos. 70.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond Casa regală, mapa 39, nenumerotat.

[4] La început, Mihai Hohenzollern se declarase formal de acord cu părerea guvernului, că notele trebuie respinse (Arhiva Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, pachet 4, dos. 34/1945, f. 8).

[5] Loc. cit., f. 9. Faimosul „specialist" american în problemele romîneşti, expulzat din Romînia pentru amestecul său în afacerile interne ale ţării, R. H. Markham, scrie că acţiunea regelui a fost pornită din cauză că notele anglo-americane şi declaraţiile lui Truman fuseseră interpretate de cercurile reacţionare din Romînia ca „...o invitaţie anglo-americană făcută regelui de a stabili un nou guvern... Regele Mihai luă imediat măsuri pentru a duce la bun sfîrşit ceea ce considera ca fiind dorinţele aliaţilor apuseni". (R. H. Markham, *Rumania under the soviet yoke*, Boston, 1949, p. 256).

[6] Arhiva Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, pachet. 4, dos. 34/1945, f. 9.

de Miniştri refuză să înainteze demisia guvernului, Mihai cere intervenţia marilor puteri[1]. Mihai explica acţiunea sa prin dorinţa de a crea un guvern, care, fiind recunoscut de marile puteri, să aibă posibilitatea de a încheia tratatul de pace[2]. De fapt, însă, regele spera să răstoarne guvernul şi astfel să lichideze regimul democrat-popular, care fusese instaurat în ţară de masele populare şi continua să se dezvolte. Biograful autorizat al lui Mihai Hohenzollern scrie că prin acţiunea sa acesta „... Spera să paralizeze activitatea guvernului în aşa fel, încît Groza să fie obligat să accepte ordinul lui"[3]. Forţele reacţionare din ţară şi cercurile imperialiste din străinătate au hotărît să folosească în scopurile lor tocmai zilele din preajma primei aniversări a insurecţiei armate din 23 August 1944, în speranţa că vor putea folosi festivităţile prilejuite de acest eveniment pentru a provoca dezordine în ţară şi a dovedi astfel opiniei publice mondiale impopularitatea guvernului, care chipurile nu are asentimentul maselor populare. În acest scop, regele a cerut amînarea serbărilor de la 23 August 1945[4], declarînd că el nu va asista la ele. Această cerere avea un caracter vădit provocator, întrucît la serbare trebuiau să participe delegaţii ale unităţilor care participaseră la războiul antihitlerist şi numeroşi invitaţi din rîndurile armatei sovietice.

Guvernul a refuzat să accepte această cerere, lipsită de orice justificare. Serbarea a avut loc, ea s-a desfăşurat într-o atmosferă de cald patriotism. Lipsa regelui n-a fost deloc resimţită. Masele populare şi-au exprimat încrederea în regimul democrat şi în acest fel au dovedit cît de lipsite de temei sînt socotelile reacţiunii, care conta pe efectul ce-l va avea ieşirea reacţionară a regelui. Mihai Hohenzollern a refuzat să aibă legături cu guvernul de concentrare democratică şi s-a retras în mod demonstrativ la Sinaia. În felul acesta reacţiunea spera că guvernul va fi pus în imposibilitate de a guverna şi va fi nevoit să demisioneze[5]. Forţele democratice ale ţării, conduse de Partidul Comunist Romîn, nu înţelegeau însă să facă jocul reacţiunii. Guvernul de concentrare democratică, în pofida uneltirilor reacţiunii şi opoziţiei regelui, nu s-a clintit din loc, fiindcă masele populare continuau să-i acorde o încredere sporită datorită realizărilor sale democratice.

---

[1] Loc. cit., f. 10. Merită să fie relevat faptul că Mihai nici nu ceruse lui Groza demisia guvernului (Loc. cit., f. 11). Acest argument a fost invocat însă pentru a încerca să reprezinte guvernul Groza ca un guvern „rebel". Abia după ce a transmis aceste scrisori reprezentanţilor celor trei puteri, regele a declarat primului ministru că cere „ajutorul" lui şi că acest ajutor constă în demisia lui (Loc. cit., f. 11).

[2] Pentru ilustrarea cîrdăşiei dintre reacţiunea din ţară în frunte cu regele Mihai şi cercurile imperialiste din străinătate, este interesant faptul că, în timp ce Mihai explica acţiunea sa prin dorinţa de a crea un guvern care să fie recunoscut de puterile occidentale, guvernele S.U.A. şi Marii Britanii foloseau printre altele acţiunea regelui pentru a motiva încercările de a răsturna guvernul democrat sub pretext că monarhul ţării o doreşte.

[3] A. G. Lee, *op. cit.*, p. 123.

[4] Arhiva Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, pachet. 4, dos. 34/1945, f. 13.

[5] Guvernul Statelor Unite a declarat imediat că sprijină acţiunea regelui. Secretarul de stat J. F. Byrnes, într-o declaraţie făcută la 22 august 1945, a subliniat că scrisoarea lui Mihai Hohenzollern dovedeşte că el a ţinut seamă de atitudinea guvernelor Statelor Unite şi Marii Britanii faţă de actualul guvern romîn şi că guvernul Statelor Unite e gata să-l „ajute" în rezolvarea problemei ridicate de el (Arhiva M.A.E., dos. 70).

În ședința Consiliului de Miniștri din 24 august 1945 dr. P. Groza. relatînd felul cum au decurs evenimentele, a insistat asupra necesității ca guvernul să-și continue în liniște munca [1].

În aceeași ședință dr. Petru Groza a comunicat că guvernul Uniunii Sovietice, fiind informat de conținutul scrisorii regelui, nu poate fi de acord cu demiterea guvernului Groza, cerută de guvernele S.U.A. și Angliei [2].

În aceste zile de încercare pentru tînărul nostru regim democrat, între guvernul romîn și sovietic a intervenit o înțelegere potrivit căreia legația romînă la Moscova și cea sovietică la București au fost ridicate la rangul de ambasade [3].

Această hotărîre, intervenită în momentul cînd guvernele imperialiste refuzau cu încăpățînare să recunoască regimul nostru democrat, constituia o nouă dovadă a trăiniciei sentimentelor de prietenie pe care le nutrește pentru poporul nostru Uniunea Sovietică și înalta stimă pentru guvernul și statul romîn. La 4 septembrie 1945 a fost publicat un comunicat al guvernului, în care erau enumerate realizările regimului democratic instaurat la 6 martie 1945 [4].

În continuare se arăta că guvernul este preocupat de rezolvarea unor probleme economice arzătoare, ca găsirea mijloacelor capabile să normalizeze viața economică și să pună capăt speculei, să asigure refacerea țării și îmbunătățirea situației materiale a oamenilor muncii.

Demascînd uneltirile cercurilor reacționare, îndreptate spre răsturnarea regimului democratic, comunicatul exprima hotărîrea guvernului : „să rămînă neclintit la postul său, pentru a continua și desăvîrși opera constructivă începută la 6 martie 1945". În cadrul a zeci și sute de mitinguri oamenii muncii și-au exprimat voința fermă de a sprijini guvernul democratic și a respinge toate atacurile reacționare [5].

La 4 septembrie 1945 o delegație a guvernului în frunte cu dr. Petru Groza a plecat la Moscova pentru a discuta problemele privind colaborarea economică, culturală și politică dintre cele două țări. Rezultatele obținute în cursul tratativelor duse la Moscova au fost de cea mai mare importanță pentru țara noastră. Datorită secetei din vara anului 1945 recolta de cereale a țării noastre fusese foarte slabă, hrana populației nu putea fi asigurată, cu toată raționalizarea introdusă de guvern. Deși unele regiuni ale Uniunii Sovietice suferiseră și ele de pe urma secetei, guvernul sovietic a acordat guvernului romîn un împrumut de 30 000 vagoane cereale (jumătate grîu și jumătate porumb) [6]. Acest împrumut în cereale constituia un ajutor foarte prețios pentru poporul nostru. Guvernul sovietic a refuzat ca cerealele împrumutate să fie plătite în aur, subliniind că acest împrumut nu este o tranzacție comercială, ci un ajutor dezinteresat. Guvernul sovietic a mai acordat guvernului romîn

---

[1] Loc. cit., f. 17.

[2] Loc. cit., f. 16.

[3] „Scînteia", 26 august 1945, p. 1.

[4] *Ibidem*, 5 septembrie 1945, p. 1.

[5] Vezi în această privință „Scînteia", din 6 și 9 septembrie 1945.

[6] *Politica externă a Uniunii Sovietice*, 1945, Moscova, 1949, p. 33 ; „Scînteia", din 14 septembrie 1945, p. 1.

mari înlesniri şi reduceri cu privire la obligaţiile guvernului nostru decurgînd din convenţia de armistiţiu.

În timpul şederii delegaţiei romîne la Moscova în ziarul „Izvestia"[1] a apărut un articol intitulat *În jurul chestiunii guvernului romîn* în care se demascau manevrele guvernelor S.U.A. şi Angliei şi legăturile dintre regele Mihai şi reprezentanţii acestor puteri imperialiste la Bucureşti. Articolul sublinia că activitatea guvernului romîn este în perfect acord cu declaraţia despre Europa eliberată, adoptată la Conferinţa din Crimeea, şi că de aceea sînt lipsite de justificare şi nu servesc cauzei democraţiei încercările de răsturnare a regimului instaurat de masele populare din Romînia.

Noi încercări de imixtiune în afacerile interne ale ţării noastre din partea guvernelor S. U.A. şi Angliei au avut loc în timpul primei sesiuni a Consiliului miniştrilor de externe, care s-a deschis la Londra la 11 septembrie 1945. Reprezentanţii guvernului american au venit la această sesiune, convinşi că a început era dominaţiei mondiale a Statelor Unite.

Această convingere a lor se baza pe posesiunea bombei atomice, pe care monopoliştii americani o folosiseră cu o cruzime fără seamăn împotriva populaţiei civile a două oraşe din Japonia.

Din această cauză, reprezentanţii S.U.A., în frunte cu secretarul de stat James F. Byrnes, au încercat să dicteze condiţiile pentru elaborarea tratatelor de pace cu fostele aliate ale Germaniei hitleriste din timpul celui de-al doilea război mondial, fără să ţină seamă şi încălcînd grosolan hotărîrile intervenite anterior la Conferinţele din Crimeea şi Berlin ale conducătorilor celor trei puteri — U.R.S.S., S.U.A. şi Marea Britanie. Aceste metode nu puteau însă avea şi n-au avut nici o influenţă asupra reprezentanţilor Uniunii Sovietice. Printre alte „propuneri" ale diplomaţiei americane, secondată de cea engleză, a fost şi propunerea de „reorganizare" a guvernelor romîn şi bulgar. Această reorganizare, după cum o descrie iniţiatorul ei, secretarul de stat James Byrnes, trebuia să ducă la participarea în guvern a tuturor grupărilor democratice[2]. Sub această formulă. se ascundea tendinţa de a răsturna guvernele democratice şi a le înlocui prin guverne în care să predomine reprezentanţii partidelor reacţionare. Într-adevăr, în guvernul romîn erau reprezentate toate partidele şi grupările democratice. Cele două partide burghezo-moşiereşti, care fuseseră şi ele invitate să participe la guvern printr-un număr de miniştri corespunzător importanţei lor în viaţa politică a ţării, refuzaseră această propunere.

Reorganizarea guvernului, propusă de reprezentanţii S.U.A. şi Marii Britanii, presupunea aşadar crearea unui guvern, în care partidele burghezo-moşiereşti ar fi acceptat să participe, adică un guvern în care ele să deţină majoritatea, în mod făţiş sau într-o formă deghizată, cu ajutorul aşa-zişilor „specialişti neutri". O astfel de „reorganizare", pe care imperialiştii voiau s-o impună poporului romîn, însemna de fapt renunţarea la realizările democratice obţinute, pe care partidele burghezo-moşiereşti le considerau

[1] „Izvestia" din 8 septembrie 1945.

[2] Aceste planuri sînt descrise de J. Byrnes în cartea sa *Speaking frankly*. Citat după traducerea franceză a cărţii *Cartes sur table*, 1947, p. 150 şi p. 196—198.

„ilegale". Bineînţeles că guvernul sovietic a refuzat să se asocieze unor astfel de propuneri şi le-a respins. Legătura strînsă dintre cercurile imperialiste străine şi conducerea partidelor burghezo-moşiereşti din ţară s-a vădit îndeosebi în această perioadă. Cercurile reacţionare din ţară sperau că monopoliştii occidentali, întrebuinţînd diplomaţia „atomică", vor răsturna guvernul democrat şi vor aduce la putere burghezia şi moşierimea. Ele se declarau de acord cu propunerile americano-engleze de la Londra şi aprobau activitatea reacţionară a regelui. În declaraţiile sale în faţa presei străine, I. Maniu cerea intervenţia imperialiştilor străini în afacerile interne ale ţării, răsturnarea guvernului şi înlocuirea lui printr-un guvern „neutru" [1]. În acelaşi timp, diferiţi reprezentanţi ai monopoliştilor americani au început să ne colinde ţara, făcînd reclama „ajutorului" pe care l-ar putea primi ţara noastră din partea Statelor Unite, dacă ar urma linia politică indicată de guvernul american.

În luna octombrie 1945, ţara noastră a fost vizitată de senatorul Claude Pepper, care a declarat că „dacă ar exista un guvern recunoscut şi care făcînd un program de reconstrucţie ar cere credite sau un împrumut, Statele Unite ar putea da acest ajutor" [2]. O astfel de propunere însemna de fapt o invitaţie la răsturnarea guvernului, înlocuirea lui printr-un guvern care să întrunească condiţiile pentru a fi recunoscut de S.U.A.

Toate manevrele forţelor reacţionare şi imperialiste n-au împiedicat guvernul să-şi continue munca de întărire şi consolidare a regimului democrat din ţară. Astfel, printr-o hotărîre a guvernului au fost desfiinţate lagărele, în care se găseau internaţi un număr de elemente reacţionare [3]. Creşterea forţelor democratice permitea eliberarea acestor elemente, întrucît activitatea lor nu putea periclita dezvoltarea normală a vieţii politice a ţării.

În luna octombrie 1945 a avut loc Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Romîn. La conferinţă au fost examinate şi studiate problemele refacerii şi dezvoltării economiei naţionale a Romîniei. Contrar afirmaţiilor economiştilor burghezi, care susţineau că Romînia trebuie să rămînă o ţară agricolă, Conferinţa Naţională a arătat că dezvoltarea industriei, şi în primul rînd a industriei grele, constituie pivotul refacerii şi dezvoltării întregii noastre economii. Conferinţa Naţională a stabilit că întărirea şi dezvoltarea regimului democrat-popular constituie cea mai importantă sarcină a Partidului Comunist şi a tuturor forţelor democratice. Lucrările şi hotărîrile Conferinţei Naţionale a Partidului Comunist Romîn au demonstrat tăria partidului clasei muncitoare, forţa conducătoare a regimului democratic din ţara noastră.

Faptul că această conferinţă istorică se întrunea în timpul celor mai acerbe atacuri ale forţelor reacţionare împotriva statului nostru democratic sublinia tăria de nezdruncinat a regimului democrat-popular, creaţie a maselor populare.

---

[1] Vezi declaraţiile lui I. Maniu făcute presei străine, în Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond Casa regală, mapa 39. Data declaraţiilor nu este indicată, după conţinutul interviului se poate presupune că au fost făcute la sfîrşitul lunii septembrie 1945.

[2] Loc. cit.

[3] „Scînteia", din 3 octombrie 1945, p. 4.

Văzînd că speranţele lor de a pune mîna pe putere se spulberă şi că regimul popular, departe de a slăbi, devine tot mai puternic, forţele reacţionare au pregătit şi au înfăptuit o nouă provocare. Partidele burghezo-moşiereşti au pus la cale o demonstraţie fascistă pentru 8 noiembrie 1945, ziua onomastică a regelui. La această demonstraţie, pregătită timp de cîteva săptămîni, au participat elemente fasciste din ambele partide „istorice", elemente mic-burgheze declasate, elevi de liceu induşi în eroare etc. Demonstranţii au atacat sediul Ministerului de Interne, Confederaţia Generală a Muncii şi alte instituţii [1].

Au fost împuşcaţi soldaţi şi cetăţeni paşnici. Tulburările fasciste s-au soldat cu un număr de 16 morţi şi mulţi răniţi. Organizînd această manifestaţie monarho-fascistă, conducerea partidelor burghezo-moşiereşti tindea să arate că poziţia reacţionară a regelui se bucură de sprijinul populaţiei şi în acest fel să sprijine teza imperialiştilor străini despre necesitatea înlocuirii lui. Tulburările trebuiau să dovedească că o intervenţie în treburile interne ale ţării este necesară, întrucît guvernul, chipurile, nu poate face faţă situaţiei. Forţele democratice au dejucat însă aceste planuri. Armata şi poliţia democratică, cu concursul maselor largi, au pus uşor capăt demonstraţiei. Omorurile săvîrşite de bandele fasciste au dezvăluit din nou activitatea reacţionară desfăşurată de cele două partide burghezo-moşiereşti.

Înmormîntarea victimelor demonstraţiei fasciste la care au asistat 750 000 de oameni, s-a transformat într-o puternică demonstraţie a hotărîrii ferme a maselor populare de a nimici pînă la capăt toate rămăşiţele fascismului şi de a merge pe calea dezvoltării democratice a ţării. În moţiunea adoptată cu acest prilej se sublinia că existenţa şi activitatea partidelor burghezo-moşiereşti „constituie o primejdie pentru libertăţile democratice cucerite de poporul romîn după multe suferinţe şi sacrificii" [2]. Mari demonstraţii ale oamenilor muncii au avut loc şi la Cluj Braşov, Iaşi, Ploieşti şi în alte centre din ţară [3]. Manifestaţia monarho-fascistă a avut ca urmare întărirea vigilenţei forţelor democratice, care şi-au dat seama că reacţiunea este capabilă de orice crimă.

Devenise clar că forţele reacţionare nu şi-au atins scopul. Scurt timp după eşuarea acestei provocări, la 21 noiembrie 1945, a sosit în Romînia Mark Etheridge, redactorul şef al unui ziar american, „Courier journal", trimis de secretarul de stat al Statelor Unite pentru „a studia" starea de lucruri din ţara noastră şi Bulgaria. Aşa-zisei misiuni a lui Etheridge i s-a făcut o reclamă mare în presa reacţionară din Occident, care îl prezenta pe acest ziarist drept un om obiectiv şi imparţial. De fapt, Etheridge fusese trimis pentru a încuraja cercurile reacţionare din ambele ţări şi a le dovedi prin prezenţa sa că Statele Unite le poartă de grijă şi nu au de gînd să le „părăsească". Secretarul de stat al S.U.A., Byrnes, voia să folosească raportul „imparţialului" şi „apoliticului" Etheridge pentru a întări afirmaţiile sale despre guvernul romîn şi bulgar.

---

[1] „Scînteia", din 10 noiembrie 1945, p. 1.
[2] *Ibidem*, 14 noiembrie 1945, p. 1 şi 3.
[3] *Ibidem*, 16 noiembrie 1945, p. 1.

Cercurile reacţionare din România legau şi ele multe speranţe de vizita lui Etheridge în ţară, sperînd că sosirea lui vesteşte hotărîrea cercurilor imperialiste din Statele Unite de a trece la „eliberarea“ ţării noastre de regimul democrat[1].

Activitatea lui Etheridge s-a desfăşurat conform aşteptărilor stăpînilor săi. Întors în Statele Unite, Etheridge a prezentat lui Byrnes un raport în care calomnia regimurile democrate stabilite în România şi Bulgaria[2]. Acest raport nu putea însă schimba cu nimic realitatea din ţările respective. Regimul democratic din România şi Bulgaria se dovedise de nezdruncinat.

Situaţia internaţională continua să evolueze în favoarea forţelor democratice din lume, în frunte cu Uniunea Sovietică. Încercarea de ofensivă diplomatică a cercurilor monopoliste din Statele Unite eşuase.

Autoritatea şi prestigiul Uniunii Sovietice în care popoarele lumii vedeau forţa principală care distrusese fascismul german şi militarismul japonez, creşteau necontenit. Politica externă a Uniunii Sovietice apăra în mod consecvent pacea şi securitatea popoarelor împotriva încercărilor noilor pretendenţi la dominaţia lumii.

În aceste condiţii, la 16 decembrie 1945, s-a deschis la Moscova conferinţa miniştrilor afacerilor străine ai U.R.S.S., S.U.A. şi Angliei. Hotărîrile adoptate de conferinţă au demonstrat din nou că există posibilitatea de colaborare între cele trei mari puteri, cu toate că sistemul lor social şi politic diferă. Această colaborare este însă posibilă numai în cazul cînd toate, statele sînt deopotrivă animate de un adevărat spirit de colaborare şi nu caută să impună propunerile lor prin şantaj sau ameninţare cu forţa.

Printre problemele discutate la conferinţă a fost şi problema Romîniei.

Cele trei guverne declarau că sînt gata să-i dea regelui Mihai sfatul pe care el li-l ceruse cu privire la lărgirea guvernului romîn. Ele recomandau regelui să includă în guvern cîte un reprezentant al partidului naţional-ţărănesc (I. Maniu) şi al partidului-naţional liberal (Dinu Brătianu). Pentru includerea în guvern a reprezentanţilor acestor partide era necesar ca să existe siguranţa că ei corespund acestei funcţiuni şi că vor colabora în mod leal cu guvernul. Guvernul romîn trebuia să declare că în timpul cel mai scurt posibil vor fi efectuate alegeri pe baza votului universal şi secret. Guvernul trebuia să dea asigurări cu privire la acordarea libertăţii cuvîntului, a presei, a religiei şi adunărilor. O comisiune formată din reprezentanţii celor trei guverne era însărcinată să plece imediat la Bucureşti pentru consultări cu regele şi guvernul în scopul realizării acestor hotărîri. Îndată după îndeplinirea acestor recomandări, guvernul romîn urma să fie recunoscut de guvernele S.U.A. şi Angliei.

Hotărîrea adoptată reprezenta un succes incontestabil al punctului de vedere sovietic, care susţinuse tot timpul inadmisibilitatea unui amestec

---

[1] Ziarul reacţionar „Ardealul", oficios al partidului naţional-ţărănesc, exprima aceste nădejdi în următoarele rînduri : „De prezenţa în ţara noastră a plenipotenţiarului special american se leagă atîtea speranţe, la care dau dreptul *deosebita grije* (sublinierea noastră — *B. B.*) manifestată în atîtea ocazii de personalităţi autorizate de peste ocean, care de fiecare dată au arătat grija deosebită ce o poartă viitorului Romîniei". („Ardealul" din 22 noiembrie 1945).

[2] Vezi James F. Byrnes, *op. cit.*, p. 229.

în afacerile interne ale țării în scopul răsturnării guvernului democratic. Consimțămîntul guvernului sovietic de a participa la sfătuirea regelui se explică prin tendința de a elabora o politică coordonată cu foștii săi aliați din cel de-al doilea război mondial, cît și prin convingerea că înfăptuirea recomandărilor făcute de conferință nu vor dăuna cu nimic dezvoltării democratice a poporului nostru. Guvernele S. U. A. și Marii Britanii ceruseră și la Conferința de la Moscova „reorganizarea" guvernului romîn în felul cum propuseseră și la conferința de la Londra[1]. Hotărîrea adoptată prevedea însă să se recomande includerea a cîte unui singur reprezentant al celor două partide burghezo-moșierești, ceea ce însemna implicit recunoașterea faptului că aceste partide reprezintă o minoritate în viața politică a țării, care nu poate pretinde o reprezentare mai largă. În acest fel se dădea un răspuns și pretențiilor ridicole ale conducerii partidelor reacționare, și în primul rînd ale partidului național-țărănesc, că reprezintă o mare parte a opiniei noastre publice.

Hotărîrea adoptată de conferința de la Moscova a fost primită cu mare satisfacție de guvernul nostru democrat. Luînd cuvîntul în ședința Consiliului de Miniștri din 31 decembrie 1945, dr. Petru Groza a arătat că s-a încercat să se creeze în mod artificial o așa-zisă criză constituțională. Președintele Consiliului sublinia faptul că guvernul și-a îndeplinit în acest timp din plin datoria, evitînd în activitatea sa acțiuni care ar fi putut înrăutăți situația și fără a se lăsa atras de provocările reacțiunii.

Cu bună dreptate dr. Petru Groza interpreta hotărîrile conferinței în sensul că ea prevede necesitatea „ca acest guvern să rămînă pe loc, în structura lui inițială, structură nu modificată, ci completată, prin participarea a cîte unui reprezentant al partidelor istorice, P. N. L. și P. N. Ț"[2].

Secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist Romîn și ministru al comunicațiilor, Gh. Gheorghiu-Dej, a arătat că prin hotărîrea de la Moscova forțele reacționare suferiseră un eșec lamentabil[3] și a indicat ca sarcină a guvernului crearea unei baze materiale a alegerilor de mîine „. . . pe baza unui program legat de realități, de situația specială care s-a creat țării noastre"[4]. În felul acesta, Partidul Comunist îndrepta atenția guvernului asupra necesității elaborării unui program care să țină cont de nevoile maselor populare și de posibilitățile reale, care existau atunci, de a satisface aceste nevoi, fără a cădea pe panta unor făgăduieli imposibile de satisfăcut.

Calea indicată de Partidul Comunist putea lega guvernul și mai strîns de masele populare și asigura victoria în bătălia alegerilor în pregătire.

Conducerea partidelor burghezo-moșierești n-a fost mulțumită de hotărîrea conferinței de la Moscova. Cercurile reacționare speraseră că puterile occidentale vor obține răsturnarea guvernului democratic și aducerea lor la putere.

---

[1] James F. Byrnes, *op. cit.*, p. 230.

[2] Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, pachetul 6, dos. 60, ședința Consiliului de Miniștri din 31 decembrie 1945, f. 5.

[3] Loc. cit., f. 27.

[4] Loc. cit., f. 29–30.

I. Maniu mărturisea în fața comitetului central executiv al partidului său că el și ceilalți conducători ai P. N. Ț. n-au fost mulțumiți cu hotărîrile de la Moscova și au acceptat aceste hotărîri împotriva convingerii lor[1]. Conducerea partidelor reacționare acceptase hotărîrile conferinței de la Moscova în speranța că prin aceasta ele înlesnesc amestecul puterilor imperialiste în afacerile interne ale statului nostru. Forțele reacționare și imperialiste sperau că includerea în guvern a doi reprezentanți ai celor două partide burghezo-moșierești va lărgi posibilitățile de amestec în afacerile interne ale Romîniei. Cei doi miniștri reacționari trebuiau să confirme în calitate de înalți demnitari „justețea" nenumăratelor proteste și plîngeri, pe care le adresau partidele burghezo-moșierești împotriva reformelor și măsurilor democratice ale guvernului. Aceste plîngeri nejustificate urmau să constituie baza pentru noi încercări de imixtiune ale guvernelor S. U. A. și Angliei în afacerile interne ale țării noastre. Conducerea partidelor burghezo-moșierești se transforma în acest fel într-o agentură directă a imperialiștilor străini în țara noastră. Pentru a-și rezerva posibilitatea de a recurge la „ajutorul" imperialiștilor străini, liderii acestor partide au declarat că ei nu cred că guvernul va respecta angajamentele luate[2] și au cerut „neutralizarea" pozițiilor cheie din guvern. Sub formă de „neutralizare" cele două partide cereau ca posturile cheie să fie încredințate unor reacționari care, însă, formal nu erau înscriși în vreun partid. Guvernul democratic a respins aceste propuneri ale celor două partide burghezo-moșierești[3].

Conducerea reacționară a partidului național-țărănesc a vrut de la început să încalce hotărîrile de la Moscova. Acestea prevedeau că reprezentanții desemnați de partidele burghezo-moșierești în guvern trebuie să fie oameni potriviți, care vor colabora leal cu guvernul. Or, conducerea acestui partid a recomandat drept reprezentant al său în guvern pe I. Mihalache, care participase ca voluntar în armata romînă în războiul antisovietic și se declarase împotriva acceptării hotărîrilor de la Moscova[4].

Această hotărîre a conducerii P. N. Ț care vădea pozițiile lui reacționare și dorința de a sabota colaborarea cu guvernul democratic a provocat o adîncă nemulțumire în rîndurile partidului. O parte din conducătorii P.N.Ț. în frunte cu dr. N. Lupu, dîndu-și seama de faptul că oameni de teapa lui I. Maniu și I. Mihalache imprimă partidului o linie ultrareacționară, care îl plasează la extrema dreaptă a vieții noastre politice, au părăsit partidul, fiind urmați de o serie de organizații locale. Desprinderea din partidul național-țărănesc a acestui grup de conducători și organizarea de către ei a unui nou partid, țărănist-democrat, constituia o nouă dovadă a descompunerii forțelor reacționare și a principalului lor partid, condus de I. Maniu.

Guvernul a respins candidatura lui I. Mihalache ca reprezentant, al partidului național-țărănesc în guvern[5]. În urma acestei respingeri

[1] „Dreptatea", din 20 iulie 1946, p. 2.
[2] *Ibidem.*
[3] „Scînteia", din 5 ianuarie 1945, p. 7.
[4] „Aurora", Seria a II-a din 20 februarie 1946, p. 3.
[5] Arhiva Consiliului de Miniștri, pachet 6, dos. 63. Ședința Consiliului de Miniștri din 8 ianuarie 1946, f. 10.

conducerea partidului național-țărănesc a delegat ca ministru de stat pe Emil Hațiegan, unul din apropiații lui I. Maniu. Primul candidat al partidului național-liberal a fost și el respins de guvern ca nefiind potrivit[1]. La 7 ianuarie 1946, cei doi miniștri de stat, reprezentanți ai partidelor burghezo-moșierești, depuneau jurămîntul în prezența regelui.

Regele fusese nevoit să recunoască trăinicia și fermitatea regimului democrat-popular și falimentul încercărilor sale de a-l răsturna.

În noile condiții din țară, monarhia nu se putea erija în arbitru al situației, nu mai putea dispune de soarta guvernelor după placul forțelor reacționare, al căror exponent fidel era. Masele populare, care instauraseră prin lupta lor regimul democrat-popular, l-au susținut cu tărie și au respins uneltirile reacțiunii interne și externe.

Forțele democratice, conduse de Partidul Comunist, luptînd cu fermitate pentru a menține suveranitatea și independența statului nostru, au repurtat un succes deplin. Forțele democratice s-au abținut de a ridica problema abolirii monarhiei. Sarcinile care trebuiau rezolvate în acea perioadă se deosebeau prin complexitatea lor.

Principalele forțe reacționare nu fuseseră încă definitiv zdrobite, tratatul de pace nu fusese încă semnat, în guvern se găseau reprezentanți ai unei grupări burgheze. Partidele și organizațiile democratice erau preocupate de lupta împotriva urmărilor secetei și pentru refacerea economică. De aceea, abolirea monarhiei nu era o problemă actuală. Ea putea distrage masele populare de la alte sarcini mai importante și complica rezolvarea lor. Înfrîngerea suferită de cercurile reacționare, în frunte cu monarhia în încercările lor de a răsturna regimul democrat-popular, a constituit însă un pas important în lupta pentru democratizarea mai departe a țării și abolirea ulterioară a monarhiei.

Amestecul direct al regelui în viața politică a țării de partea forțelor reacționare a spulberat iluziile pe care le mai nutreau unele pături înapoiate ale populației cu privire la rolul imparțial care îi revine și pe care îl îndeplinește monarhia.

Obținînd o victorie hotărîtoare asupra forțelor reacționare, guvernul democrat a hotărît în ședința din 8 ianuarie 1946 să pregătească traducerea în fapt a sfaturilor primite din partea Conferinței de la Moscova, pe care el le acceptase[2]. De altfel, aceasta nu constituia o sarcină grea, întrucît toate libertățile despre acordarea cărora era vorba în hotărîrea conferinței fuseseră acordate poporului romîn pentru prima oară în istoria lui tocmai de acest guvern.

La 5 februarie 1946 guvernele S. U. A. și Angliei au comunicat guvernului că sînt gata să restabilească relațiile diplomatice cu guvernul romîn și să facă schimb de reprezentanți diplomatici[3].

Cercurile imperialiste fuseseră nevoite să recunoască regimul democratic din țara noastră.

---

[1] „Scînteia", din 9 ianuarie 1946, p. 1.
[2] „Scînteia", din 10 ianuarie 1946, p. 1.
[3] *Ibidem*, 7 februarie 1946, p. 1.

Coaliția dintre forțele reacționare din țară și cele imperialiste dinafara granițelor ei avusese ca urmare accelerarea procesului de transformare a monarhiei și partidelor burghezo-moșierești în executoare fidele ale ordinelor primite de la monopolurile străine, dar nu putuse împiedica dezvoltarea mai departe a poporului nostru pe calea democratică.

„Nerușinatul amestec direct în treburile țării noastre, presiunile politice și economice exercitate de imperialiștii americani și englezi, care se sprijineau în țară pe stîlpul reacțiunii, regele, și pe partidele « istorice », cu scopul de a răsturna guvernul democrat și a impune un guvern reacționar, au fost zădărnicite de forțele democratice conduse de partid, cu sprijinul politic și diplomatic al Uniunii Sovietice"[1].

Succesele repurtate de guvernul democrat insuflau maselor populare încrederea că pe drumul trasat de Partidul Comunist Romîn ele vor putea învinge toate greutățile și vor obține noi și noi victorii.

ПРОВАЛ ПОПЫТОК МОНАРХИИ И ВНУТРЕННЕЙ И ВНЕШНЕЙ РЕАКЦИИ СВЕРГНУТЬ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ РЕЖИМ

(6 марта 1945 — январь 1946)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

После установления народно-демократического режима внутренняя реакция и зарубежные империалисты сконцентрировали все имевшиеся у них силы для свержения демократического правительства и восстановления буржуазно-помещичьего строя.

С этой целью правительства Соединенных Штатов и Великобритании пытались создать так называемый «румынский вопрос», отказавшись признать демократическое правительство и установить дипломатические сношения с Румынией.

Политика непризнания потерпела серьезное поражение вследствие восстановления дипломатических сношений между Румынией и Советским Союзом, после того как Советский Союз убедился, что правительства Соединенных Штатов и Великобритании не хотят согласиться на правильное разрешение этого вопроса, соответствующее ранее заключенным соглашениям.

В целях воспрепятствования дальнейшему укреплению демократического режима монархия, побуждаемая американскими и английскими империалистами, заявила о разрыве сношений с народным правительством и потребовала его отставки. Народные массы, руководимые Коммунистической партией, оказали свою поддержку правительству, которое продолжало свою деятельность, с успехом борясь за выполнение заданий, стоявших перед страной, а также против саботажа народного хозяйства крупной буржуазией. Большая экономическ ея, политичаская и

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 389—390.

дипломатическая помощь была оказана Румынии Советским Союзом. Неудачу потерпели и попытки правящих кругов Соединенных Штатов и Великобритании добиться свержения народно-демократического строя на первой сессии совета министров иностранных дел в Лондоне осенью 1945 года.

На следующей сессии этого совета, в декабре 1945 года, было принято решение рекомендовать румынскому правительству включить в состав правительства по одному представителю от каждой «исторической» партии. Это означало признание народно-демократического режима и поражение реакционных сил во главе с монархией. Народные массы еще более убедились в антинародном характере монархии, связь которой с зарубежными империалистами стала ясной и очевидной.

В начале февраля 1946 года правительства Соединенных Штатов и Великобритании были вынуждены признать румынское правительство.

L'ÉCHEC DES TENTATIVES DE LA MONARCHIE ET DE LA RÉACTION, DE L'INTÉRIEUR ET DE L'EXTÉRIEUR DU PAYS, DE RENVERSER LE RÉGIME DE DÉMOCRATIE POPULAIRE

(6 mars 1945 — janvier 1946)

(RÉSUMÉ)

Sitôt le régime de démocratie populaire instauré, la réaction de l'intérieur et les impérialistes étrangers concentrèrent toutes les forces dont ils disposaient, afin de renverser le gouvernement démocratique et de rétablir le régime des bourgeois et grands propriétaires fonciers.

A ces fins, les gouvernements des Etats-Unis d'Amérique et de la Grande-Bretagne essayèrent de créer une soi-disant « question roumaine », refusant de reconnaître le gouvernement démocratique et d'établir des relations diplomatiques avec la Roumanie.

Cette politique de non-reconnaissance subit une sérieuse défaite du fait de la reprise des relations diplomatiques entre la Roumanie et l'Union Soviétique, relations qui reprirent dès que cette dernière eut acquis la conviction que, dans cette question, les gouvernements des Etats-Unis et de la Grande-Bretagne ne voulaient pas adopter une ligne de conduite juste, correspondant aux accords antérieurement conclus.

Afin d'empêcher le régime démocratique de se consolider, la monarchie — sur l'incitation directe des impérialistes anglais et américains — déclara qu'elle rompait toutes relations avec le gouvernement instauré par le peuple et en exigeait la démission. Les masses populaires, sous la direction du Parti Communiste, accordèrent leur appui au gouvernement démocratique, qui continua son activité, luttant avec succès pour mener à bonne fin les tâches qui incombaient au pays et pour refréner le sabotage, par la grande bourgeoisie, de l'économie nationale. Une aide impor-

tante, économique, politique et diplomatique, fut accordée à la Roumanie par l'Union Soviétique. Lors de la première session du Conseil des Ministres des Affaires Étrangères, qui eut lieu à Londres, à l'automne 1945, le même échec fut infligé aux tentatives des cercles dominants des Etats-Unis et de la Grande-Bretagne pour renverser le régime de démocratie populaire.

A la suivante session de ce Conseil, en décembre 1945, la décision fut prise de recommander au gouvernement roumain d'inclure parmi ses membres un représentant de chaque parti «historique». Cette recommandation équivalait à la reconnaissance du régime de démocratie populaire et à la défaite des forces réactionnaires patronnées par la monarchie. A cette occasion, les masses populaires acquirent, une fois de plus, la preuve du caractère impopulaire de la monarchie, dont les rapports avec les impérialistes étrangers s'étaient dévoilés d'une manière évidente.

Au début de février 1946, force fut aux gouvernements des Etats-Unis et de la Grande-Bretagne de reconnaître le gouvernement roumain.

CRIZA DINASTICĂ DIN 1926—1930

DE

TH. NECȘA

După primul război mondial, partidul liberal rămăsese cel mai puternic partid politic din vechea Romînie. Familia Brătianu, conducătoarea finanței romînești, ajunsese prin oamenii săi aflați în cercurile curții regale (B. Știrbey, N. Mișu) la o strînsă colaborare cu monarhia; de altfel, însuși regele Ferdinand declarase chiar în fața unui fruntaș conservator că „Brătienii formează a doua dinastie" și că el nu vede „nimic rău în aceasta"[1]. Dîndu-și seama că numai partidul liberal va putea să apere în mod hotărît și consecvent interesele politice și economice ale monarhiei, el a început să-l sprijine tot mai activ în acțiunile lui.

Chiar și reprezentanții unor puteri străine constataseră încă mai demult că monarhia și liberalii colaborau din plin, sprijinindu-se reciproc. Generalul Mossolov, care a trăit în cercurile familiei regale în anii 1916 și 1917 ca trimis al țarului, arăta de altfel în însemnările sale : „Tot ceea ce privea curtea și dinastia se găsea în mîinile ferme și abile ale prințului Știrbey. Acesta din urmă, așa cum am putut s-o constat în timpul șederii mele în Romînia, acționa în deplin acord cu Brătianu. Anturajul acestor doi șefi forma, în devotamentul său, un fel de gard viu împrejurul familiei regale , pe care o proteja, bucurîndu-se în același timp de protecția ei"[2].

La începutul anului 1924, Argetoianu semnala de asemenea: „Partidul liberal era încă foarte tare, fiindcă era partidul regelui și continua să ademenească prin siguranța puterii pe toți lacomii și pe *toți trepădușii* vieții noastre publice"[3]. În ceea ce privește pozițiile economice ale acestui Partid ele erau predominante și continuau să se întărească, deoarece Brătienii,

---

[1] M. Theodorian-Carada, *Efimeridele. Însemnări și amintiri, 1908—1928.* Roman, 1937, p. 51.

[2] Bibl. Acad. R.P.R., *Msse*, Fondul fostului palat regal, mapa 45. Gen. Mossolov, *Ma mission en Roumanie*, f. 42—43.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri* (Memorii inedite), partea a VI-a, vol. IV, f. 1558—1559).

Barbu Ştirbey şi ceilalţi fruntaşi liberali conduceau finanţa romînească prin Banca Naţională şi Banca Romînească. Avînd legături strînse cu camarila regală, Brătienii au reuşit să facă de multe ori, chiar în colaborare cu regele Ferdinand şi regina Maria, unele afaceri care au stîrnit mare vîlvă în opinia publică (afacerea Reşiţa, cele din domeniul industriei petrolifere prin intermediul legii minelor din 1924 şi afacerile cu armament încheiate de B. Ştirbey).

Semnificativ în ceea ce priveşte influenţa lui I. I. C. Brătianu asupra familiei regale şi a vieţii politice în general este şi faptul că la începutul lui mai 1925, adică tocmai în ajunul evenimentelor pe care le vom descrie în această lucrare, regina Maria îi transmitea lui Maniu, în legătură cu problema succesiunii la guvern, cum că „numai Brătianu are autoritatea necesară pentru a guverna"[1]. Influenţa lui I. I. C. Brătianu se întindea nu numai asupra lui Ferdinand şi Maria, ci şi asupra unei părţi a camarilei regale.

O parte din membrii familiei regale, avînd în frunte pe prinţul Carol, se împotriveau însă influenţei exercitată de Brătieni. Această opoziţie a lor era atît de puternică, încît Argetoianu nota în vara anului 1924 următoarele : „Mi-am dat seama că la o schimbare de tron, rolul politic al lui Brătianu era terminat"[2].

O astfel de constatare era bine motivată. După revenirea lui I. I. C. Brătianu la putere în ianuarie 1922, se profila tot mai puternic politica economică a liberalilor „prin noi înşine", politică dusă de ei în apărarea intereselor finanţei romîneşti pe care o reprezentau. De fapt, politica dusă de liberali în vederea cîştigării şi păstrării de poziţii economice cît mai puternice (legea minelor din 1924) nu excludea uneori acordarea — sub presiunea capitalului străin — unor avantaje cît de mici. În opoziţie cu liberalii se afla partidul naţional şi unii fruntaşi din cel ţărănesc, care urmărind să vină la putere, începuseră să agite programul unei politici economice a „porţilor deschise" pentru capitalul străin. Către această parte a claselor dominante se orienta şi Carol, căci el prevedea că, fără un puternic ajutor din partea finanţei internaţionale şi fără un sprijin în ţară, nu va putea, în eventualitatea succesiunii domniei, să doboare atotputernicia Brătienilor.

*

Încă din februarie 1924, fruntaşii ţărănişti luaseră iniţiativa unei uniri a opoziţiei împotriva guvernului liberal. De fapt, această iniţiativă a fost primul pas care a dus în 1925 la înţelegerea dintre partidele naţional, ţărănesc, naţionalist şi gruparea lui Argetoianu. Opoziţia era destul de puternică, fiind susţinută şi de Carol, care — după cele menţionate de Argetoianu — era „mai dezlănţuit ca oricînd împotriva lui Brătianu şi Averescu" şi foarte nerăbdător să vadă pe adversarii acestora la putere[3]. Aceasta a hotărît pe fruntaşul liberal să ia unele măsuri de prevedere.

---

[1] N. Iorga, *Memorii*, vol. V. p. 17.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. IV, f. 1777.

[3] Loc. cit., f. 2024.

Împlinindu-se cei patru ani de guvernare liberală și trebuind să fie ales un nou parlament, de teama unor manifestații ostile ale opoziției, I. I. C. Brătianu după ce depune o nouă lege electorală, închide la 13 iunie 1925 sesiunea parlamentară. În felul acesta, el căuta să capete răgaz pentru a atrage de partea sa unele elemente ale opoziției. Brătianu urmărea totodată ca, prin atragerea unor elemente opoziționiste, să întărească și partidul poporului al lui Averescu, mult slăbit prin plecarea unor fruntași ca Argetoianu, pentru a putea să-l transforme din nou în partid al rotativei guvernamentale și să-l aducă la putere[1].

În această vreme, unele partide din opoziție au început tratative în vederea unei fuziuni pentru a forma un partid mai puternic, care să combată pe liberali și pe Argetoianu. În calea acestei fuziuni, care era făcută cu scopul evident de a se putea ajunge la putere, stăteau neînțelegerile ivite nu numai între partide, dar chiar și în sînul lor. De altfel, Argetoianu semnala că în calea înțelegerii dintre partidele național și țărănesc nu stăteau nicidecum „greutăți de ordin programatic, ci greutăți indicate de ambițiile personale ale unuia și ale altuia"[2]. La începutul tratativelor duse între reprezentanții celor două partide, Maniu nu dorea decît o simplă colaborare cu țărăniștii în vederea alegerilor, deoarece se temea ca nu cumva aceștia să dețină majoritatea în cazul unei fuziuni, ținînd seama că Mihalache, bazat pe popularitatea țărăniștilor în provinciile țării de dincoace de Carpați, cerea avantaje serioase pentru fruntașii partidului său.

Totuși, la începutul lui octombrie 1925, se pun bazele așa-zisei opoziții unite[3]. Fruntașii liberali, văzînd că opoziția ajunsese la o înțelegere în vederea viitoarelor alegeri ce se anunțau, s-au hotărît să acționeze rapid, îndreptînd lovitura asupra șefului încoronat al grupului advérsar : asupra lui Carol. Folosind prilejul că prințul Carol se afla în Anglia la funeraliile regale, I. I. C. Brătianu și B. Știrbey au acționat în consecință. Cu toate că regina Maria își pusese mari nădejdi în eventualitatea urcării pe tron a lui Carol, socotind că va putea juca rolul de „inspiratoare" a politicii acestuia, totuși B. Știrbey a reușit să o convingă că avea un rol mult mai însemnat de jucat cu un rege minor și cu o regență supusă[4]. Deci, avînd și sprijinul reginei Maria, le-a fost ușor Brătienilor și lui B. Știrbey să-l îndepărteze pe Carol de la tron[5].

Ecoul produs în străinătate de renunțarea forțată a lui Carol la tron a fost destul de puternic. Astfel, într-un interviu luat lui Carol la sfîrșitul lui decembrie 1925, ziaristul D. Bogholm relatează că,, hotărîrea sa este urmarea unei înverșunate lupte, pe care el a purtat-o împotriva ministerului celor doi frați Brătianu, adevărații stăpîni ai Romîniei de foarte mulți ani, care erau sprijiniți de către regina Maria ... Pentru a face

[1] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 32. La 7 iunie 1925, Iorga află din cercurile camarilei regale, „că liberalii fac sforțări desperate pentru a-l aduce pe Averescu".

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2200.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 53.

[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2237.

[5] Loc. cit., f. 2358. La 6 ianuarie 1926, C. Hiott, ministrul palatului îl informează pe Argetoianu că „fără regina, regele n-ar fi primit niciodată renunțarea prințului Carol".

să triumfe ideile sale, prințul a voit să creieze o mare mișcare asemănătoare fascismului, sprijinindu-se pe masele țărănești (atrase de partidul țărănesc — *n. n.*). El întreținea relații călduroase cu partidele de opoziție și prin atitudinea sa amenința să provoace o ruptură chiar în guvernul liberal"[1]. Alte ziare anunțau chiar că prințul moștenitor voia să instaureze o dictatură fascistă, deoarece se bucura „de o mare influență în cercurile extreme ale naționaliștilor șovini romîni"[2].

Carol urmărea într-adevăr să doboare atotputernicia Brătienilor și, cu ajutorul posibil al opoziției unite, precum și al unor ofițeri simpatizanți, să instaureze, după moartea lui Ferdinand, care era bolnav, un regim personal de guvernare. Sezisînd planurile lui Carol, I. I. C. Brătianu și B. Știrbey au căutat să se debaraseze atît de el, cît și de simpatizanții lui din cadrele armatei, care deveneau tot mai numeroși. De aceea, alegînd ca motiv situația matrimonială a lui Carol, care era despărțit de prințesa Elena, precum și relațiile lui cu Elena Lupescu, I. I. C. Brătianu și-a exprimat părerea că altă cale nu era decît ca prințul Carol să renunțe la tron în favoarea fiului său Mihai. Carol, care își dădea seama că fără un ajutor puternic din străinătate n-ar fi putut să profite din plin de avantajele domniei în cazul în care ar fi devenit rege, a rămas la înapoierea din Anglia, în Italia, anunțînd pe Ferdinand că este dispus să renunțe pentru un timp la prerogativele regale. Urma ca el să-și facă legături cît mai trainice printre magnații finanței și industriei apusene și, ca agent al acestora, să se întoarcă după un timp în Romînia.

Imediat după renunțarea lui Carol la tron, Argetoianu nu numai ca unul din apropiații prințului, dar și ca fruntaș al partidului național a căutat să capete de la rege aprobarea de a-l aduce pe Carol înapoi. Însă regina Maria, de acord cu I. I. C. Brătianu și B. Știrbey, a intervenit pe lîngă Ferdinand și deplasarea lui Argetoianu nu a mai fost autorizată. În schimb liberalii și regina, temîndu-se ca prințul să nu se răzgîndească, au aranjat ca să fie trimis în străinătate cît mai repede C. Hiott, ministrul palatului, pentru ca prințul Carol să semneze o declarație oficială de renunțare la tron[3]. De altfel, Iorga mărturisea în memoriile sale că actul de renunțare la tron al lui Carol l-a făcut regele numai „sub influența a doi oameni (I. I. C. Brătianu și B. Știrbey — *n. n.*), cărora niciodată nu le voi întinde mîna pentru partea ce au avut în acest act"[4].

După ce Carol a semnat declarația de renunțare, Ferdinand a fost forțat de Brătieni și Maria să convoace în grabă un consiliu de coroană pentru 31 decembrie 1925, care să ratifice hotărîrea luată pentru a fi trecută prin parlament. În preajma evenimentelor care au premers acest consiliu, partidele național și țărănesc erau pentru readucerea lui Carol în țară, în vreme ce Averescu se împotrivea. Acesta avea interes de altfel să-l sprijine pe I. I. C. Brătianu în acțiunea sa, deoarece — după cum mărturi-

[1] Bibl. centrală de stat, filiala N. Bălcescu, Fond. St. Georges, pach. 90, dos, 6, f. 119. (Interviul a fost publicat în „Le Matin", nr. 15 268 din 7 ianuarie 1926).

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cutia 63, dos. 32 (Extras din „Posledna Posta" (Belgrad) din 3 ianuarie 1926).

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2238—2239.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 87.

sește Argetoianu — avînd „popularitatea complet măcinată, cu cadre de partid rudimentare, dînsul nu mai spera să ajungă la putere decît impus de șeful partidului liberal. Întărirea lui Brătianu față de coroană, prin alungarea prințului, convenea deci de minune generalului"[1] (Averescu — *n. n.*).

În ședința consiliului de coroană de la Sinaia, fruntașii opoziției au schițat o împotrivire împotriva planurilor lui Brătianu; totuși, pînă la urmă, s-au raliat hotărîrii privitoare la renunțarea lui Carol la tron. Maniu însă mărturisește că prin hotărîrea luată de acest consiliu, se pune „prima piatră la edificiul republicii" și dată fiind influența lui I. I. C. Brătianu asupra familiei regale, „Mihai nu va domni niciodată", ci regența numită de liberali[2]. Pentru a împiedica eventualele manifestații carliste, I. I. C. Brătianu a convocat imediat parlamentul pentru 4 ianuarie 1926, care să confirme hotărîrile consiliului de coroană.

În cele cîteva zile care au premers întrunirii parlamentului, guvernul liberal a făcut unele pregătiri care să asigure ratificarea renunțării lui Carol la tron. După ce fruntașii liberali au discutat acasă la I. I. C. Brătianu felul cum va decurge ședința parlamentului, ei s-au deplasat la 3 ianuarie la Sinaia, unde împreună cu regele au aranjat componența regenței[3]. Regența urma să fie formată, în afară de prințul Nicolae, de patriarhul Miron Cristea și Buzdugan, amîndoi socotiți ca „oamenii" lui Brătianu[4]. Pentru a nu se mai opune hotărîrilor luate de consiliul de coroană, Ferdinand, îndemnat de I. I. C. Brătianu, a căutat să convingă în dimineața zilei de 4 ianuarie 1926 pe șefii opoziției să se ralieze liberalilor. Dacă Maniu și Mihalache nu au dat un răspuns precis, apoi Iorga a declarat „că va protesta în fața parlamentului"[5]. În după amiaza aceleiași zile, s-a deschis parlamentul. După expunerea actului de renunțare a lui Carol la drepturile și prerogativele de membru al familiei regale și de principe moștenitor al Romîniei și apoi a proiectului de lege privitor la statutul familiei regale și de recunoaștere a principelui Mihai ca moștenitor al tronului, — au avut loc discuții care au relevat faptul că opoziția, în general, nu era de acord cu îndepărtarea lui Carol de la tron, deoarece în felul acesta pierdea speranța venirii la putere[6]. Partidele național și țărănesc s-au abținut de la vot, crezînd că prin aceasta vor împiedica adoptarea hotărîrilor luate la 31 decembrie 1925. În fond însă ele nu au făcut altceva decît să ușureze ratificarea acestora. Iorga s-a declarat împotriva actului de renunțare, arătînd că partidul național înțelege totuși „a sprijini cu loialitate coroana împotriva unui guvern care, preocupat de răzbunările sale și a complicilor săi ascunși, n-a prevăzut nimic, care n-a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de azi, ce atinge grav prestigiul dinastiei"[7]. Miha-

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2250.
[2] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 82.
[3] La aceste întrevederi au luat parte frații Brătianu, Al. Constantinescu, I. G. Duca și G. Mîrzescu („Romînia", nr. 660 din 4 ianuarie 1926, p. 4).
[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2267.
[5] Loc. cit., f. 2268.
[6] „Monitorul oficial", nr. 41 din 11 februarie 1926, p. 1123 și urm.
[7] Loc. cit., p. 1132.

lache, făcînd o declarație în numele partidului țărănesc, se ridică și el împotriva partidului liberal, fără a pomeni însă de chestiunea Carol, deoarece încă șovăia[1].

După ședința din 4 ianuarie 1926 a Adunării deputaților, Maniu a făcut o declarație reprezentanților presei, cu care prilej spunea : „Nu cred că chestiunea succesiunii la tron trebuie atrasă între problemele vieții politice. Prin hotărîrea adusă, ori care ar fi fost anterior părerile personale, chestiunea s-a rezolvat în mod indiscutabil"[2].

Dacă în privința renunțării lui Carol la tron au existat în sînul opoziției unele păreri contradictorii, apoi fruntașii partidelor național și țărănesc, de comun acord s-au împotrivit în ședința Adunării deputaților și Senatului din 4 ianuarie la instituirea unei regențe[3]. Maniu împreună cu dr. Lupu luaseră cuvîntul împotriva încercării lui I. I. C. Brătianu de a-și institui o regență supusă : de altfel Maniu își exprimase chiar în dimineața aceleiași zile, la palat, față de Hiott, părerea că regența ar fi inutilă[4]. În realitate, Maniu era nu atît împotriva regenței, cît împotriva componenței acesteia, deoarece, pe lîngă prințul Nicolae urmau să devină regenți patriarhul Miron Cristea care înclina spre Brătieni și G. Buzdugan, fostul președinte al Înaltei curți de casație și fruntaș al partidului liberal.

Argetoianu remarca în memoriile sale că „chestiunea Carol" devenise problema centrală a politicii romînești. „Oamenii politici și partidele au fost supuși unei noi clasificări și socotiți apți sau inapți pentru guvernare, după cum puteau fi sau nu fi bănuiți că ar favoriza o eventuală revenire a prințului Carol"[5].

Astfel se explică faptul că fruntașii partidului național, care se abținuseră de la votarea renunțării lui Carol la tron și la instituirea unei regențe s-au adunat la 5 ianuarie și au lansat o moțiune, declarînd „chestiunea renunțării principelui Carol ca tranșată și definitiv închisă"[6]. Tot cu scopul restabilirii încrederii familiei regale în partidul național, care dăduse la început dovadă de unele simpatii față de Carol prin atitudinea lui Iorga în parlament, Argetoianu vizitează a doua zi pe Hiott pentru a-i transmite lui Ferdinand „că coroana nu avea un instrument politic mai leal și mai devotat ca partidul național"[7]. Hiott îl sfătuiește că în vederea succesiunii guvernamentale în momentul acela, numai regina putea fi consultată, căci Ferdinand se găsea deja sub influența ei și a lui I. Brătianu. În audiența din 7 ianuarie, Argetoianu este informat că Maria urma să devină regentă, deoarece „Brătianu îi făgăduise că lista regenților va fi modificată la momentul oportun" (în sensul înlocuirii prințului Nicolae) ; a urmat apoi o discuție privitoare la posibilitatea venirii partidelor național și țărănesc la putere. Argetoianu îi arătă că singura dificultate în formarea unui

---

[1] „Monitorul oficial", nr. 41 din 11 februarie 1926, p. 1133.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2307.

[3] „Monitorul oficial", nr. 41 din 11 februarie 1926, p. 1140—1143.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 86.

[5] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2331.

[6] Loc. cit., f. 2313.

[7] Loc. cit., f. 2356.

guvern național-țărănesc rezidă în rivalitatea existentă deja între Maniu și Iorga în privința președinției, atît a partidului național, cît și a unui viitor guvern.

O dată ce Carol fusese îndepărtat de la tron și I. I. C. Brătianu își consolidase influența în sînul familiei regale, el a crezut că nu va mai întîmpina dificultăți în guvernarea sa. Dar insuccesul său de la începutul anului 1926 în alegerile comunale[1], îl făcu să fie mai prevăzător. De aceea, plănui ca în eventualitatea părăsirii puterii să înjghebeze un guvern paravan care să asculte de el. Încercarea lui de a aduce la putere un astfel de guvern paravan condus de gen. Prezan eșuînd[2], el s-a gîndit să schimbe metoda și să caute să desfacă înțelegerea dintre partidele național și țărănesc. De aceea, liberalii au încercat întîi, dar fără succes, să se apropie de fruntașii partidului național, iar apoi au venit cu propunerea — neacceptată de altfel de opoziție — a formării unui guvern național-țărănesc, sub conducerea lui Știrbey, omul lui I. I. C. Brătianu[3]. Deoarece mandatul său parlamentar expira și trebuiau să aibă loc noi alegeri, I. I. C. Brătianu făcea eforturi vădite, prin intermediul lui Ferdinand, să-și alcătuiască un guvern în a cărui componență să intre și unii oameni de-ai săi. Eșuarea ultimei încercări a lui I. I. C. Brătianu de a atrage pe unii fruntași naționali și țărăniști și de a forma un guvern prezidat de Știrbey, găsea pe liberali într-un serios impas.

Încercările unor fruntași ai partidului național, între care Maniu și Iorga, de a se apropia de rege și în felul acesta de a căpăta puterea fără concursul liberalilor, se soldase cu unele rezultate promițătoare. Argetoianu relatează că în audiența sa la rege din 5 februarie 1926, acesta i-a spus următoarele : „Vreau să chem la putere partidul național și aș fi foarte mulțumit dacă s-ar putea forma un guvern în colaborare și cu țărăniștii"[4]. Tot Argetoianu este asigurat mai tîrziu de I. Stîrcea, maestrul de ceremonii al curții regale, că încă „cu 15 zile înainte de demisia lui Brătianu, regele l-a însărcinat să previe pe Maniu că-l va chema la putere"[5].

Văzînd că fruntașii partidului național căpătaseră asigurări de la Ferdinand că li se va da succesiunea guvernamentală în colaborare cu țărăniștii, I. I. C. Brătianu nefiind încă sigur pe un viitor guvern Averescu, s-a gîndit să-l atragă pe Maniu de partea sa, mai cu seamă că avea nevoie de un sprijin serios în vederea trecerii prin parlament a unei noi legi electorale. De aceea, conducătorul partidului liberal a însărcinat pe Tancred Constantinescu, „omul de mare încredere al Brătienilor", de a duce tratative cu acesta. În întrevederea avută cu Maniu, T. Constantinescu a căutat să atragă pe fruntașul ardelean, cerîndu-i să nu facă greutăți în ceea ce privește noua lege electorală și să o susție în parlament, căci — după cum remarca acesta — ea va fi aplicată de partidul național, deoa-

[1] „Aurora", nr. 1300 din 8 martie 1926, p. 1.
[2] „Cuvîntul", nr. 346 din 1 ianuarie 1926, p. 1.
[3] „Epoca", nr. 8 din 10 februarie 1926, p. 1.
[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2375.
[5] Loc. cit., f. 2379—2380.

rece „succesiunea guvernului vă este asigurată, o ştiu — şi iată de ce trebuie să cădem de acord"[1] . Înţelegerea a eşuat dat fiind faptul că Maniu nu putea admite să susţie noua lege electorală, care urma să dea avantaje considerabile partidului de la putere, în cazul de faţă celui liberal. De asemenea, el era şi prea sigur că regele îl va susţine în continuare, acordînd succesiunea puterii partidului naţional şi de aceea s-a gîndit să facă în aşa fel ca în viitoarele alegeri să nu meargă nici cu ţărăniştii. Cu toate că la 17 martie 1926, Maniu căpătase din partea delegaţiei permanente a partidului naţional depline puteri de a încheia un acord cu partidul ţărănesc în vederea preluării puterii, el a căutat să tărăgănească lucrurile mai departe, introducînd un element nou în discuţie, fuziunea ambelor partide[2]. Atunci fruntaşii ţărănişti care urmăreau să parvie cu orice preţ la putere pentru a beneficia de cît mai multe avantaje, au încercat să-l şantajeze pe Maniu, lăsînd impresia că s-ar înţelege cu Averescu. Pe de altă parte şi Averescu care urmărea acelaşi lucru, neaspirînd însă decît la formarea unui guvern paravan al lui Brătianu, văzînd că acesta nu se gîndea deocamdată să se înţeleagă cu el, a căutat să-l şantajeze, anunţînd că în viitoarele alegeri va merge alături de partidul ţărănesc[3].

I. I. C. Brătianu, văzînd că mandatul său parlamentar se apropia de sfîrşit şi vrînd cu orice preţ să lase în locul său un guvern credincios, a început să lucreze în acest sens în cel mai mare secret. După unele întrevederi cu Al. Constantinescu, „în ajunul demisiei guvernului s-a pus la cale ministerul Averescu"[4]. Imediat după aceea, I. I. C. Brătianu s-a dus la Ferdinand şi după ce a „invocat pactul încheiat pentru îndepărtarea prinţului Carol, a declarat regelui că un guvern naţional sau naţional-ţărănesc ar pregăti readucerea surghiunitului — şi i-a forţat mîna"[5]. O dată ce succesiunea guvernamentală era aranjată prin asigurarea venirii la putere a unui guvern condus de Averescu, care era împotriva reîntoarcerii lui Carol în ţară, I. I. C. Brătianu îşi dă în linişte demisia la 27 martie 1926.

A doua zi încep consultările numai de formă, în vederea formării unui nou guvern, deoarece Ferdinand, sub influenţa lui I. Brătianu, părăsise gîndul de a aduce partidul naţional la putere. Totuşi, fiind încredinţaţi că li se va da puterea, Maniu, Iorga, Argetoianu şi Mihalache avuseseră deja o convorbire între ei în vederea alcătuirii unei liste ministeriale. La această convorbire au venit mai tîrziu şi alţi fruntaşi naţionali şi ţărănişti. Foarte sugestiv descrie Argetoianu această întrevedere, în care fiecare fruntaş naţional sau ţărănist a căutat să obţină un cît de mic avantaj. El arată următoarele : „Ne-am aflat într-o adevărată atmosferă de bîlci. Ca să satisfacem toate poftele ar fi trebuit să dispunem de 30—40 de portofolii şi tot atîtea subsecretariate de stat"[6].

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2400—2401.
[2] Loc. cit., f. 2413.
[3] Loc. cit., f. 2385.
[4] Loc. cit., f. 2450.
[5] Loc. cit., f. 2451.
[6] Loc. cit., f. 2428.

Regele, influenţat de I. I. C. Brătianu, a însărcinat însă la 30 martie pe Averescu să formeze un nou guvern, care era deja aranjat mai dinainte de fruntaşul liberal. Ca să dea aparenţa că ar avea şi el un cuvînt de spus, Ferdinand a cerut lui Averescu să colaboreze cu partidul naţional, desigur numai în mod formal. De fapt, I. I. C. Brătianu avusese grijă să provoace din vreme o spărtură în rîndurile fruntaşilor partidului naţional, atrăgînd de partea sa după O. Goga şi un grup format din V. Goldiş, I. Lăpedatu şi I. Lupaş, care au intrat în guvernul Averescu[1].

După ce guvernul condus de Averescu a votat noua lege electorală de tip fascist, el a dizolvat parlamentul liberal şi a trecut la pregătirea alegerilor, care trebuiau să aibă loc în mai 1926. În preajma acestor alegeri, cartelul anterior între naţionali şi ţărănişti se desfăcuse. În partidul naţional erau acum mai multe grupări, ca cea a lui Argetoianu, care dacă înainte de venirea guvernului Averescu la putere înclinase spre liberali, sperînd că va veni la putere, voia acum o nouă înţelegere cu ţărăniştii. Acestuia i s-a alăturat imediat şi grupul lui Iorga. În opoziţie cu aceştia era grupul din jurul lui Maniu care, stînd în espectativă, nu ştia încă ce cale să urmeze, nevrînd însă — deocamdată — să încheie o nouă înţelegere cu partidul ţărănesc[2]. Argetoianu ne semnalează că, în afară de grupările menţionate, „mai erau intrigăriile unui grup de ardeleni cu Vaida în frunte, care trata cu guvernul"[3]. Desigur că I. Brătianu, căutînd să atragă de partea sa şi alţi fruntaşi ai partidului naţional, a făcut în aşa fel ca Goldiş să ia contact cu Vaida, Lugoşianu şi A. Dobrescu, spre a trata alăturarea acestora politicii liberale. Dar acţiunea ulterioară a grupurilor lui Vaida şi Goldiş, care căutaseră să atragă şi pe Maniu de partea Brătienilor, a eşuat, cu toate că i se oferise acestuia, de către Averescu, două locuri în guvern şi 32 în parlament. Desigur că s-ar fi ajuns la o înţelegere, dacă Brătianu nu şi-ar fi dat seama din timp că, o dată Maniu pătruns în guvern, ar fi lucrat febril pentru acapararea puterii şi, posibil, pentru revenirea lui Carol în ţară. De aceea Goga, din însărcinarea lui I. I. C. Brătianu, a torpilat aceste tratative[4].

Alegerile din mai 1926 — cum era şi de aşteptat — au dat cîştig de cauză guvernului Averescu, susţinut de liberali. Partidul poporului a reuşit să obţină 52,9 % din voturi şi a căpătat 292 mandate în parlament. Deşi partidul liberal nu obţinuse decît 7,2 % din voturi, totuşi I. I. C. Brătianu continua să impună linia sa în viaţa politică. Opoziţia era redusă la neputinţă, cartelul naţional-ţărănesc neobţinînd decît 27,7 % din voturi, adică 69 mandate.

După alegeri au continuat mai departe fricţiunile dintre diferitele partide ale claselor dominante, care urmăreau fiecare să parvie la putere pentru a se bucura de avantajele ce le oferea aceasta. Dacă acum Maniu îşi schimbase gîndul, urmărind dacă nu o fuziune cu ţărăniştii, dar cel puţin momentan o colaborare cît mai strînsă pentru combaterea politicii

---

[1] „Neamul romînesc", nr. 76 din 2 aprilie 1926, p. 4.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2454 şi urm.

[3] Loc. cit., f. 2464.

[4] Loc. cit., f. 2465.

anticarliste a lui I. I. C. Brătianu, apoi Iorga și Argetoianu nu prea erau de acord cu o fuziune, deoarece țărăniștii urmau că capete, în cadrul noului partid, prea multe drepturi în comparație cu ei și partizanii lor. Aceste divergențe au dus la o ruptură definitivă în cadrul partidului național dintre Maniu și Iorga. Ieșirea lui Iorga din partidul național are loc la 10 octombrie, cînd acesta din urmă adresînd o scrisoare fruntașului ardelean, îl anunță că va urma o politică separată. Totodată adresează către țară și un manifest demagogic prin care atacă partidul național, iar în cadrul unei întruniri, organizează un alt partid național[1]. Ruptura aceasta se cristalizase de fapt încă din august, cînd se duceau tratative pentru încheierea unei înțelegeri între partidele național și țărănesc, în vederea alegerilor parțiale din septembrie. O dată încheiată această înțelegere, spre sfîrșitul lui septembrie 1926, s-a trecut la o adevărată fuziune, neacceptată de Iorga, care crea în locul partidului poporului, al doilea partid puternic în vederea rotativei guvernamentale.

Iorga între timp, care se certase cu Maniu și avea frică de popularitatea țărăniștilor, căutase să se apropie de liberali[2], sperînd că în eventualitatea unei schimbări a guvernului Averescu, va putea să facă parte dintr-un nou guvern. Deși era categoric împotriva fuziunii dintre partidele național și țărănesc, Argetoianu a rămas deocamdată alături de Maniu, încercînd să-l atragă de partea politicii lui I. I. C. Brătianu, pentru a-i izola în felul acesta pe țărăniști. Totuși, convorbirile lui Argetoianu cu dr. C. Angelescu și L. Moldoveanu și negocierile duse în vară cu V. Brătianu, în vederea unei fuzionări sau numai a unei colaborări de guvern între partidele național și liberal, nu duc la nici un rezultat[3], deoarece Maniu, care admitea posibilitatea revenirii lui Carol în țară, voia să ia puterea singur. De altfel acesta, conchizînd arăta : „În asemenea condițiuni mai poate cineva pretinde să mă arunc în brațele lui Brătianu, ele însăși foarte șubrede după cîte știu"[4].

Ajuns însă la putere, Averescu a început să se îndepărteze de I. I. C. Brătianu, plănuind ca împreună cu regina Maria și Știrbey să schimbe regența, formată din prințul Nicolae și oamenii liberalilor, patriarhul Miron Cristea și G. Buzdugan. Argetoianu arată în memoriile sale că I. G. Duca i-a spus, cu prilejul unei convorbiri din toamna lui 1926, „că regina e mai hotărîtă ca oricînd să devină regentă". Averescu nu era însă de acord ca regina să devină regentă unică, cum dorea aceasta și cum fusese înțelegerea între ei. De aceea, în ascuns de Brătianu a căutat să se înțeleagă cu ea ca, în eventualitatea schimbării regenței, să devină și el și Știrbey regenți. Lovitura aceasta care trebuia dată lui Brătianu a eșuat.

★

Deși după instalarea guvernului Averescu, se căutase la început îndepărtarea din armată a acelor ofițeri care simpatizau cu o reîntoarcere

---

[1] „Neamul romînesc", nr. 123 din 11 octombrie 1926, p. 1.
[2] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 138. Iorga a intrat în contact cu I. Brătianu la 20 iunie 1926 prin G. Brătianu și dr. A. Ionescu în vederea unei eventuale colaborări.
[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f. 31 și 193—194.
[4] Loc. cit., f. 81.

a lui Carol, totuşi curentul carlist creştea tot mai mult, chiar în cadrele armatei[1]. De altfel, Argetoianu arată că partizanii carlismului, care deveneau tot mai numeroşi, „îmbătau lumea vorbindu-i de intenţiile prinţului (Carol), care vrea nu numai să domnească, dar şi să guverneze şi să pună capăt desfrîului partidelor"[2]. Într-adevăr, după cele constatate la Paris, de Al. Cuzin şi I. Sîn-Georgiu, fruntaşi ai partidului naţional condus de Iorga, Carol era „hotărît să se înapoieze să-şi valorifice drepturile, avînd multiple şi serioase legături în România"[3]. De altfel, generalul Dumitrescu-Turcu, comandantul corpului de armată din Craiova, discutînd cu generalul I. Gîrleşteanu, unul din confidenţii lui Argetoianu, despre posibilitatea întoarcerii lui Carol, arăta „că majoritatea ofiţerilor ar vedea cu ochi buni această înapoiere"[4].

Între timp, boala regelui se agravase. Cum Averescu se depărta tot mai mult de Brătianu, avînd aliaţi pe regină şi pe B. Ştirbey, fruntaşul liberal a căutat să prevină situaţia ce s-ar fi ivit în eventualitatea morţii regelui şi care l-ar fi găsit izolat. De aceea, sfătuieşte mai întîi pe O. Goga, ministrul de interne, să trimită un emisar în străinătate, la Carol, pentru a-i face unele propuneri şi a-i afla eventual planurile. Argetoianu nu ne dezvăluie însă ce conţineau aceste propuneri, dar ştim că ele nu au fost acceptate de Carol, deoarece „nu voia să aibă de-a face cu un guvern condus de politicienii care-l dedese peste graniţă"[5].

Deoarece Argetoianu vedea că Averescu, prin intrarea sa în regenţă alături de regină şi Ştirbey, urmărea introducerea unei dictaturi, a luat iniţiativa de a căuta o apropiere între liberali şi partidul naţional-ţărănesc ; în memoriile sale, el motiva această acţiune ca avînd scopul „prevenirii dezastrului ce l-ar putea provoca amestecul militarilor în criza dinastică"[6]. Apropierea dintre cele două partide urma să fie făcută de Argetoianu pe platforma unei împăcări cu Carol. Intrevederile lui Argetoianu cu Maniu şi I. Brătianu nu dau rezultate. Maniu era de acord cu aducerea lui Carol în ţară, însă I. I. C. Brătianu nu acceptă această soluţie[7], bazîndu-se pe faptul că în sînul partidului naţional-ţărănesc nu exista o unitate de vederi în problema întoarcerii lui Carol. El chiar i-a declarat lui Argetoianu „că nu crede în posibilitatea unei asemenea alianţe", deoarece „la naţional ţărănişti sînt două curente : ţărăniştii înclină spre o formulă fără Carol, pe cînd naţionalii sînt carlişti"[8].

Argetoianu văzînd că această înţelegere nu este posibilă, s-a gîndit atunci că eventual s-ar putea ajunge la o înţelegere între cele două partide, pe baza unei formule fără Carol [9]. Nici această înţelegere nu s-a realizat, I. I. C. Brătianu impunîndu-i la sfîrşitul lui noiembrie 1926 lui Ferdinand

---

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cutia 63, dos. 32.
[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C.Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f.228.
[3] Loc. cit., f. 224.
[4] Loc. cit., f. 226.
[5] Loc. cit., f. 225.
[6] Loc. cit., f. 234.
[7] Loc. cit., f. 243 şi urm.
[8] Loc. cit., f. 254.
[9] Loc. cit., f. 252.

să trimită o scrisoare guvernului Averescu, „scrisoarea prin care suveranul stăruia asupra hotărîrilor din 4 ianuarie, socotite definitive" [1]. În felul acesta nu se mai lăsa nici o speranţă partidului naţional-ţărănesc de a prelua puterea. La 8 zile după ultima convorbire cu I. I. C. Brătianu, Argetoianu mai face o ultimă încercare pe lîngă fruntaşul liberal. El relatează următoarele: „Mi-am dat seama că Brătianu nu voia în realitate nici o înţelegere cu naţional-ţărăniştii, că era hotărît să joace singur partida şi că formulele pe care mi le dăduse, mi le dăduse ca să nu mă refuze, cu convingerea că nu vor fi găsite suficiente" [2].

În perioada cînd Argetoianu făcea sforţări pentru a apropia pe liberali de naţional-ţărănişti, se producea fuziunea care a dat naştere partidului naţional-ţărănesc. Argetoianu dezvăluie în memoriile sale cum dr. Romalo, carlist convins, a tăinuit gravitatea bolii regelui, anunţînd-o numai lui Maniu. „Din acel moment, Maniu a tablat pe moartea regelui şi a făcut imediat fuziunea cu ţărăniştii, pe baza sugestiunilor lui Romalo ca să poată pune la momentul oportun, un partid puternic la dispoziţia prinţului Carol" [3]. Dar şi I. I. C. Brătianu, aflînd din alte surse de caracterul şi stadiul bolii regelui, a putut să ia măsuri de prevedere. Înţelegerea care fusese iniţiată de Argetoianu era făcută tocmai cu scopul de a atrage pe naţional-ţărănişti de partea liberalilor. Ea însă a eşuat, din cauza intransigenţei liberalilor, care nu admiteau reîntoarcerea lui Carol, şi din cauza naţional-ţărăniştilor, acum suficient de puternici pentru a combate linia politică anticarlistă a lui I. Brătianu.

Maniu, vrînd să ajungă cît mai repede la putere, a început în prima parte a lui decembrie 1926 tratative cu Averescu, în vederea închegării unui bloc antiliberal, şi chiar a unei eventuale guvernări comune.

În aceeaşi vreme. I. I. C. Brătianu a căutat să-şi apropie pe unii fruntaşi naţional-ţărănişti şi a combate o eventuală colaborare dintre Maniu şi Averescu; el s-a gîndit la formula unui guvern „naţional" [4], adică la o formaţie ministerială de coaliţie, credincioasă lui, care să facă alegerile. Propunerile lui I. I. C. Brătianu sînt refuzate de Maniu şi de ceilalţi fruntaşi naţionali. Atunci privirile sînt îndreptate spre fruntaşii ţărănişti. I. G. Duca reuşeşte să-l atragă, în ianuarie 1926, pe dr. Lupu de partea liberalilor [5], grupul lui reuşind să creeze un nou partid ţărănesc la începutul lui martie [6].

Deoarece Averescu, dacă ar fi ajuns în regenţă, ar fi devenit extrem de periculos pentru I. I. C. Brătianu, acesta a început să lucreze în sensul unei înlocuiri a guvernului care începuse să se depărteze de el. La 18 aprilie 1926, în cursul unei convorbiri cu Argetoianu, fruntaşul liberal cerînd ajutorul acestuia în acţiunea de înlocuire a guvernului, i-a declarat: „Averescu va încerca în ultimul moment să puie mîna pe conducerea statului, sub o formă oarecare. Formula importă puţin, oricare ar fi, ea va

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f. 254.
[2] Loc. cit., f. 302.
[3] Loc. cit., f. 265.
[4] Loc. cit., f. 403.
[5] „Cuvîntul", nr. 671 din 29 ianuarie 1927, p. 4.
[6] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 184.

însemna dictatura generalului". Nu vedea ca soluţie decît „schimbarea cît mai repede a guvernului". „E indispensabil — a declarat Brătianu — să fiu eu în fruntea guvernului la moartea regelui"[1]. Referindu-se la situaţia politică din primele luni ale anului 1926, Iorga menţionează că într-adevăr Averescu era considerat ca fiind stăpîn pe situaţie şi că liberalii regretă că l-au adus la putere [2].

Într-adevăr, Averescu, care la 4 ianuarie 1926 fusese contra lui Carol, acum intrase în legătură cu fostul moştenitor, prin colonelul Manolescu, pentru a discuta asupra formei întoarcerii lui [3]. În caz că planul lui de intrare în regenţă, împreună cu Maria şi Ştirbey ar fi eşuat, ceea ce de altfel s-a şi întîmplat — datorită lui I. I. C. Brătianu — atunci Averescu ar fi putut totuşi, prin revenirea lui Carol în ţară, să rămînă la putere. La 1 iunie, acesta îi mărturisea lui Iorga că încă mai dinainte „a bănuit o intrigă liberală. Cînd regele era mult mai rău de i se aştepta moartea din moment în moment, el, Averescu, a avut o întîlnire cu Brătianu, care nu simţea nevoia ministeriului naţional. Aceasta pentru că şi-l credea înfeudat. Acuma nu i-au plăcut anumite atitudini şi s-a decis să-l sacrifice" [4].

Văzînd că Brătianu face tot posibilul pe lîngă rege pentru a-l înlocui cu un guvern de tranziţie aşa-zis naţional, şi că Maria împreună cu Ştirbey lucrau în ascuns pentru a-i bara drumul spre regenţă, Averescu nu numai că a căutat să se apropie de fruntaşii naţional-ţărănişti, dar şi-a curăţit guvernul de miniştrii care erau credincioşi Brătienilor [5]. Astfel, în martie 1927, I. Lăpedatu, ministrul finanţelor, a fost silit să demisioneze, iar politica financiară a guvernului urma să fie condusă de M. Manoilescu, simpatizant al fascismului, unul dintre cei care au ajutat efectiv lui Carol să se reîntoarcă în România [6].

Eforturile lui Averescu de a se înţelege din nou cu naţional-ţărăniştii au rămas fără rezultat, căci aceştia urmăreau ca şi ei să ia puterea. De aceea, fruntaşii naţional-ţărănişti au început, o dată cu venirea anului 1927, să fluture mai insistent ideea reîntoarcerii lui Carol, luînd chiar contact cu acesta [7]. În cadrul agitaţiei pe care o făcea, comitetul P.N.Ţ., în urma unei şedinţe din 31 ianuarie—1 februarie, unde s-a discutat criza dinastică, dă un comunicat prin care „socoteşte că se impune revizuirea pe cale legală a actului de la 31 decembrie 1925 şi 4 ianuarie 1926" [8]. De altfel, şi Mihalache, cu cîteva zile mai înainte, arăta la congresul coopera-

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a vol. I, f. 368—369.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 191.

[3] „Dreptatea", nr. 26 din 16 noiembrie 1927, p. 3. Col. Al. Manolescu se întoarce la 16 decembrie 1926 de la Paris, aducîndu-i lui Averescu o scrisoare de la Carol, care nu accepta propunerile acestuia.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 219.

[5] *Ibidem*, p. 220.

[6] „Viitorul", nr. 5496 din 29 iunie 1926, p. 3. Încă din iunie 1926, acesta după dispoziţiile lui Averescu, care în ascuns se îndepărta de Brătianu, urmărind să ajungă regent, a contractat în Italia un împrumut de 200 milioane lire italiene.

[7] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 197. La 4 aprilie 1927, Madgearu îi spune lui Iorga că „ţărăniştii aveau legătură cu prinţul printr-un medic francez, care se oferise a-l trata pe rege".

[8] „Cuvîntul", nr. 675 din 3 februarie 1927, p. 4.

tivelor și băncilor populare, ținut la Craiova la 24 ianuarie, că principiul monarhiei constituționale „este mai asigurat prin revenirea prințului Carol, decît printr-o regență de 13 ani, care de fapt pune un partid politic pe tron”[1].

I. I. C. Brătianu, prin C. Hiott, caută să-l convingă pe Ferdinand să-i ceară demisia lui Averescu[2]. Propunerea lui I. I. C. Brătianu ca generalul Prezan să fie desemnat ca succesor nu a fost acceptată de rege, deoarece Maria îi impusese acestuia încă mai dinainte, ca viitorul guvern să fie format de B. Știrbey, sperînd că în felul acesta să ajungă regentă[3]. De altfel, mai tîrziu C. Hiott i-a povestit lui I. I. C. Brătianu că regina, intervenind pe lîngă Ferdinand „l-a determinat să se hotărască pentru Știrbey”[4].

Încercarea reginei însă a eșuat, căci B. Știrbey în care Maria își pusese toată energia că-i va face loc în regență a preferat să asculte de Brătianu[5].

La 4 iunie 1927, Averescu fiind silit să demisioneze, regele, la sugestia reginei, l-a însărcinat pe B. Știrbey să formeze un nou guvern[6]. De fapt acest guvern venit la putere și cu aprobarea lui I. I. C. Brătianu, urma să fie în concepția fruntașului liberal, numai un guvern de scurtă durată, care prin efectuarea unor noi alegeri, să aducă pe liberali la putere. I. I. C. Brătianu aranjase în secret cu Știrbey, încă dinainte, ca să caute să atragă în guvern pe unii fruntași național-țărăniști, pentru ca astfel să liniștească opinia publică și să arate că într-adevăr toate partidele participă la această formație ministerială. Maniu, Mihalache și ceilalți fruntași ai P.N.Ț., crezînd că puterea lui I. I. C. Brătianu scăzuse și că regele își impusese singur voința de a se forma un guvern de coaliție sub conducerea lui Știrbey, au căutat să dea pentru acest guvern pe M. Popovici, Gr. Iunian, P. Halipa și Sever Dan.

Văzînd că delegații național-țărăniști nu au nici o putere în guvern, Maniu, deși urmărea să înlesnească venirea lui Carol în țară, caută acum să ajungă la o înțelegere cu I. I. C. Brătianu, avînd cu acesta o întrevedere la 18 iunie[7]. Deoarece însă Mihalache, care între timp își dăduse seama că numai o reîntoarcere a lui Carol îi va aduce la putere pe național-țărăniști, l-a amenințat pe Maniu că, în cazul unei înțelegeri cu I. I. C. Brătianu, țărăniștii vor ieși din partid, — tratativele au fost întrerupte[8]. Din cauză că național-țărăniștii se opuneau la ținerea unor noi alegeri, care ar fi schimbat parlamentul averescan favorabil lor, I. I. C. Brătianu a grăbit căderea guvernului Știrbey înainte de moartea regelui. La 21 iunie

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f. 486.

[2] Loc. cit., f. 423.

[3] Loc. cit., partea a VI-a, vol. IV, f. 1676. Se arată că B. Stirbey care voia să ajungă în capul guvernului „pășea încă pe această nouă cale cu sfială. Se mulțumise cu o aluzie în colocviile sale intime cu regele și cu regina, aluzie ceva mai apăsată față de regină, căci altfel nu s-ar pricepe intervenția ei bruscă în iunie 1927, cînd a obținut pentru dînsul succesiunea lui Averescu împotriva voinței lui Brătianu, care susținea pe Prezan”.

[4] Loc. cit., partea a VII-a, vol. I, p. 445.

[5] Loc. cit., partea a VI-a, vol. VII, p. 698.

[6] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 222.

[7] „Înainte”, nr. 3 din 23 iunie 1927, p. 1.

[8] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f. 482—483.

— după cum fusese stabilit dinainte, de comun acord cu Brătianu — Argetoianu demisionează, provocînd criza guvernamentală. Cu toate că regina, care nu părăsise încă gîndul de a ajunge în regență, s-a opus de a i se acorda lui I. Brătianu mandatul de a forma noul guvern, totuși acesta reușește să preia puterea, dat fiind faptul că regele era pe moarte [1].

Guvernul format la 22 iunie 1927 de I. I. C. Brătianu cuprindea pe lîngă unii fruntași liberali ca I. G. Duca, V. Brătianu, dr. C. Angelescu, I. Inculeț, I. Dumitriu, G. Tătărescu, și politicieni apropiați acestora ca C. Argetoianu, L. Mrazec, St. Popescu[2], Lăpedatu și dr. Lupu, ce făcuseră parte și din anteriorul guvern, precum și alții [3]. Imediat s-au luat măsuri pentru ținerea cît mai urgentă a alegerilor, căci starea regelui era deosebit de îngrijorătoare, putînd muri în orice moment și lăsa astfel componența parlamentului neschimbată. De altfel, un contemporan mărturisește că moartea lui Ferdinand s-a întîmplat înainte de 20 iunie, dar „decesul regelui a fost ascuns 34 de ore, pentru a se putea constitui parlamentul liberal și ca să se împiedice adunarea Camerelor averescane. A fost o nenorocire că manopera a izbutit, pentru că parlamentul cel vechi ar fi rechemat pe prințul Carol" [4]. Alegerile, făcute în mare grabă de I. G. Duca, ministrul de interne, secundat de generalul Davidoglu, comandantul jandarmeriei, au dat o mare majoritate partidului liberal, care a obținut 61,7 % din voturi[5].

Stăpîn pe situație, I. I. C. Brătianu a luat imediat toate măsurile de prevedere pentru a preîntîmpina o eventuală reîntoarcere a lui Carol în țară. Astfel, printr-un ordin al direcției generale a Siguranței statului se recomandă „elemente destoinice și pătrunse de simțul datoriei pentru a fi detașate la frontieră", care să vegheze ca fostul principe moștenitor să nu se reîntoarcă [6]. Cu toate măsurile luate, curentul așa-zis carlist, creștea tot mai mult în intensitate în cadrele ofițerești [7]. Pentru a lovi în acest curent, I. I. C. Brătianu înscenează o lovitură prin care să arate opiniei publice că din străinătate Carol complota, urmărind să revie în țară. În noaptea de 23 spre 24 octombrie 1927, venind din străinătate, M. Manoilescu, fost subsecretar în guvernul Averescu, este arestat pe motiv că asupra lui s-a găsit o scrisoare a lui Carol, care ar fi fost compromițătoare, deoarece „acesta anunța partizanilor săi, intenția de a reveni în țară" [8]. Iorga arată de altfel, că această afacere nu era decît o „înscenare ridicolă" [9]. După ce Manoilescu a fost arestat, Brătienii au aranjat cu Curtea Marțială că acesta să fie condamnat pentru ca astfel să se dea o lovitură carlismului; Argetoianu constata că această acțiune a Brătienilor nu va rămîne necu-

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.* partea a VII-a, vol. II, f. 559.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 261. Argetoianu, Mrazec și St. Popescu s-au înscris de altfel la 26 noiembrie 1927 în P.N.L.

[3] „Neamul romînesc", nr. 67 din 23 iunie 1927, p. 2.

[4] M. Theodorian — Carada, *op. cit.*, p. 139.

[5] M. Dogan, *op. cit.*, tabelul 1 și G. G. Ioanescu, *op. cit.*, p. 67.

[6] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond Casa regală, dos. 26, doc. 356.

[7] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 241. La 17 august 1927, „Munteanu-Rîmnic a vorbit cu cîțiva colonei. Toată armata a rămas pentru prinț".

[8] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. II, f. 638.

[9] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 253

noscută ; „rezultatul final — scria Argetoianu — va fi exact opus celui urmărit : o întețire a carlismului și o concretizare a ideii reîntoarcerii prințului”[1]. Procesul lui Manoilescu s-a terminat la 14 noiembrie, însă cu o achitare. Referindu-se la rezultatul acestui proces, un istoric francez menționează că „a fost un eșec pentru cabinetul Brătianu a cărui politică a fost întotdeauna ostilă prințului. El nu a supraviețuit decît cîteva zile”[2].

Într-adevăr, arestarea și apoi judecarea lui Manoilescu a fost o greşeală a lui Brătianu[3], deoarece prin achitarea acestuia de către Curtea Marțială, în a cărei componență erau în majoritate ofițeri superiori simpatizanți ai carlismului, s-au creat noi simpatii în favoarea acestui curent din sînul opiniei publice.

Moartea lui I. I. C. Brătianu la sfîrşitul lui noiembrie 1927 găseşte partidul liberal într-o situație destul de critică, deoarece curentul în favoarea reîntoarcerii lui Carol creştea, iar succesorul fruntaşului liberal, fratele său Vintilă Brătianu, nu era capabil să-l stăvilească. Iorga luase inițiativa creării unui bloc al opoziției şi pentru aceasta trimite scrisori lui Maniu şi Averescu care se declară de acord[4].

Deoarece blocul opoziției se anunța a fi deosebit de puternic şi hotărît a lua puterea, V. Brătianu a căutat să se înțeleagă cu el în ceea ce priveşte chestiunea Carol. Dar dacă Maniu şi Iorga au rămas intransigenți, fruntaşul național-țărănist pretinzînd regenței chiar dizolvarea parlamentului liberal şi efectuarea unor noi alegeri, apoi Averescu deşi era pentru reîntoarcerea lui Carol, stătea totuşi în espectativă, neştiind deocamdată ce hotărîre să ia.

Opoziția, şi în special Maniu, au dezlănțuit după moartea lui I.I.C. Brătianu, o puternică campanie de răsturnare a guvernului. De altfel Argetoianu mărturiseşte că fruntaşii național-țărănişti „au priceput că cea mai bună cale de a impresiona regența şi chiar pe Vintilă (Brătianu — *n. n.*) şi a se apropia astfel de putere, era şantajul cu prințul Carol. În realitate, Maniu nu avea nici cea mai mică intenție de a se încurca cu Carol, dar lăsa lumea să creadă că era înțeles cu prințul”[5]. Totuşi, dacă Maniu nu se folosea de chestiunea Carol decît ca un mijloc de presiune pentru obținerea puterii, apoi țărăniştii în frunte cu Mihalache voiau într-adevăr reîntoarcerea lui Carol în țară. Regentul Buzdugan avînd o convorbire la 29 martie 1928 cu Iorga asupra situației politice, îl informează că „a încercat timp de două ceasuri să aducă pe Maniu la o atitudine conciliantă. În zadar : el vrea puterea pentru dînsul, şi imediat. Totuşi, Vintilă Brătianu i-a arătat că ar fi dispus să-i cedeze locul mai tîrziu”[6]. Desigur că Maniu nu se încredea în promisiunile lui V. Brătianu de a-i ceda puterea, de aceea a hotărît ca în cadrul campaniei de răsturnare a guvernului, să aibă loc la 6 mai o mare adunare a partidului național-țărănesc la Alba-Iulia.

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. II, f. 647—648.

[2] P. L. Rivière, *L'après guerre (1918—1932)*, Paris, 1934, p. 304—305.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 291. Acesta arată că la 17 iunie 1928 Lăpedatu i-a spus : „că înfrîngerea în procesul Manoilescu a fost pentru I. Brătianu cea mai grea lovitură”.

[4] „Neamul romînesc”, nr. 181 din 19 noiembrie 1927, p. 2.

[5] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 904.

[6] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 278.

În cadrul propagandei demagogice, fruntaşii partidului naţional-ţărănesc, făcînd promisiuni mincinoase reuşiseră să atragă de partea lor mase de muncitori şi ţărani. De altfel, Argetoianu mărturiseşte că spre sfîrşitul lui aprilie „adunarea de la Alba Iulia degenerase în pregătirea ei într-un fel de mobilizare a coaselor şi a furcilor împotriva unităţii şi autorităţii statului"[1]. Văzînd amploarea pe care o luase pregătirea acestei adunări, într-un consiliu de miniştri, guvernul a hotărît să o interzică, iar dacă totuşi P.N.Ţ. era hotărît să mobilizeze masele contra lui, atunci urmîndu-se o propunere a lui I. G. Duca, Averescu care înclina spre liberali în acel moment, trebuie să mobilizeze şi el o adunare la Bucureşti, în aceeaşi zi cu cea de la Alba-Iulia[2]. Frica pe care o aveau fruntaşii liberali de adunarea naţional-ţărănistă de la Alba-Iulia era justificată, deoarece campania de răsturnare a guvernului putea să ia un alt caracter, dat fiind faptul că fuseseră mobilizate mase tot mai mari de muncitori şi ţărani. Argetoianu însă îi linişteşte pe aceştia, arătînd că fruntaşii partidului naţional-ţărănesc chiar dacă vor aduna mase mari ale poporului, nu se va întîmpla nimic, deoarece „Maniu şi ai lui nu vor revoluţie, vor puterea, şi ştiu bine limita peste care nu pot trece pentru a atinge scopul pe care-l urmăresc"[3].

Cu toată împotrivirea guvernului liberal, adunarea de la Alba-Iulia s-a ţinut totuşi la 6 mai după congresul P.N.Ţ., ea prilejuind o mare manifestaţie la care a asistat două sute mii de cetăţeni[4]. În aceeaşi zi, mari mase atrase de fruntaşii partidului naţional-ţărănesc au manifestat nu numai la Alba-Iulia, dar şi la întrunirile din Bucureşti, Iaşi, Brăila, Craiova şi Cernăuţi[5]. Constatînd că partidul naţional-ţărănesc, luase ofensiva pentru preluarea puterii, avînd cele mai mari şanse de reuşită, deoarece era susţinut de marile monopoluri apusene, guvernul liberal a căutat să lase succesiunea unei formaţii ministeriale, care să prezinte încrederea faţă de capitalul străin, şi să fie totodată condusă de P.N.L. De altfel presa semnala că „se încearcă tot soiul de combinaţii de culise, urmărind un camuflaj liberaloid"[6].

V. Brătianu şi ceilalţi fruntaşi liberali, prevăzînd perspectiva unei înapoieri a lui Carol, nu părăsiseră totuşi gîndul de a găsi o modalitate de înţelegere cu naţional-ţărăniştii în vederea succesiunii puterii şi pentru a opri înapoierea lui Carol. Regentul Buzdugan care era om al Brătienilor, ajunsese chiar la constatarea „că cu cît Maniu şi naţional ţărăniştii vor fi ţinuţi în opoziţie, cu atît se vor apropia de Carol şi vor sfîrşi chiar prin a lua angajamente formale faţă de dînsul"[7]. Acesta a ajuns să-l convingă în iulie 1928 pe V. Brătianu, „că singurul mijloc de a împiedica pe Maniu şi naţional-ţărănişti de a se angaja cu Carol, era de a-i chema la putere şi a-i solidariza astfel cu regenţa şi cu regimul de la 4 ianuarie"[8].

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 929.
[2] Loc. cit., f. 987, 999.
[3] Loc. cit., f. 990.
[4] G. G. Ioanescu, *op. cit.*, p. 76.
[5] „Curentul", nr. 114 din 8 mai 1928, p. 3.
[6] *Ibidem*, nr. 54 din 4 martie 1928, p. 6.
[7] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, p. 1028.
[8] Loc. cit., f. 1029.

V. Brătianu văzînd că nu poate ajunge la o înţelegere cu Maniu deşi avusese în iunie o intrevedere cu el, prin care admitea succesiunea naţional-ţărăniştilor „numai în anume condiţii" [1], încearcă să formeze un guvern de coaliţie condus de B. Ştirbey şi în care urma să intre şi cîţiva averescani [2].

Încercarea unor averescani, între care şi I. Mitilineu, de a forma un guvern la care să colaboreze şi naţional-ţărăniştii neizbutind, guvernul liberal îşi dă demisia la 9 noiembrie. Cu o zi înainte de plecarea liberalilor de la guvern, regenţa dăduse mandat lui Titulescu „de a încerca un ministeriu naţional" [3]. Liberalii întîmpinau dificultăţi în încheerea împrumutului de stabilizare; de aceea au însărcinat pe regenţii Buzdugan şi Miron Cristea, care erau oamenii lor, să dea mandat de formarea unui guvern de concentrare lui Titulescu, fost ambasador la Londra. La acest guvern urmau să participe în afară de naţional-ţărănişti, care prezentau în momentul acela mai multă încredere faţă de capitalul străin, şi unii fruntaşi liberali, care urmau să lucreze de aşa natură încît partidul lor să nu-şi piardă avantajele ce le avea şi să împiedice totodată o eventuală întoarcere a lui Carol. Din cauza neînţelegerii dintre Maniu şi V. Brătianu, primul cerînd ca în cazul constituirii unui nou guvern să se dizolve parlamentul liberal, Titulescu îşi depune mandatul. Atunci marile monopoluri bancare din Apus aduc la putere pe Maniu, adept al politicii „porţilor deschise", care între timp dăduse asigurări acestora că le va acorda avantaje mari în ţara noastră, ceea ce de fapt s-a şi întîmplat, acesta încheind împrumutul de stabilizare la 2 februarie 1929 şi emiţînd o nouă lege a minelor. O rezoluţie a P.C.R. din 1929 menţiona că acum capitalul occidental „n-avea destul încredere în renunţarea partidului liberal la politica lui exclusivistă faţă de capitalul străin. Acesta socotea că în momentul de faţă partidul naţional ţărănesc reprezintă mai bine interesele lui în Romînia şi ar fi mai în măsură avînd încă „popularitate" în mase să liniştească masele trudite, în vederea exploatării lor şi a pregătirilor de război contra U.R.S.S. El a determinat în cea mai mare măsură căderea guvernului liberal şi aducerea partidului naţional ţărănesc la putere" [4]. Cum au venit la putere naţional-ţărăniştii au lăsat deoparte promisiunile demagogice făcute maselor muncitoare în opoziţie şi au urmat faţă de acestea aceeaşi politică dusă de partidul liberal mai înainte.

Formînd guvernul la 16 noiembrie 1928, Maniu din carlist devine regentist. El urmărea acum ca să schimbe regenţa, în care să-şi introducă oamenii săi, căci deocamdată liberalii prin Buzdugan şi chiar patriarhul Miron Cristea mai aveau un cuvînt greu de spus în conducerea ţării. De aducerea lui Carol pe tron nici nu putea fi vorba, căci deocamdată Maniu se împăca destul de bine cu regimul de regenţă, iar acesta chiar dacă ar fi revenit în Romînia, urma să fie primit la început numai ca regent, pentru ca în felul acesta să nu beneficieze de toate avantajele puterii. În preajma morţii lui Buzdugan, liberalii, pentru a combate o eventuală lovitură a lui Maniu, s-au gîndit la intrarea reginei Maria în regenţă. Dar aceasta

---

[1] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 293.
[2] *Ibidem*, p. 291–292.
[3] *Ibidem*, p. 315.
[4] „Înainte", nr. 13 din 24 martie 1929, p. 1.

neuitînd se vede, felul în care Brătienii au îndepărtat-o prima dată de la regență, s-a apropiat de Maniu, crezînd că va putea eventual deveni singură regentă. Iorga ne semnalează că de altfel, „în acest sens se pregătise lucru cînd cu boala patriarhului" [1]. Noua încercare a reginei de a deveni regentă însă a eșuat, căci Maniu imediat după moartea lui Buzdugan, întîmplată la 7 octombrie 1929, neavînd destulă încredere în ea, a făcut să fie numit un om al său, C. Sărățeanu, fost consilier la Curtea de Casație și fost ministru în guvernul Averescu din 1918 de la Iași [2].

Dacă Maniu și alți fruntași național-țărăniști deveniseră adepții unui regim de regență, văzînd o eventuală venire a lui Carol la început numai în postura de regent, apoi majoritatea ofițerilor superiori doreau pe Carol ca rege [3]. Semnificativă este semnalarea unui complot din iulie 1929 pe care o face Iorga. El arată că această lovitură urma să fie condusă de generalul H. Cihoschi, ministrul armatei în guvernul național-țărănesc, care din cauza unor neînțelegeri cu Maniu, a demisionat la începutul lui aprilie 1930[4], — ajutat de generalii Broșteanu, Petala, Nicoleanu și Angelescu. Vorbind de scopul loviturii, Iorga menționează că „ar fi fost vorba de trei zile ale dictaturii Broșteanu, și apoi de rechemarea prințului Carol" [5].

Dacă în sînul partidelor politice ale claselor dominante existau divergențe în ceea ce privește problema dinastică, fiecare partid politic urmărind acapararea cît mai multor avantaje politico-economice prin susținerea regenței sau înapoierea lui Carol ca rege, apoi și în sînul familiei regale se iviseră unele neînțelegeri. Alături de regina Maria care nu dorea reîntoarcerea lui Carol, tocmai pentru a deveni regentă, „Ileana simpatiza cu toanele anticarliste ale mamei sale". Ceilalți doreau reîntoarcerea fostului principe moștenitor, prințul Nicolae lucrînd în ascuns în cadrele armatei la aceasta, iar Elisabeta ducea chiar o corespondență regulată cu el" [6]. De altfel, la o convorbire avută în ianuarie 1930 cu Argetoianu, cînd acesta i-a arătat că regența ar trebui întărită, prințul Nicolae i-a răspuns : „Trebuie așteptat, trebuie așteptat, se vor aranja toate" [7]. Abia după această convorbire și-a dat seama Argetoianu la ce se referea prințul Nicolae. El arată în continuare următoarele : „Mărturisesc — era pe la sfîrșitul lui ianuarie (1930) — că n-am priceput atunci că n-avea decît un gînd, intronarea fratelui său Carol, și că nevoind să-l mărturisească, tăcea și mă poftea să aștept" [8].

Consolidîndu-și poziția în regență prin venirea lui Sărățeanu, Maniu și fruntașii național-țărăniști urmărind să profite singuri de avantajele puterii, se împotriveau acum revenirii lui Carol ca rege, deoarece ei se îm-

[1] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 357.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 1126.

[3] Loc. cit., partea a VIII-a, vol. I, f. 3. Acesta arată cum Carol în cursul iernii 1929 fusese vizitat la Neuilly, de generalul Cihoschi și de alți generali și ofițeri superiori.

[4] D. Costescu, *Fazele ministeriale în România*, Buc., 1936, p. 189.

[5] N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 356—357.

[6] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 1008 și urm.

[7] Loc. cit., f. 1134.

[8] Loc. cit.

păcau destul de bine cu regimul de regenţă pe timpul minorităţii lui Mihai. De noua atitudine a P. N. Ţ-ului faţă de o eventuală revenire a lui Carol ne dă relaţii tot Argetoianu, care este asigurat de Al. Vaida-Voevod „că cîtă vreme va fi Maniu în capul guvernului şi voi fi eu ministru de interne, nici o tulburare a ordinei actuale de lucruri, a ordinei legale, nu va fi cu putinţă" [1].

În opoziţie cu fruntaşii naţional-ţărănişti, Iorga a continuat să aibă aceiaşi atitudine faţă de problema dinastică. La începutul anului 1930 el primise o scrisoare de la Carol în care acesta îl ruga să intervină pe cît posibil pe lîngă regina Maria şi unii oameni politici, spre a-i înlesni întoarcerea. Unele ziare chiar arătau că „Iorga trebuie trecut alături de domnii generali Racoviţă, Manoilescu, Cădere, Cornescu şi Staicu, adică în rîndul carliştilor, care desigur sub auspiciile guvernului lucrează la schimbarea actualelor forme constituţionale" [2].

Partidul liberal era consecvent pe linia împotrivirii faţă de o eventuală reîntoarcere a lui Carol. V. Brătianu care vedea că o înţelegere cu Maniu nu era posibilă şi pentru a nu rămîne izolat „a căutat să se înţeleagă cu Averescu a cărui antipatie faţă de prinţul Carol o cunoştea, dar ale cărei sforării, misiuni încredinţate lui Goga şi voiaj la Bellinzona — nu le cunoştea" [3]. Em. Antonescu, care din partidul poporului trecuse la liberali, este delegat de V. Brătianu să ducă tratative cu Averescu şi Goga. El îi povesteşte lui Argetoianu cu cîteva săptămîni înainte de reîntoarcerea lui Carol că Averescu şi Goga „erau gata să semneze un pact cu Vintilă (Brătianu—*n. n.*) împotriva aventurei, dacă regenţa se obligă să aducă partidul poporului la putere, în vederea măsurilor de luat împotriva prinţului" [4]. În perioada cînd se duceau acele tratative, are loc la 24 martie 1930 congresul partidului poporului, care s-a transformat însă într-o manifestaţie carlistă. La o aluzie a unuia dintre fruntaşii acestui partid, I. Anastasescu, „făcută la adresa prinţului Carol a cărui revenire ar însemna reîntronarea unor stări de lucruri mai bune în ţară şi însăşi salvarea ţării, toată sala în picioare, timp de zece minute, au acoperit cu aplauze cuvintele oratorului" [5].

Şi totuşi, pentru reîntoarcerea sa în România, Carol s-a bazat prea puţin pe partidele politice. Un partizan al său arată de altfel, într-o broşură, că „prinţul Carol s-a reîntors el singur. Nu l-a adus nici un partid. Partidele au calculat prea meticulos aducerea lui, căutînd să tragă — fiecare după concepţia respectivă — avantaje politice dintr-un asemenea gest" [6]. Adevărul însă este că acesta a fost ajutat de monopoliştii apuseni, între care şi Detterding să vină în România ca mandatar al politicii „porţilor deschise", pentru a întări monarhia în vederea introducerii unei dictaturi

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VIII-a, vol. I, f. 10.

[2] „Ţara", nr. 72 din 8 mai 1930, p. 4.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VIII-a, vol. I, f. 5—6.

[4] Loc cit., f. 6.

[5] „Ţara", nr. 37, din 25 martie 1930, f. 4.

[6] Cpt. Com. G. G. Coandă, *Ajunge!...*, Buc., 1933, p. 5.

militare de gen fascist, a pregăti războiul antisovietic, şi a pregăti plasarea în condiţiuni cît mai avantajoase a capitalului străin"[1].

Reîntoarcerea lui Carol în Romînia impusă de monopolurile apusene, a fost acceptată şi de Maniu. De altfel, acesta negociase încă în decembrie 1929 reîntoarcerea sa, dar pusese condiţia ca partidul naţional-ţărănesc să rămînă în continuare la putere. Deoarece Carol nu se învoise cu aceasta, nevoind să se împace nici cu principesa Elena, „Maniu nu socotise încă oportună înapoierea prinţului"[2]. Totuşi o serie de ofiţeri cum erau coloneii Tătăranu, ataşatul militar al Romîniei la Paris, P. Teodorescu şi G. Marinescu de la Bucureşti, au continuat să pregătească revenirea lui Carol în ţară[3], care era dorită însă şi de o serie de fruntaşi naţional-ţărănişti şi de unii oameni politici ca Iorga, Manoilescu, G. Brătianu etc.

Carol sosind în Romînia, Maniu i-a pus în vedere, să păstreze sistemul de guvernare existent şi să nu încerce să introducă un regim de dictatură personală.

Argetoianu arăta : „Cunoscînd bine ideile prinţului dinainte de 1926 şi ştiind de la cei ce venise de atunci în contact cu dînsul că le abandonase, eram în drept să cred că schimbarea de regim din 8 iunie, însemna totodată şi o schimbare în sistemul nostru de guvernare"[4]. Maniu plănuia să-l numească pe Carol numai regent în locul lui Sărăţeanu şi să-l proclame rege abia după ce ar fi executat condiţiile lui. Deşi rămăsese stabilit acest lucru, Maniu înţelegîndu-se cu Carol, totuşi în noaptea de 6 spre 7 iunie 1930, după cum arată Argetoianu : „prinţul a mai văzut însă şi alţi oameni politici, a fost lucrat de prinţul Nicolae şi a doua zi situaţia se schimbase cu totul"[5]. Neavînd ce face, Maniu a fost nevoit să accepte această stare de lucruri şi să-l ajute pe Carol să devină rege. Pentru aceasta a demisionat, făcînd loc unui guvern naţional-ţărănesc de scurtă durată condus de G. G. Mironescu şi în care el şi Vaida n-au intrat. Se căuta în felul acesta a se induce opinia publică în eroare şi să se arate că s-ar respecta aşa-zisele prevederi constituţionale. Că Maniu şi Vaida au fost de acord cu proclamarea lui Carol ca rege, reiese din faptul că la 13 iunie 1930 s-a format un nou guvern în care au intrat şi aceştia[6]. O telegramă trimisă cu o zi înainte de formarea guvernului Maniu, de către C. Davila, reprezentantul Romîniei în S.U.A., arată că din conversaţia avută cu un înalt funcţionar din departamentul de stat, anume Murray, rezultă că impresia în cercurile oficiale era foarte favorabilă faţă de proclamarea lui Carol ca rege. El adăuga : „Lumea financiară din New York exprimă categoric părerea că nu se poate forma un guvern naţional (generalul Prezan), singura soluţiune ce va fi primită favorabil în Statele Unite, va fi aceea a unui guvern Iuliu Maniu"[7].

---

[1] *Documente din istoria P.C.R. (1929–1933)*, partea I, E.S.P.L.P., 1954, p. 412.
[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VIII-a, vol. I, f. 95.
[3] Loc. cit., f. 89.
[4] Loc. cit., f. 102.
[5] Loc. cit., f. 95.
[6] D. Costescu, *op. cit.*, p. 193–194.
[7] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cutia 63, dos. 33 (nepaginat).

În fața pericolului ce se ivise, partidul liberal riscînd să piardă nu numai o serie de fruntași de ai săi, dar și posibilitatea de a reveni eventual la putere, a făcut ca Duca să caute o apropiere de Carol [1].

V. Brătianu i-a declarat lui Argetoianu la 20 iunie 1930, înainte de a se duce într-o audiență la Carol că „după ultima întorsătură a evenimentelor, partidul liberal nu vrea să tulbure noua ordine stabilită de fapt și că va da tot concursul regelui, dacă regele credea acest concurs util" [2].

Carol, punînd mîna pe putere, s-a înconjurat de o serie de politicieni, bancheri și industriași (Argetoianu, Manoilescu, A. Blank, Malaxa, Puiu Dumitrescu etc.) cu ajutorul cărora a început să lucreze în sensul introducerii unui regim personal de guvernare. Acesta a și fost motivul pentru care în decembrie 1932 s-a despărțit de Maniu, căutînd în schimb să atragă de partea sa o serie de fruntași național-țărăniști, printre care și Vaida, lucru care i-a reușit. În ceea ce privește partidul liberal, abia după moartea lui V. Brătianu, atunci cînd I. G. Duca preluase conducerea lui, acesta a fost adus la putere de Carol. În sînul partidului se cristaliza tot mai mult o fracțiune condusă de G. Tătărescu, favorabilă politicii lui Carol, pe cînd fruntașii liberali mai vechi strînși în jurul lui C. Brătianu, rămînînd credincioși politicii anticarliste, au început să se apropie de I. Maniu.

Lupta care s-a dat între grupul regal și cele ale lui C. Brătianu și I. Maniu, luptă care a culminat cu perioada dictaturii regale, s-a terminat la 6 septembrie 1940, o dată cu abdicarea lui Carol al II-lea.

ДИНАСТИЧЕСКИЙ КРИЗИС 1926 — 1930 ГОДОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В данной работе автор пытается пролить свет на один из важнейших вопросов политической истории современной Румынии. Борьба за власть, которая велась в годы после Первой мировой войны между различными буржуазными и помещичьими социальными группировками с целью добиться как можно более значительных преимуществ при реорганизации румынского буржуазно-помещичьего государства, закончилась победой либеральной партии, руководимой семьей Брэтиану. Члены этой семьи, благодаря связям с королевской семьей и все возрастающему влиянию, которое они оказывали на последнюю, играли решающую роль в политической и экономической жизни страны.

Автор указывает на то, что часть кленов королевской семьи, с принцем Каролем во главе, противилась все же влиянию семьи Брэтиану. Принц Кароль начал даже ориентироваться на национальную и крестьянскую партии, то есть на ту часть господствующих классов, которая проповедывала экономическую политику «открытых дверей», предвидя, следовательно, что без помощи интернациональных финансовых кругов и

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VIII-a, vol. I, f. 97.

[2] Loc. cit. f. 132.

без поддержки в стране, он не сможет победить всемогущество семьи Брэтиану.

В конце 1925 года, видя, что, путем заключения соглашения и с помощью Кароля, оппозиция добивается прихода к власти, семья Брэтиану решила нанести удар наследному принцу, заставивши его отречься от престола. Тогда же они составили и регентский совет, состоявший, за исключением принца Николая, из их людей: патриарха Мирона Кристя и Г. Буздугана.

В дальнейшем семья Брэтиану старалась принять некоторые меры для сохранения за нею власти; им удалось устроить, совместно с Фердинандом, приход к власти 30 марта 1926 года правительства, возглавлявшегося генералом Авереску.

Придя к власти, Авереску стал, однако, отдаляться от И. Брэтиану; совместно с королевой Марией и даже с Б. Штирбеем он проектировал смену регентского совета. Предвидя опасность, в особенности вследствие слияния национальной и крестьянской партий, И. Брэтиану начинает происки с целью сменить правительство. Но 4 июня 1927 года Фердинанд, побуждаемый королевой Марией, поручил Б. Штирбею составить новое правительство. Королева надеялась, что таким образом она станет регентшей, но Б. Штирбей предпочел считаться с мнением И. Брэтиану.

Так как король был при смерти, И. Брэтиану вызвал правительственный кризис и 22 июня 1927 года пришел к власти с тем, чтобы смерть короля застала его хозяином положения.

После смерти лидера либералов, национал-крестьянская партия начала усиленную кампанию за свержение правительства. Вопросом о Кароле она пользовалась лишь как средством оказания давления для достижения власти.

После неудачной попытки Титулеску составить новое правительство, 9 ноября 1928 года крупные западные банковские монополии привели к власти Маниу, приверженца политики «открытых дверей». Тогда не могло быть еще и речи о возведении Кароля на трон, так как трансильванский лидер мирился довольно хорошо с регентским советом, в который он включил своего ставленника К. Сэрэтяну. Но так как возвращение Кароля в Румынию было условием, предписанным западными монополиями, Маниу согласился на это.

Вернувшись 6 июня 1930 года в Румынию и взяв власть в свои руки, Кароль, при непосредственной помощи некоторых политических деятелей, банкиров и промышленников, стал добиваться введения режима единоличного правления.

LA CRISE DYNASTIQUE DE 1926–1930

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude, l'auteur aborde l'un des problèmes les plus importants de l'histoire politique de la Roumanie contemporaine. Au cours des années qui suivent immédiatement la première guerre mondiale, la lutte sourde pour le pouvoir, que se livraient entre eux les différents

groupes sociaux de la bourgeoisie et des grands propriétaires fonciers, se solde par le succès du parti libéral conduit par la famille des Brătianu qui, tout comme les autres, cherchaient à acquérir des positions aussi avantageuses que possible en ce qui concerne la réorganisation de l'Etat bourgeois-grand propriétaire roumain. Etant donné son alliance avec la maison régnante et l'influence de plus en plus puissante qu'il exerçait sur la famille royale, ce parti a joué un rôle décisif dans la vie politique et économique du pays.

L'auteur relève le fait que certains des membres de cette famillei le prince héritier Carol, en tête, s'opposaient à cette influence croissante des Brătianu. Le prince Carol commence même à incliner pour la fraction des classes dominantes — les partis national et paysan — qui publiait un programme de politique économique dit «des portes ouvertes». Le fait prouve qu'il avait conscience de ce que, sans l'assistance de la haute finance internationale et sans un appui puissant à l'intérieur du pays, il n'arriverait pas à renverser la domination des Brătianu.

Vers la fin de l'année 1925, ces derniers se rendent compte que les partis de l'opposition cherchent, par la conclusion d'une entente entre eux et avec l'appui du prince héritier, à s'emparer du pouvoir ; ils décident donc de s'attaquer au prince et l'obligent à renoncer à ses droits au trône. Ils constituent immédiatement un conseil de régence formé du prince Nicolae et de deux de leurs créatures : le patriarche Miron Cristea et G. Buzdugan.

Par la suite, les Brătianu cherchent par tous les moyens à conserver les rênes de l'Etat et, aux termes d'un arrangement conclu avec le roi Ferdinand, facilitent l'accès au pouvoir d'un gouvernement présidé par le général Averescu, ce qui a lieu le 30 mars 1926.

Arrivé au pouvoir, Averescu cherche à s'affranchir de l'influence de Ion Brătianu et, de concert avec la reine Marie, et même avec Barbu Stirbey, fait le projet de changer le conseil de régence. Conscient du danger, surtout que les partis national et paysan venaient de fusionner, Brătianu entreprend de travailler à renverser le gouvernement. Le 4 juin 1927, suivant les suggestions de la reine Marie, Ferdinand confie toutefois à B. Stirbey la tâche de former un nouveau cabinet. La reine espérait arriver de cette manière à être nommée régente du royaume, mais Stirbey la déçoit et se range aux avis de Ion Brătianu.

Comme le roi se trouve à l'article de la mort, Brătianu provoque une crise de gouvernement et s'empare du pouvoir le 22 juin 1927, afin de se trouver seul maître de la situation à la mort du roi.

Peu de temps après, lorsque le leader libéral meurt à son tour, le parti national-paysan entreprend une violente campagne en vue de renverser le cabinet. D'ailleurs, les nationaux-paysans n'agitaient la question du retour du prince Carol que pour faire pression et parvenir au pouvoir.

Le 9 novembre 1928, après l'échec de Titulescu dans la formation d'un nouveau cabinet, les grands monopoles bancaires de l'Occident amènent au pouvoir Iuliu Maniu, adepte de la politique «des portes ouvertes».

A ce moment, le retour de Carol sur le trône n'est même pas mis en question, car le leader transylvain s'accommode fort bien du conseil de régence, où il comptait d'ailleurs un homme de confiance, C. Sărățeanu. Mais, comme le retour de Carol est imposé par les monopoles occidentaux, Maniu l'accepte aussi.

De retour en Roumanie, le 6 juin 1930, Carol s'empare du pouvoir et, avec l'appui immédiat de certains hommes politiques, banquiers et industriels, entreprend de travailler à l'instauration de son régime de gouvernement personnel.

SITUAȚIA INTERNĂ A MOLDOVEI ÎN EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE

DE

D. CIUREA (Iași)

Este necesar, de la început, să subliniem lipsa unui material informativ suficient pentru elucidarea tuturor aspectelor legate de această problemă de o importanță deosebită. Într-adevăr, figura și rolul politic al lui Ștefan cel Mare — lăsînd la o parte apoteozele din trecut — nu pot fi puse în adevărata lor lumină și reliefate în mod realist fără cunoașterea mediului în care domnul s-a format și în care a acționat.

Eforturile făcute în ultimul timp au adus o contribuție însemnată la cunoașterea domniei și epocii lui Ștefan cel Mare [1]. Unele probleme de amănunt așteaptă încă să fie soluționate.

Utilizînd aproximativ același material, dar într-un cadru mai larg și mai variat ca aspecte, ies la iveală noi constatări și concluzii care se impun ca valabile.

Ștefan cel Mare n-a apărut ca un *deus ex machina*, ca un salvator miraculos al unei țări aflate în anarhie și nesiguranță. Fără a-i putea cunoaște precis formația politică și militară, îl urmărim în acțiunile sale ca pe un continuator al politicii antiturcești duse de Ioan de Hunedoara și de Scanderbeg.

Moldova secolului al XV-lea apare ca o țară cu o economie naturală puternic dezvoltată. Poziția ei geografică, de-a lungul unei importante căi de trafic internațional, a contribuit — cum s-a arătat — în mod esențial la dezvoltarea așezărilor umane, la activizarea pieții interne și la intensificarea schimburilor comerciale. Ea rămîne, ca și în secolul următor, o țară în care domină păstoritul, producția animală, ca ocupații de importanță capitală. Privilegiile vamale menționează aprovizionarea negustorilor străini în orașele Moldovei numai cu vite și produse animale. Străinii care au călătorit pe teritoriul ei au accentuat acest lucru și, cu oarecare

[1] Cf. vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1956

5—2324

invidie, au subliniat abundenţa resurselor naturale, în ciuda spaţiului restrîns [1].

Cultura cerealelor se intensifică şi chiar se menţionează ieşirea produselor prin portul Chilia în 1471. Aici însă se pune o problemă dificilă: admitem sau nu o dezvoltare economică pe acelaşi plan cu Polonia, unde se produc pe rezervele nobililor cereale pentru export? Putem urmări şi la noi procesul de transformare al boierilor din militari în cultivatori de cereale? [2]. De asemenea, putem apoi afirma că dominaţia turcească a produs o înapoiere economică, o stagnare, monopolul turcesc împiedicînd total exportul liber pînă în secolul al XVIII-lea?

În unele documente sînt menţionate ogoare şi ţarini noi ale ţăranilor şi călugărilor [3], rezultate, ca şi în secolul următor, din defrişări pe scară mare. Ştefan cel Mare indica în 1468 valea Siretului ca principală regiune de cultură şi de resurse ale ţării, devastată de Matiaş Corvin [4].

În orice caz, producţia de cereale, în împrejurări normale, satisfăcea necesităţile interne. Angiolello amintea, în 1476, de depozitele de cereale ale orăşenilor din Suceava descoperite de turci [5]. Ele proveneau, desigur — Suceava fiind un oraş populat — nu numai din ţarina tîrgului amintită într-un document din 1453 [6], ci şi din locuri mai îndepărtate, aduse şi vîndute negustorilor şi meseriaşilor cu stare, de mănăstiri şi de boieri. Tot Angiolello aminteşte de distrugerea recoltei pe cîmp, o dată cu incendierea satelor în cadrul operaţiilor de retragere strategică.

În legătură cu dezvoltarea economiei ţării stă şi ridicarea oraşelor Moldovei. Acestea au apărut şi s-au format, ca şi în Polonia, în cadrul unor comunităţi agrare sau de-a lungul căilor comerciale şi s-au dezvoltat cu concursul elementului german, care a depăşit limitele colonizării oficiale din Ungaria şi Polonia. Oraşele noastre au rămas pînă în secolul al XVI-lea ca nişte sucursale, ca nişte factorii ale centrelor din Transilvania şi Polonia, cu care au continuat să întreţină legături intense.

Studiind aprofundat oraşul polon şi ungar, morfologic şi demografic, îl găsim pe cel moldovenesc ca o miniatură a acestuia [7].

---

[1] Dlugosz, *Historia polonica*, Leipzig, 1712, p. 59/1450; Matteo da Murano în *Hurmuzaki*, VIII: „...*El paese si e fruttifero et amenissimo et ben situado habondante de animali et de tutti i frutti da oio in fora... pascoli perfetti, potria star in questo paese cavali loc milia* in più..."; Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basel, 1558, p. 321: „*Agros non magnopere colunt Valachi sed armentis atque gregibus alendis fere victitant eo quod optimis pascuis abundet eorum regio. Inde sit fortasse ut nostris aliquanto maiores oves et boves ibi nascantur*". Cf. şi o descriere a Moldovei din arhivele Vaticanului, publicată de patru ori ca inedită: *Hurmuzaki*, III_2 (1888), p. 442—443; „Arhiva Iaşi", IX, 1898, p. 117—121 (de Ion Bogdan) sub titlul: *Descrierea Moldovei din sec. XVI*; Veress, *Documente*, vol. I, p. 189—191, datată cu 1560 (adresată regelui Ferdinand) şi de Ştefan Pascu, în „Studii şi cercetări istorice", vol. XVIII (1943), p. 182—187 (*O scurtă descriere a Moldovei din sec. XV*). Este probabil din timpul lui Petru Rareş.

[2] Cf. şi M. Malovist, *Rapport*, în vol. IX, *Congrès international des Sciences historiques*, Colin, 1950, p. 305—306.

[3] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1931, vol. I, p. 40 — 41 (1400), p. 131—132 (1443); vol. II, p. 582—583 (1456).

[4] P. P. Panaitescu, *Contribuţie la istoria lui Ştefan cel Mare*, în „Anal. Acad. Rom.", Mem. Secţ. Ist., Seria III, tom. XV, mem. 2, 1934, p. 4.

[5] Donado da Lezze, *Historia turchesca*, ed. I. Ursu, Bucureşti, 1910, p. 88—91.

[6] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 421—462.

[7] D. Ciurea, *Administraţia regională şi locală a Moldovei în regimul feudal*, cap. „Caracterul conducerii orăşeneşti" (ms.).

Așa se explică lipsa unor bresle organizate pe teritoriul Moldovei în acest secol. Este adevărat că în orașe se practică meseriile cele mai variate [1], dar de un număr redus de meșteșugari, legați de piața Transilvaniei și a Poloniei, pentru aprovizionarea cu unele materii prime sau cu desfacerea produselor lor.

Tot astfel stau lucrurile în privința comerțului. Numărul negustorilor de profesie, al angrosiștilor este extrem de redus. În 1503 erau amintiți zece mari negustori la Suceava și trei la Baia [2]. Cifra de 160 de negustori ai Moldovei, surprinși (alături de soli și spioni) de turci la 1475 la Caffa, este desigur exagerată [3].

Nu se poate vorbi deci de un patriciat în sensul celui occidental în relațiile noastre, atît ca număr, cît și ca situație materială, ci de elemente diferențiate în cadrul populației orășenești. Alături de negustorii de profesie, aflăm în însemnările vigesimale ale Brașovului, pentru anul 1503, un număr infinit, surprinzător de mare, de oameni din diferite localități din Moldova, antrenați în comerțul de vite, de coloniale și aromate și de articole manufacturate. Aceasta, tocmai datorită lipsei unei organizații de breaslă atît cu privire la meserii, cît și la comerț, care să reglementeze practicarea acestor ocupații. La Baia făceau comerț și robii tătari ai mănăstirii Moldovița sub protecția domnească.

Sistemul vamal al țării este adaptat tocmai cerințelor schimbului, în scopul favorizării prezenței elementului străin, polon și ardelean pentru animarea pieței interne. Alături de vama principală domnească de control a acestei activități, de la Suceava, este menționată vama mică sau obișnuită, la diverse puncte de trecere sau pe piețele orașelor la desfacerea cu amănuntul a mărfurilor (așa zisului *théloneum forense* din Polonia).

Vama mare pentru depozitarea de mărfuri și desfacerea en-gros este menționată o singură dată (pentru Bacău în 1460) și probabil că nu se mai percepea, nefiind cazul [4].

Intensitatea schimbului, ca și nivelul producției economice sînt indicate de moneda cu putere circulatorie. Instrumentul cel mai frecvent menționat în documente, în legătură cu tranzacțiile de pămînt, este zlotul tătărăsc, expresie sub care trebuie înțeles, probabil, florinul amintit în comerțul cu Brașovul sau ducatul de aur, sau ambele, dar mai ales primul. Nemenționată în documente rămîne moneda măruntă de argint, bătută de Ștefan cel Mare, ca și de predecesorii săi, în cîteva emisiuni și care

---

[1] Croitori, blănari, curelari, postăvari, fierari, tîmplari, zugravi, armurieri, orfevrieri, morari, măcelari sînt prezenți în Suceava, Baia, Roman și alte orașe.

[2] *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, 1886, p. 36—73.

[3] Dlugosz, *op. cit.*, vol. II, p. 533.

[4] În privilegiul vamal din 1460 pentru lioveni, spre deosebire de cele din 1408 și 1456, ultimele puncte vamale din sud nu mai sînt Bacău și Bîrlad, ci Putna și Tecuci. În teritoriul litigios dintre Siret și Munte, se afla și Soci, unde a avut loc lupta din 1471, ceva mai la nord de Mărășeștii de azi (la „Vadul turcilor"), cum arată și un document inedit din 1785 iulie (Acad. R.P.R. 54/26) și altul din 8 aprilie 1695 (Arh. Stat. Iași, 453/13). În secolul al XVII-lea în funcție de rectificarea căilor comerciale, punctele vamale de la Baia („posada"), Tazlău și Vama Moldoviței se suprimă. Aceasta din urmă este mutată la Cîmpulung și trecută din nou pe seama domniei. „Vama cea mare domnească" se percepea la Iași spre sfîrșitul secolului al XVI-lea.

a jucat desigur un rol cu totul secundar; ea era mai mult o afirmare a autorității centrale pe plan intern și extern.

★

Asupra structurii sociale a Moldovei s-a insistat mult; rămîn totuși unele precizări de făcut.

Apar ca necesare, mai întîi, unele considerente de ansamblu în legătură cu așezările și populația țării. O hartă cu așezările grupate pe ținuturi nu va putea reda fidel situația din secolul al XV-lea, deoarece multe documente s-au pierdut și numeroase localități au dispărut sau și-au schimbat numele. Nu se poate stabili cu aproximație nici proporția de sate boierești și particulare și de sate ale bisericii și cele domnești, tot datorită informației incomplete și neprecise [1]. În documentele din secolul al XV-lea se pot urmări pînă la 450—500 de sate răspîndite în întreaga Moldovă de la o frontieră la alta. Pornind de la această bază, putem încerca o evaluare a populației pentru a stabili cifre de statistică demografică. Cifra maximă de case pentru fiecare sat putea fi de 20, ca și în Polonia contemporană. Luînd în medie 15 case de fiecare sat, se poate ajunge la 7 500 pentru întreaga țară. Acceptînd în medie pentru fiecare sat circa 30 de locuitori (deși majoritatea au avut cu mult mai puțin) cifra totală ar fi de 225 000, pentru așezările rurale. Populația unui oraș nu putea fi mai mare de circa 500 de locuitori, cu excepția Sucevei și Cetății Albe, care ar fi avut, după o informație din 1485 20 000 de suflete [2]. Populația întregii țări nu ajungea deci la trei sute de mii de locuitori, cum o arată de altfel și efectivul maxim al armatei lui Ștefan cel Mare, de circa 60 000 de oameni [3].

Principalele clase sociale în regimul feudal au fost boierii și țăranii. În ceea ce privește Moldova, orășenii apar ca inexistenți în materie politică, iar clerul susține servil politica domnească.

Nu trebuie exagerată forța numerică, economică și politică a boierimii moldovene. Actele din 1421 (pentru Ringala, versiunea slavă), din 1456 (Vaslui) referitor la relațiile cu turcii, ca și cel de la Bakuta din 1552 conțin numele a maximum 60 de boieri [4].

Acei *domini valachi* amintiți în actul de la Owerkielovicze (1459) au revenit rînd pe rînd în Moldova să-și reia ocinile confiscate și restituite, în afară de Mihul (Mihail), logofătul care a rămas în Polonia cu o *comitiva* de boieri și slugi și cu frații săi Duma, fost aprod și Toader diac, acolo circulînd liber și practicînd comerțul, pe baza unor salvconducte regale din 1460 și 1462. Fostul pisar, devenit logofăt (cancelar), fiu de preot ca și alții, devine între 1432 și 1455 proprietar a circa 22 de sate, prin moștenire, cumpărare și vislujenie, cu tendința de a-și constitui domenii compacte la Șomuz și Siret.

[1] I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, Buc., 1925, p. 340, arată că aproximativ 300 de sate erau stăpînite de unul sau mai mulți proprietari și circa 100 de mănăstiri. N. Iorga, *Istoria Romînilor*, vol. IV, p. 162, scrie doar că: „satele erau pline de oameni”.

[2] *Hurmuzaki*, VIII, p. 28.

[3] *Ibidem*, p. 37; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 95.

[4] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 141—143; *Hurmuzaki*, vol. II_5, p. 32.

Ridicarea în rîndurile marilor dregători sau coborîrea ori rămînerea între proprietarii comuni de sate, era numai în funcție de domn, de serviciile aduse lui și de fidelitatea față de el, așa cum o sublinia mai tîrziu și Bandini, în memoriile sale.

Se poate remarca varietatea ca origină a acestei boierimi. Elementul rutean este puternic reprezentat alături de cel romînesc provenind în majoritate din Transilvania. Derivarea boierilor exclusiv din juzi și cnezi trebuie considerată cu totul greșită. Clasa boierească din Moldova s-a constituit treptat în secolul al XV-lea din elemente aparținînd anturajului domnesc, elemente rutene din nord care formau la început un grup aparte și din Maramureș, și elemente promovate din rîndurile țăranilor liberi pentru slujire. Și modul de viață al acestei boierimi este tipic rutean, avînd doar unele elemente ungare [1].

Orice proprietar de pămînt prevăzut cu privilegiul domnesc avea deschisă calea de ascensiune în rîndurile boierilor dregători. Practica blazonului, existentă în Polonia și Ungaria sub influență occidentală, rămîne la noi total necunoscută, deși boierii aveau peceți pînă în secolul al XVII-lea [2].

În ceea ce privește situația țărănimii, în documentele primei jumătăți a secolului al XV-lea, se poate urmări treptat dispariția vechii organizații a obștiilor libere de colonizare conduse, pe baza dreptului valah sau rutean, de juzi, cnezi și vătămani. Treptat, multe dintre vechile sate dispar datorită unor cauze pe care nu le putem preciza sau cad sub dominația boierilor și bisericii prin atribuire domnească. Documentele de întărire indică doar prezența sau amintirea vechilor juzi sau cnezi care le conduseseră sub forma de judecii [3], ca în Transilvania, de unde veniseră majoritatea întemeietorilor. Noii stăpîni își introduc ureadnicii sau vornicii proprii care exercită justiția inferioară în numele lor și strîng contribuțiile pentru ei și statul feudal.

Un ecou al luptei pentru pămînt și libertate între capii obștiilor sătești și boieri, pentru care nu avem informații ample, se poate remarca în documentul din 1423, aprilie 15, referitor la conflictul dintre Veriga vătăman și fiii boierului Rotămpan [4].

Dreptul rutean se perimează și cel valah rămîne dominant în sensul că țăranii, deși nu se mai conduc singuri, rămîn liberi ca persoane pe pămînturile atribuite cu titlul de proprietate și nu ca „judicatură", boierilor sau bisericii. „Legea valahă", amintită în două documente din 1445 și 1470, se referă la dreptul strămutării și circulației libere a țăranului, spre deosebire de robii tătari și țigani. Termenele și condițiile nu

---

[1] Pentru boierimea haliciană cf. și I. Bardac, *Historia panstwa i prava polski do polowy XV wiecku*, <Varșovia>, 1957, p. 562—563. Este amintit ca fruntaș al acestei boierimi Dimitr Detko. Poate o rudă a acestuia era Ivan Detko amintit în actul lui Alexandru cel Bun din 1421.

[2] D. Ciurea, *Boierimea din Moldova* (manuscris).

[3] Termenul „judecie" poate fi pus alături de *schollisey* și *vogtey* din dreptul german de colonizare sătească.

[4] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 159.

se cunosc documentar, ca în Polonia şi Rusia [1]. Ţăranii se numesc în documente *liudi*, *uboghi liudi*, ca şi orăşenii comuni, *zemleane*[2]. Obligaţiile lor faţă de proprietari şi faţă de statul feudal nu se cunosc suficient. Proprietarul feudal lua de la ţăran rentă în produse (dijmele) şi le impunea efectuarea unor munci şi transporturi. Nu se cunoaşte organizarea economică a satului. Nu avem nici un indiciu că era divizat în jerebii (sorţi) pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Probabil, ca şi parţial în Polonia, ţăranii îşi stăpîneau locurile moştenite pe care le cultivau şi din care dădeau dijma, fără a se fi făcut încă în această epocă o repartiţie riguroasă. Problema rezervei agrare în sensul folwarkului polon (*vorwerk*) nu se poate pune pentru Moldova în acest timp, deşi mănăstirile au ogoare ca şi în Rusia, cultivate poate şi de călugări. Proprietarul feudal exercita dreptul de monopol asupra morii şi podului.

Obligaţiile ţăranilor faţă de stat se cunosc din scutirile ce se acordă mănăstirilor şi episcopiilor: contribuţii în natură convertibile şi în bani (iliş, desetină, pentru albine şi porci), transporturi, munci la mori, curţi şi cetăţi, strajă la cetăţi şi frontiere, bir.

Două documente din 1475 şi 1488 menţionează doi sulgeri (Mihul şi Ivanco Turcul), ceea ce ar arăta că sulgerul de vaci şi oi exista deja, deşi aceste contribuţii par a fi legate de accentuarea exploatării turceşti[3].

În 1471, Ştefan cel Mare amintea de folosirea ţăranilor (*pauperes regnicolorum*) pentru lucrări strategice la Siretul inferior în lupta contra lui Radu cel Frumos şi sublinia că mulţi din ei au căzut din cauza muncilor extenuante (*angaraciones*) sau a lipsei de hrană[4]. Astfel, ţăranii datorită obligaţiilor grele dar mai ales tributului pentru turci, la care boierii nu contribuiau încă şi chemării la oaste, au fugit (ca şi în alte ţări), peste graniţă în Polonia şi în alte părţi, cum o arată documentele ulterioare[5]. Folosirea expresiei *pauperes regniculorum* arată că ţăranii din satele mănăstirilor, datorită imunităţilor acordate, erau scutiţi de astfel de munci.

În tot cursul domniei, Ştefan cel Mare a fost preocupat de două probleme: ţinerea în frîu a boierimii prin divizare şi recrutarea permanentă a unor elemente noi şi cu sprijinul bisericii, deşi neînsemnat, şi lupta contra tendinţelor continue de suprimare a libertăţii ţării de către poloni şi turci. Boierimea a putut fi dominată, deşi dificultăţile n-au fost neînsemnate.

---

[1] Cf. B. D. Grekov, *Ţăranii în Rusia*, «Buc.», Ed. Academiei R.P.R., 1952, p. 534; V. M. Fomenkova, *Situaţia ţăranilor din Polonia în a doua jumătate a secolului al XIII-lea şi al XIV-lea*, în „Analele romîno-sovietice", IV, 1956, p. 64; P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările romîne*, Bucureşti, 1956 (extras din *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, p. 13).

[2] În Occident, *misera contribuens plebs*, cf. şi I. Bühler, *Die Kultur des Mittelalters*, Leipzig, 1931, p. 114.

[3] Cf. I. Bogdan, *Doc. Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 317; M. Costăchescu, *Documente de la Ştefan cel Mare*, 1948, p. 3—4.

[4] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 311—313.

[5] *Hurmuzaki*, II_2, p. 637—613; II_3, p. 17; Grekov, *op. cit.*, p. 534.

În scopul pacificării țării, Ștefan cel Mare acceptă prin actul din 1459 tolerarea partizanilor lui Petru Aron și restituirea averilor confiscate[1].

Adversarul său constant, Mihul logofătul, deși iertat, a rămas cu înverșunare pe vechile poziții. Bunurile de moștenire și o parte din cele cumpărate au fost restituite rudelor sale din Moldova, care le puteau negocia liber după moartea sa, din 1490 înainte. Satul domnesc Vînători de lîngă Piatra, dat în schimb în 1453 pentru Ciumălești (de vîslujenie) i-a fost definitiv retras și ulterior inclus în ocolul Pietrei. Satul Conțești (ținutul Suceava), luat și rămas domnesc, a fost acordat în 1540 (martie 23) de Ștefan Lăcustă lui pan Crăciun pentru slujire[2]. Alți cîțiva boieri sînt amintiți ca refugiați în Lituania și Țara Romînească și sancționați cu confiscarea satelor.

Mihul logofătul este imitat apoi de Luca Arbore, fiul fostului pîrcălab din Neamț, dispărut la Valea Albă, de origine obscură. Acesta devine și el mare proprietar, își înființează curți cu biserici, imitînd ctitoriile domnești (la Solca în 1502 și la Șipote în 1507), și se ridică pretendent la domnie în 1504.

Defecțiunile de la Baia și din Țara Romînească și disputele pentru desemnarea succesorului la domnie în 1504 au fost sancționate prin decapitare, imediat sau mai tîrziu. Se poate sublinia și faptul că trădarea boierilor nu ia încă proporțiile dezastruoase din secolul al XVI-lea, cînd și amestecul străin se accentuează în mod deosebit și numărul pretendenților la domnie crește considerabil.

Fidelitatea quasi-unanimă a boierimii față de domn la Vaslui și Valea Albă nu poate fi contestată[3]. De asemenea, actele de curaj ale boierilor Pîntece și Purice în 1496 la Schei au salvat pe domn și au transformat înfrîngerea în victorie[4]. Totuși, toropeala, defetismul manifestate în 1476 de boieri și țărani sînt evidente și Dlugosz le subliniază, apărînd ca fiind normale într-o atmosferă de continuă încordare[5].

Cu ajutorul boierimii, Ștefan cel Mare și-a organizat armata sa de țară, instruită cu toată rigoarea. Centrul de concentrare al steagurilor de luptă era, ca și mai tîrziu, la Roman. Țăranii erau totuși obligați individual să participe la luptă, astfel că boierii nu puteau influența direct organizarea tacticii.

În rîndurile boierimii s-au distins elemente militare cunoscute sub numele de *viteji*. Sensul termenului și conținutul noțiunii n-au fost încă suficient clarificate; se poate spune că au fost chiar greșit interpretate. Dacă termenul este împrumutat probabil din organizația feudală ungară[6], instituția este modelată după situația din Polonia. Inițial, trebuie subli-

---

[1] S-a atribuit un rol exagerat așa-zisei cosigilări de boieri unor documente interne ale lui Ștefan cel Mare, în perioada 1459—1479, care ar fi fost faza de consolidare a domniei. Este mai curînd vorba de o practică de cancelarie, care corespunde și unei formule diplomatice („marea mărturie"), căzută apoi în desuetudine; cf. *Doc. priv. ist. Rom., Introducere*, vol. II, 1956, p. 405—430.

[2] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. I, p. 395.

[3] Cf. N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 92—95; idem, *Istoria Romînilor*, vol. IV, p. 188.

[4] *Cronica lui Ștefan cel Mare*, ed. Chițimia, București, 1942, p. 50—51.

[5] Dlugosz, *op. cit.*, vol. II, p. 546—1475; cf. A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, vol. IV, p. 75.

[6] Cf. Galdi-Makkai, *Geschichte der Rumänien*, 1942, p. 117—139.

niat că există o distincție netă între vitejii mari (*miles famosus*) și cei de rînd (*miles gregarius*) sau *kmetho factus miles*, recrutați în Polonia din rîndurile membrilor liberi ai opolelor, care n-aveau țărani dependenți și își lucrau singuri pămînturile[1]. Astfel, termenul viteaz are la noi două sensuri, ca și *Ritter*, cavaler, în Occident. Vitejii sînt amintiți în primul rînd în letopisețul de la Bistrița („bunii și bravii viteji") în legătură cu lupta din 1476, apoi marii boieri, feciorii de boieri și husarii. Ureche inversează această ordine în sensul situației existente în secolul al XVII-lea. Și în legătură cu luptele duse contra feudalilor poloni, din 1497, în letopisețul de la Bistrița vitejii preced pe boieri. Pasajul care urmează referitor la solemnitatea de la Hîrlău din același an ne permite să precizăm că vitejii erau boieri consacrați cavaleri. Cronicarul Grigore Ureche nu înțelege nici acest pasaj referitor la viteji, ca și pe cel în legătură cu 1476, și scrie că Ștefan cel Mare a făcut la Hîrlău „ospăț mare tuturor boierilor și tuturor vitejilor săi și cu daruri scumpe i-a dăruit...". vitejii sînt amintiți după „boiarii țării" și într-un document din 1653 de la Gh. Ștefan în legătură cu lupta lui Vasile Lupu[2].

Ștefan cel Mare s-a folosit în mod larg de sprijinul elementului popular ca și tatăl său Bogdan. Rolul important al țăranilor liberi albanezi în lupta dusă de Scanderbeg contra turcilor a fost subliniat[3]. Caracterul popular al oștirii lui Ștefan cel Mare este remarcat de cronicarii străini prin folosirea termenilor *Volk* și *Armut* față de boieri care sînt numiți : *Ritter*, *Herren*, *Edelleute*.

Dlugosz arată că Ștefan cel Mare a promovat numeroase elemente din rîndurile țăranilor în acelea ale nobilimii inferioare a vitejilor comuni, gregari (voinici), viitorii curteni[4]. El tindea astfel să pună bazele unui *Ritterstand*, categorie inferioară a nobilimii „ordinului equestru" (folosind o expresie clasică) amintit într-un document de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, sau nemeșii din catastiful lui Petru Șchiopul din 1591. Termenul „nemeș" are la noi o evoluție similară cu „șleahtă" în Polonia. Și singurul mijloc de înnobilare, de admitere în rîndurile „slugilor", era acordarea unei bucăți de pămînt prin privilegiu.

Documentele lui Ștefan cel Mare nu ne oferă decît puține date în legătură cu vislujeniile acordate țăranilor pentru merite militare. Ștefan cel Mare cumpără sate de la particulari, ca și alți domni ulteriori, pentru a le dona, pentru slujire unor simple slugi sau dregători din sfat sau subalterni. De cele mai multe ori nu se arată proveniența lor, deși nu pare a fi sigur că nu sînt simple întăriri de ocini. Numărul total al acestor documente de întărire de vislujenii, care corespund oarecum pomestiilor ruse

---

[1] Cf. I. Bardac, *op. cit.*, p. 118–119, 228, 232.

[2] Cf. I. Bogdan, *Cronici inedite*, Buc., 1895, p. 41–46 ; Gr. Ureche, *Cronica*, ed. P. P. Panaitescu, 1955, p. 95–106; Acad. R.P.R., Fotocopii, 24/12.

[3] Cf. W. Steltner, *Zum Geschichtsbild des albanischen Nationalhelden Georg Kastriota, genant Skanderbeg*, în „Zeitschrift für Geschichtwissenschaft", an. IV (1956), nr. 4–5, p. 1033–1044.

[4] Dlugosz, *op. cit.*, vol. II, p. 526. La Cromer, pasajul este mai clar redat. Cf. *op. cit.*, p. 630. N. Costin îl transpune fidel în romînește : „Ridicat-au Ștefan Vodă... pre mulți den prostime la statul de nemiși pentru vitejie". Cf. *Letopisețul*, București, 1942, p. 286.

acordate de Ștefan cel Mare și păstrate, nu trece în nici un caz de douăzeci și ele nu sînt din preajma marilor lupte[1]. Trebuie luată în considerare și explicația că multe acte de acest gen s-au pierdut. Acte ulterioare, relativ numeroase, amintesc de astfel de documente de la Ștefan cel Mare, care nu mai există. Astfel, într-un document din 1582 (8 martie) este amintit privilegiul de vislujenie obținut de Știbor de la Ștefan cel Mare pentru satul Bursuceni la Siret, ars într-o casă. Unul din descendenții acestuia era Petrașcu vătaf[2].

★

Reorganizarea administrativă a Moldovei a preocupat în mod deosebit pe Ștefan cel Mare. Acest aspect al activității sale a fost neglijat sau tratat sumar. În afară de prezența temporară la Suceava, reședința sa fortificată, Ștefan cel Mare a peregrinat continuu prin țară, consolidînd sistemul curților domnești. Pentru supravegherea frontierei de sud a țării a fixat temporar reședința fiului său Alexandru la Bacău, de unde acesta expedia scrisori în anii 1481—1482. Un mare vornic al țări de jos cu reședința la Bîrlad apare abia în timpul domniei lui Ștefan cel Tînăr, tot în legătură cu apărarea contra invaziilor turco-tătare.

Ștefan cel Mare procedează la revizuirea vechilor hotare ale tîrgurilor, fixîndu-le o nouă delimitare. Fixează de asemenea și hotarele noilor tîrguri, ca: Piatra, Huși, Galați[3].

În tîrguri se reconstruiesc vechile curți domnești și bisericile, atașîndu-li-se o serie de sate cumpărate de la particulari, poate și cu intenția de a-i îndepărta pe aceștia din vecinătatea imediată a orașelor în care se fac danii numai mănăstirilor (ex. Putna la Siret). La fel, cetăților și curților din țară (Badeuți).

Astfel, Ștefan cel Mare pune bazele ocoalelor domnești de tîrguri, inclusiv celor de frontieră (Vrancea și Cîmpulung). Termenul apare abia într-un document original din 1546[4]. Ocoalele de sate servesc la aprovizionarea pieții și curții din orașul respectiv. D. Cantemir se referă la ele, dar dă o cifră fantezistă (12 sate pentru fiecare oraș)[5].

---

[1] I. Tanoviceanu a afirmat, fără referire la documente, că daniile lui Ștefan cel Mare „sînt în mare parte făcute la oștenii de jos și formează obîrșia proprietății răzășești" ; mai mult, că „. . . a dăruit foarte puține moșii la boieri și foarte multe la oamenii de jos", probabil pornind ca și alții de la tradiție. Cf. *Formațiunea proprietății funciare în Moldova*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, București, 1903, p. 414—421.

[2] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, 152—162.

[3] Piatra s-a format în legătură cu sanctuarul de la Bistrița (amintită ca tîrg prima dată în 1453); tîrgul Huși, în legătură cu calea comercială spre Galați, după pierderea Chiliei. Tîrgul Galați este probabil satul de la Gîrla Brateșului, amintit în documente din 1448 (iulie 15), ca întărit de Petru Voievod lui Cernat, Ploscar. Regula era ca tîrgul dezvoltat pe o proprietate particulară, pentru a obține recunoașterea oficială și conducerea locală, să fie declarat domnesc. Hușii nu au nimic de aface cu husiții. cum s-a demonstrat. Cf. și M. P. Dan, *Cehi, slovaci și romîni*, 1944, p. 278—283.

[4] Că ocoalele de sate domnești n-au existat pînă la Ștefan cel Mare (cu excepția Volovățului, care intră apoi în componența ocolului Badeuți), o arată și faptul că satele din apropierea tîrgurilor sînt încă menționate ca atare în documente și la cele domnești se indică ținutul din care fac parte. Sensul termenilor *volost* și *derjava*, din documentele din secolul al XV-lea, este identic. Tot astfel termenii *misto* și *tîrg* indică orașul fără nici o nuanțare.

[5] *Descriptio Moldaviae*, 1872, p. 107.

Autoritatea şi competenţa vornicilor de tîrguri, vechi organe administrative domneşti, imitînd în parte instituţia judecătorilor regali din Ungaria şi Polonia, sînt treptat restrînse la acestea şi satele ataşate lor. Ţinuturile — termenul este împrumutat tot din administraţia polonă[1] — al căror număr nu-l cunoaştem încă sînt conduse de pîrcălabi sau staroşti[2], cărora li se vor adăuga marii vătafi, împrumutaţi din Ţara Romînească spre jumătatea secolului al XVI-lea.

Dintre documentele acordate de Ştefan cel Mare oraşelor nu s-au păstrat decît privilegiile pentru Bîrlad din 1495, în original, şi Vaslui, din 1491, în copie. Privilegiul pentru Tîrgul Frumos este menţionat în 1635. cînd Vasile Lupu îl examina în Divan în legătură cu conflictul dintre doi boieri pentru o silişte din hotarul tîrgului.

Pentru Piatra, avem o ştire din 1475 (mai 7), în legătură cu anexarea satului Tortoreşti (luat de la un particular), menţionat ca făcînd parte din hotarul tîrgului şi în 1631.

Pentru Tecuci, avem ştirea unei recente reorganizări a hotarului, probabil tot sub Ştefan cel Mare, într-un document din 1507[3]. Majoritatea acestor acte s-au pierdut sau au fost distruse în secolul al XVIII-lea de acaparatorii hotarelor şi vetrelor oraşelor ca la Dorohoi, Siret şi Huşi. Bîrlădenii şi-au regăsit actul la tătarii din Buceag şi l-au prezentat în 1793 la Divan pentru recuperarea libertăţii pierdute. Tradiţia reorganizării oraşelor lui Ştefan cel Mare s-a păstrat şi în legendele peceţilor mai noi ale unor oraşe ca Vaslui şi Piatra din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

Astfel, sub Ştefan cel Mare, Moldova face progrese din punct de vedere economic, prin intensificarea producţiei de vite şi cereale, prin dezvoltarea meseriilor şi a schimbului marfă-bani în interior şi în afară.

Ţăranii, a căror situaţie materială şi socială este precară, sînt în mod larg folosiţi la apărarea ţării şi promovaţi în rîndurile inferioare ale boierimii. Boierii fideli domnului sînt consacraţi viteji (cavaleri) pentru merite militare, ca şi în Polonia.

Reorganizarea administrativă — neterminată însă — este un alt aspect al politicii de consolidare a statului feudal în spiritul epocii.

---

[1] Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 463 (*tenuta-dzierzawa*).

[2] Nu ne putem explica altfel decît ca o simplă licenţă a scriitorului menţionarea într-un document din 1466 (martie 10), referitor la imunitatea juridică acordată episcopiei de Roman pentru satul Negoieşti, a pîrcălabilor din Neamţ şi „staroştilor din acel ţinut". În lista martorilor din documentele din acest an nu figurează decît Ion Bourean ca pîrcălab de Neamţ. În alt document din 1467 (februarie 3) nu mai apar staroşti, dar alături de pîrcălabi sînt amintiţi judecătorii (judeţi) de la acelaşi ţinut care nu puteau fi decît vornicii şi alţii mai mărunţi (globarnicii etc.). Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 95—96; D. P. Bogdan, *Acte moldoveneşti*, 1938, p. 46—47.

[3] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. I, p. 52.

MIŞCĂRILE ŢĂRĂNEŞTI DIN ANUL 1904

DE

MATEI IONESCU

La sfîrşitul verii şi începutul toamnei anului 1904 atenţia opiniei publice din România a fost reţinută timp de cîteva săptămîni de tulburările ţărăneşti petrecute în centrul Moldovei, îndeosebi în judeţul Vaslui şi parţial în judeţul Roman.

Menţiunile edite despre aceste evenimente — cu excepţia celor consemnate din presa timpului — sînt foarte sărace, cu mult mai sărace de pildă decît cele referitoare la răscoalele din 1900 ale ţăranilor din regiunea subcarpatică producătoare de băuturi alcoolice, sau la răscoalele din ultimul deceniu al secolului trecut.

Mărturiile inedite sînt şi ele cel puţin pînă astăzi — sub aspect cantitativ — foarte modeste. S-a păstrat însă documentul principal — în care procurorul general de pe lîngă Curtea de Apel din Iaşi, rélatează foarte pe larg ministrului de justiţie împrejurările care au dus la răzvrătirea ţăranilor, ca şi desfăşurarea propriu-zisă a evenimentelor. Este originalul unui raport general păstrat la secţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei R. P. R., în fondul D. A. Sturdza, mapa 8 (corespondenţă), care conţine elementele esenţiale privind : cauzele social-economice, cu caracter am spune permanent, ale răscoalelor, împrejurările politice şi economice ale anului 1904, care au imprimat evenimentelor respective un anume specific şi în sfîrşit, descrierea amănunţită a întîmplărilor din judeţul Vaslui. Informaţiile relativ suficiente din presa contemporană completează datele şi aprecierile din raportul procurorului general.

*

Caracteristice pentru tulburările ţărăneşti din 1904 nu sînt nici violenţa răsvrătirii, nici asprimea represiunii ; nu a curs sînge şi nu au existat în general scene sălbatice, oribile, de felul celor petrecute la Gura Calitei[1], ca să nu evocăm decît pe cele mai proaspete. Fără îndoială, că

[1] Vezi G. D. Pallade, *Torturile de la Bordeşti şi Gura Calitei*. Comunicare făcută în adunarea ţinută la clubul naţional-liberal din Bucureşti, joi 9 noiembrie 1900, Buc., 1900.

nici de astădată nu au lipsit brutalitățile ce însoțeau de obicei operațiunile arestării și transportului convoaielor de arestați și viața de penitenciar. La procesul răscoalelor, desfășurat în toamna aceluiași an la Vaslui, un răzvrătit din Suhuleț, Constantin Albescu, a povestit juraților suferințele arestaților și felul — de pildă — cum un țăran bătrîn a fost tîrît la închisoare, fiind legat de șaua unui cavalerist și „înotînd pînă la glezne în noroi"[1].

Astfel de practici deveniseră cu totul obișnuite în Romînia acelor vremuri și folosirea lor în satele răzvrătite din Vaslui nu a fost în mod deosebit însemnată pe răboj de contemporani.

Evenimentele din 1904 își au însă importanța și semnificația lor deosebită pentru cu totul alte motive.

Ele ne oferă posibilitatea de a intra mai lesne în climatul revoluționar, în atmosfera încărcată a satului romînesc din preajma lui 1907. Ele ne permit mai ales înțelegerea modului cum s-a reflectat în conștiința maselor țărănești activitatea diferitelor grupări politice și a felului cum țărănimea a folosit instinctiv orice conjunctură politică exterioară satului, pentru a-și atinge țelurile sale economice.

Împrejurările economice și politice specifice anului 1904 și îndeosebi toamnei respective, asupra cărora vom insista în mod deosebit, au rezultat însă din permanenta „chestiune agrară" care domina viața societății romînești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Răscoalele din 1904 își au — ca și cele de la 1888, 1889, 1892, 1894 sau 1900 — rădăcinile în relațiile agrare de tip semi-iobăgist, existente în Romînia de după reformă.

Dar la data evenimentelor descrise aici, relațiile respective evoluaseră înspre ultimele limite obiective ale răbdării țăranului.

Raportul procurorului înfățișează clar, concret, aceste limite pe planul local al județului Vaslui. Cauza fundamentală a răului, distribuirea nedreaptă a proprietății funciare, adusese, în acest an 1904, pe țărani la un grad de dependență față de moșieri și arendași, exprimat prin cifre foarte concludente.

Lipsa de pămînt de hrană îl făcea pe țăran să ia de la arendaș în arendă pămînt cu 70 de lei falcea (adică dublu cît plătea arendașul proprietarului moșiei). Dar, fiindcă și acest pămînt se dădea cu greutate, el era însoțit de o condiție înrobitoare : cei 70 lei să fie plătiți prin muncă și nu în bani. Iar prețul muncii fiind așa de mic, încît revenea chiar și la 20 de bani pe zi, deci *impus* la cea mai scăzută limită posibilă, țăranul ajungea în realitate să plătească falcea nu cu 70, ci cu 140 lei[2].

Din toate părțile țăranul se simțea strivit de puterea discreționară a arendașului. Acesta din urmă nu stăpînea numai terenul de cultură, ci și imașul, pășunea. Pentru a obține prețurile exorbitante, pentru a le impune gospodăriei țărănești, arendașul recurgea la cele mai neomenești măsuri : „Acesta (arendașul), — scrie Leonescu — pune prețuri enorme și condițiuni, că dacă va duce boii la pășunat în altă parte unde va găsi mai ieftin, nu-i primește vaca, și țăranul fiindcă-i trebuie să aibă vaca pe lîngă casă,

[1] „Adeverul la sate", an. III (1904), nr. 84 (15 decembrie).
[2] Biblioteca Academiei R.P.R., *msse*, fond Sturdza, mapa 8, nr. 6513/15 septembrie 1904 (Iași). Corespondență. Raportul procurorului general Leonescu către ministrul justiției.

pentru hrana copiilor, primeşte silit condiţia". „Unul din locuitorii din Dumeşti — scria Leonescu — a căruia arendaş este Haralamb Gr. Constantinide, ni s-a plîns că avînd două vaci, au convenit cu arendaşul a-i plăti 20 de lei de vacă pentru păşunat; acuma fiind cu totul lipsit şi neavend ce vinde ca să plătească, a propus arendaşului să oprească o vacă pentru preţul păşunatului, iar una să i-o deie pentru hrana copiilor; arendaşul i le reţine pe amîndouă"[1].

Opintindu-se din răsputeri, ţăranul se apropia astfel de sfîrşitul anului agricol. Acum însă îl aşteaptă cea mai ruinătoare vamă:

„Nu se permite — scrie raportul — ţăranilor de către arendaşi, a-şi ridica recolta de pe ogor şi nu le dă vitele de la păşunat pînă nu vor achita costul"[2]. Bani, ţăranul nu avea decît vînzîndu-şi forţat recolta (acea recoltă pe care nu avea dreptul s-o ridice şi s-o ducă acasă), sau vitele pe care nu i le înapoia arendaşul. Asemenea situaţii deveniră obişnuite şi nu erau caracteristice numai judeţului Vaslui. Ele sînt citate aci pentru a înfăţişa chiar şi sumar terenul pe care s-au desfăşurat evenimentele din august-septembrie 1904.

Cum obiectivul relatării de faţă îl formează în special elementul specific al acestor evenimente, considerăm că datele şi aprecierile referitoare la situaţia social-economică cuprinse în raportul procurorului sînt suficiente pentru a ilustra cauzele adînci ale tulburărilor. De altfel, în pasajele respective din raport este surprins, în trăsăturile lui esenţiale, momentul caracteristic al întregii probleme agrare de la începutul secolului nostru: aflăm aici stadiul acela dureros cînd procesul aservirii gospodăriei ţărăneşti tindea spre domeniul imposibilului şi absurdului. Numai astfel se poate aprecia deficitul economic — spre a nu mai menţiona pe cel social şi moral — care apare tot mai evident pentru mica gospodărie, strivită sub o greutate nemaiîntîlnită în istoria ţării.

★

Pe acest fond întunecat a sosit anul 1904. Un an politic care începuse sîngeros prin izbucnirea războiului ruso-japonez. Un an economic care începuse în cursul primăverii cu o victorie pentru guvernul liberal şi pentru burghezia romînă: avusese loc adoptarea de către corpurile legiuitoare a noului tarif vamal protecţionist. Acelaşi an se soldase însă, în cursul verii, cu un mare minus al producţiei agricole: o secetă cumplită compromisese întreaga recoltă de porumb. Nu se făcuse, după cum spunea Iorga, decît „pînea scumpă a grîului"; hrana cea ieftină (singura de altfel) a ţăranilor, porumbul şi nutreţul pentru vite fuseseră distruse de arşiţă. Spiru Haret caracteriza, din acest punct de vedere, anul 1904 ca fiind şi mai dezastruos decît anul 1899[3].

Se crease o situaţie gravă, ameninţătoare pentru populaţia ţărănească: majoritatea covîrşitoare a poporului, consumatoare de porumb, se văzuse ameninţată cu foametea. Guvernul, oficialităţile, administraţia, trebuiră să ia măsuri: fu interzis exportul de porumb (moşierii, arendaşii şi marii cerealişti dispuneau de stocuri mari din anii precedenţi) şi statul

---

[1] Biblioteca Academiei R.P.R., *msse*, doc. cit.
[2] Loc. cit.
[3] Spiru C. Haret, *Pagini de istorie*, Buc., 1906, p. 7.

începu să trimită la sate porumb — contra cost — recurgînd și la ajutorul băncilor populare. Se născuse astfel o situație stranie și absurdă în aparență : aceeași administrație statală care patrona și sprijinea acțiunea sistematică de sărăcire și înfometare a țărănimii de către moșieri și arendași, era acum silită să-i procure hrană și nutreț pentru a evita consecințele — lesne de deslușit — ale foametei generale. Operațiunea statului, în valoare de 35 milioane[1], avu darul să evite într-adevăr flagelul. Nu este aici locul să vorbim despre modul cum s-a desfășurat acțiunea de aprovizionare a satelor, despre limitele și abuzurile acestei acțiuni, despre înglodarea în datorii a țăranilor cumpărători de hrană și nutreț. Concludent însă, pentru șubrezirea organismului economic al Romîniei, apărea faptul că un singur an de secetă — după un șir de cîțiva ani agricoli buni sau normali — era suficient pentru a amenința biologic aproape întreaga populație și pentru a transforma țărănimea romînă în cumpărătoare de cereale.

Și totuși, în ciuda stării de spirit alarmante care domina satele la începutul toamnei anului 1904, răscoalele nu au pornit de la lipsa de hrană și nutreț.

Dacă am menționat mai sus seceta și urmările ei imediate, am făcut-o tocmai pentru a scoate în evidență faptul aparent neverosimil, că în nici un moment și în nici un fel răsculații nu au formulat vreo revendicare care să aibă legătură cu seceta, cu lipsa de porumb și de nutreț, sau cu achiziționarea pe cale oficială, organizată, a hranei atît de necesare.

Mișcarea țăranilor din Vaslui și Roman apare, ca să spunem astfel, oarecum ruptă de stricta și cumplita actualitate a acelui început de toamnă. E drept că procurorul Leonescu, la sfîrșitul raportului său, arată că lipsa completă de hrană a contribuit mult la înlesnirea agitațiilor. „Mulți țărani — adaugă el — cu lacrimi în ochi mi se plîngeau că au cîte 6 și 8 copii, și nu au hrană decît pentru două zile, cari preferau să fie împușcați de. soldați, decît să vadă sub ochii lor, copiii murind de fóme"[2].

Astfel de situații tragice explică însă numai curajul răzvrătiților și ambianța disperată a răscoalei. Căci în rest, mișcarea nu cuprinde nici o aluzie, nici o revendicare, nici un gest care să impună vreo rezolvare imediată a impasului. *Se cerea pămînt de hrană și nu porumb*; *se cerea așa dar rezolvată problema foamei cronice și nu a celei — groaznice de altfel — ce se contura în perspectiva iernii 1904—1905.* Izvoarele edite sau inedite despre răscoalele din 1904, inclusiv raportul procurorului general, consideră seceta drept cauză de ordin secundar.

O mențiune fugară, de cîteva rînduri, dintr-o lucrare de memorialistică atribuie răscoalele din 1904 influenței unor evenimente similare petrecute în imperiul țarilor, în Basarabia[3].

★

În ziua de 3 septembrie 1904, locuitorii din comuna Suhuleț, împreună cu cei din comunele Dumești, Tansa, Țibănești și cătunul Găureni

---

[1] Spiru Haret, *op. cit.*, p. 7.
[2] Biblioteca Academiei R.P.R., *msse*, doc. cit.
[3] C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, Buc., 1936, vol. II, p. 313. Autorul pune în legătură evenimentele din 1904 cu răscoalele din Basarabia din 1902 care — scrie el — „se întinseseră apoi și la noi".

s-au adunat în număr mare şi au mers la primăria comunei Suhuleț unde au cerut primarului V. Hordilă şi secretarului primăriei să le întocmească o jalbă colectivă adresată ministrului de interne pentru a li se aproba cumpărarea de pămînt. Primarul şi secretarul refuzînd întocmirea petițiunii, mulțimea a forțat pe primar să-şi dea demisia în mîinile țăranilor şi să predea sigiliul primăriei. După aceea țăranii s-au împrăştiat amenințînd că vor intra cu forța şi vor ara pămîntul din moşiile vecine.

Îndată au sosit la fața locului, de la Vaslui, procurorul și judecătorul de instrucție cărora țăranii, adunați din nou la primărie, le-au înfățişat revendicările : să li se vîndă pămînt în loturi pe moşiile vecine — şi le-au declarat că sînt hotărîți să se opună oricărei încercări de a se aresta vreunul din ei și că nu vor da îndărăt pînă nu li se va satisface cererea.

Reprezentanții autorităților s-au retras după ce au încheiat un proces-verbal. În ziua de 5 septembrie au sosit în comună trupe de tăria unui regiment. O dată cu acestea s-au deplasat : Gh. Negulescu, secretarul general al Ministerului de Interne, judecătorul de instrucție, procurorul de la Tribunalul Vaslui şi procurorul general de pe lîngă Curtea de Apel Iaşi, Leonescu.

La intrarea convoiului represiv în comună, localnicii au început să tragă clopotul de la biserică, cu scopul de a chema şi pe cei din Tansa şi Găureni. Într-un sfert de oră, la primărie, în curte şi în drum, se adunaseră peste 300 de oameni înarmați cu ciomege şi pari. În timpul acesta, capii răzvrătiților fură introduşi în localul primăriei : formal, pentru a expune punctul de vedere al țăranilor, în realitate pentru a fi izolați de mulțime şi arestați. Pe cînd era ascultat al patrulea țăran, unul din cei aflați în localul primăriei, C. Lăcătuşu, „considerat de cap al agitărilor", s-a strecurat în mulțimea care pricepuse şiretlicul reprezentanților autorităților şi începuse să murmure amenințător, şi a dat semnalul de atac. Țăranii au rupt alți pari din garduri, s-au repezit asupra jandarmilor pentru a elibera pe cei puşi sub pază în localul primăriei. Din local au ieşit atunci reprezentanții autorităților, a căror apariție a întărîtat mulțimea : țăranii s-au repezit asupra lor. Procurorul general a dat atunci ordin colonelului Socec, comandantul regimentului de roşiori să aresteze fără a face uz de arme de foc, pe cei ce ridicaseră mîna înarmată împotriva forței publice. Au urmat somațiile, apoi încercarea de a se face arestări : țăranii au răspuns violent şi s-a iscat o încăierare în care au fost loviți atît soldați cît şi țărani ; un cal a fost rănit şi cîteva arme deteriorate. În acelaşi timp însă intra pe ulițele satului regimentul 4 Roşiori din Bîrlad ; sosirea acestuia a grăbit sfîrşitul luptei şi aşa inegală. În mîinile trupei au rămas 27 arestați.

Pentru a nu le lăsa țăranilor posibilitatea să se adune din nou, procurorul a dispus ca în fiecare casă să se încartiruiască soldați şi ca armata să patruleze pe ulițe. În zilele de 6—7 septembrie, regimentul 7 călăraşi s-a deplasat la Tansa, unde s-au făcut şase arestări.

În restul județului Vaslui, au avut loc tulburări după cum urmează : Muntenii de Jos — în ziua de 31 august, Tanacu — 31 august, Negreşti — 2 septembrie, Codăeştii — 6 septembrie, Drăguşeni — 8 septembrie, Bodeşti — 8 septembrie şi Tîngujei — 10 septembrie.

În ziua de 15 septembrie tulburările se terminaseră în toate comunele, cu excepţia comunei Suhuleţ ; numărul arestaţilor se ridica la aceeaşi dată la 65.

Acestea sînt relatările asupra mişcărilor propriu-zise, cuprinse în raportul procurorului general Leonescu[1]. Raportul are deficienţe : nu arată concret ce s-a petrecut în celelalte comune în afară de Suhuleţ şi satele vecine acesteia şi nu menţionează nimic despre tulburări în vreo comună din jud. Roman. Astfel că pentru întregirea informaţiei trebuie făcut apel la presă. „Adevărul" relata de pildă că miercuri 1 septembrie, ţăranii din Negreşti de pe moşia ministrului de domenii, Stoicescu, au venit în corpore la barierele Vasluiului şi i-au cerut prefectului să li se vîndă lor moşia. La Suhuleţ, de asemenea, ţăranii s-au dus la proprietarul Iliescu şi i-au cerut să le vîndă moşia[2]; în moşia lui Petre Carp (cea de la Ţibăneşti — *n.a.*). ţăranii au intrat cu plugurile spunînd că, deşi e moşie boierească, tot lor li se cuvine, după cum a lăsat Ştefan cel Mare, „că s-a descoperit testamentul voievodului din care s-a aflat că toate moşiile Moldovei au fost lăsate ţăranilor"[3].

Acelaşi ziar relata că la Pănceşti, în judeţul Roman, comună apropiată de Suhuleţ, ţăranii s-au agitat cerînd să li se dea pămînturi, la faţa locului plecînd un escadron de cavalerişti şi un batalion de infanterie[4].

Celelalte relatări din presă sînt, cu diferite variante, asemănătoare celor de mai sus. Faptul însuşi al răzvrătirii este aşadar cel descris : desfăşurarea maximă de forţe represive — mergînd pînă la concentrarea, a două regimente într-o singură comună — a prevenit, pare-se evoluţia mişcării spre forme mai violente. Toate ziarele sînt — ca şi raportul procurorului — unanime în a sublinia aplanarea conflictului dintre ţărani şi autorităţi fără vărsări de sînge.

Toate izvoarele, cu excepţia menţiunii suscitate din lucrarea lui N. Gane, coincid de asemenea în sublinierea principalelor caracteristici ale mişcării. Se precizează în primul rînd faptul că *ţăranii au cerut pămînt, pămînt de vînzare*. N. Iorga[5], oficiosul mişcării ţărăniste „Gazeta ţăranilor"[6]., ziarele lui C. Mille — „Adevărul" şi „Adevărul, la sate"[7], organul guvernamental „Voinţa naţională"[8], organul central al opoziţiei „Conservatorul"[9] şi, aşa cum am văzut raportul procurorului general, scriu în acest sens.

---

[1] Biblioteca Academiei R.P.R., *msse*, doc. cit.

[2] „Adevărul", an, XVII (1904), nr. 5419 (4 septembrie), p. 2.

[3] *Ibidem*, nr. 5423, 8 septembrie 1904, p. 2.

[4] *Ibidem*, nr. 5422 (7 septembrie), p. 3.

[5] N. Iorga, *Procesul unei răscoale de ţărani* în „Semănătorul", Buc., an. III (1904), nr. 51 (decembrie 19). „Înţelegeau să plătească pentru ţarina ce li s'ar da", — preciza autorul.

[6] „Gazeta ţăranilor", Muşeteşti-Argeş, an. XI (1904), nr. 37 (12 septembrie), p. 2. E mai puţin precis arătînd că este revoltă contra proprietarilor şi arendaşilor „purcezînd ei a împărţit moşiile proprietăreşti între dînşii".

[7] De pildă, „Adevărul", an. XVII (1904), nr. 5421, septembrie, p. 1 scrie : „Este vorba de o mişcare pentru punerea în vînzare a diferitelor moşii fie ale statului, fie ale particularilor proprietari sau arendaşi".

[8] „Voinţa naţională", Buc., an. XXI (1904), nr. 5818 (7 septembrie) şi nr. următoare.

[9] „Conservatorul", Buc., an. IV (1904), nr. 195 (septembrie), p. 1 şi nr. următoare.

Menţiunile edite sau inedite privitoare la cauzele mişcării sînt în general de acord că *seceta a fost o cauză secundară*; din relatările respective, cititorul trage concluzia că consecinţele secetei au fost prielnice mişcării, deşi nu au fost o condiţie indispensabilă a acesteia. „Adevărul" de pildă, scria chiar textual: „cauza (răscoalelor—*n.a.*) n-ar fi direct în legătură cu seceta din ăst an"[1]. Procurorul Leonescu, atunci cînd înşiră cauzele fundamentale ale mişcărilor, adaugă abia la sfîrşit, la punctul V: „Pe lîngă aceasta, lipsa complectă de hrană a ţăranului în timpul de faţă, a contribuit mult la înlesnirea acestei agitaţii"[2].

Oficioasele de partid mergeau mult mai departe, ignorînd complet această împrejurare a secetei; de altfel, aveau — cum vom vedea mai jos — şi un interes deosebit să o facă.

În sfîrşit, în referirile din presă, apare versiunea despre testamentul şi moştenirea lui Ştefan cel Mare, ca argument invocat de ţărani pentru a justifica dreptul lor asupra pămîntului[3]. Această versiune, pe care conducătorul anchetei n-o menţionează în raportul său, pare totuşi verosimilă dacă amintim că în iulie 1904 avusese loc aniversarea a 400 de ani de la moartea marelui domnitor şi că această aniversare a fost prilejul unor manifestări amplu oglindite în presă. Ecoul acestor manifestări, în condiţiile alarmante ale secetei, este posibil să fi fost prelucrat în chip naiv şi fantastic de imaginaţia aprinsă a maselor ţărăneşti, îndeosebi a celor din Moldova, unde amintirea domnitorului era mai vie.

Oricum, versiunea cu testamentul lui Ştefan ce Mare lasă să se întrevadă tendinţa nemărturisită deschis a ţăranilor, de a pune problema în chip mult mai radical: se ştie că moştenirea nu este de obicei o chestiune de vînzare-cumpărare, ci de luare în posesie, în general, fără bani. E drept că nicăieri nu apare scris că ţăranii ar fi depăşit cererea iniţială: dimpotrivă repetau cu insistenţă că vor să cumpere şi nu să capete gratis pămînt. Dar, adăugau îndată că au. . . drepturi istorice de a fi cumpărători — sau, mai precis, proprietari — ai moşiilor pe care le muncesc.

Importanţa mişcărilor ţărăneşti din 1904 constă însă în primul rînd în aceea că pune foarte clar în lumină un aspect important al situaţiei din satul acelor vremuri: activizarea politică a ţărănimii, participarea ei tot mai resimţită la viaţa politică a ţării. Pentru a-şi uşura situaţia insuportabilă, ţăranul romîn a folosit toate căile şi mijloacele: şi violente şi paşnice, şi economice şi politice. Cluburile socialiste la sate fuseseră desfiinţate, dar ar fi absurd să se considere că ţăranul romîn a stat, şi înainte şi după aceea, indiferent de activitatea politică ce o desfăşurau în sate partidele liberal şi conservator. Faptul că aceste partide nu reprezentau interesele ţărănimii, nu i-a împiedicat pe ţăranii nevoiaşi

---

[1] „Adeverul", an. XVII (1904), nr. 5421 (6 septembrie), p. 1.
[2] Biblioteca Academiei R.P.R., *msse*, doc. cit.
[3] Vezi N. Iorga, *op. cit.*; referirea din „Adeverul", citat anterior; „Adeverul, la sate", an. III (1904), nr. 78, septembrie; „Voinţa naţională", an. XXI (1904), nr. 5818, (7 septembrie).

—ca să nu mai vorbim de cei înstăriţi—de a încerca să obţină ceva—de pildă — prin participarea la lupta electorală în jurul alegerilor de deputaţi la colegiul al III-lea.

Contradicţiile dintre burghezie şi moşierime, dintre liberali şi conservatori, dintre ramurile din interiorul partidelor, contradicţii care nu trebuie nici exagerate, dar nici subapreciate, — nu se manifestau numai în straturile superioare ale societăţii romîneşti; ele aveau ecou şi în masele populare şi afectau simţitor evoluţia politică a ţărănimii. Evenimentele din 1904 dovedesc aceasta în chip concludent. Tulburările descrise mai sus au avut antecedente interesante, care au şi stîrnit de altfel o vie polemică în presă. Dacă, aşa cum am văzut, relatările din diferite surse sînt de acord asupra caracterului mişcării şi, într-o măsură, asupra cauzelor ei economice, cînd se cere însă lămurită cauza mai apropiată, specifică a tulburărilor, atunci se ivesc ample şi ascuţite divergenţe. Înainte de a înfăţişa aceste divergenţe, expuse în campanii violente de presă, este util să ne oprim asupra rezultatelor anchetei de la Vaslui — rezultate consemnate în raportul procurorului general Leonescu.

Interogîndu-i pe arestaţi, procurorul a constatat răspunsuri similare la toţi. Revendicarea lor era „să li se vîndă pentru hrană pămînt în loturi de pe moşiile unde locuiesc sau pe moşiile vecine, fie ale statului fie ale particularilor". În legătură cu moşiile particulare, arestaţii declarau că acestea nu mai sînt decît cu numele ale proprietarilor, de fapt ele sînt ale Creditului funciar rural; ele sînt arendate, iar arendaşii îi exploatează fără milă. La răspunsul procurorului că statul nu are moşii de vînzare şi nici nu poate sili pe particulari să-şi vîndă moşiile, ţăranii au replicat că statul trebuie să cumpere moşiile ipotecate la credit şi să le vîndă lor.

„Vezînd — scrie procurorul — că aceeaşi idee dominează în capul fie-cărui ţăran, am căutat a descoperi cine le-au infiltrat-o şi din întrebările ce le-am făcut la mai mulţi dintre ei, am constatat că acesta este Gh. Butman din Iaşi, directorul ziarului „Prietenul poporului", la care ţăranii se adunau de un timp în număr mare din comuni din diferite judeţe mai cu seamă în luna iulie; unde după cum spun ei, se discuta împroprietărirea ţăranilor pe moşiele statului sau a particularilor prin vinderea în loturi, ce trebuie să se facă de către stat. Această propagandă se făcea cu mare insistenţă în vederea alegerilor viitoare, pentru a-i asigura reuşita, în colegiul al III de deputaţi".

În continuare, procurorul arată că ţăranii au fost sfătuiţi să fie uniţi pentru a-şi impune voinţa şi că unul din oratorii de la consfătuirile de la redacţia respectivă „le-ar fi spus ca să eie pămînt cu forţa cînd guvernul nu ar ţine seamă de cererea lor". Procurorul raportează arestarea atît a lui Butman, cît şi a colaboratorilor săi căpitanul Palade şi N. Florescu. Apoi însă adaugă: „Data cînd politicenii au întins privirea asupra ţăranilor ca să facă propagandă printre ei, servindu-se de cestiunea împroprietăriei şi esploatărei lor de către arendaşi, pentru a-şi face pedestal în alegere, este mult mai îndepărtată şi nu se póte datori lui G. Butman începutul; el a căutat numai a întreţine pe ţărani în ideile deja răspîndite şi a profita de situaţie".

Rolul de instigator al lui Butman va fi, cum vom vedea mai jos, subiectul amplu discutat (mai precis, cel mai discutat) în presă. În raportul procurorului general este însă consemnată o împrejurare care nu apare în nici o relatare edită : legătura mişcării revendicative a veteranilor de la 1877 cu ziarul „Prietenul poporului" şi cu răzvrătirile ţărăneşti.

Raportul arată că pensionarii din Iaşi (reiese din context că sînt pensionari-veterani) fondaseră un club — „în opoziţie cu totul independentă de orice partid" — ca să protesteze împotriva reducerii pensiilor. Aceştia — scrie Leonescu — au produs ideea unirei veteranilor cari s-au pus în contact cu alţi veterani de la sate, muncitori de pămînt şi au agitat cestiunea împroprietăriei lor".

Împroprietărirea veteranilor de la 1877 agita în vremea aceea opinia publică — datorită faptului că se votase o lege prin care veteranii erau, e drept, împroprietăriţi — însă în Dobrogea şi nu în comunele natale, fapt ce stîrnise vii şi îndreptăţite proteste. Se pare că veteranii pensionari orăşeni au voit a se folosi de această situaţie pentru a închega o alianţă cu veteranii ţărani ; conducătorii ziarului „Prietenul poporului" au pus la dispoziţia acestora atît coloanele cît şi localul.

În raportul procurorului urmează apoi un pasaj important :

„Prin veterani s-au răspîndit în mod serios în popor, ideia unirii : «toţi pentru unul şi unul pentru toţi» cari au luat consistenţă puternică, cînd realisîndu-se una dintre făgăduinţele candidatului colegiului al III-lea din Iaşi, că are să se vîndă în loturi pămînt la ţărani, prin o imprudenţă pentru 93 loturi cari nu ajungeau locuitorilor de pe moşiile ce se împărţeau, s-au făcut peste una mie publicaţii, prin mai multe comuni din diferite judeţe. Ceea ce au făcut ca în ziua de 4 august să vie la Iaşi uniţi, peste o mie locuitori din judeţele : Vaslui, Roman şi Tecuci".

Raportul arată că această adunare a ţăranilor la Iaşi, i-a folosit mult lui Butman şi colegilor lui „fiindcă veteranii de la sate au mers cu ţăranii la el, unde s-a pus baza înţelegerei ca el să le susţie prin jurnal dorinţele lor" ; Butman a profitat de ocazie pentru a face abonamente la ziarul său care începuse a se ocupa de problema ţărănească".

Leonescu relatează că Butman a fost nevoit „să mărturisească faţă cu o scrisoare percheziţionată de la el, că s-a servit de un vînzător de icóne, care umbla prin sate pentru a-i face abonament la jurnal".

Procurorul general încheie această parte a raportului său cu precizarea că ziarul „Prietenul poporului" a început „a se ocupa de ţărani", cu numărul 22, din 16 februarie 1904 şi apoi pînă la numărul 50, din 6 septembrie „tratează cestiunea ţăranilor pe varianta că trebuie să li se vîndă pămînturi, în loturi, pe moşii de ale statului sau cumpărate de la proprietari"[1].

Aşadar ancheta întreprinsă s-a soldat cu dezvăluirea unor împrejurări interesante care redau veridic crîmpeie din atmosfera politică a satului romînesc de atunci. Raportul procurorului general scoate în evi-

---

[1] Vezi Biblioteca Acad. R.P.R., *msse*, doc. cit.

dență în mod convingător ambianța politică în care au izbucnit tulburările țărănești, aducînd pe primul plan chestiunea alegerilor pentru colegiul al III-lea și cazul Butman, ambele în strînsă legătură cu problema pămîntului.

Se cer întîi lămurite cel puțin două probleme. A contribuit într-adevăr ziarul „Prietenul poporului" la crearea unui climat de răscoală? Nu cunoaștem numărul cititorilor săi și deci nici influența sa reală asupra țăranilor. Conținutul unui număr al ziarului din perioada evenimentelor este însă de natură a da un răspuns întrebării de mai sus.

În numărul din 9 august[1], există un editorial semnat: „Constantin Pallade. Căpitan de cavalerie în retragere, liberal-național", în care autorul se declară în principiu în „contra a orice mișcări violente nejustificate și a agenților provocatori".

Autorul declară că a vorbit cu un mare număr de săteni din județele Iași, Vaslui și Roman pe care i-a găsit „din întîmplare" la redacția ziarului „Prietenul poporului" unde colabora, și care veniseră pentru a cere sfat, „ce-i de făcut ca să capete pămînt de hrană, ne mai putînd suporta modul neomenos cum sînt speculați în închirierea pămîntului de hrană".

Contestă „titlul nemeritat de instigator" pe care autoritățile caută a-l da directorului ziarului Gh. Butman. Dar, în cuprinsul aceluiași număr există două materiale care reprezintă îndemnuri deschise la răzvrătire. În pagina a II-a se află publicată o poezie intitulată *Vocea unui veteran de la coroana de oțel*, semnată Ștefan Cucoș din Bîrlad, poezie fără valoare literară dar lipsită de echivoc din punctul de vedere care ne interesează[2]. Și mai clar conchide un articol „A trecut timpul de vorbe", semnat de I. I. Gălățeanu, care arată că pe țărani „nu-i mai putea înșela cu vorbe căci știu ei foarte bine că a trecut timpul de vorbe și într-un caz își pot ei satisface voința și cu alte mijloace"[3].

Astfel de materiale erau scrise de pe obișnuitele poziții protestatare ale organelor de presă opoziționiste, dar nu de tip conservator; întîlnim obișnuita explicație rasială, șovină, a mizeriei țăranului romîn, care caracteriza pe atunci diferitele curente și grupuri politice burgheze. Soluțiile acestora se reduceau de regulă la: interzicerea arendării moșiilor „la streini", la cumpărarea de către săteni, cu ajutorul statului, a proprietăților particulare și la sprijinirea asociațiilor sătenești (obștiilor de arendare[4].)

---

[1] „Prietenul poporului", an. IV (1904), nr. 46 (9 august).

[2] De pildă:

Puțin va mai trece timpul
Pîn-ne va răzbi cuțitu
Atunci le vom da de veste
Că răbdare nu mai este

Ne vom face noi dreptate
Căci de la ei nu se poate
Chinurile ce avem
Sunt prea mari, nu mai putem!

. . . .

Grup cu grup să ne-adunăm
Și'n unire să luptăm
Amintiți-vă de lupte
Cum săream peste redute
Veniți cu toți în unire

Dreptul vostru e în peire
Săriți veterani cu toți
Ca să ne salvăm de hoți
Să putem avea pămînt
Din cel dat de domnul sfînt...

(„*Prietenul poporului*", nr. citat)

[3] *Ibidem.*

[4] În același număr și articol în care anunța revoltele din Moldova, „Gazeta țăranilor" expunea de pildă astfel de soluții (vezi „Gazeta țăranilor", Mușetești-Argeș, an. XI (1904), nr. 37 (12 septembrie), p. 2.

A doua întrebare se naște în legătură cu Butman — omul despre care presa romînă vorbea în acel început de toamnă cel mai mult.

Cine era acest Butman care devenise brusc personajul politic numărul 1 în septembrie 1904? Conservatorii cantacuziniști, prin organul lor de presă, declarau că acest tipograf era liberal încă „de pe cînd Moldova era orînduită de răposatul Mârzescu" și că el avea asociat pe căpitanul Palladi, membru al partidului liberal din Iași. Ambii însă făceau parte dintr-un grup al liberalilor nemulțumiți [1]. Organul conservator declara că Butman ar fi fost subvenționat de eforia spitalelor Sf. Spiridon [2].

„Adevărul" scria că Butman e vechi agent liberal, care de ani de zile „se învîrtește în politica ieșană cu ajutorul a 10—12 voturi ce susține că ar fi avînd" [3] și că acest liberal a scos ziarul respectiv pentru a exprima vederile liberalilor nemulțumiți [4]. Oficiosul liberal desmințea bineînțeles apartenența lui Butman la partidul respectiv [5], iar Iorga declara că domnul de la oraș care îi întărise pe țărani în credința că se vor împărți pămînturile lăsate de Ștefan cel Mare „un nemțesc Buttman, tipograf, gazetar și agent electoral al cui îl plătea, era o biată secătură singuratecă și nu putea împărți alte arme decît fulgerele ziarului său pentru care cerea abonament de la acești săraci" [6].

Toate versiunile conțin în linii mari o doză de adevăr. Într-adevăr, grupul de la „Prietenul poporului" se declarase adept al ideilor liberale încă de la înființarea ziarului, iar Mîrzescu fusese liberal notoriu. Căpitanul Palladi se iscălea „liberal-național". Grupul respectiv făcea opoziție guvernului liberal, dar nu de pe poziții conservatoare. Acțiunea lui servea însă în mod obiectiv opoziției conservatoare (de altfel îndată după venirea conservatorilor la putere, Butman a fost achitat) — și cum vom vedea — nu numai acesteia.

Și mai mult adevăr conținea însă referirea procurorului general Leonescu la faptul că Butman nu a făcut decît să continue o tradiție a politicianismului romîn provincial, care speculînd interesul arzător al țărănimii pentru pămînt, nu se dădea în lături a întreprinde acțiuni obiectiv primejdioase pentru clasele stăpînitoare.

Atunci cînd Leonescu făcea mențiune în raportul său despre făgăduințele candidatului pentru colegiul al III-lea din Iași, fără a-l numi pe respectivul candidat — se referea la lupta electorală ce se desfășurase la alegerile parțiale din 1903 pentru colegiul al III-lea la Iași între candidatul liberal Constantin Stere și cel conservator Al. Bădărău. Presa conservatoare se situa în esență pe poziția că revoltele țărănești se datoresc „numai și numai instigatorilor" [7], că aceștia fac parte din „secta socialistă, în mîinile căreia partidul liberal a abdicat toată puterea" [8], că Butman e un vinovat secundar și că răspunderea principală și precisă revine depu-

[1] Vezi „Conservatorul", an. IV (1904), nr. 201 (16/29 septembrie), p. 1.
[2] *Ibidem*, nr. 203, p. 1.
[3] „Adevărul", an. XVII (1904), nr. 5421 (6 septembrie), p. 1.
[4] *Ibidem*, nr. 5420, septembrie 5.
[5] „Voința națională" an. XXI (1904), nr. 5818 (7/20 septembrie).
[6] Vezi, N. Iorga, *op. cit.*
[7] „Conservatorul", Buc., an. IV (1904), nr. 197 (9/22 septembrie), p. 1.
[8] *Ibidem*, nr. 201, 16/29 septembrie, p. 1.

tatului C. Stere, care a promis alegătorilor că va lupta pentru vînzarea moșiilor statului în loturi și că, în sfîrșit, Butman lucra după indicațiile lui Stere [1]. „Prietenul poporului" susținea de asemenea că vina o poartă Stere și respingea, bineînțeles, acuzațiile de instigare aduse de „Conservatorul" și de organul local conservator „Evenimentul", din Iași. Răspunzînd, ziarul respectiv denatura vădit realitatea, susținînd că s-au revoltat țăranii din județul Iași — fieful electoral al lui Stere — și că apoi răscoalele s-au întins în județul vecin Vaslui [2].

Constantin Stere a acordat un interviu ziarului „Adeverul" în care, drept răspuns la afirmațiile presei de opoziție, atît conservatoare cît și liberal-dizidente de genul „Prietenul poporului" — declara în esență următoarele:

— că în județul său, unde vorbise într-adevăr despre proiectul Casei Rurale și despre votul universal, nu au fost răscoale, ci în județele vecine;

— că țăranii anchetați pomenesc numai numele lui Butman;

— că Butman e adversarul său politic de patru ani și s-a manifestat ca atare și la ultimele alegeri;

— că într-adevăr a stăruit să se vîndă țăranilor în 90 de loturi moșia Miroslava și că Butman a trimis oameni acolo [3].

Declarația lui Stere — și îndeosebi ultimul ei punct — coroborată cu dezvăluirile din raportul procurorului general și cu unele relatări din presă, lămuresc în linii mari modul cum s-au desfășurat evenimentele premergătoare răscoalelor.

Butman — mînat de dorința de a-și face o platformă politică în scopuri electorale — se pare că a folosit toate mijloacele și toate împrejurările pentru a-și atinge scopul. Fie dintr-o întîmplare, fie dintr-o coincidență suspectă, prospectele licitației de la Miroslava au devenit adevărate manifeste care au reunit la Iași — la începutul lui august 1904 — o mie de țărani din Moldova centrală; aceștia, conduși de veteranii ce se grupaseră mai de mult în jurul gazetei lui Butman, s-au adunat la redacție și au fost sfătuiți să întreprindă o jalbă colectivă de mari proporții, care să fie însoțită de un demers, tot colectiv, pe lîngă rege, cu ocazia vizitei acestuia la Iași. Acest demers, despre care autoritățile au aflat încă de înainte[4], era încurajat de faptul că chiar se puseseră în vînzare două moșii, printre care și Miroslava. În această conjunctură, țăranii veniți în oraș au fost expediați din Iași în satele respective, de către autorități; acolo au început însă mișcări de petiționare care — așa cum am văzut la Suhuleț — s-au transformat apoi în revolte.

Așadar, pînă la un anumit moment, mișcarea — atît timp cît avea caracterul aparent pașnic al unei petiții colective — a fost organizată. Mai departe a apărut însă situația neprevăzută a răzvrătirii, care a răsturnat calculele celor ce au avut vre-un rol organizator și, în primul rînd,

---

[1] „Conservatorul", Buc., an. IV (1904), nr. 195 (septembrie 7/20), p. 1.

[2] Vezi C. Palladi, *Apostolul țărănimii în județul Iași*, în „Prietenul poporului", Iași, an. IV (1904), 6 septembrie.

[3] „Adeverul", an. XVII (1904), nr. 5424 (9 septembrie), p. 3.

[4] Vezi „Voința națională", an. XXI (1904), nr. 5812 (7/20 septembrie).

calculele grupului Butman — Pallade care s-a găsit într-o postură primejdioasă.

Sus, în cercurile politice de la „centru", mişcarea ţăranilor moldoveni a produs apoi polemici şi comentarii şi a fost pare-se folosită şi ca armă în frămîntările lăuntrice din partidul liberal[1].

Asemenea dispute publice — la nivelul conducerilor de partide — pe tema instigaţiei, mai avuseseră loc şi înainte şi aveau să apară şi în viitorul apropiat. Ele îşi au desigur importanţa lor, dar scopul principal al notei de faţă este acela de a scoate în evidenţă în primul rînd faptul că : ţărănimea a folosit orice cale pentru a ieşi din situaţia sa economică disperată. Episodul descris mai sus dezvăluie nu numai realitatea economică gravă a satului romînesc din vremea aceea, ci şi elemente caracteristice ale situaţiei moral-politice şi ale stării de spirit a ţărănimii. Apare clar, îndeosebi din relatările procurorului general, că lupta de clasă de la sate, din vremea aceea, nu trebuie ruptă de ansamblul raporturilor sociale şi politice şi nu trebuie redusă la scheme simpliste. Lumea care are, direct sau indirect, legături cu principalul antagonism social din satul romînesc — antagonismul ţăran-moşier — este populată cu tipuri sociale din cele mai variate. Vedem mai sus antrenate în complexul de împrejurări ale evenimentelor din august-septembrie 1904, astfel de grupuri şi tipuri ca : veterani ai războiului de independenţă care întreţin o atmosferă încărcată la sate şi care antrenează restul ţărănimii în acţiuni revendicative, electori burghezi mai mult sau mai puţin mărunţi, care rostesc relativ uşor cuvîntul magic „pămînt" pentru ca apoi să constate că alegătorii lor iau foarte în serios problema şi le depăşesc intenţiile, în sfîrşit lumea pestriţă a provinciei şi a periferiei politice — dizidenţi mărunţi şi nemulţumiţi ai partidului guvernamental, gazetari dubioşi, vînzători ambulanţi de icoane ce fac propagandă politică şi abonamente la ziare — lume care de asemenea trăieşte de pe urma foamei de pămînt a ţăranului.

Toţi aceşti oameni acţionează de pe poziţii diferite, cu scopuri diferite — care uneori n-au nimic comun cu interesele ţărănimii — însă influenţează ţărănimea şi întreţin prin sate, vie, chestiunea pămîntului ; întreţin indirect deci şi predispoziţia spre mişcări revendicative. Limitele şi formele acestor mişcări revendicative, depindeau însă în ultima instanţă de ţărani ; şi de astă dată ei au depăşit de fapt stadiul vînzării şi cumpărării pămîntului, precum şi forma paşnică a petiţionării. Calea ţăranilor, era evident, lipsită de lozincile, de participarea şi de conducerea unui partid proletar

---

[1] De pildă ziarul „Adeverul" — în fruntea căruia se afla C. Mille, — remarcabil cunoscător al culiselor politicii romîneşti — a publicat în numărul din 9 septembrie un interesant comentariu asupra mişcărilor ţărăneşti din Moldova. În acest comentariu se subliniază că răscoalele au constituit un prilej de contraatac nu numai pentru conservatori, ci şi pentru liberalii „bătrîni" conduşi de Dimitrie Sturdza împotriva „ocultei" conduse de I. I. C. Brătianu. Acestuia i se reproşa un discurs în care se referise la proiectul de înfiinţare a Casei rurale şi la necesitatea votului universal, referiri care — se pretindea — au constituit programul „instigatorilor" la răscoală. Ziarul sublinia că abia tîrziu oficiosul liberal „Voinţa naţională" a luat apărarea lui C. Stere pentru a-l dezvinovăţi de acuzaţiile aduse de conservatori. Tăcerea iniţială a oficiosului în legătură cu persoana lui Stere ar fi arătat că o parte din conducătorii liberali erau, în această chestiune, în unison cu conservatorii. („Adeverul", an. XVII (1904), nr. 5424 (9 septembrie), p. 1.

revoluționar, dar ea era totuşi *a lor*; era o cale care — de la o anumită răscruce — mergea în altă direcție decît cea vizată de aşa-zişii „instigatori". Acest lucru a fost valabil pentru mișcarea din 1904 şi va fi cu atît mai valabil pentru cea mare din anul 1907. Cunoaşterea climatului politic specific evenimentelor din 1904 ne ajută deci să întregim informația istorică despre atmosfera politică, revoluționară, din ajunul marilor lupte sociale care aveau să izbucnească doi ani şi jumătate mai tîrziu.

ANEXĂ

Raportul Procurorului general de pe lîngă Curtea de Apel din Iaşi N. V. Leonescu adresat ministrului justiției în legătură cu mişcările țărăneşti din județul Vaslui din august — septembrie 1904.

ROMÎNIA
PROCURORUL GENERAL
DE PE LÎNGĂ
CURTEA DE APEL DIN
IASSY
Nr. 6513

Iaşi, 1904, luna septembrie
în 15 zile.

Confidențial.

Domnule Ministru,

Am onoarea a vă supune la cunoştință resultatul anchetei în afacerea agitărilor țăranilor din mai multe comuni din județul Vaslui şi măsurile ce am luat pentru potolirea lor.

În județul Vaslui, de la 3 august pînă la 10 septembri, inclusiv a.c. s'au agitat țărani din 10 comuni şi anume:

Muntenii de jos la 31 august, *Tanacu* 31 august, *Negreşti* 2 septembrie, *Suhulețu* împreună cu comuna *Tansa* şi cotuna *Găureni*, o parte din comuna *Dumeşti* şi *Țibăneşti* în ziua de 3 şi 5 septembri, *Codăeşti* în ziua de 6 septembri, *Drăguşeni* 8 septembri, *Bodeşti* 8 septembri şi *Tingujei* 10 septembri.

Cea mai însemnată agitare a fost cea din comuna *Suhulețu*.

Locuitorii din această comună s'au pus în înțelegere cu cei din comunele *Dumeşti*, *Tansa*, cotuna *Găureni* şi cu un număr de locuitori din comuna *Țibăneşti* şi în număr mare au mers la primăria comunei *Suhuleț*, unde fiindcă atît primarul cît şi secretarul primăriei nu au voit a le face o petițiune colectivă către Dlu ministru de interne, ca să le vîndă pămînt în loturi, au forsat pe primar de şi-a dat demisia în mîinile lor, luîndu-i şi sigiliul Primăriei; după cari s'au împrăştiat amenințînd că vor intra cu forța şi vor ara pămînturi pe moşiele vecine.

Pentru anchetarea acestui fapt, au plecat d-lu procuror şi d-lu judecător de instrucție la fața locului în ziua de 3 septembrie. Țăranii adunați în numer mare la primărie, le-au spus că cer ca să li se vîndă pămînt în loturi pe moşiele vecine şi sunt hotăriți a nu da îndărăt pînă nu li se va satisface cererea, şi că nu vor lăsa ca să se aresteze pe nici unul dintre ei, fiind hotăriți a lupta toți pentru unul şi unul pentru toți. Față cu marele număr de locuitori şi încordarea spiritelor lor, judecătorul de instrucție şi procurorul s-au încheiet proces-verbal despre împrejurări, fără a proceda la arestare, lăsînd pentru paza Primăriei un număr de jandarmi.

La 5 septembri am mers însu-mi în comuna *Suhuleț* însoțit de forța armatei împreună cu d-ul procuror, judecător de Instrucție şi dlu Gh. Negulescu secretar general al Ministeriului de Interne. La intrarea nóstră în comună, unii dintre țărani au început a trage clopotul de la biserică, semn că pe lîngă locuitorii din comuna Suhulețu, să se adune la primărie şi locuitorii din comuna Tansa şi cotuna Găurenii.

Domniei-Sale

Domnului Ministru al Justiției.

La sosirea nóstră la primărie am găsit pe primar și secretaru comunei, iar în ograda primăriei vre-o 15 locuitori aprópe toți dintre capii resvrătiților. La semnalul dat au început a se aduna cu grabă locuitori înarmați cu ciomege și pari și peste un pătrar de oră s'au adunat în ograda și în drumul din fața primăriei peste 300 de oameni.

Am procedat la ascultarea primarului V. Hordilă și a secretarului primăriei, și după informațiunile ce ni le-au dat am procedat la ascultarea capilor agitărei luînd mesură ca după interogator să fie separați de restul mulțimei. Cînd interogam pe al patrulea la rînd, unul dintre interogați C. Lăcătușu, considerat de cap al agitărilor, s'au furișat de sub pază, au mers în mijlocul celor din ograda primăriei, care deja începuse a murmura, vedind că se rețin pe acei carii interoga; și dupé înțelegerea prealabilă ce aveau de a nu lăsa ca să se aresteze pe nici unul dintre ei, la semnalul dat de Lăcătușu, au început toți a vocifera și înarmați cum erau, rupînd unii pari din garduri s'au repezit pentru a lua pe cei puși sub pază, începend lupta cu jandarmii. Atunci însoțit de d-lu procuror, judecător de instrucție și secretar al d-lui ministru de interne, m-am pogorît în mijlocul celor din ogradă pentru a parlamenta cu ei, cînd vézîndu-ne atît cei din ogradă, cît și mai cusamă cei din drumul din fața primăriei, au început a răcni, în cît nu se mai înțelegea ce vor, au ridicat parii și au început să avanseze, către noi, pentru a ne lovi, începînd atacul în contra soldaților cari au eșit în fața nóstră. Atunci am dat ordin d-lui colonel Socec sub comanda căruia erau puse trupele, ca să proceadă imediat la arestarea tuturor acelora cari au rădicat ciomagul contra nóstră, fără să producă vărsare de sînge sau să facă us de arme de foc, dupe cum luasem mesuri mai dinainte. D-sa după ce au făcut somațiile lămurit și conform legei, au procedat la arestarea lor. S'au produs o învălmășală în care mai mulți soldați au fost loviți. Carabinele a doi geandarmi rurali și a unui roșior au fost deteriorate. Calul locotenentului Manu din roșiori a fost străpuns la un picior cu o spagă de fier, care s'a constatat a fi a agresorului *Neculai G. Spiridon.*

Țăranii vezînd intervenția eficace a armatei, și numărul covîrșitor, căci în acel moment a sosit și regimentul 4 roșiori, au început să fugă lăsînd în mîinile geandarmilor și soldaților pe cei arestați.

În această învălmășală, au fost ușor răniți doi țărani, unul la cap și altul la mînă, fără a se pute stabili dacă aceste lesiuni sunt produse de soldați, sau de către țărani, cari loviau cu parii.

Nu s-a făcut us de armă de foc, și nici unul dintre țărani nu a fost bătut nici în timpul arestărei, nici dupé arestare. S'au arestat atuncia pe loc 27, rămînd restul a se aresta pe urmă fiindcă toți fugise. Îndată dupé aceasta, pentru a nu le lăsa timpul ca să se întrunească. am dispus a se încartera soldați în casa fie-cărnia țăran pentru timpul zilei și al nopței, iar o parte din armată, să patruleze pe stradele satului.

În ziua de 6—7 septembrie după ce am lăsat în Suhuleț regimentul 4 de roșiori și infanteria, am mers în comuna Tansa însoțit de regimentul 7 călărași, unde am găsit liniște și am făcut șase arestări fără a întîmpina cea mai mică oponere din partea locuitorilor. După aceasta am lăsat un număr de soldați în comunele Suhuleț și Tansa, destui pentru a preîntîmpina orice încercare de rescólă, și m-am întors la Vaslui pentru a continua cu instrucția. Am dispus arestarea lui Gh. Butman, tipograf din Iași și directorul ziarului „Prietenul poporului", precum și a colaboratorului lui, căpitan Palade și N. Florescu, contra cărora resultă indicii grave pentru agitarea țăranilor. Locuitorii din tóte aceste comuni s'au agitat către acelaș scop : ca să li se vîndă pentru hrană pămînt în loturi, de pe moșiele unde locuiesc sau pe moșiele vecine, fie ale statului, fie ale particularilor. Ei argumentau astfel : particularii nu mai au moșii de cît cu numele, moșiele sunt ale creditului, pe care le arendează în cea mai mare parte la evrei, cari ne esploatează fără milă, în cît am ajuns la cea mai neagră sărăcie și murim de fóme pe pămînt muncit de noi [1].

Cînd le-am spus că statul nu are moșii ca să le vîndă, și nici póte sili pe particulari la aceasta, răspundeau : că statul că cumpere moșiile supuse la credit, și să le vîndă lor, că ei vor plăti.

Văzînd că aceiași idee domineazá în capul fie-cărui țăran, am căutat a descoperi cine le-au infiltrat-o și din întrebările ce le-am făcut la mai mulți dintre ei, am constatat că acesta este Gh. Butman din Iași, directorul ziarului „Prietenul poporului", la care țăranii se adunau de un timp în număr mare din comuni din diferite județe, mai cu seamă în luna iulie ; unde după cum spun ei, se discuta împroprietărirea țăranilor pe moșiele statului sau a particularilor prin vinderea în loturi, ce trebuie să se facă de către stat. Această propagandă se făcea cu mare insistență în vederea alegerilor viitóre, pentru a-și asigura reușita în colegiul al III de deputați.

---

[1] Se resimte influența propagandei rasiale duse la sate de grupul de la „Prietenul poporului", de partidul liberal și de alte grupări politice (*n.a.*).

Cîţi-va ţărani întrebaţi au afirmat că au fost sfătuiţi, lucru pe care l-am constatat însu-mi, ca să fie cu toţii uniţi, să formeze un singur corp, şi numai aşa vor isbuti cînd mai multe comuni vor fi la un loc, ca voinţa lor să fie impusă guvernului şi să pótă obţine pămînt. Mai afirmîndu-mi puţini dintre ei, căci cea mai mare parte sunt fórte bine instruiţi, ca să nu spue totul, că în discursurile în care le ţinea, unul dintre oratori, le-ar fi spus, ca să eie pămînt cu forţa cînd guvernul nu ar ţine seamă de cererea lor. Bănuind că aceştia ar fi căpitanul Palade şi N. Florescu colaboratorii lui Butman, am dispus inculparea şi arestarea lor, pentru a-i confrunta cu ţăranii.

Data cînd politicianii au întins privirea asupra ţăranilor ca să facă propagandă printre ei, servindu-se de cestiunea împroprietărirei şi esploatărei lor de către arendaşi, pentru a-şi face un pedestal în alegere, este mult mai îndepărtată şi nu se póte datori lui Gh. Butman începutul, el a căutat numai a întreţine pe ţărani în ideile deja răspîndite şi a profita de situaţie.

Pensionarii din Iaşi, cu cîtva timp în urmă, credindu-se în opoziţie cu totul independentă de orice partid, au fondat un club în Iaşi ca să protesteze pentru reducerea pensiei. Aceştia au produs ideea unirei veteranilor, cari s'au pus în contact cu mulţi veterani, de la sate, muncitori de pămînt, şi au agitat cestiunea împroprietărirei lor.

Cînd s'au votat legea pentru împroprietărirea veteranilor în Dobrogea, atuncia mulţi dintre ei, au rămas nemulţumiţi, ca să-şi părăsească vetrele şi să meargă în Dobrogea. Veteranii s'au întrunit în localul redacţiei „Prietenul poporului", ziar de care se serveau mai dinainte pentru a-şi formula pretenţiile contra guvernului, şi a cere ca să li se dee pămînt în apropiere. Prin veterani s-au răspîndit în mod serios în popor, ideea unirei: „toţi pentru unul şi unul pentru toţi" cari au luat consistenţă puternică, cînd, realizîndu-se una dintre făgăduinţele candidatului colegiului al III din Iaşi, că are să se vîndă în loturi pămînt la ţărani, prin o imprudenţă pentru 93 loturi cari nu ajungeau locuitorilor de pe moşiele ce se împărţeau s'au făcut peste una mie publicaţii, prin mai multe comuni din diferite judeţe. Ceea ce au făcut, ca în ziua de 4 August să vie la Iaşi uniţi, peste o mie locuitori din judeţele: Vaslui, Roman şi Tecuci.

Aceasta a folosit mult lui Gh. Butman şi colegilor lui fiindcă veteranii de la sate au mers cu ţăranii la el, unde s'a pus baza înţălegerei ca el să le susţie prin jurnal dorinţele lor, şi profitînd de această stare sufletească a ţăranilor, au început a-i capacita, atît personal pe acei cu care venea în contact cît şi prin agenţi, pe care îi trimitea ca să facă abonament pentru jurnalul „Prietenul poporului", în care începuse a trata chestia ţărănească. Butman singur a fost nevoit, ca să mărturisească faţă cu o scrisóre percheziţionată de la el, că s'a servit de un vînzètor de icóne, care umbla prin sate, pentru a-i face abonament la jurnal.

Data cînd au început ziarul „Prietenul poporului" a se ocupa de ţărani, este 16 Februar 1904, cu nr. 22. De la această dată, în 16 numere, la diferite date şi sub diferite titluri, pînă la Nr. 50 din 6 Septembrie tratează cestiunea ţăranilor, pe varianta, că trebuie să li se vîndă pămînturi în loturi, pe moşii de ale statului, sau cumpărate de la proprietari, ideie pe care am găsit-o după cum am spus mai sus — înrădăcinată în capul fie-cărui ţăran.

Propaganda în acest sens printre ţărani, au fost bine primită şi au grăbit isbucnirea agitaţiilor, ajutată de următórele cauze:

I) Suferinţa ţăranilor, din cauza lipsei de pămînt pentru hrană; mulţi dintre ei nu au decît locul pentru casă. Ne avend pămînt se adresează arendaşului, acesta se arată greoi, unora nu le arendează (după cum mi s-au plîns unii locuitori din com. Dumeşti) altora le arendează pămînt, nu calitatea care o vrea ţăranul ci care o vrea arendaşul şi cu preţul enorm de 70 lei falcea, peste îndoit de ceea ce plăteşte arendaşul. Plata mai totdeauna se face prin muncă. Preţul muncei este fórte mic pe care-l fixează arendaşul. Aşa locuitorii din Dumeşti mi s'au plîns că pentru o prăjină, de prăşit porumb de 2 ori, secerat, desfăcat, caratul strujenilor la gireadă, şi punerea porumbului în coşere, sunt plătiţi cu 50 bani, pentru terminarea cărei munci le trebueşte trei zile de lucru cu mîncarea lui; ceea ce nu-i vine nici 20 de bani pe zi.

În timpul executărei muncei, ţăranul trebuie să muncească pămîntul arendaşului, şi apoi pe al său, încît din cauza aceasta pămîntul lui fiind reu lucrat, produce abea pe jumătate, de cît aceea ce ar fi putut produce. Ţinînd samă că el plăteşte pămîntul prin muncă, a căreia preţ este foarte redus, falcea de pămînt pe care el o arendează de la arendaş, îl ţine aprópe 140 lei. Această stare de lucruri îl perpetuează în mizerie.

II) Tot din lipsă de pămînt, ţăranii pentru ca să aibă boi şi vacă, trebue ca să plătească păşunatul arendaşului. Acesta pune preţuri enorme şi condiţiuni, că dacă va duce boii la păşunat în altă parte unde va găsi mai eftin, nu-i primeşte vaca, şi ţăranul, fiind că-i trebue

să aibă vaca pe lîngă casă, pentru hrana copiilor, primeşte silit condiţia. Unul din locuitorii din Dumeşti, a căruia arendaşi este Haralamb Gr. Constantinide, ni s'a plîns că avend doue vaci, au convenit cu arendaşul a-i plăti, 20 lei de vacă pentru păşunat, acuma fiind cu totul lipsit şi neavend ce vinde că sĕ plătiască, a propus arendaşului să oprească o vacă pentru preţul păşunatului, iar una să'i-o deie pentru hrana copiilor, arendaşul i le reţine pe amândoue,

III) Nu se permite ţăranilor de către arendaşi, a-şi rădica recolta de pe ogor şi nu le dă vitele de la păşunat pînă nu vor achita costul. Cum ţăranul nu are mijlóce a-şi procura banii de cît vindénd din recoltă pe ogor, a primi noui angajamente oneróse cu arendaşul sau a-şi vinde pe nimic recolta sau vitele pentru a-şi achita datoriile.

IV) Lipsa totală de sprijin a ţăranilor, din partea autorităţilor comunale, faţă de esploatarea arendaşilor, cari-i nedreptăţeşte la mesurătórea pămîntului lucrat, precum şi altor multe samavolnicii din partea arendaşilor, înăspreşte zilnic spiritul lor, faţă de ea, pe care o consideră de duşmană şi complice la esploatarea nevoilor sale.

V) Pe lîngă acestea, lipsa complectă de hrană a ţăranului în timpul de faţă, a contribuit mult la înlesnirea acestor agitaţii. Mulţi ţărani cu lacrămi în ochi mi se plîngeau că au cîte 6 şi 8 copii, şi nu au hrană de cît pentru 2 zile, cari preferau să fie împuşcaţi de soldaţi, de cît se vadă sub ochii lor, copii murind de fóme. Un alt locuitor din Tansa, comună care are peste o mie de capi de familie, m'au asigurat că în întreaga comună nu sînt 20 de vaci din cauza lipsei de imaş. Din partea unor locuitori din Codăeşti, am primit reclamă că posesorul moşiei, Ainhorn, le iea cîte un franc pentru căruţa de lut, pe care dînşii mai înainte o luau fără plată, din o lutărie comună. Asemenea le-a îngrădit apa pentru adăpatul vitelor pînă nu vor plăti.

Cît timp nu vor dispare aceste cauze, totdeauna politicienii agitatori, vor găsi teren favorabil pentru a arunca sămânţa revoltei în popor.

În toate comunele menţionate mai sus, afară de Suhuleţ, ţăranii s'au liniştit şi fără a opune vre-o resistenţă la arestarea celor bănuiţi de capi a agitărei.

Sunt până acuma arestaţi 65 în total.

Cu siguranţă că în cursul instrucţiunei vor fi puşi mulţi dintre ei în libertate.

Odată cu aceasta domnule ministru, ţin a recomanda deosebitei domniei-vóstre atenţiuni pe d-nii : procuror C. Călinescu, substitut de procuror Sasu, jude instructor Mihail Teutu, comandantul de jandarmi Vernescu, pentru tactul, prudenţa şi activitatea ce au desfăşurat în aceste împrejurări.

Binevoiţi, ve rog, domnule ministru, a primi asigurarea prea destinsei nóstre consideraţiuni.

Procuror General,
Leonescu.

(Originalul aflat la Biblioteca Academiei R.P-R. Manuscrise. Fond. D. A. Sturdza. Mapa 8, Corespondență .

CRAŞOVENII „O MĂRUNTĂ" POPULAŢIE DIN ŢARA NOASTRĂ. DE UNDE ŞI CÎND AU VENIT?

DE

THEODOR N. TRÎPCEA (T. Severin)

În ţara noastră există o populaţie de aproximativ 45 000 de suflete, în continuă descreştere, aşezată în satele Caraşova, Clocotici, Jabalcea, Nermet, Rafnic şi Vodnic, din regiunea Timişoara, care a constituit, în secolul trecut, obiectul unor apreciate studii de istorie, etnografie şi lingvistică din partea specialiştilor maghiari, sîrbi şi romîni [1]. Cu toate acestea nu s-a ajuns încă la elucidarea problemei principale privind trecutul acestei populaţii, şi anume de unde şi cînd au venit craşovenii, problemă care a rămas, după expresia ultimului cercetător, tot „o enigmă etnică" [2].

Unii dintre istoricii secolului anterior — amintind numai pe cei mai de seamă, ca Czœrnig, Schwicker, Drinov, Kanitz etc. — îi considerau ca provenind din Bulgaria, din regiunea Vidinului şi a Chiprovăţului; etnograful Czirbusz G., în lucrările sale mai vechi, i-a considerat bosnieci, pentru ca mai apoi să abandoneze această teză şi să opineze pentru originea lor romîno-bulgară [3]. Spre deosebire de cercetătorii arătaţi, etnograful Jenö Szentkláray le-a atribuit originea albaneză şi a fixat ca dată a venirii

[1] Czirbusz, G. A., *A Temes és Torontálmegyei Bolgárok története* [Bulgarii din judeţele Timiş şi Torontal], Timişoara, 1882; Idem, *A Krassószörényi Krassovénok* [Craşovenii din Caraş-Severin], Budapesta, 1913; *Idem, Délmagyarországi Bolgárok története* [Istoria bulgarilor din Ungaria meridională], Timişoara, 1882; Czoernig, Fr., *Etnographie der Österreichischen Monarchie*, Viena, 1885; Gorove, L., *A bánsági bolgároknak hajdani s mostani állapotok*, [Situaţia din trecut şi prezent a bulgarilor din Banat], Budapesta, 1832; Tr. Simu, *Originea Craşovenilor. Studiu istoric şi etnografic*, Lugoj, 1939.

[2] V. Tufescu, *O măruntă populaţie balcanică*, în „Balcania", vol. IV, Bucureşti, 1942, p. 503—524.

[3] Czirbusz, G. A., *A Temes és Torontálmegyei Bolgárok...*, [Bulgarii din Timiş şi Torontal], p. 116.

lor anul 1740[1]. În sfîrşit, L. Miletič şi acad Emil Petrovici, acesta din urmă bazîndu-se pe un bogat material documentar de limbă şi folclor cules de la craşoveni, s-au pronunţat pentru originea lor sîrbo-croată[2]. Tr. Simu, întemeindu-se la rîndul său pe o serioasă documentare bibliografică, avînd şi un bogat material de limbă, folclor şi etnografie, le atribuie craşovenilor originea slavo-romînă, cu o infiltraţie albaneză[3].

Sintetizînd rezultatele constatărilor amintite, fără să depăşească cunoştiinţele de pînă atunci, fără să aducă un aport personal în rezolvarea problemei obîrşiei populaţiei în cauză, V. Tufescu conchide în felul următor: „Se vede limpede că sînt deopotrivă greşite părerile emise de unii cercetători care susţin originea etnică unică a craşovenilor, fie că s-au oprit asupra celei bulgare, sîrbeşti sau oricare alta"[4].

Ceea ce remarcăm însă din capul locului în legătură cu întreaga literatură despre craşoveni, este faptul că, în afară de studiile lui Miletič şi Em. Petrovici, celelalte sînt doar opere de erudiţie, dar autorii lor nu au cunoscut realităţile balcanice şi nu au aprofundat cauzele determinante ale curentelor metanastazice, cum numeşte atît de sugestiv marele geograf sîrb J. Cvijič, acele deplasări în masă de la sud spre nord ale populaţiilor balcanice[5]. În ceea ce priveşte pe cei doi lingvişti, observăm că ei au adus o contribuţie importantă, fixînd caracterul limbii craşovenilor, fără să rezolve însă problema datei venirii lor[6].

Nici rîndurile de faţă nu au pretenţia de a exprima ultimul cuvînt în această problemă; este însă cert că ipoteza noastră se apropie mai mult de adevăr decît oricare din cele anterioare, ea avînd la bază bibliografia de pînă acum, cunoaşterea realităţilor balcanice din sînul cărora îşi trag originea craşovenii, precum şi interpretarea marxistă a împrejurărilor care au concurat la migrarea elementelor sud-dunărene în regiunea Caraşului.

O analiză succintă a diferitelor ipoteze despre originea craşovenilor ne va duce la concluzia justă.

Ipoteza originii romîneşti a craşovenilor. Tr. Simu, care a emis această opinie s-a bazat pe considerentul că regiunea Vidinului şi a Serbiei medievale cuprindeau un însemnat număr de romîni, despre care fac menţiune documentele emise de cancelaria regilor sîrbi. În consecinţă, metanaştii sud-dunăreni, veniţi în Banat la Caraşova, au avut în componenţa lor şi romîni[7]. Presupunerea este plauzibilă, deoarece aceste regiuni erau locuite de o numeroasă populaţie romînească. Diferitele privilegii date mănăsti-

[1] Szentkláray J., *Száz év Délmagyarország ujjab történétéből*, [O sută de ani din istoria mai nouă a Ungariei de sud], Timişoara, 1879, p. 255—256 (în traducere: „O parte din aceşti noi veniţi au populat Craşova").

[2] L. Miletič, *Über die Sprache u. Herkunft der sog. Krassovaner in Süd- Ungarn*, Berlin, 1903, în „Archiv für slawischen Philologie"; şi E. Petrovici, *Graiul Craşovenilor*, Bucureşti, 1938.

[3] Tr. Simu, *op. cit.*, p. 144.

[4] V. Tufescu, *op. cit.*, p. 528.

[5] *La Péninsule Balcanique*, Paris-Lisabona, 1919, vezi hărţile anexate studiului cu curentele metanastazice.

[6] E. Petrovici, *op. cit.*, p. 18, „Vedem prin urmare că nu ştim nimic sigur despre regiunea de unde au emigrat craşovenii şi epoca în care s-au stabilit în aşezările lor de azi".

[7] Pentru populaţia romînească din sudul Dunării vezi: S. Dragomir, *Vlahii din Serbia*, în „Anuarul Inst. de ist.", Cluj, 1922; Idem, *Vlahii şi morlacii*, Cluj, 1924; Tr. Simu, *op. cit.*, p. 27, 29, 48—49.

rilor sau boierilor de către regii sîrbi, zaconicul ţarului Duşan, codicele de legi al lui Soliman Legiuitorul, îi atestă pe tot cuprinsul teritoriului de la Dunăre pînă la Marea Adriatică [1]. Deci ipoteza lui Tr. Simu este acceptabilă în sensul că emigranţii sud-dunăreni aveau printre ei şi romîni, fără ca numărul acestora să fi fost precumpănitor.

Ipoteza originii bulgare a craşovenilor. Izvorul principal pe care se bazează această opinie este *Historia Parochiae Crasovensis* [2].

Potrivit acesteia, Ludovic cel Mare, regele Ungariei, cucerind şi stăpînind vremelnic cetatea Vidinului (1366—1368) [3], a adus opt călugări franciscani, care în timp de 30 de zile au convertit la catolicism nu mai puţin de două sute de mii de bulgari mai ales dintre bogomili [4]. Pentru a cruţa însă pe neofiţi de un eventual atac turcesc, Ludovic ar fi luat populaţia catolică şi ar fi colonizat-o pe teritoriul pe care se găseşte azi populaţia craşoveană.

Este surprinzător faptul că s-a dat crezare unei plăsmuiri atît de naive şi atît de multă vreme. Putea oare Ludovic să prevadă ce avea să fie peste 18 ani? Opera de convertire putea fi atît de rodnică într-un mediu ostil catolicismului? [5].

L. Miletič a supus unei critici severe istoria mai sus menţionată şi a dovedit că ea a fost scrisă la 1645, de cîţiva călugări interesaţi — deci cu un caracter tendenţios — într-o epocă în care se punea problema cui să aparţină craşovenii. Pentru a înlătura vreo eventuală pretenţie a iezuiţilor şi a-i scoate de sub jurisdicţia ordinului franciscan din Bosnia, s-a inventat originea fictivă bulgărească a craşovenilor. Acest gen de a falsifica documentele este îndeobşte bine cunoscut în evul mediu [6]. Istoricii, etnografii

---

[1] Despre populaţia romînească din Serbia medievală şi drepturile ei, vezi: Pavlovič Milivoj, *Gračanička povelja* [Privilegiul Gracianiţei] în „Glasnik Skopskog Naučnog Društva", 1928, p. 104—141. Este vorba de privilegiul pe care l-a dat Milutin, regele Serbiei, vlahilor din Serbia să ierneze în ţara sa, în detrimentul albanezilor cărora le interzicea acest drept. El prezintă o importanţă deosebită pentru că este încă o mărturie despre populaţia romînească în regiunea Kosovo, precum şi pentru faptul că este o mărturie despre conlocuirea celor trei elemente, romîn, sîrb, albanez, într-o regiune pe care o presupunem a fi leagănul populaţiei craşovene. Vezi şi Br. Djurdjev, *Nešto o vlaškim starješinama pod turskom upravom* [Ceva despre instituţiile vlahe sub stăpînirea turcească], în „Glasnik Zemaljskog Muzeja", Saraievo, 1942.

[2] Tr. Simu, *op. cit.*, p. 21—22; Czirbusz G., *A Délmagyarországi Bolgárok*, p. 28 afirmă că exodul a avut loc la 1366; Pesty, Fr., *Krassószörénymegye története* [Istoria judeţului Caraş], Budapesta, 1884, p. 141, este de aceeaşi părere. Este de subliniat faptul că toţi se iau după Gorove, L., *A bánsági bolgároknak hajdani s mostani állapatok* [Situaţia bulgarilor din Banat în trecut şi în prezent], Budapesta, 1832, vol. II, p. 37—38 şi vol. I, p. 18.

[3] N. Iorga, *Istoria Romînilor*, vol. III, 1937, p. 236 urm. Se poate vedea cît de precară a fost această stăpînire şi nefavorabilă operei de prozelitism religios.

[4] L. Miletič *op. cit.*, p. 181. În text sînt 30 de zile. Tr. Simu, *op. cit.*, p. 22, în mod greşit transcrie 50 de zile; la fel şi V. Tufescu, *op. cit.* De altfel, cele 30 de zile sînt cu totul insuficiente pentru a converti 200 de mii de suflete.

[5] Maria Holban, *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Romînească şi Ungaria angevină* (*Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului*), în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 7—63. Studiul M. Holban redă şi reacţiunea populaţiei ortodoxe la încercările de convertire la catolicism ale celor 8 călugări.

[6] Al. Vasilescu, *Diplomele lui Sigismund, regele Ungariei şi Ion Huniade, voevodul Transilvaniei, de la mănăstirea Tismana sînt false*, Bucureşti, 1944; P. P. Panaitescu, în studiul *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1934, la p. 355—356 a încercat să dovedească autenticitatea lor, dar argumentele lui nu sînt convingătoare.

și lingviștii, care s-au ocupat de originea crașovenilor, au acceptat, fără control, drept verosimilă versiunea din *Historia Parochiae Crasovensis.*

L. Miletič a mers mai departe și pe bază de studii comparative a determinat locul probabil de unde au plecat crașovenii și anume: de la sud de cursul superior al Moravei și Resavei; în ceea ce privește limba pe care o vorbesc crașovenii, el a identificat-o cu dialectul ștokavian al limbii sîrbe. Relativ la timpul cînd au plecat din țara de baștină — pornind de la premisa falsă că la origine erau catolici — L. Miletič, opinează pentru secolul al XV-lea, probabil anul 1466, cînd episcopia catolică de la Prizren a fost distrusă de turci. În sprijinul tezei sale, Miletič citează asertiunea lui Fermendžin, un franciscan bulgar, admirabil cunoscător al limbii materne și redactor de manuale pentru conaționalii săi de la Vinga, Beșenova etc., cu privire la limba crașovenilor, argument pe care îl consideră unul dintre cele mai peremptorii: „*Linguam Crasovensium, quae est croatica, seu serbica, bulgaricam dicere principia philologiae votant*"[1].

Acad. Emil Petrovici își însușește pe de-a-ntregul teza lui Miletič, aducînd prețioasa precizare că patria crașovenilor trebuie căutată în cuprinsul ariei dialectului ștokavian [2].

Argumentele lingvistice aduse de Miletič-Petrovici sînt peremptorii în privința originii crașovenilor; de aceea nu mai este cazul să combatem pe cei care au susținut originea lor bulgară, sau să mai aducem alte argumente pentru a demonstra originea lor sîrbească; pe de altă parte știrile fanteziste despre o eventuală fuziune a metanaștilor din Bosnia și Serbia în localitatea Kruševo, de unde și-ar trage numele de crașoveni, nu merită decît doar a fi citate ca exemple de presupuneri neserioase, fără nici o bază istorică [3].

Nu vom stărui nici asupra așa-ziselor a doua și a treia colonizare. Într-adevăr în decursul veacurilor, sîrbii s-au așezat cu miile la nord de Dunăre, mai ales în anul 1690, cînd s-a produs așa-zisa migrațiunea cea mare, și au ocupat teritorii pînă la Buda, iar unii au migrat și pe teritoriul Rusiei; înaintarea impetuoasă a turcilor a determinat pe sîrbi și bulgari să migreze, iar mirajul unei vieți mai bune în Ungaria, sau sub oblăduirea pajurii imperiale, i-a făcut să-și părăsească vetrele, în speranța unui cămin liniștit. Aceste dislocări în masă au fost semnalate de cronici [4], au fost semnalate în patentele imperiale ca privilegii pentru noii coloniști; este cunoscut chiar numele celui dintîi colonist sîrb pe teritoriul patriei noastre [5]. Pe de altă parte, cei care au venit din Serbia sau Bulgaria, după supunerea

---

[1] L. Miletič, *op. cit.*, p. 180.

[2] E. Petrovici, *op. cit.*, p. 224, „dacă etimologia banim (alb. banoj) este adevărată, atunci avem o dovadă peremptorie că graiul crașovenesc a stat cîndva în contact cu graiuri albaneze, deci a fost așezat în extremitatea sud-vestică a zonei ocupate de grupul graiurilor kosovo-resaviene". Vezi și Th. Capidan, *Simbioza albano-romînă*, în „Rev. Fund. Reg.", București, 1943, nr. 5, p. 243—271.

[3] Tr. Simu, *op. cit.*, p. 33; V. Tufescu, *op. cit.*, p. 505. În Peninsula Balcanică sînt foarte numeroase localitățile cu numele de Crușevaț.

[4] Crónica de la Ravanița descrie cu precizie evenimentele de la 1690. Vezi M. Šopocanin *Letopis ravanačke* [Letopisețul de la Ravanița], în „Glasnik Srpskog Ucenog Društva", Belgrad, 1869, p. 9.

[5] Aleksa Ivić, *Srbi u Ugarskoj* [Sîrbii în Ungaria], Novi-Sad, 1917.

acestora de către turci, se numesc sîrbi, bulgari, sau eventual albanezi (cazul celor din Vinga, Beşenova, Fizezdia), sau într-o formă arhaizantă iliri sau rasciani, pentru cei veniţi din vechea Rasoie (Serbia). Deci, este lipsită de sens presupunerea că a doua şi a treia colonizare ar fi alimentat primul lot de sîrbi, de la Caraşova, fiindcă acest fapt ar fi fost semnalat în vreun document, iar cei veniţi şi-ar fi păstrat numele distinct al etnicului din care făceau parte.

Înainte de a expune propria noastră ipoteză despre data venirii craşovenilor şi locul lor de baştină, putem aduce însă o precizare lingvistică care ne va ajuta să determinăm cu mai multă precizie locul lor de plecare.

Între limba craşovenilor şi a celorlalţi sîrbi din Banat este o diferenţă sensibilă, prima prezentînd forme arhaice mai numeroase cu distincţiunea că este de tip ştocavian-ecavian, în timp ce limba celorlalţi sîrbi este de tip ştocavian cu o pronunţată nuanţă şumadiană — sirmium [1]. În acest caz locul de baştină al craşovenilor trebuie fixat cu precizie între Kosovo (Cîmpia Mierlei), Janjevo, Prizren, Trîpcea şi chiar mai în spre sud-est la Štip, Veles, Tetovo.

În lumina considerentelor de mai sus, s-ar putea trage în mod cert concluzia că populaţia craşoveană este sîrbească, dacă n-ar fi obiecţiunea lor categorică că sînt craşoveni, refuzînd să fie identificaţi ca sîrbi, bulgari sau bosniaci, eventual albanezi [2].

Este un fapt incontestabil că toţi craşovenii deşi catolici, sînt „însufleţiţi de un fanatism care poate să-şi tragă rădăcinile din bogomilism" . . . Deci „catolicismul lor este încă impregnat de elemente bogomile" [3]. Călătorii şi misionarii, care i-au cunoscut mai de aproape în veacul al XVII-lea au fost neplăcut impresionaţi de aceste rămăşiţe în credinţa craşovenilor [4].

Dacă excludem originea bulgară a craşovenilor, se pune atunci întrebarea de unde au putut veni aceşti colonişti care păstrează în credinţa lor puternice elemente bogomile, deşi au fost supuşi unei intense opere de catolicizare, şi a căror limbă este un dialect al limbii sîrbe, dar refuză cu îndărătnicie a se numi sîrbi?

Analizînd evenimentele care au determinat deplasări de populaţie în masă din Peninsula Balcanică spre nord, cu excepţia celor expuse şi semnalate îndeobşte de majoritatea istoricilor, primul eveniment de acest gen, de mare amploare, datează de pe la sfîrşitul secolului al XII-lea, chiar din regiunea Kosovo, unde ortodoxismul confuz, catolicismul militant şi bogomilismul cuceritor se confruntau, pentru a atrage adepţi, în masa eterogenă de bulgari, romîni, sîrbi şi albanezi.

Împrejurările în care s-a petrecut acest episod din trecutul îndepărtat şi frămîntat al popoarelor balcanice sînt cunoscute în modul următor:

---

[1] A. Belič, *La Macédonie*, Paris, 1919. Vezi hărţile anexate; cf. J. Živoinovič, în *Letopis Matice Srpske*, Novi-Sad, 1907, p. 47.

[2] Tr. Simu, *op. cit.*, p. 21, „Nu admit să fie consideraţi nici de sîrbi, nici de bulgari, dar nici de croaţi, ci pur şi simplu de craşoveni".

[3] V. Tufescu, *op. cit.*, p. 514.

[4] Tr. Simu, *op. cit.*, p. 34—44.

După ce creştinismul s-a răspîndit în Peninsula Balcanică, aceasta a devenit în curînd arena de luptă între diferitele secte, dintre care cea mai importantă a fost a bogomililor. Bogomilismul a fost adus de armenii şi sirienii colonizaţi în Europa şi a cuprins o bună parte din păturile de jos, datorită condiţiilor economico-sociale şi politice caracteristice timpului, în care trăiau aceste clase sociale din statele sud-slave şi chiar din imperiul bizantin. Modul de organizare al slavilor în obştii a suferit o radicală transformare sub influenţa imperiului bizantin. Creştinismul a fost acceptat de slavii de sud ca o formă de viaţă ideală, similară vieţii pe care o duceau în obştiile lor, dar fără exploatare şi în deplină egalitate socială. Cînd însă biserica bizantină a instaurat un regim nou, cu întregul cortegiu al ierarhiei ecleziastice, spoliator, intolerant, ale cărei comportări erau incompatibile cu preceptele creştine, obştiile şi-au văzut ameninţată independenţa şi însăşi existenţa. De aceea bogomilismul s-a răspîndit ca o mişcare de masă, revoluţionară, care nu recunoştea clasele sociale, nu recunoştea clerul, ierarhia ecleziastică, ura pe cei bogaţi, ura pe exploatatori, fie ei laici sau clerici. El a devenit o mişcare a claselor exploatate, a celor exploataţi şi umiliţi, care purta însă pecetea religioasă.

Bogomilismul s-a răspîndit mai întîi în Bulgaria, în secolul al IX-lea, pentru ca în secolul al XI-lea să devină o forţă redutabilă în stare să schimbe pe ţarii bulgari după cum voia. Unul dintre cei mai destoinici ţari ai Bulgariei, sub domnia căruia aceasta atinsese apogeul sub raport politic şi cultural, Ioan Asan al II-lea, a fost înscăunat şi sprijinit în tot timpul domniei de către bogomili. Din Bulgaria bogomilismul s-a răspîndit în Imperiul bizantin şi în Serbia. În Bulgaria de vest, care în secolul al XII-lea devenise o parte din statul sîrbesc, bogomilismul era atît de înrădăcinat, încît a influenţat însăşi structura politică a statului, care s-a organizat pe bază de principii bogomile — o federaţie de state, condusă de fraţii Aaron, Samuil şi Moise (numele înseşi sînt exclusiv biblice) şi pe care bizantinii îi numeau „comitopuli", nicidecum monarhi, vrînd prin aceasta să accentueze caracterul egalitar-frăţesc al acestor trei domnitori [1].

Cînd o parte din ţaratul bulgar de vest a încăput pe mîna energicului Ştefan Nemania, întemeietorul statului sîrbesc, la sfîrşitul secolului al XII-lea, el a primit ca moştenire şi bogomilismul în plină ascensiune. Ştefan Nemania, după ce şi-a consolidat tronul în luptă cu bizantinii, a trecut la organizarea internă a ţării. Biserica avea un rol determinant în orînduirea feudală, în organizarea statului şi consolidarea tronului. De aceea Ştefan Nemania a convocat o adunare a boierilor pentru a-i consulta asupra credinţei pe care s-o adopte în statul abia închegat. Spre surprinderea sa, o bună parte din boieri în loc să opteze pentru confesiunea catolică sau ortodoxă, s-a pronunţat pentru bogomilism. Adoptarea unei asemenea credinţe ameninţa orînduirea socială a statului său, ar fi indispus curia papală care l-a sprijinit hotărît în lupta cu bizantinii şi ar fi provocat nemulţumiri în rîndurile populaţiei catolice din Primorie. De aceea Nemania s-a grăbit să ia măsuri eficiente împotriva acestei mişcări de masă. Este singura acţiune de acest fel în Peninsula Balcanică ale cărei consecinţe

[1] Deržavin S. N., *Istoria na Bălgaria* [Istoria Bulgariei], tom. II, p. 43 şi urm.

au fost importante : *bogomilismul a fost extirpat, dar s-a produs o migrare în masă a bogomililor*. Cronicarul, descriind acest eveniment, relatează următoarele : căpeteniile laice ale bogomililor au fost prinse, judecate și condamnate după legile bizantine ; predicatorilor li s-a tăiat limba ; cărțile bogomililor au fost arse ; cei care nu s-au lăsat convertiți la ortodoxism au fost arși de vii, casele lor au fost incendiate sau distruse pînă la pămînt, averea rămasă confiscată sau dată celor săraci. Cei scăpați teferi au fugit cu miile peste hotare, mai ales în Bosnia. „De atunci, încheie Jireček, nu s-a mai auzit despre bogomili în Serbia", atît de radicală a fost măsura de exterminare a lui Nemania ; în schimb, această erezie s-a răspîndit în Bosnia, ajungînd o forță de temut, dar totuși creatoare, apoi în Italia și Franța [1].

Evenimentul s-a petrecut la sfîrșitul secolului al XIII-lea și avem convingerea, pentru motivele arătate, cît și pentru cele care vor urma, *că strămoșii crașovenilor de azi sînt bogomilii de acum opt veacuri din Serbia medievală*, în componența căreia intra și o parte din Bulgaria de vest. Un exod de populație atît de important nu putea fi determinat decît de motive puternice. Este lipsită de sens presupunerea că bulgarii bogomili s-ar fi lăsat convertiți la catolicism în 30 de zile de opt călugări, cînd este bine cunoscută rezistența opusă catolicizării chiar în fața celei mai sălbatice violențe. Din grupul refugiaților trebuie să se fi desprins un lot care plecînd pe vechiul drum roman, urmat în secolele următoare de alți metanaști, de-a lungul Moraviei, s-a așezat în Banat. Privind în aceeași lumină obîrșia și timpul cînd au plecat crașovenii din țara lor de baștină, se pot lămuri o serie de chestiuni care constituiau enigme sau probleme de nedezlegat sau se pot confirma unele date puse la îndoială.

Astfel, o chestiune în aparență neînsemnată, dar elocventă pentru elucidarea problemei, care a preocupat atîția oameni de știință, este lipsa în calendarul crașovenilor a sărbătorii sf. Sava. Or, este de neconceput ca o familie de sîrbi să nu prăznuiască pe luminătorul său, pe însuși patronul poporului sîrb. Cei mai convinși susținători ai tezei despre originea sărbească a crașovenilor [2] evitau un răspuns la această întrebare ; în schimb, pentru cei care erau împotriva acestei teze constituia argumentul hotărîtor [3]. Absența sărbătorii amintite se explică astfel : la plecarea crașovenilor din Serbia, Rastko, fiul lui Nemania și viitorul sfîntul Sava, nu fusese beatificat, eveniment care a avut loc abia în secolul al XIII-lea. Pe de altă parte, resentimentul pe care metanaștii îl vor fi simțit pentru fiul ucigașului lor va fi fost un motiv în plus să refuze a-l admite în panteonul sfinților.

Pentru cercetătorii care s-au ocupat de crașoveni, un alt semn de întrebare îl constituie faptul că aceștia nu poartă numele poporului căruia îi aparțin. „Nu admit să fie considerați nici de sîrbi, nici de bulgari, dar

[1] K. Jireček-Radonič, *Istorija Srba* [Istoria sîrbilor], Belgrad, 1922 p. 163—164 și 202 ; cf. St. Stanojević, *Istorija Jugoslovena* [Istoria Iugoslaviei], vol. I, Belgrad, 1931, p. 53—54 ; cf. Vl. Čorović, *Bosna i Hercegovina*, Belgrad, 1925, p. 43—44. Numărul mare de bogomili a lăsat urme în Macedonia, ca nume de rîuri, munți, localități etc.

[2] Živoinovič, *op. cit.*, p. 47.

[3] Tr. Simu, *op. cit.*, p. 59, „Dacă ar fi sîrbi adevărați ar prăznui și pe sf. Sava" ; Czirbusz G., *op. cit.*, p. 114.

nici de croați, ci pur și simplu de carașoveni"[1]. Răspunsul în lumina considerentelor de mai sus ar fi acesta: este firesc ca această populație să nu aibă noțiunea definită a etnicului căruia i-au aparținut, fiindcă la plecarea lor din Serbia și o parte din Macedonia de azi, populația era eterogenă, formată din romîni, bulgari, greci, sîrbi și albanezi; această regiune aparținuse în mai puțin de o jumătate de secol bizantinilor, bulgarilor, apoi sîrbilor și era continuu disputată de cele trei state. De aceea, metanaștii, ajungînd în valea Carașului au adoptat numele localității Carașova, care la acea dată era un centru important.

Catolicismul de azi al carașovenilor nu infirmă ipoteza noastră, ci, dimpotrivă, o întărește. Veniți într-o regiune importantă pentru regatul maghiar, unde opera de prozelitism religios se îmbina cu forța de expansiune a regatului, în mod firesc ei trebuiau să cedeze în fața catolicilor fanatici, timp de mai multe secole; ei au păstrat totuși credința bogomilă, pe care misionarul Bandulaevici o semnalează ca o lipsă gravă, chiar în secolul al XVII-lea. Se știe că orașul Carașova era un centru înfloritor, cu episcopie catolică, probabil încă din secolul al XI-lea; de aceea ar fi fost o imposibilitate ca noii veniți să scape operei de convertire a franciscanilor zeloși[2].

De altfel, pînă în secolul al XII-lea, sîrbii nu aveau noțiuni definite despre credința creștină. Opera de purificare de elementele păgîne este meritul sf. Sava la sfîrșitul secolului al XII-lea, și începutul celui următor[3]. Astfel se explică de ce carașovenii păstrează urme de păgînism, puternic înrădăcinate în mentalitatea lor, au credințe și superstiții care-i apropie de popoarele primitive, dar peste care s-a așternut credința catolică insuflată de fanaticii franciscani[4].

În sfîrșit și cîteva argumente de ordin lingvistic pledează pentru teza noastră; acad. Emil Petrovici caracterizînd limba carașovenilor o definește astfel: „Dialectul carașovenilor pare a fi limba sîrbească vorbită de romîni"[5]. Este îndrituit să enunțe această concluzie fiindcă cercetînd limba carașovenilor, se constată un număr însemnat de cuvinte romînești (mugur, căpușe, buză etc.) cu corespondentul lor în limba albaneză care este identic, precum și o influență asupra sintaxei. Ceea ce ilustrează și mai mult obîrșia carașovenilor este cuvîntul „*na plane*", care înseamnă după amiază. Acest cuvînt nu se găsește nicăieri pe teritoriul Iugoslaviei de azi, cu excepția ținutului din jurul lui Cosovo — adică în comunele Gușterița, Nerodimlia, Ghilane, Știmlia, Gracianița etc. În această regiune, el se pronunță întreg „*na pladne*", în timp ce carașovenii îl pronunță sincopat.

O altă formă curioasă este expresia „*mita ne nam*", care înseamnă „să-mi aduc aminte". Această expresie, după părerea noastră, este hibridă, albano-sîrbească, *më të*/înseamnă să-mi/ și *na um*, sincopat *nam*.

---

[1] Czirbusz G., *op. cit.*, p. 114. „Nu sînt croați datorită individualității lor, iar credința îi distinge atît de croați, de catolici cît și de bulgarii catolici deopotrivă; dar nu sînt nici sîrbi datorită religiei și caracterului lor etnic; dar nu sînt nici valahi"; Tr. Simu, *op. cit.*, p. 21.
[2] V. Tufescu, *op. cit.*, p. 514.
[3] St. Stanojevič, *op. cit.*, p. 55 și urm.
[4] Tr. Simu, *op. cit.*, p. 119 (un capitol despre credințe și superstiții).
[5] Em. Petrovici, *op. cit.*, p. 25.

Acest fenomen de înlocuire a infinitivului cu subjonctivul se găseşte în limbile albaneză şi sîrbă, explicabil „prin considerentul că fenomenul apare în limbile vorbite în aceeaşi regiune "[1]; convieţuirea îndelungată a poporului sîrb cu cel albanez explică forma hibridă sîrbo-albaneză şi constituie un argument în plus că locul de origine al craşovenilor este Serbia veche, în strînsă legătură cu poporul albanez.

În concluzie, craşovenii sînt urmaşii bogomililor de acum opt veacuri, veniţi în secolul al XII-lea, ca urmare a persecuţiei lor de către Ştefan Nemania, din Serbia veche.

[1] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne. Limbile balcanice* (f.a.), vol. II, p. 100.

PROBLEMA PERIODIZĂRII ISTORIEI ROMÎNIEI

DE

Acad. A. OŢETEA

Întocmirea tematicii *Tratatului de istorie a Romîniei* ne-a pus în faţa redutabilei probleme a periodizării. Problema nu era numai de a stabili limite cronologice între diferitele orînduiri, de a marca etapele formării, dezvoltării şi dezagregării fiecărei orînduiri. Periodizarea trebuie să împartă procesul istoric, după anumite criterii, în perioade care să corespundă unui mod de producţie, să determine particularităţile cele mai caracteristice ale diferitelor perioade şi să arate în acelaşi timp raporturile lor reciproce şi legătura lor intimă. În afară de aceasta, periodizarea trebuie să cuprindă întregul material istoric şi să-l distribuie în funcţie de principalele tendinţe de evoluţie.

Bazele metodologice ale periodizării sînt principiile clasicilor marxism-leninismului despre orînduirile social-economice, despre caracteristicile lor, despre conexiunea lor şi despre ordinea lor de succesiune. Trecerea de la o orînduire la alta trebuie să corespundă schimbărilor care s-au produs atît în baza cît şi în suprastructura orînduirii care a fost înlocuită.

Pe lîngă indicaţiile clasicilor, periodizarea noastră a avut în vedere experienţa şi exemplul istoriografiei sovietice. Revista „Voprosî Istorii" a deschis în anii 1950—1951, o largă discuţie asupra problemei periodizării istoriei U.R.S.S. Principalele articole au fost strînse într-un volum şi traduse şi în limba germană [1].

În afară de N. Iorga, care s-a pronunţat împotriva periodizărilor pe care le găsea „şi neîndreptăţite şi stricătoare pentru unitatea ansamblului" [2], aproape toţi istoricii noştri din trecut au alcătuit şi propus scheme de periodizare. Dar criteriile de periodizare adoptate erau mai ales de ordin politic şi se inspirau toate din consideraţii idealiste : schimbările domnilor, marile evenimente politice (cucerirea romană, întemeierea statului, cotropirea otomană, constituirea regatului).

D. A. Sturdza nu găseşte în istoria Romîniei decît două momente mari : „fondarea provinciei romane a Daciei şi întemeierea Regatului Romîniei". Între aceste două momente se înşiră faptele eroice pe care le-au susţinut romînii pentru a-şi salva existenţa naţională.

A. D. Xenopol a adoptat drept criteriu de periodizare influenţele străine dominante care s-au exercitat asupra poporului nostru. El a împărţit întregul curs al istoriei noastre în patru

[1] *Zur Periodisierung des Feudalismus in der geschichtlichen Entwicklung der Ud. SSR.*, Berlin, 1952, 475 p.

[2] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Buc., 1933, p. 157—159.

perioade, cărora le aplică termenii consacraţi în istoria popoarelor occidentale de antică, medie, modernă şi contemporană, dar cu alt înţeles. Prima perioadă (antică) merge de la primele menţiuni asupra ţărilor noastre pînă la „descălecarea" principatelor în secolul al XIII-lea. Este epoca romanizării geto-dacilor şi a formării poporului romîn.

A doua perioadă (medie) e aceea a vieţii politice a poporului nostru pînă la domniile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu (1633). E epoca slavonismului.

A treia perioadă (modernă) se întinde de la 1633 pînă la „revoluţia grecească" din 1821. Eepoca înrîuririi greceşti.

A patra perioadă (contemporană) cuprinde restul secolului al XIX-lea pînă la data cînd apărea primul volum al istoriei lui Xenopol [1].

D. Onciul a luat ca bază a periodizării principiul dinastic, combinat cu „sistemul natural" de periodizare al istoricului vienez Ottokar Lorenz, care considera secolul ca măsura naturală a tuturor evenimentelor istorice, dată prin „legătura intelectuală şi materială dintre trei generaţii omeneşti: tată, fiu şi nepot". Ca unitate de măsură mai mare, Lorenz lua perioada de 300 şi de 600 de ani.

Pe baza acestor pretinse principii care nu mai pot fi considerate decît ca un joc ideal, Onciul împarte istoria Romîniei în trei perioade de cîte trei sau şase secole: 1) Istoria veche de la originile poporului romîn pînă la întemeierea statului romîn, cuprinzînd aproximativ de două ori cîte şase secole; 2) Perioada vechilor dinastii care se poate numi istoria medie; 3) Perioada domniilor din diferite familii, se poate numi istoria nouă (modernă), fiecare de cîte trei sute de ani; 4) Istoria contemporană de la 1866 încoace [2].

Cum se vede, sistemul pretins „natural" al lui Onciul nu e decît o încercare de proslăvire a dinastiei Hohenzollern.

Periodizarea lui Minea ia ca criteriu apariţia şi dezvoltarea statului: 1) Istoria veche pînă în secolul VII, „ către sfîrşitul căria trebuie să admitem mijirea statului romînesc nord-dunărean"; 2) Istoria medie pînă în secolul al XIV-lea, „cînd se consolidează ca state Muntenia şi Moldova"; 3) Istoria modernă din secolul al XIV-lea pînă la 1848 şi 4) Istoria contemporană de la 1848 pînă în zilele noastre [3].

Ioan Bogdan, deşi nu s-a ocupat în discursul său de recepţie la Academie, din 1905, decît de periodizarea istoriografiei, s-a ridicat totuşi împotriva întrebuinţării unor criterii externe, cum sînt influenţele străine exercitate asupra poporului nostru.

El a întrezărit adevărul că „evoluţia istorică a unui popor poate fi înţeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale şi a ideilor ce au stăpînit acţiunea lor"[4].

O soluţie ştiinţifică a periodizării avea s-o dea istoriografia marxistă după 23 August 1944, care a fost recunoscută şi aplicată în programul de istorie pentru învăţămîntul superior publicat în 1949.

O periodizare ştiinţifică trebuie să pornească de la conţinutul adevărat al istoriei, adică de la forţa care determină structura societăţii, caracterul orînduirii social-economice şi trecerea de la o orînduire la alta. Această forţă e modul de producţie a bunurilor materiale. Or, dacă istoria dezvoltării sociale e înainte de toate istoria dezvoltării producţiei, istoria modurilor de producţie care s-au succedat în cursul veacurilor şi, prin urmare, istoria producătorilor de bunuri

---

[1] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia traiană*, vol. I, ediţia a III-a, Buc., 1925, Prefaţă la prima ediţie din 1888.

[2] Academia Romînă, *Discursurile de recepţiune*, XXIX; D. Onciul, *Epocile istoriei romîne şi împărţirea ei*, p. 19—20.

[3] „Cercetări istorice", Iaşi, an. XIII—XIV, 1940, nr. 1—2, p. 636.

[4] Academia Romînă, *Discursurile de recepţiune*, XXVII, 1905, p. 19.

materiale, a maselor muncitoare — care sînt forţele capitale ale procesului de producţie — periodizarea unei epoci trebuie să concorde cu schimbările care s-au produs în acea epocă în modul de producţie şi în situaţia maselor muncitoare.

Avantajul acestui principiu e că ne permite să cuprindem procesul în ansamblul lui. Dar o periodizare care n-ar ţine seamă decît de fenomenele legate de bază a fost unanim condamnată de istoricii sovietici, ca o concepţie a „materialismului economic". Periodizarea trebuie să ţină seama nu numai de bază, ci şi de suprastructura care-i corespunde, adică de ideile politice, juridice, artistice, filozofice şi religioase şi de instituţiile în care s-au concretizat. Ea trebuie să ţină seamă de acţiunea pe care suprastructura o exercită asupra bazei, accelerînd sau întîrziind dezvoltarea relaţiilor de producţie. Toate aceste fenomene sînt, de altfel, cuprinse în procesul luptei de clasă prin studiul căreia putem cunoaşte, precum relevase N. Drujinin, „revoluţiile din sfera relaţiilor de producţie şi schimbările corespunzătoare în suprastructură, în politică şi cultură" [1]. S-a spus că fiecare bază îşi are suprastructura sa, care-i corespunde şi că atunci cînd baza se schimbă sau e lichidată, suprastructura se schimbă sau e lichidată şi ea. Dar acest paralelism nu trebuie înţeles prea rigid. În fiecare orînduire se găsesc rămăşiţe ale trecutului. Tradiţii culturale, anumite forme de gîndire, influenţe ideale din trecut subzistă în împrejurări istorice complet deosebite. După cum s-a observat foarte just, dacă am reduce conţinutul istoriei la dezvoltarea modului de producţie, istoria tuturor popoarelor s-ar asemăna ca două picături de apă.

O periodizare ştiinţifică trebuie deci să ţină seamă, pe lîngă legile generale de dezvoltare a societăţii, de particularităţile fiecărei istorii naţionale. Această observaţie are o valoare deosebită pentru periodizarea istoriei poporului romîn.

I. Epoca străveche (Comuna primitivă)

Săpăturile arheologice, planificate în vederea rezolvării unor probleme istorice fundamentale şi conduse metodic, pe scară largă, ne-au permis să începem istoria Romîniei cu istoria dezvoltării societăţii omeneşti pe pămîntul ţării noastre din cele mai vechi timpuri, din paleoliticul inferior, şi s-o urmărim prin neolitic pînă în epoca bronzului şi a fierului. Aceste săpături au dovedit existenţa neîntreruptă a vieţii umane pe teritoriul patriei noastre pînă la epoca geto-dacică. Astfel arheologii au adîncit şi îmbogăţit cu fapte noi orînduirea comunei primitive şi i-au descris diferitele faze, de la apariţia şi consolidarea ei în epoca pietrei cioplite şi şlefuite, pînă la faza de destrămare din epoca fierului. Istoria comunei primitive constituie prima perioadă a istoriei noastre.

Dar săpăturile arheologice efectuate mai ales în anii regimului de democraţie populară au reînnoit şi istoria dacilor, cu care istoriografia burgheză începea istoria Romîniei. Descoperirile de la Poieneşti şi din alte regiuni ale Daciei libere au dovedit existenţa dacilor liberi în secolul III al e.n. Dar descoperirile cele mai importante s-au făcut în munţii Orăştiei, unde se afla centrul politic, militar şi cultural al statului dac în timpul lui Buerebista şi Decebal. Construcţiile de la Grădiştea Muncelului, Piatra Roşie, Blidarul, atestă nu numai o tehnică superioară, dar şi o organizare economică şi politică ce a depăşit stadiul comunei primitive şi a atins faza organizării statului sclavagist începător. Prin săpăturile din munţii Orăştiei, istoriografia noastră marxistă a dovedit că romanii n-au cucerit un popor „barbar", ci unul ale cărui forte economice, politice, sociale şi culturale erau în plină dezvoltare, ceea ce şi explică, poate, romanizarea lui într-un răstimp atît de scurt.

---

[1] N. Drujinin, *Die Periodisierung der Geschichte der kapitalistischen Verhältnisse in Russland*, în „*Zur Periodisierung des Feudalismus . . .*" p. 103, nota 1.

Cercetările arheologice şi interpretarea marxistă a descoperirilor au permis specialiştilor să propună pentru orînduirea comunei primitive trei perioade diferite, corespunzînd atît materialului principal al uneltelor şi armelor, cît şi dezvoltării tehnicii, producţiei şi etapelor de dezvoltare socială. Aceste perioade poartă nume de mult consacrate de :

1. Epoca pietrei (cu subdiviziunile clasice în paleolitic, mezolitic şi neolitic).
2. Epoca bronzului (cca 1800—800 î.e.n.).
3. Epoca fierului (800 î.e.n. — 100 e.n.).

II. Epoca veche

Săpăturile arheologice au adus o contribuţie însemnată şi la cunoaşterea istoriei vechi şi a perioadei migraţiilor, pentru care ne lipsesc izvoare documentare scrise. Ele au adîncit cunoştinţele noastre despre dezvoltarea coloniilor greceşti de pe ţărmul dobrogean al Mării Negre care au constituit primele formaţii sclavagiste de pe teritoriul ţării noastre. De asemenea, ele au adus noi precizuni în ceea ce priveşte viaţa şi civilizaţia dacilor înainte de cucerirea romană, caracterul ocupaţiei romane, scopul pe care l-a urmărit Imperiul roman prin cucerirea Daciei şi lupta dacilor supuşi şi liberi împotriva acestei stăpîniri.

O problemă discutată şi încă incomplet lămurită este aceea a caracterului sclavagismului din Dacia în timpul ocupaţiei romane. Pe baza rezultatelor obţinute pînă acum, putem presupune că, în timpul stăpînirii romane, Dacia a cunoscut regimul sclavagist în perioada lui de declin. Marile construcţii din munţii Orăştiei postulează, cum am văzut, destrămarea relaţiilor gentilice şi trecerea la formele incipiente ale orînduirii sclavagiste. Stăpînirea statului sclavagist roman nu putea decît să precipite această evoluţie, constituind totodată o frînă în dezvoltarea clasică a sclavagismului. În timpul stăpînirii lor de scurtă durată, romanii n-au putut impune Daciei formele clasice ale sclavagismului, în special marile domenii exploatate cu munca servilă. Sub regimul sclavagist roman au subzistat relaţiile obştiei teritoriale. Producţia agrară s-a întemeiat pe mica proprietate de colonişti, alături de care a subzistat viaţa obştiilor teritoriale dace. Aceste obşti (romanizate ca limbă) au continuat să trăiască şi după încetarea stăpînirii romane în Dacia. Perioada obştiilor continuă deci în Dacia şi sub stăpînirea romană şi după retragerea autorităţilor romane. Această ipoteză prezintă avantajul de a putea îngloba în istoria antică şi regiunile din Moldova şi Muntenia propriu-zise, asupra cărora nu s-a întins stăpînirea romană.

E problematic deci ca regimul sclavagist să fi continuat, în afară de regiunile supuse direct influenţei bizantine, şi după părăsirea Daciei de către autorităţile romane, fiindcă, în vremea migraţiei popoarelor germanice şi slave, agricultura şi păstoritul nu puteau lua forme sclavagiste. E probabil că, în această perioadă, dacii romanizaţi trăiau în cadrul obştiilor teritoriale care prestau dijmă popoarelor migratorii aşezate vremelnic în ţara noastră, cum a arătat Herodot pentru populaţia de baştină şi sciţi. La resturile sclavagismului şi ale comunei primitive se adaugă deci, sub forma dijmei, elemente ale viitoarei orînduiri feudale.

Pentru perioada de şapte secole, care se întinde între secolele IV şi X şi asupra căreia informaţia documentară e aşa de săracă, arheologia a adus o serie de precizări preţioase, care ne permit să întrezărim liniile mari ale evoluţiei istorice. Săpăturile de la Moreşti (Tg. Mureş), Poieneşti (Vaslui) şi Spanţov (Olteniţa) au dovedit persistenţa populaţiei băştinaşe pe cea mai mare parte a teritoriului ţării noastre. .

Săpăturile de la Garvăn, Moreşti, Sărata-Monteoru, Cipău, Blandiana etc. au stabilit de asemenea data (sec. VI—VIII) aşezării slavilor pe teritoriul actual al ţării noastre, confirmînd izvoarele literare cu privire la importanţa rolului lor în ultimele veacuri ale mileniului întîi.

Pe baza acestor rezultate, epoca veche se poate împărţi în două perioade : 1) perioada sclavagistă ; 2) perioada de trecere, cu două faze, prima pînă la aşezarea slavilor, iar a doua după aşezarea lor. În legătură cu problema periodizării, o deosebită importanţă prezintă data şi locul formării limbii şi poporului romîn. Nimeni nu mai contestă azi că prin structura ca şi prin fondul principal de cuvinte, limba romînă e o limbă romanică. Elementele slave care constituie stocul cel mai important de elemente de împrumut n-au alterat structura latină a limbii noastre, ci s-au adaptat legilor fonetice şi gramaticale care o guvernează. Totuşi înainte de asimilarea elementelor slave nu se poate vorbi de limba romînă. Fixînd sfîrşitul acestui proces în secolul IX, perioada de formare a poporului şi a limbii romîne poate fi cuprinsă între secolele VI şi IX. Aceste limite cronologice concordă pe de-o parte cu adoptarea creştinismului latin, care începe în secolul IV, deci înainte de contactul daco-romanilor cu slavii, iar pe de alta cu introducerea liturghiei slave în secolul X. Aşa se prezintă problema în faza actuală a cunoştinţelor noastre. Pentru adîncirea şi lămurirea şi mai satisfăcătoare a problemei, Academia R.P.R. a instituit o comisie specială de lingvişti, arheologi şi istorici.

III. Epoca feudală

Limitele cronologice ale feudalismului au fost fixate de tematică între secolele X şi XIX. În cursul acestei perioade de aproape 1000 de ani, feudalismul a constituit baza ordinii sociale, dar el nu s-a menţinut în aceeaşi stare, ci a trecut printr-o serie de prefaceri adînci, care ne permit să stabilim, după o scurtă fază de cristalizare, trei stadii principale : A) feudalismul timpuriu (sec. XI—XIII) ; B) feudalismul dezvoltat (sec. XIV—1750) şi C) feudalismul întîrziat şi în descompunere (1750—1848). Cauzele care determină trecerea feudalismului dintr-o etapă în alta sînt în primul rînd schimbările care se produc în relaţiile de producţie şi în formele exploatării şi ale luptei de clasă.

A. *Feudalismul timpuriu.* Relaţiile feudale apar în veacul al X-lea, în cadrul unei societăţi bazate pe obştea rurală din care se desprinde o pătură conducătoare de „jupani" şi cnezi sau voievozi. Se formează domenii feudale, pe întinsul cărora întîlnim o populaţie dependentă, obligată la muncă şi la prestaţii faţă de stăpînul pămîntului ; în unele cazuri, asemenea stăpîni ridică cetăţi şi întreţin oşti pe care le menţin sub autoritatea lor imediată, nu în slujba statului. Aşa se explică destrămarea stăpînirii bulgare la nordul Dunării şi în Dobrogea ; dezvoltarea puterii feudale particulare a „jupanilor" locali, izvorîtă din progresul economic ce se constată în veacul al X-lea, duce la tendinţa acestor căpetenii de a se grupa în formaţiuni politice proprii, înlăturînd autoritatea ţarului bulgar.

Acest proces a fost însă frînat şi în parte deviat, datorită ultimului mare val al migraţiunii popoarelor. Pecenegii, uzii, cumanii şi îndeosebi tătarii, au reprezentat o forţă destructivă ale cărei lovituri au fost greu resimţite de societatea romînească a feudalismului timpuriu (sec. X—XIII). Nu numai că mersul firesc al dezvoltării social-economice a fost întrerupt, prin pustiirile materiale pricinuite de năvălitori, dar (aşa cum observă primii cronicari maghiari pentru teritoriul Transilvaniei), feudalii romînî s-au găsit în condiţii care i-au obligat să intre în compunerea unor conglomerate politice conduse de popoarele vecine. Temîndu-se, cu alte cuvinte, că stăpînirea acestor seminomazi, în mediul cărora nu se formează încă raporturi feudale, va compromite rezultatele atinse de progresul societăţii romîneşti, căpeteniile locale apelează la stăpînitorii ruşi, unguri sau bulgari în statul cărora se încadrează. Astfel s-a născut stăpînirea cnezatului rus de la Halici pe teritoriul Moldovei, stăpînirea arpadiană în Transilvania (şi apoi în parte, la sud şi răsărit de Carpaţi), stăpînirea celui de-al doilea imperiu bulgar la nordul Dunării (îndeosebi în Oltenia). Un rol important a jucat de asemenea stăpînirea bizantină în Dobrogea.

Totuşi, înflorirea feudalismului timpuriu în veacul al XIII-lea, în condiţiile unei remarcabile dezvoltări economice, a creat şi premisele fărîmiţării feudale. Întărirea marilor domenii a dus la răspîndirea imunităţilor; autoritatea feudalilor romîni creşte, dobîndind tot mai mult înţelesul unei adevărate autonomii. În prima jumătate a veacului XIV, pentru a-şi consolida deplin autoritatea şi pentru a se constitui în state mai solid închegate, capabile să facă faţă necontenitei ameninţări a tătarilor, boierii romîni s-au grupat în formaţiuni politice proprii, Ţara Romînească şi Moldova. Transilvania (pe teritoriul căreia elementele feudale romîneşti fuseseră în cea mai mare parte maghiarizate) rămîne cuprinsă în hotarele regatului feudal al Ungariei.

Întemeierea domniilor Ţării Romîneşti şi a Moldovei, implicînd şi întărirea poziţiei fiecărui mare boier, beneficiar de imunităţi, a fost de aceea considerată de autorii tematicii ca punctul de plecare al etapei istorice de fărîmiţare feudale. Ar fi cu totul greşit, de altminteri, ca aceasta să se înţeleagă ca un fenomen de „dezagregare politică". Istoriografia marxistă consideră fărîmiţarea feudală ca o noţiune social-economică, caracteristică unui anumit stadiu al economiei feudale, cînd viaţa economică a unei ţări sau a unei regiuni era împărţită într-un ansamblu de gospodării aproape independente şi mai mult sau mai puţin izolate unele de altele. E limpede că această situaţie a rezultat nu din dezagregarea puterii politice, ci din dezvoltarea domeniului feudal şi din predominarea relaţiilor economiei naturale şi a restrîngerii relaţiilor comerciale interne. „Noţiunile de economie naturală şi de fărîmiţare feudală se reduc în fond la acelaşi fenomen economic" [1].

B. *Feudalismul dezvoltat* (sec. XIV — mijlocul secolului al XVIII-lea) se caracterizează prin consolidarea domeniilor feudale şi apariţia şi dezvoltarea oraşelor; prin formarea şi centralizarea statelor feudale de sine stătătoare; predominarea culturii bisericeşti, apoi a celei laice, cronicăreşti. Perioada feudalismului dezvoltat se împarte în două subperioade: prima din secolul XIV pînă la începutul secolului XVII; a doua de la începutul secolului XVII — pînă la mijlocul secolului XVIII.

Prima subperioadă se caracterizează prin întărirea treptată a domniei în dauna privilegiilor de imunitate ale stăpînilor feudali (pînă la prima unire a romînilor), prin supunerea ţăranilor liberi din obşti la dijma către stăpînii feudali, prin respectarea dreptului de strămutare al ţăranilor şi prin predominarea culturii slavone şi bisericeşti.

A doua subperioadă e aceea a regimului iobăgist şi a statului boieresc-nobiliar (începutul secolului XVII—mijlocul secolului XVIII); se caracterizează prin legarea ţăranilor de glie, prin predominarea treptată a rentei în muncă asupra rentei în natură şi în bani, ceea ce marchează începutul celei de-a doua iobăgii, prin formarea statului boieresc, desfiinţarea dinastiilor domneşti şi biruinţa limbii romîne asupra celei slavone în literatură şi în cancelaria domnească.

C. A treia perioadă a feudalismului e aceea a *feudalismului întîrziat şi în destrămare* (1750—1848), care se caracterizează prin apariţia relaţiilor capitaliste, dezvoltarea meşteşugurilor şi crearea primelor manufacturi cu caracter mixt, extinderea relaţiilor marfă-bani, formarea pieţii interne, pătrunderea capitalismului în lumea agrară sub forma iobăgiei a doua, răspîndirea arendăşiei, decăderea atotputerniciei boiereşti, dezvoltarea literaturii laice.

Această periodizare a feudalismului din ţările romîne a ţinut seamă în primul rînd de modul de producţie, apoi de fenomenele de suprastructură şi de influenţa lor reciprocă, de formele şi organizarea statului, de rolul bisericii şi de viaţa culturală, fără să susţină că între modificările bazei şi ale suprastructurii a existat un paralelism constant şi rigid. Între 1829 şi 1848, de pildă, curentele de idei şi mişcarea literară au pregătit spiritele pentru unire şi independenţă mai înainte ca împrejurările obiective să fi permis realizarea lor.

---

[1] K. Bazilevici, *Versuch einer Periodisierung des Feudalzeitalters in der Geschichte der Ud. SSR*, p. 11.

Dezvoltarea capitalismului a dus la naşterea şi dezvoltarea ideii şi culturii naţionale, ca arme de luptă ideologică pentru transformarea socială şi pentru realizarea unirii şi independenţei naţionale.

Tematica Tratatului a acordat o mare însemnătate luptei împotriva cotropirii otomane şi habsburgice şi a relevat urmările dominaţiei otomane asupra ţărilor romîne. Efectele monopolului turcesc şi regimului capitulaţiilor au împiedicat dezvoltarea naturală a societăţii romîneşti, întîrziind şi îngreunînd acumularea primitivă.

IV. Epoca modernă şi contemporană

Pentru sfîrşitul feudalismului şi începutul capitalismului, tematica a adoptat ca termen de demarcaţie revoluţia din 1848. Soluţia n-a întrunit sufragiile tuturor istoricilor noştri. Unii ar fi preferat data de 1821, cînd s-a produs la noi prima mişcare antifeudală şi antiotomană, susţinută de elemente burgheze şi de boierimea legată de producţia pentru piaţă. Xenopol propunea chiar de la „revoluţia grecească din 1821 pînă în zilele noastre" să socotim epoca contemporană. La această propunere se raliază şi Onciul şi Minea. Dar mişcarea din 1821 n-a realizat o revoluţie burgheză, n-a suprimat orînduirea feudală şi n-a instituit stăpînirea economică şi politică a orăşenilor din ţările romîne. Economia meşteşugărească şi comerţul erau încă slab dezvoltate înainte de 1848.

În favoarea anului revoluţionar 1848, ca termen liminar, s-a invocat avantajul, care nu poate fi nesocotit, că revoluţia din acest an a fost un eveniment care a pus problemele fundamentale ale renaşterii noastre sociale şi politice şi a cuprins şi istoria Transilvaniei pe lîngă aceea a Moldovei şi a Ţării Romîneşti. Apoi, în revoluţia din 1848, rolul orăşenilor, oricît de numeroase ar fi fost elementele micii boierimi, a fost hotărîtor. Se poate spune că guvernul provizoriu din Ţara Romînească a fost primul guvern burghez din istoria noastră.

În ce mă priveşte, mă raliez şi eu acestui punct de vedere, cu condiţia ca perioada 1829—1848 să fie legată ca o introducere la epoca modernă, capitalistă. Tratatul de la Adrianopol, abolind monopolul turcesc şi raialele de pe Dunăre, a creat condiţiile necesare acumulării primitive şi dezvoltării capitalului comercial, iar Regulamentul Organic a transformat titlurile feudale ale boierilor în proprietate burgheză capitalistă, a reorganizat statul în sens modern, a pregătit Unirea Principatelor prin identitatea dispoziţiilor legislative, a instituit un regim care, cu tot caracterul lui îngust de clasă, a fost totuşi un regim reprezentativ şi a dat un ritm mai viu vieţii politice a Moldovei şi Ţării Romîneşti. Această perioadă a mai fost marcată printr-o intensă mişcare literară şi naţională fără de care nu poate fi înţeleasă revoluţia din 1848. Pentru toate aceste motive, eu socot că perioada 1829—1848 se leagă mai strîns de perioada care a urmat după 1848 decît de aceea care s-a încheiat cu Tratatul de la Adrianopol.

În ceea ce priveşte *perioada capitalistă* (1848—1944), după modul de producţie se poate împărţi în trei subperioade. Prima, în care predomină capitalul comercial, începe cu revoluţia din 1848 şi se încheie cu 1878. În cursul acestei subperioade s-au realizat unele puncte importante din programul social şi politic al revoluţiei din 1848 ; unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti în 1859, abolirea relaţiilor feudale şi împroprietărirea ţăranilor (1864) şi proclamarea independenţei (1877). Abrogarea regimului capitulaţiilor a permis burgheziei să apere piaţa naţională şi să iniţieze o politică vamală menită să favorizeze dezvoltarea industriei.

În cursul acestei subperioade (1848—1878) nu există la noi o burghezie revoluţionară, nici un proletariat adevărat, cu o puternică conştiinţă de clasă. Burghezia, lipsită de o puternică bază economică, nu s-a putut afirma decît în colaborare activă cu moşierimea. Rezultatul acestei colaborări a fost regimul burghezo-moşieresc în care raporturi iobage se împleteau cu raporturi capitaliste. Reformele burgheze care s-au realizat în această perioadă se datoresc colaborării burgheziei cu aripa liberală a moşierilor care se angajase în relaţii de producţie burgheză şi recu-

noscuse necesitatea de a trece la regimul capitalist. În schimb, moşierii au păstrat cele mai importante privilegii : marea proprietate funciară, liberată de orice servitute, şi puterea politică, cu toate mijloacele de constringere asupra maselor.

O problemă mult discutată, dar încă nelămurită, este aceea a transformării burgheziei dintr-o clasă progresistă într-o forţă retrogradă, reacţionară. De la condiţiile politice vremelnice, pînă la făurirea „monstruoasei coaliţii", burghezia a parcurs o cale lungă, un proces plin de contradicţii, determinată în ultimă instanţă, de etapele dezvoltării economiei şi ale luptei de clasă.

Persistenţa puternicelor rămăşiţe feudale a îngreunat formarea şi dezvoltarea industriei capitaliste. Deşi reforma agrară din 1864 a creat condiţii mai prielnice, întărind proprietatea privată capitalistă şi eliberînd forţe de muncă necesare, totuşi dezvoltarea industriei continuă să rămînă lentă, anevoioasă. Revoluţia industrială, introducerea mai largă a tehnicii maşiniste are loc în urma înlăturării regimului capitulaţiilor şi adoptării unei politici protecţioniste în favoarea burgheziei industriale. Lărgirea bazei economice a atras după sine schimbări în raportul de forţe ale claselor, a dus la creşterea puterii politice a burgheziei şi la apariţia în viaţa politică a unei forţe sociale noi, a proletariatului, care se transformă în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea dintr-o „clasă în sine" într-o „clasă pentru sine".

Specificul trecerii în etapa a II-a de la capitalismul premonopolist la imperialism în ţara noastră, în condiţiile intensificării dependenţei economice de capitalul străin, nu este încă suficient studiat. Cezura nu se poate stabili mecanic în anul 1900, cînd în Romînia înapoiată economiceşte apar doar primele forme monopoliste în industrie. Împletirea formelor capitaliste cele mai înaintate, cu formele precapitaliste atît în industrie cît şi în agricultură, duc la ascuţirea contradicţiilor sociale şi politice, la creşterea nemulţumirii maselor largi. Totodată starea social-economică înapoiată întîrzie procesul maturizării mişcării muncitoreşti, îngreunează dezvoltarea proletariatului industrial modern, şi în consecinţă formarea unui partid revoluţionar marxist, capabil să strîngă în jurul său toate forţele democrate nemulţumite.

În aceste condiţii, ţărănimea, redusă la propriile sale forţe, era incapabilă să realizeze o revoluţie agrară şi politică. Nemulţumirea ei a izbucnit într-o serie de răscoale, care au fost toate, chiar şi cea din 1907, repede înăbuşite. Ea a putut smulge cîte o parte din domeniile statului, şi unele concesii, dar n-a putut răsturna ordinea existentă şi crea o ordine nouă, conform intereselor sale. De aceea, noi nu credem că răscoala din 1907 poate să constituie o linie de demarcaţie şi să marcheze începutul unei noi etape de dezvoltare a societăţii romîne. Această linie trebuie raportată la sfîrşitul anului 1918, cînd în vechiul regat se creează o situaţie revoluţionară, iar în urma prăbuşirii imperiului austro-ungar, avîntul revoluţionar al maselor desăvîrşeşte unitatea naţională prin unirea Transilvaniei şi smulge burgheziei votul universal pentru bărbaţi şi o nouă împroprietărire.

Etapa a III-a, care merge de la sfîrşitul anului 1918 pînă la 23 August 1944, se dezvoltă sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Avîntul mişcării revoluţionare a muncitorimii reduce burghezia la defensivă. Teama de proletariat, care în 1921 îşi creează partidul său revoluţionar, determină toată politica burgheziei romîne, o face să adopte metodele fasciste şi o aruncă pradă Germaniei hitleriste.

Cu actul de la 23 August 1944 se încheie epoca modernă, capitalistă, şi începe revoluţia democrat-populară, care, pînă la 30 decembrie 1947, desăvîrşeşte revoluţia burghezo-democratică şi trece apoi la revoluţia socialistă care se săvîrşeşte sub ochii noştri. Toate aceste realizări se oglindesc în reforma agrară din 1945 şi în lichidarea moşierimii ca clasă, în înlăturarea monarhiei şi proclamarea republicii la 30 decembrie 1947 şi în naţionalizarea principalelor mijloace de producţie.

Etapele revoluţiei democrat-populare au fost pe larg analizate în documentele Congresului al II-lea al P.M.R. şi ele au fost luate ca baza periodizării ultimei părţi a *Tratatului de istorie a Romîniei.*

UNELE PROBLEME PRIVIND RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ 1877 –1878

DE

N. ADĂNILOAIE

Războiul din 1877—1878 pentru scuturarea jugului otoman reprezintă una din cele mai glorioase pagini din istoria Romîniei.

Despre acest război s-au scris multe mii de pagini în cei optzeci de ani cîți s-au scurs de atunci. Dar, nu mulțimea lucrărilor trebuie să ne intereseze, ci importanța lor; modul în care acestea — respectînd adevărul istoric — au contribuit la înțelegerea justă a luptei poporului pentru cucerirea independenței naționale. Or, majoritatea istoricilor de pînă la 23 August 1944 nu puteau, datorită formației lor idealiste, iar unii nici nu voiau să dea evenimentelor o interpretare obiectiv științifică.

Istoriografia burgheză, ignorînd rolul și contribuția maselor populare, a creat un adevărat mit în jurul unor oameni politici de atunci, considerîndu-i „făuritori" ai independenței naționale. În fruntea acestor „făuritori" era așezat Carol de Hohenzollern, urmat, bineînțeles, de I. C. Brătianu. Lor li se atribuiau toate sacrificiile și toate victoriile obținute.

Prea puțini istorici și memorialiști ai vremii s-au străduit în lucrările lor să scoată în relief, cel puțin parțial, pe lîngă meritele oamenilor politici și ale comandanților militari, și contribuția masivă a poporului. Titu Maiorescu, ignorînd complet rolul claselor sociale, atribuie meritele pregătirii războiului de independență doar lui Carol I, care „devenise, a rămas și este recunoscut ca cel mai romîn dintre romîni" [1] și lui I. C. Brătianu, care — afirmă tot el — sfătuit de prinț a luat „hotărîrea definitivă" de „cucerire a independenței prin arme" [2].

T. C. Văcărescu [3] și Sc. Scheletti [4] (ofițeri participanți la război), în lucrările lor, de o importanță pur militară, găsesc și ei de cuviință să glorifice pe nedrept „capacitatea excepțională" de mare comandant de oști a domnitorului, socotindu-l pe acesta mai presus de bătrînul general rus Todleben [5]. De altfel, T. C. Văcărescu, în cartea sa de peste 600 de pagini închinată —cum era și de așteptat—lui Carol I (al cărui aghiotant fusese în timpul campaniei din Bulgaria), face unele mențiuni și despre aportul maselor, dar și aici lucrurile sînt prezentate într-o formă

---

[1] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a Romîniei*, Buc., 1923, p. 108.
[2] *Ibidem*, p. 112.
[3] T. C. Văcărescu, *Luptele romînilor în resbelul din 1877—1878*, Buc., 1886.
[4] General Sc. Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei (1877—1878)*, Iași, 1911.
[5] *Ibidem*, p. 475.

voalată cu o frazeologie patriotardă, ocolindu-se asperitățile sociale : autorul, urmărind să demonstreze — contrar documentelor — că toate clasele sociale au contribuit, după puterile lor, la aprovizionarea armatei, la finanțarea războiului, scrie : „...toți cetățenii, fără deosebire puneau toate silințele, răspundeau la toate apelurile, erau gata la cele mai grele servicii pentru a ușura și înlesni sarcina armatei noastre" [1], iar în altă parte continuă : „...mari și mici își deschiseseră inimile, avuți și neavuți își desnodaseră pungile și ca îmbelșugate izvoare curgeau din toate părțile concursuri iubitoare, sprijine darnice și mărinimoase... nu numai clasele culte și luminate din orașe, dar încă și marea clasă a muncitorilor de pămînt lua parte însemnată în acest concurs de cugete și de porniri patriotice" [2].

Dacă în privința jertfelor aduse de țărănime și intelectualitate, afirmațiile corespund realității, nu același lucru putem spune și despre așa-zisele donații ale celor avuți (cum îi numește autorul), adică ale moșierimii și ale burgheziei ; izvoarele istorice (după cum se va vedea mai departe) infirmă și ele acest lucru.

Autorii lucrării intitulată *Istoria resbelului din orient* [3], cît și generalul Radu Rosetti într-o conferință ținută în 1927 la Ateneu [4] susțin, pe nedrept, că masele erau indiferente și lipsite de orice entuziasm față de convenția cu Rusia sau față de intrarea armatei noastre în război.

Candiano Popescu, participant activ la luptele de la Grivița, deși ne descrie veridic multe fapte de bravură, lăudînd eroismul ostașilor de rînd, ține totuși să sublinieze, în pofida propriilor relatări, că victoria se datorește unei persoane străine de front — lui I. C. Brătianu, adăugînd că meritul acestuia „e atît mai fără seamăn cu cît mai singur a săvîrșit această uriașă lucrare" [5].

Cu două decenii în urmă, un alt istoric burghez, C. Gane, ocupîndu-se de un om politic conservator de la 1877, atinge și chestiunea războiului de independență. Sfruntînd toate izvoarele istorice în problema respectivă, el ajunge la concluzia hazardată, anume că, în „contra războiului era *toată lumea* politică..., iar pentru război era numai o *singură persoană*... vodă Carol" [6]. Se neagă astfel toate aspirațiile spre independență ale poporului nostru, ca și cum această independență ar fi fost adusă de Carol în „lădița" sa, la venirea din Germania, și scoasă la lumină la 1877 !

Nicolae Iorga se ocupă de asemenea de războiul de la 1877. Într-o lucrare de ansamblu el face o analiză amplă și uneori justă a atitudinii fruntașilor politici, conservatori și liberali, față de obținerea independenței Romîniei pe calea armelor. Nu explică însă ce anume a determinat poziția adoptată de diferitele grupări politice față de război. Deși, la sfîrșitul lucrării, menționează că „instinctul de afirmare al maselor a biruit pornirea de îndoială și de hotărîtă negațiune a unor cercuri de sus", crede necesar să accentueze că nu poporului, ci altor „patru factori" datorăm noi independența. Acești factori — după N. Iorga — sînt : Carol I, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu și I. C. Brătianu [7].

Unii istorici din trecut s-au străduit să păstreze o tăcere cît mai îndelungată și în privința ajutorului multilateral pe care ni l-a dat Rusia în tot timpul războiului, ajutor fără de care Romînia nu și-ar fi putut cuceri independența. Tendința naționalistă de care erau animați i-a determinat să ocolească adevărul istoric. „O poruncitoare cerință politică — recunoaște un istoric

---

[1] T. C. Văcărescu, *op. cit.*, vol. I, p. 230.

[2] *Ibidem*, vol. II, p. 229—230.

[3] *Istoria resbelului din orient sau luptele romînilor, rușilor, muntenegrenilor și sîrbilor cu turcii din 1877—78*, Buc., 1878.

[4] Vezi *Războiul neatîrnării, 1877—1878. Conferințe ținute la Ateneul romîn*, Buc., 1927, p. 117.

[5] General Candiano Popescu, *Războiul neatîrnării*, Buc., 1913, p. 7.

[6] C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, ediția a II-a, Buc., 1937, vol. I, p. 199.

[7] N. Iorga, *Războiul pentru independența Romîniei*, Buc., 1927, p. 184 și urm.

burghez — a făcut însă să fie nevoie să se arate lumii cum că armata romînă a fost mai presus decît acea a puternicei ei aliate. Și în puterea inerției s-a repetat mereu acest lucru. Laudele astfel veșnic reînnoite au avut drept urmare că, încetul cu încetul, și armata și țara au căpătat credința că armata era la înălțimea nevoii" [1].

Din cele cîteva exemplificări constatăm că nu s-au analizat în mod obiectiv condițiile interne și externe în care a avut loc războiul de independență și totodată nu s-a reliefat contribuția reală a fiecărei clase și pături sociale la cucerirea independenței Romîniei.

★

În 1952, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la proclamarea independenței, regimul democrat popular din țara noastră a inițiat publicarea unei culegeri de documente care să contribuie la stabilirea adevărului istoric în privința evenimentului sărbătorit.

Cu această ocazie, au apărut unele lucrări și articole de specialitate — bazate pe concepția materialismului istoric — lucrări care au avut darul să reliefeze lupta plină de abnegație a popoarelor romîn și rus în războiul din 1877—1878.

Totuși, din cauza necunoașterii și neaprofundării tuturor documentelor în aprecierea evenimentelor, pe lîngă concluziile juste izvorîte din analiza realităților istorice, s-au emis și teze discutabile alături de unele păreri greșite.

An de an, în articolele ocazionale, s-au repetat și s-au alimentat mereu tezele elaborate în 1952, fără ca susținătorii în cauză să încerce a le fundamenta pe o documentare convingătoare sau, în lipsa acesteia, a le pune în discuție. Potrivit lor, la 1877 nu toată burghezia ci numai „o parte restrînsă" a ei „simțea nevoia să fie stăpînă pe o piață de desfacere proprie". Drept urmare deci, această parte restrînsă ar fi fost „interesată să înlăture piedicile pe care le punea jugul otoman pe piața internă" [2], fapt pentru care „ea a adoptat o atitudine pentru independență".

De asemenea s-a minimalizat importanța factorilor interni, susținîndu-se că rolul hotărîtor în proclamarea independenței noastre și în lupta antiotomană l-ar fi avut intrarea Rusiei în război [3].

În pofida izvoarelor s-a afirmat că „populația Bucureștiului a întîmpinat sărbătorește trecerea trupelor ruse prin București", că C. A. Rosetti, primarul capitalei, a salutat *armatele ruse* prin cunoscutele cuvinte: „Devenind numai de ieri capitala unui stat independent, orașul București e mîndru să deschidă astăzi porțile sale liberatorului popoarelor din orient. El m-a însărcinat a ridica vocea în numele său pentru a saluta cu cel mai profund respect pe marele monarh care prin vizita sa a binevoit a face îndoit memorabilă noua fază în care a intrat Romînia liberă și independentă" [4].

Chiar dacă am avea numai acest citat, am putea ușor deduce că Rosetti se adresează unei singure persoane (liberator), nu unor armate. În plus de asta, articolul XVIII al convenției speciale, care reglementa trecerea trupelor rusești spre front, preciza că în București „nu vor fi trupe ruse" [5].

În realitate, lucrurile s-au întîmplat în felul următor: După venirea țarului Alexandru al II-lea la Ploiești, Carol i-a făcut o vizită la 26 mai 1877. A doua zi, țarul, însoțit de marele duce Nicolae, de cancelarul Gorceakov, de ministrul de război Miliutin și de o suită puțin numeroasă, se deplasează la București pentru a-i întoarce lui Carol vizita de curtoazie. La gară, C. A. Rosetti, prezentînd țarului pîinea și sarea tradițională, i-a adresat cîteva cuvinte de bun

[1] General Radu Rosetti, *Mărturisiri*, I, Buc., 1940, p. 121.
[2] *75 de ani de la proclamarea independenței de stat a Romîniei*, Ed. Acad. R.P.R., 1952, p. 55.
[3] *Ibidem*, p. 56.
[4] *Ibidem*, p. 57. Vezi și p. 18.
[5] *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independență*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., p. 117.

sosit în capitala Romîniei. Discursul lui Rosetti se încheie prin cuvintele entuziaste menționate mai sus[1]. În după amiaza aceleiași zile țarul și suita sa s-au înapoiat la Ploiești[2]. Este de la sine înțeles că republicanul C. A. Rosetti s-a referit la ajutorul ce ni l-a acordat Rusia în trecut, cît și la sprijinul hotărîtor diplomatic, financiar și militar pe care îl acorda cu generozitate la 1877 tuturor popoarelor subjugate de turci. Cred că respectînd întru totul adevărul istoric, nu diminuăm cîtuși de puțin entuziasmul populației capitalei și nici eroismul trupelor ruse.

Dar, dacă pentru anul 1952 asemenea formulări au fost inerente primei luări de poziție, pentru anii următori — cînd cele zece volume de documente apăruseră deja, cînd și alte izvoare au devenit cunoscute — ele sînt inexplicabile.

Se susține și acum în articole ocazionale că burghezia era o clasă reacționară la 1877 și numai cîteva elemente progresiste (C. A. Rosetti și M. Kogălniceanu), fiind interesate în dezvoltarea pieții interne, se pronunțau și acționau pentru cucerirea independenței naționale, că M. Kogălniceanu a venit în fruntea Ministerului de Externe la începutul lui aprilie 1877 „după ani de ostracizare politică" [3], că trupele ruse în drum spre front au trecut prin București ș.a.

Fie-mi permis să întreb de ce puteau fi interesate în dezvoltarea pieții interne numai cîteva elemente progresiste din rîndurile burgheziei și nu toată clasa? Oare legile societății capitaliste de atunci nu erau valabile, în egală măsură, pentru toată burghezia? Aceste legi se aplicau pe persoane? Cît despre așa-zisa ostracizare politică a lui M. Kogălniceanu, mărturisesc cu regret că n-am putut-o descoperi și eu. Doar cu un an înainte, M. Kogălniceanu a fost ministru de externe (în perioada mai—iulie 1876) în guvernul de coaliție condus de Manolachi Costachi Iepureanu.

Citind cu atenție articolele — mai mult sau mai puțin ocazionale — apărute în reviste sau în presă, observăm că, fără să vrea, unii autori susțin lucruri contradictorii. Ei arată că proclamarea independenței naționale, convenția cu Rusia și cooperarea militară (războiul) reprezintă acte progresiste; clasa însă care a militat și a condus lupta pentru înfăptuirea acestor mărețe acte este considerată reacționară. Cu alte cuvinte, faptele sînt progresiste, dar oamenii care le-au întreprins — cu o excepție sau două — sînt reacționari. Silogismul e surprinzător.

În ultimul timp au apărut și unele lucrări și articole[4] în care pe baza unui material documentar bogat, se face o analiză mai temeinică a proceselor interne și externe care au dus la războiul din 1877. În general sînt de acord cu majoritatea tezelor susținute în aceste ultime lucrări. Consider însă că problema e departe de a fi epuizată; există încă formulări controversate. Sînt necesare și alte studii, de o amploare mai mare, în care să fie adîncite toate aspectele problemelor ce le ridică războiul de independență. În cele ce urmează, voi încerca să relev cîteva din aceste aspecte; adîncirea lor rămîne însă deschisă tuturor cercetătorilor pe tărîmul istoriei.

Pînă la războiul de independență industria noastră se dezvoltă lent. Numărul întreprinderilor industriale care foloseau mașini cu abur nu depășeau cifra de 200, iar numărul total al muncitorilor care lucrau în ele abia atingea cifra de 30 000 de oameni [5]. În afară de aceștia mai erau și meseriași, patroni de ateliere proprii.

[1] *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independență*, vol. III, p. 334.
[2] *Ibidem*, p. 335. Vezi și „Monitorul oficial", din 28 mai, 1877.
[3] Vezi „Romînia liberă", din 9 mai, 1957.
[4] Vasile Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței Romîniei*, Buc., 1955; idem, *Cu privire la războiul pentru independența Romîniei*, în „Studii", nr. 4, 1957; Gh. Haupt, *1877 Probleme controversate*, în „Contemporanul", din 20 august, 1957.
[5] Pentru amănunte în privința situației muncitorimii la această dată, vezi lucrarea lui Gh. Haupt, *Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse*, Buc., 1955.

Capitalul bancar şi cămătăresc uşurează tranzacţiile comerciale. Dezvoltarea industriei mecanizate, a reţelei de cale ferată şi a transporturilor fluviale facilitează creşterea comerţului, lărgeşte piaţa internă şi consolidează tot mai mult poziţia burgheziei. Numai în zece ani, adică între 1867 şi 1877, valoarea totală a comerţului exterior se triplează. De pildă, în 1876, am exportat mărfuri în valoare de 235 256 286 lei — importul atingînd doar cifra de 165 933 503 lei. Cerealele reprezentau 71,18 %, iar animalele şi produsele acestora 17,59 %, din exportul total al ţării [1].

Cu toată prosperitatea comerţului, bugetul statului era deficitar în fiecare an din cauza numeroaselor împrumuturi.

Politica liberului schimb, practicată de guvernul conservator, nemulţumea burghezia şi-i îngreuia afacerile.

De altfel, Poarta otomană — înfeudată de capitalurile engleze şi franceze — fiind tot adepta liberului schimb, un tarif vamal protecţionist nu se putea introduce decît după înlăturarea jugului turcesc.

După 1875, dezvoltarea industriei autohtone va fi şi mai stînjenită prin încheierea convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria. Convenţia comercială a fost impusă de moşieri; aceştia fiind interesaţi să-şi găsească un plasament sigur şi avantajos pentru cerealele lor, în Imperiul austro-ungar, fără a plăti măcar taxe vamale. În schimb, majoritatea produselor industriale austriace, fiind de asemenea scutite de orice taxe vamale, invadează pieţele noastre, concurează produsele romîneşti, dînd o grea lovitură industriei naţionale. De aceea, burghezia, lovită în interesele ei, s-a opus categoric la semnarea convenţiei. La dezbaterile din Cameră, deputaţii liberali, în frunte cu M. Kogălniceanu, critică vehement articolele convenţiei [2]. A doua zi după votarea convenţiei, „Romînul", ziarul liberalilor, apare în doliu, scriind pe prima pagină : „Ieri 29 iunie s-a înfipt cuţitul pînă în mîner în pîntecele Romîniei; corpul ei, palpitînd încă, fu îmbrîncit la picioarele contelui Andrassy... camera a votat actul prin care se da d-lui Andrassy în posesiune comerţul ţării şi industria ţării..." [3].

Cei zece deputaţi liberali, în urma votării convenţiei, demisionează demonstrativ şi împreună cu alţi fruntaşi politici formează aşa-zisa „coaliţie de la Mazar Paşa", pentru a duce lupta de răsturnare a guvernului conservator pe căi extraparlamentare. Această coaliţie va prelua conducerea guvernului în primăvara anului următor (1876), dar nu va putea împiedica punerea în aplicare a convenţiei [4].

În preajma războiului de independenţă, Romînia se găsea pe drumul dezvoltării capitaliste — o dezvoltare lentă în care agricultura constituia principala ramură a economiei naţionale. Producţia agricolă era dată de ţărănimea care, în marea ei majoritate, muncea din răsputeri pentru a-şi achita obligaţiile contractate cu moşierii şi pentru a-şi plăti datoriile faţă de fisc. Se practica o cultură extensivă, maşinile fiind foarte puţin folosite pe moşiile boiereşti. Ţăranii aveau unelte şi mai rudimentare. La 600 000 de gospodării ţărăneşti, în 1873, existau 223 496 de pluguri, din care numai 37 661 erau în întregime de fier [5].

Reforma agrară din 1864 a contribuit la dezvoltarea capitalismului, dar n-a dus la înlăturarea completă a relaţiilor feudale, deoarece repartiţia pămînturilor a rămas şi pentru viitor favorabilă moşierimii. Nu toţi ţăranii îndreptăţiţi au primit pămînt, iar din suprafaţa arabilă

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independenţă*, vol. I, partea I, p. 274–275.

[2] *Memoriile regelui Carol I*, VIII, Ed. Universul, p. 18.

[3] Vezi C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altă dată*, vol. I, Buc., 1927, p. 151.

[4] *Memoriile regelui Carol I*, p. 55.

[5] V. Maciu, *Ţărănimea în Romînia în ajunul războiului de independenţă*, în „Studii", 1955, nr. 3, p. 36.

a țării, de 9 905 180 ha [1], mai mult de jumătate a rămas în mîna moșierilor. Țăranii fără pămînt, cu pămînt puțin sau prost erau nevoiți a se învoi cu moșierul sau cu arendașul acestuia, conform legii tocmelilor agricole, pentru a primi pămînt de lucru și a-și putea întreține astfel viața și familia. Cu alte cuvinte, țăranii clăcași, eliberați teoretic de îndatoririle față de proprietar, fiind siliți să-și angajeze din nou munca în condiții dezavantajoase, în fapt nu vor scăpa de exploatarea moșierească. Țăranii înșiși afirmă că deși sînt considerați proprietari, ei o duc mai greu decît atunci cînd erau clăcași [2]. Ion Ionescu de la Brad scrie la 11 februarie 1876 că soarta țăranului „e mai rea decît la 1848", deoarece are dări mai multe, iar exploatatorii „îl lasă pieritor de foame cu ogoarele în paragină și fără milă îi ia munca ce a robit-o prin bani și îl stoarce subt umbra legii pentru tocmeli agricole" [3].

Învoielile, fiind la discreția proprietarilor, conțineau clauze aspre pentru țărani. În afară de aceasta, de multe ori moșierii plăsmuiau, cu concursul primarilor, învoieli false, și atunci țăranii — cu toată împotrivirea lor — trebuiau să le muncească exploatatorilor un număr de zile în plus [4].

Aparatul administrativ, fiind însărcinat de guvern să dea concurs moșierilor la încheierea tocmelilor agricole, se punea cu totul la dispoziția acestora. Organele represive, călărașii și dorobanții, intrau în funcțiune și, unde nu izbutea promisiunea, izbutea forța. Astfel, pe lîngă condițiile grele de muncă, pe lîngă înșelătorii, se adăugau arestările și torturile cu ajutorul cărora țăranii erau siliți să încheie învoieli agricole favorabile moșierilor sau să-și achite unele obligații inserate în contracte de muncă false [5].

Cu toate că țăranii munceau vara întreagă să se achite de obligațiile față de fisc și moșier, toamna, ieșind tot datori, trebuiau să-și vîndă forța de muncă pentru anii următori. În legătură cu această situație de mizerie a țărănimii noastre, revoluționarul Nicolae Zubcu Codreanu, plin de mîhnire, scria, în primăvara anului 1877, următoarele: „Nici un proletar în Europa nu își are munca vîndută cu cinci ani înainte. La noi, enorma majoritate, 90% din împroprietăriți, și-au vîndut pe 4—5 ani înainte toată munca cît o pot face în timpul priincios al agriculturii. Dintr-o sută de gospodari țărani, mai ales cei împroprietăriți, abia 15 își plătesc dările, fără a fi siliți sau să-și vîndă pămîntul cu care au fost împroprietăriți, sau vitele trebuincioase agriculturii, sau munca mîinilor pe cîte 4—5 ani înainte" [6].

Guvernul nu se îngrijea nici de asistența sanitară a țărănimii. Spitale erau puține [7]; medici nu erau în toate plășile și nu se alocau fonduri pentru medicamente [8].

---

[1] P. S. Aurelian și Al. Odobescu, *Notice sur la Roumanie*, p. 41.

[2] Mai mulți țărani din Teleorman se plîng Ministerului de Interne, la 3 octombrie 1875, că în baza unui „înscris mincinos", proprietarul și autoritățile îi persecută mai rău decît atunci cînd erau „robi sub nume de clăcași" (*Documente privind istoria Romîniei*..., vol. I, partea I, p. 136).

[3] „Telegraful", din 11 februarie 1876.

[4] La 28 mai 1875, locuitorii din Dărabani arată Ministerului de Interne că moșierul Cimara, de acord cu autoritățile administrative, îi obligă să muncească pe temeiul unor acte false (*Documente privind istoria Romîniei*..., vol. I, partea I, p. 63).

La 15 aprilie 1876 țăranii din Podu Grosului (Mehedinți) se plîng Ministerului de Interne că sînt maltratați de autorități pentru a se învoi cu arendașul în condiții care nu le convin (*ibidem*, p. 175; vezi și p. 57, 59, 172).

[5] La 17 martie 1876, locuitorii comunei Bîrza (Romanați) reclamau Ministerului de Interne următoarele: „Primarul ne silește a primi învoiala cu arendașul pentru patru ani viitori, fără voia noastră... vă rugăm respectuos dați ordine a ne libera de această învoială silită, de această nouă clăcuire" (*ibidem*, p. 172. Vezi și documentele de la p. 59, 99, 158, 164, 175, 209, 211, 236).

[6] *Ibidem*, p. 250.

[7] C. I. Istrati, *O pagină din istoria contemporană a Romîniei*, Buc., 1880, p. 141.

[8] *Ibidem*, p. 140.

Trăind în locuinţe insalubre [1], prost îmbrăcaţi şi prost hrăniţi [2], fără asistenţă sanitară, nu e de mirare că ţăranii erau nedezvoltaţi fiziceşte [3], mereu bolnavi [4], iar mortalitatea în anii dinaintea războiului depăşea cu mult natalitatea la sate [5]. Cauza principală a suferinţelor ţăranilor — conchide în mod just un martor ocular — „este reaua lor stare economică" [6].

În preajma războiului se înteţesc frămîntările în rîndul ţărănimii. Unii ţărani îşi părăsesc satele [7], alţii se răzbună pe asupritori [8], iar alţii se răzvrătesc în masă [9]. În anul 1876 se cunosc foarte multe răzvrătiri ţărăneşti, în judeţele: Prahova, Ilfov, Romanaţi şi Teleorman, care înfricoşaseră pe exploatatori făcîndu-i să bată în retragere [10].

Liberalii, în manifestul electoral din primăvara anului 1876, promit desfiinţarea învoielilor agricole [11], a prestaţiilor judeţene şi a poliţiei rurale. După alegeri, Camera, compusă în majoritate din radicalii lui C. A. Rosetti (care este ales preşedintele ei), arată — la 10/22 iulie 1876 — în răspunsul la mesaj — că a primit „cu o deosebită plăcere anunciul unei reforme în ceea ce priveşte prestaţiunile în natură devenite un flagel pentru clasa cea mai numeroasă şi mai interesantă a ţării. Sperăm însă — continuă deputaţii — că aceasta este numai cel d'intei pas spre alte reforme tot aşa de urgente şi cari se reportă la aceeaşi clasă, de la realţarea căreia atîrnă viitorul iubitei noastre patriei" [12].

Aceasta denotă că unii reprezentanţi ai aripei de stînga a liberalilor au avut, cel puţin iniţial, intenţia să uşureze soarta ţăranilor. Timpul a arătat însă că promisiunile, chiar dacă n-au fost complet date uitării, ele n-au fost puse în practică aşa cum se anunţase iniţial.

În unele locuri, liberalii — pentru a-i intimida pe moşieri — au tolerat răzbunările ţăranilor asupra foştilor primari conservatori sau chiar a unor moşieri şi arendaşi [13].

La 27 octombrie 1876 Ministerul Finanţelor [14] trimite o circulară prefecţilor pentru împroprietărirea însurăţeilor şi a celorlalte categorii de săteni în drept, conform art. 5 şi 6 din Legea rurală de la 1864. De ce s-a dat această circulară tocmai după înţelegerea care a avut loc la Livadia şi nu pînă atunci? Explicaţia o putem găsi în scopul urmărit de guvern; burghezia, prin această manevră, urmărea să cîştige ţărănimea, s-o calmeze, s-o folosească pentru interesele ei de clasă şi totodată lega strîns promisiunea de împroprietărire de războiul care urma să aibă loc. Conform circularei, în fiecare judeţ se formau comisiuni care întocmeau statistici de cei care urmau a fi împroprietăriţi, iar ţăranii tălmăceau aceasta în sensul

---

[1] C. I. Istrati, *op. cit.*, p. 250.

[2] *Ibidem*, p. 225 şi 234.

[3] La 1874 comisia însărcinată cu recrutarea tinerilor pentru armată, în jud. Vîlcea, face o tristă constatare: din 1890 de tineri examinaţi medical, n-au putut fi încorporaţi decît 549, adică mai puţin decît o treime. Restul au fost: scutiţi prin lege 745, respinşi pentru că n-aveau înălţimea cerută (1,57) 160, respinşi pentru infirmităţi 327 şi respinşi pentru debilitate fizică 109 (*ibidem*, p. 117).

[4] Doctorul C. I. Istrati scria cu durere că fără asistenţa necesară „comunele noastre rămîn ceea ce sînt, nişte vaste spitale cu boale cronice" (*ibidem*, p. 141).

[5] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. I, partea I, p. 520.

[6] C. I. Istrati, *op. cit.*, p. 355.

[7] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. I, partea I, p. 77. Vezi şi „Monitorul oficial" din 13/25 iunie 1875.

[8] În februarie 1875 prefectul jud. Dolj raportează Ministerului că opt ţărani din comuna Valea Stanciului „sunt omorîtorii lui Carianopol, proprietarul moşiei Greceşti" (*Documente privind istoria Romîniei,...*, vol. I, partea I, p. 48. Vezi şi p. 201).

[9] *Ibidem*, documentele de la p. 166, 193, 196, 197, 201, 208 ş.a.

[10] „Timpul", din 18 septembrie 1876.

[11] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. I, partea I, p. 198.

[12] Documentul original în posesia autorului.

[13] V. Maciu, *Ţărănimea din Romînia în ajunul războiului de independenţă*, în „Studii", 1955, nr. 3, p. 44.

[14] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. I, partea I, p. 256–262.

dorit de ei — împroprietărire generală — şi nu-i exclus ca şi comisiile respective să fi lăsat să se înţeleagă acest lucru. Un contemporan scria mai tîrziu : „Guvernul a recurs la o manevră. El a făcut cunoscut în toate satele că pămînturile vor fi date celor ce vor lua parte la război. Această ştire s-a răspîndit în toată ţara ca un val de praf" [1]. Indiferent însă de scopul iniţial al guvernului, circulara a servit în mod demagogic liberalilor în preajma războiului şi a alimentat speranţa ţărănimii că după victorie va primi şi pămîntul mult aşteptat. Această demagogie liberală este atestată şi de multe mărturii [2]. Faptul însă că s-a promis pămînt ţăranilor la 1877 nu scade cu nimic valoarea eroismului acestora pe cîmpul de luptă.

★

În timpul acesta, dezvoltarea capitalistă a Imperiului otoman intensificîndu-se în regiunile locuite de popoare subjugate a contribuit la dezvoltarea mişcărilor naţionale în Balcani. Aici, marii proprietari şi funcţionari erau musulmani, iar burghezia ce se dezvolta era, în marea ei majoritate, formată din creştini. De aceea, contradicţiile naţionale şi religioase contribuiau la ascuţirea contradicţiilor de clasă şi invers.

Turcia e atrasă tot mai mult în orbita capitalismului mondial şi prin aceasta, dependenţa ei faţă de statele vest europene se accentuează. Aceste puteri—fiind direct interesate să cîştige influenţă în Turcia — să-şi plaseze capitalurile — luptă să menţină integritatea Imperiului otoman, în timp ce popoarele din imperiu luptă din răsputeri pentru eliberarea naţională. Răscoalele din Bosnia şi Herţegovina, provocate de abuzurile şi impozitele excesive turceşti, au dat un mare impuls mişcărilor de eliberare naţională în Bulgaria, Serbia, Muntenegru şi Grecia. În urma masacrelor turceşti din 1875 şi 1876, marile puteri europene intervin sub pretextul „apărării creştinilor" [3]. Amestecul lor însă a înăsprit situaţia şi a scos la iveală şi contradicţiile serioase ce existau între puteri în problema orientală.

Ţarismul, pentru a-şi întări dinastia Romanovilor şi a potoli spiritul revoluţionar din societatea rusă [4] — pe plan intern — şi „pentru a asigura Rusiei o influenţă preponderentă

---

[1] Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, p. 285. Autorul scrie în continuare că la primirea acestei veşti, „sufletul ţărănimii a tresărit şi fu o bucurie în toate bordeiele" (*ibidem*).

[2] Cu ocazia căderii Plevnei, cînd cetăţenii capitalei manifestau în faţa casei lui C. A. Rosetti, acesta le-a spus să fie stăruitori că mai este o Plevnă internă, aceea a libertăţii („Resboiul", din 1 decembrie, 1877).

Un alt contemporan al evenimentelor, G. Munteanu, publicînd la 1882 *Opt scrisori către ţărani*, se adresează ţăranului cu următoarele cuvinte : „Cînd te-au luat de la plug mai marii tăi ţi-au dat arma în mînă şi ţi-au zis : *mergi pentru desrobire, scapă pe bulgari de turci care sunt asupritori, vei intra în căminu-ţi trufaş, învingător şi-ţi vom da pămînturi.* A suflat vîntul şi cuvintele cele frumoase le-a luat şi tu ai rămas tot ce ai fost".

La 3 februarie 1882, în şedinţa Camerei, Ion Ionescu de la Brad arăta deputaţilor că trebuie să ţină seamă de cererile ţăranilor pentru pămînturi. El îşi încheie discursul prin cuvinte semnificative : „. . . cu vorbe late nu se termină lucrul : cine făgăduieşte trebuie să împlinească" (Radu Rosetti, *Acte şi legiuiri*, seria a II-a, vol. I, Ploieşti, 1907, p. 80).

În timpul răscoalei din 1888, comandanţii detaşamentelor militare care le-au reprimat au fost nevoiţi să constate cauzele ce i-au determinat pe ţărani să se ridice. În memoriul colonelului I. Algiu se arată că speranţa ţăranilor de a dobîndi noi pămînturi a fost întreţinută de cei care vroiau să se servească de ei în scopuri politice : „chiar statul a ridicat această chestiune cu ocazia războiului din 1877". Acelaşi lucru îl constată şi colonelul Iacob N. Lahovari (Vasile Kogălniceanu, *Chestiunea ţărănească*, p. 1—12).

Tot în acest sens pledează şi celebra scrisoare a ţăranilor răsculaţi de la 1888 şi închişi în penitenciarul Văcăreşti. Aceştia arată că au aşteptat zece ani după întoarcerea din campanie să fie împroprietăriţi, aşa după cum le spunea, „în faţa inamicului, domni şefi superiori", dar au luptat şi au răbdat în zadar, căci pămînt n-au primit (M. Roller, *Documente privind răscoala ţăranilor din 1888*, p. 527).

[3] *Istoria modernă*, partea a II-a, fasc. III, p. 45 (curs tradus din limba rusă).

[4] P. C. Fortunatov, *Războiul din 1877—1878 şi eliberarea Bulgariei*, p. 32.

asupra popoarelor balcanice" [1] — pe plan extern — se hotărăște să intervină activ în sprijinul popoarelor balcanice. Deși țarismul avea scopuri expansioniste — apropierea de Strîmtori — lupta Rusiei va avea un conținut obiectiv progresist, ducînd la eliberarea națională a popoarelor balcanice. După ce Rusia reușește să cîștige neutralitatea Austro-Ungariei, războiul cu Turcia devine iminent.

În timp ce popoarele din sudul Dunării se ridicaseră la luptă pentru scuturarea jugului otoman, Romînia era într-o continuă frămîntare politică din cauza pozițiilor contradictorii pe care se situau diferitele clase sociale și grupări politice față de situația internă și mai ales față de evenimentele din Balcani.

Încă de la sfîrșitul lunii noiembrie 1875, guvernul conservator, prezidat de Lascăr Catargi (care deținea puterea din 1871), își concretizează atitudinea față de luptele de eliberare din Balcani printr-o declarație de neutralitate. Senatul — în răspunsul la mesaj — precizează și el că „în fața evenimentelor ce se petrec în țările de peste Dunăre, țara are voința statornică de a stărui în poziția sa de neutralitate" [2].

Tot în noiembrie, consulul general al Rusiei la București, Zinoviev, a întrebat guvernul ce atitudine va adopta Romînia în viitoarea criză orientală. „În multe consilii de miniștri din ultimele săptămîni ale anului 1875 — scrie Titu Maiorescu — am discutat asupra gravei întrebări și asupra gravei răspunderi... rezultatul a fost inacțiunea. A predominat vechea idee a neutralității" [3].

Agenții guvernului, acreditați pe lîngă cabinetele străine, afirmau categoric că „noi sîntem mulțumiți de situația în care ne găsim" [4].

E caracteristică în acest sens atitudinea lui C. Esarcu, agentul diplomatic al Romîniei la Roma, care declară miniștrilor italieni, în octombrie 1875, următoarele : „Romînia n-are nici un interes de a vedea dizolvîndu-se Imperiul otoman... Mai mult ca oricine, guvernul din București invocă legalitatea și tractatele ... Legătura într-adevăr legală ce ne unește cu Imperiul otoman, adică plata unui subsidiu anual tezaurului sultanului nu căutăm a o rupe" [5].

Moșierimea conservatoare, temîndu-se de înarmarea poporului, se așază în fruntea acțiunii de izolare a Romîniei de lupta dusă de popoarele balcanice împotriva Turciei.

Peste linia aceasta oficială, chiar în parlamentul țării predominat de conservatori, s-au ridicat voci care au cerut să nu se reducă bugetul Ministerului de Război, să se înzestreze armata, deoarece „nu putem sta în amorțire și nepăsare" față de suferințele popoarelor balcanice. Deputatul D. G. Meitani cere ca armata să fie gata pentru o colaborare activă cu creștinii de peste Dunăre, deoarece ne leagă „aceleași speranțe" [6].

Cînd evenimentele din Balcani se precipită, guvernul conservator trimite o notă circulară către agenții din străinătate prin care le cere să explice guvernelor pe lîngă care sînt acreditați că Romînia a fost silită de împrejurările de peste Dunăre să facă unele pregătiri militare pentru a-și face respectată neutralitatea în cazul unei intervenții dinafară. Lascăr Catargi strecura în această circulară și ideea potrivit căreia „în cazul cînd Turcia s-ar prăbuși în luptele cu

[1] *Istoria modernă*, partea a II-a, fasc. IV, p. 5.

[2] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. I, partea a II-a, p. 57.

[3] Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 82.

[4] R. V. Bossy, *Politica externă a Romîniei între anii 1873—1880*, anexa XXI, p. 125, Buc., 1928.

[5] *Ibidem*, p. 124. La 12 noiembrie 1875, cu același cinism, C. Esarcu susținea că rasele slave din sud au tot interesul să vadă descompunerea Imperiului otoman „unele pentru a scutura un jug nesuferit, altele pentru a-și augmenta teritoriul. Romînia nu se află în nici unul din aceste cazuri".

[6] Vezi „Monitorul oficial" din 4 decembrie 1875, p. 6314—6318.

populațiile creștine din imperiul său", Romînia ar trebui să nu mai plătească nimănui tribut și să devină liberă[1]. Era o timidă încercare de a afla atitudinea marilor puteri în cazul cînd Romînia ar fi nevoită să părăsească politica de neutralitate și eventual s-ar proclama independentă.

Și celelalte guverne care s-au perindat la cîrma țării din martie 1876 pînă în aprilie 1877 (deși în unele predominau radicalii) au făcut declarații de neutralitate[2]. Unele acțiuni, mai curajoase — ca de pildă memoriul lui Kogălniceanu din 15 iunie sau circulara din 24 iulie 1876[3] — izbindu-se de împotrivirea Turciei și a puterilor apusene, au dovedit încă o dată că independența Romîniei nu poate fi obținută decît pe calea armelor. Însă, deși s-a constatat că toate acțiunile diplomatice menite să ducă la obținerea independenței pe cale pașnică cu concursul marilor puteri — drept răsplată pentru neutralitatea păstrată— au fost infructuoase, iar Rusia ne cerea colaborarea și convenția de trecere prin țară, guvernul liberal, condus de Ion C. Brătianu, persevera încă, la conferința de la Constantinopol din ianuarie 1877, ca statele europene să ne garanteze neutralitatea. Se urmărea deci ca armatele ruse să nu fie lăsate să treacă prin țara noastră în drum spre Balcani și aceasta tocmai în perioada cînd devenise clar că războiul alături de ruși e singura cale ce ne-ar putea aduce înlăturarea jugului otoman. Politica de neutralitate — avînd de altfel și unele antecedente[4] — nu era obiectiv necesară. Ea a fost mai curînd indicată de diplomația apuseană interesată în menținerea Imperiului otoman.

Mihail Kogălniceanu recunoaște mai tîrziu (aprilie 1877) că politica de neutralitate a fost dusă „cu prețul celor mai mari sacrificii"[5].

Numai după ce marile puteri europene au refuzat să garanteze Romîniei neutralitatea, burghezia a început să se gîndească mai serios la război și, cu unele rezerve, la cooperarea cu Rusia. Chiar și acum miniștrii liberali : N. Ionescu și D. A. Sturdza[6] luptau din răsputeri împotriva războiului și a înțelegerii cu Rusia.

Cu toate că în octombrie 1876 avusese loc înțelegerea de la Livadia, Carol și I. C. Brătianu amînau mereu semnarea convenției de trecere invocînd diferite motive[7]. La 26 decembrie 1876, marele duce Nicolae scrie țarului că „pînă în prezent convenția încă nu a fost semnată, că principele Carol deși în vorbe promite să sprijine trecerea armatei noastre, însă refuză categoric să lupte alături de noi"[8]. Carol, după ce primi și consimțămîntul lui Bismark, la 16 ianuarie, credea că se poate semna convenția, dar I. C. Brătianu pretextă nevoia de a „pregăti, opinia publică" (care, în treacăt fie zis, era mai pregătită și mai binevoitoare decît unii miniștri), apoi era de părere să se aștepte chiar izbucnirea războiului[9], și în cele din urmă ceru ca toate plățile să fie făcute, de către ruși, în aur[10].

Cînd și acest deziderat i se împlini, el se învoi ca ministrul de externe, Kogălniceanu, să semneze, la 4 aprilie 1877, în numele guvernului, convenția cu Rusia.

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei ...*, vol. I, partea a II-a, p. 66.

[2] *Ibidem*, p. 140, 144, 145, 148, 520, 536 ș. a.

[3] *Ibidem*, p. 195 și 301.

[4] În anii 1867 și 1868, Carol I refuzase de asemenea să se angajeze la luptă alături de sîrbi, greci, bulgari și muntenegreni pentru scuturarea jugului turcesc (N. Iorga, *op. cit.*, p. 30-31).

[5] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. II, p. 122.

[6] Sturdza cerea reducerea la jumătate a bugetului Ministerului de Război pentru anul 1877.

[7] *Memoriile regelui Carol I*, IX, p. 5 și 15.

[8] *Culegere de materiale cu privire la războiul ruso-turc în anii 1877—1878, în Peninsula Balcanică*, Petersburg, 1902, vol. 14, p. 22. Vezi și „Bulletin de l'Institut du sud-est européen", III, p. 140.

[9] N. Iorga, *op. cit.*, p. 62. Vezi și „Bullet'n de l'Instiut du sud-est européen", III, p. 140.

[10] *Memoriile regelui Carol I*, p. 44.

Atitudinea de expectativă şi de prudenţă a guvernului liberal era determinată în mare măsură şi de faptul că marile puteri apusene erau potrivnice convenţiei cu Rusia şi înarmării noastre.

Încă din ianuarie 1877, ministrul de externe al Angliei făcea presiuni asupra ţării noastre ca să nu se angajeze în lupta împotriva turcilor.

Agentul diplomatic la Paris — Ştefan Şendrea — scria la 9 ianuarie: „Lordul Derby mi-a răspuns că cunoaşte simpatiile noastre pentru Europa occidentală, ştie că n-am făcut nici o convenţie cu Rusia şi ne îndeamnă nici să nu facem, căci altfel ne-am pierde simpatia puterilor garante"[1]. Pentru a face pe placul acestor puteri (în special al Angliei), guvernul demobilizează în ianuarie 1877 o parte din armată şi trimite rezerviştii la vatră. După cum era şi de aşteptat, la 10 februarie, Ştefan Şendrea relata Ministerului de Externe al Romîniei: „Lordul Lyons mi-a exprimat plăcerea ce a avut de a afla că guvernul nostru a trimis rezervele, ce erau concentrate, în căminurile lor"[2].

De altfel, miniştrii englezi declaraseră şi în 1876 că Romînia este garantată numai ca parte integrantă a Imperiului otoman, iar „ca stat independent puţin îi importă de este sau nu o Romînie" [3].

Franţa a avut faţă de revendicările naţionale ale poporului romîn o atitudine de expectativă, iar Austro-Ungaria, o poziţie apropiată de cea engleză. Apelînd la sprijinul Franţei, aceasta ne-a afirmat că „nu poate lua nici o iniţiativă în politica externă" pentru a nu trezi bănuieli Germaniei[4]. Austro-Ungaria ne-a cerut să nu luptăm împotriva Porţii Otomane, ci să-i lăsăm pe turci să ne ocupe Calafatul; pe drept cuvînt declara M. Kogălniceanu, la 7 mai 1877, că Austro-Ungaria ne e ostilă [5].

Germania a avut o atitudine schimbătoare, condiţionată de efectuarea de către Romînia a anumitor plăţi către consorţiul Stroussberg-Bleichröder [6].

Singură Rusia, prin permanenta ei politică antiotomană — determinată, pe de o parte, de interesele expansioniste ale ţarismului şi claselor dominante, iar pe de altă parte, de curentul opiniei publice favorabil creştinilor asupriţi din Balcani — a grăbit în ultimă instanţă desfăşurarea evenimentelor istorice care au dus la eliberarea popoarelor balcanice de sub turci, implicit la cucerirea independenţei naţionale a Romîniei. Şi într-adevăr, Poarta otomană, respingînd protocolul de la Londra — care cuprindea o serie de reforme în favoarea popoarelor balcanice — la 12 aprilie 1877 Rusia îi declară război.

Lenin, caracterizînd unele războaie din a doua jumătate a secolului al XIX-lea — printre care şi pe cel din 1877 — arată că „principalul conţinut al fenomenelor istorice" din acel timp „l-au constituit mişcările burghezo-naţionale sau „spasmele" societăţii burgheze care se eliberează de feluritele forme de feudalism" [7].

În altă parte, vorbind despre legitimitatea istorică a mişcărilor naţionale, precizeaza că „trezirea maselor din somnul lor feudal, lupta împotriva oricărei asupriri naţionale, pentru suveranitatea poporului, pentru suveranitatea naţiunii este progresistă" [8].

Faţă de această acţiune progresistă, faţă de acest război just de eliberare naţională, nu toate clasele şi păturile sociale romîneşti au avut o atitudine patriotică. Unele afirmau că doresc independenţa Romîniei dar nu sînt pentru războiul alături de popoarele din sudul Dunării sau alături de ruşi.

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei ...*, vol. II, p. 24.
[2] *Ibidem*, p. 58
[3] *Ibidem*, vol.I, partea a II-a, p. 82. Vezi şi vol. II, p. 10, 156, 92.
[4] *Ibidem*, vol. II, p. 52.
[5] *Ibidem*, vol. II, p. 623.
[6] *Ibidem*, vol. II, p. 629 şi 137, 151, 206.
[7] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P. M. R., 1952, p. 134.
[8] *Ibidem*, vol. 20, p. 19.

Moşierimea în general — indiferent dacă făcea parte din partidul conservator sau liberal [1] — spera că drept răsplată pentru poziţia antirăzboinică va primi în viitor „în dar" independenţa Romîniei de la puterile garante. Or, mersul evenimentelor demonstrase eficient că această speranţă alimentată ani în şir rămînea şi mai departe un simplu deziderat, şi că singura posibilitate de a dobîndi, în acel timp, independenţa era, pentru Romînia, cucerirea ei prin arme — adică războiul împotriva Porţii otomane. Calea armelor fiind deci singura poziţie justă, chestiunea nu trebuie pusă: cine era pentru sau contra independenţei, ci: cine era pentru sau contra războiului; implicit care erau elementele progresului şi care ale reacţiunii. Atitudinea moşierimii se datora şi faptului că ea nu voia să pună arme în mîna maselor ţărăneşti, temîndu-se ca nu cumva în felul acesta să se aducă vreo ştirbire relaţiilor feudale sau marii proprietăţi. Teama aceasta este concludent exprimată în Cameră de moşierul liberal D. A. Sturdza: „Într-o situaţiune grea, dificilă de astăzi — spunea el — armata poate să ne încurce, să ne silească a face lucruri care nu avem să le facem, cari sunt contrarii intereselor noastre" [2]. Pe această linie ostilă participării la război, linie potrivnică intereselor naţionale, se situează şi declaraţiile reprezentanţilor moşierimii la consiliul de coroană din 1 aprilie 1877, cînd Dimitrie Ghica şi A. G. Golescu cer ocuparea Romîniei de armatele habsburgice, iar C. Bosianu, M. Costache Iepureanu şi I. Ghica cer trecerea liberă şi pentru ruşi şi pentru turci, adică transformarea ţării noastre în teatru de război [3]. Unele elemente ale burgheziei erau de asemenea împotriva războiului şi împotriva convenţiei cu Rusia. N. Ionescu — de exemplu — demisionează de la Ministerul de Externe, nevoind să semneze convenţia, iar la 9 mai, cînd Camera proclamă independenţa de stat a Romîniei, el se abţine de la vot [4].

Burghezia, în marea ei majoritate, interesată în prosperarea industriei şi comerţului, dorea să înlăture piedicile pe care suzeranitatea otomană le ridica în calea dezvoltării pieţii interne. Pe lîngă faptul că vroia să folosească independenţa pentru realizarea scopurilor ei de clasă, considera totodată că ieşirea din criza financiară existentă nu era posibilă decît prin război. Pentru a ne da seama că burghezia voia războiul pentru a-şi redresa afacerile ei, e suficient să dăm cîteva rînduri dintr-o însemnare de la 16 octombrie 1876: „Aici toţi sînt contra turcilor şi spiritul public începe să fie războinic. Fiecare doreşte să se hotărască lucrurile la un fel, căci starea actuală e ruina noastră: toate afacerile stau pe loc din cauza marii lipse de bani. Case de bancă solide îşi încetează plăţile şi societăţile noastre financiare se luptă cu moartea. Toţi spun că dacă nu au nimic să fie cel puţin război" [5]. V. I. Lenin susţinea că „principala clasă care a participat" la războaiele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea incluzînd şi pe cel din 1877 şi care „a putut să lupte cu o copleşitoare forţă împotriva instituţiilor feudalo-absolutiste, a fost burghezia". În continuare, Lenin precizează că „în diferite ţări, această burghezie, reprezentată prin producători de mărfuri avuţi, era într-un grad diferit progresistă..." [6].

Din cauză că clasa muncitoare, după cum am menţionat, era puţin numeroasă, neorganizată şi nu avea o conştiinţă limpede de clasă (era încă o clasă în sine, nu pentru sine) şi după revoluţia din 1848 tot burgheziei îi rămînea sarcina de a conduce lupta pentru cucerirea independenţei naţionale, deşi ea nu mai era o clasă revoluţionară. Trăsăturile progresiste ale burgheziei sînt treptat înlocuite prin reforme, prin compromisuri. Cu toate acestea ea a putut fi în fruntea luptei antiotomane, deoarece interesele de clasă ale ei corespundeau cu dorinţa

---

[1] I. Ghica, D. A. Sturdza, D. Brătianu ş.a. erau moşieri liberali.
[2] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. I, partea I, p. 412.
[3] *Ibidem*, vol. II, p. 100—102.
[4] Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 123.
[5] *Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 88.
[6] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., 1952, p. 134.

de libertate națională a maselor. Burghezia caută să folosească lupta antiotomană pentru a-și consolida pozițiile economice și politice — recte pentru a se statornici la guvern. Tot pentru a-și întări poziția economică, burghezia, renunțînd la unele deziderate proprii, nu s-a sfiit să cadă — încă de pe timpul domniei lui Al. I. Cuza — la înțelegere cu moșierimea, înțelegere făcută pe spinarea maselor populare. La 1877, însă, asperitățile dintre burghezie și moșierime se accentuau mereu. Moșierimea conservatoare sau liberală, profitînd de conjunctura internațională nefavorabilă unei schimbări de atitudine în politica externă a Romîniei, căuta să folosească toate stîngăciile burgheziei liberale pentru a o înlătura de la guvern. La aceste considerente adăugîndu-se și faptul că ea nu era o clasă pe deplin unitară, avem explicația poziției oscilante a reprezentanților burgheziei în perioada neutralității. Brătianu șovăie chiar și după înțelegerea de la Livadia din octombrie 1876. El mărturisea în Cameră, la 17 aprilie 1877, că a dorit și a sperat ca războiul să nu aibă loc, că a acceptat convenția cu Rusia numai după ce toate puterile au refuzat să ne garanteze neutralitatea [1].

Aripa de stînga a liberalilor, adică gruparea radicală în frunte cu C. A. Rosetti, N. Fleva, Candiano Popescu, Stolojan, I. Cîmpineanu, Gr. Serurie, Eugeniu Carada ș.a., prin presă și întruniri, au determinat în mare măsură guvernul liberal să ia o atitudine hotărîtă, să voteze convenția, să rupă legăturile cu Poarta, să proclame independența și în cele din urmă să ia parte activă la război. Alături de C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu — chemat din nou la conducerea Ministerului de Externe — cu multă elocvență a apărat toate aceste acte de atacurile reprezentanților moșierimii [2] în Cameră și Senat. Convenția cu Rusia a fost de asemenea susținută în Cameră și Senat printr-o lungă pledoarie și de primul ministru I. C. Brătianu. Făcînd abstracție de frazeologia uneori patriotardă și demagogică a reprezentanților aripei de stînga, a „roșilor" — cum erau numiți — acțiunea lor e pozitivă. Rosetti, în special, a scris cu entuziasm în presa vremii cerînd proclamarea independenței. „Romînul", ziarul lui Rosetti, influența intelectualitatea și în special masele orășenești și reflecta totodată poziția lor. În coloanele lui, nu o dată erau criticați și membrii guvernului dacă nu erau destul de activi și de hotărîți. Ca și Kogălniceanu, C. A. Rosetti se va menține pe o linie progresistă. Conformîndu-ne indicației leniniste, trebuie să judecăm aceste personalități istorice, nu după ceea ce „n-au dat... în comparație cu cerințele contemporane, ci după ceea ce au dat nou în comparație cu predecesorii lor" [3].

Intelectualitatea, muncitorimea [4], țărănimea, mica burghezie au avut o atitudine patriotică față de evenimente în tot timpul războiului; ele au fost la înălțimea cerințelor naționale, făcînd cele mai mari sacrificii.

După intrarea armatelor ruse în țară, turcii încep să bombardeze orașele noastre și să facă incursiuni de pradă pe malul stîng al Dunării. Față de aceste bombardamente și jafuri turcești, opinia publică romînească cerea proclamarea independenței țării și începerea războiului împotriva Porții. La 28 aprilie 1877 aflăm, dintr-un raport al agentului Austro-Ungariei în București, că nemulțumirea maselor față de pasivitatea conducerii a luat proporții mari.

[1] „Romînul", din 21 aprilie 1877.

[2] D. A. Sturdza, P. P. Carp, M. Costache Iepureanu, V. Boerescu, Blarenberg, N. Ionescu, Pantazi Ghica, G. Danielopolu ș.a. au combătut fie convenția, fie ruperea legăturilor cu Poarta. M. Kogălniceanu răspunde interpelării lui D. A. Sturdza, că „nu frica ne face să votăm această convenție, ci patriotismul" („Romînul", din 20 aprilie 1877).

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., 1952, p. 173.

[4] Cercurile socialiste înființate de Zubcu Codreanu, cu concursul lui Gherea, Russel, Spiroiu, Stăuceanu ș.a., deși erau în general contra vărsărilor de sînge, aprobă războiul, considerîndu-l just. Ziarul „Socialistul" scria la 26 mai 1877: „Azi însă e timpul cînd romînii în avîntul și entuziasmul suvenirelor trecute iau armele pentru a-și apăra independența". Unii dintre membrii acestor cercuri participă voluntari la război pentru a fi de folos acolo unde țara avea nevoie (vezi în acest sens lucrarea lui Gh. Haupt, din „Studii", II, 1954).

Continuă agitația „cercurilor reprezentanților poporului care tinde la declarații de independență și de război contra Porții. La două întruniri intime de ieri se pleda în cuvîntări pătimașe că poporul romîn n-ar trebui să lase să-i scape ocazia bine venită de a culege rodul copt al independenței sale politice și în același timp să se apere, cu arma în mînă, contra îndrăznelii turcești... De altfel și prințul este silit la acest pas... deoarece prestigiul n-ar mai permite... o pasivitate mai îndelungată" [1].

Ca urmare a acestor agitații și a campaniei de presă dusă de ziarul „Romînul", la 29 aprilie se declara starea de război între Romînia și Poarta otomană, iar la 9 mai 1877, în timp ce clădirea Parlamentului era înconjurată de mii de cetățeni din capitală — Adunarea deputaților proclamă independența de stat a țării.

După ce s-a votat independența în Cameră „deputații fraternizau cu tribunele" [2]. Imediat „marea mulțime" care asistase în curtea și pe dealul Mitropoliei „se revarsă spre centrul capitalei" [3]. Vreo mie de studenți împreună cu negustori și muncitori bucureșteni [4] arborează drapele și manifestează pe străzi cîntînd „Deșteaptă-te romîne" [5]. Manifestația trece pe la C. A. Rosetti și pe la unii miniștri pentru a-i felicita [6].

La aflarea acestei mărețe vești, mii de oameni fac manifestație la Craiova [7] și în multe alte orașe din provincie [8].

Kogălniceanu, printr-o notă circulară, însărcinează pe agenții noștri din străinătate să explice guvernelor pe lîngă care sînt acreditați că „era de nebiruit mișcarea națională al cărei rezultat a fost proclamarea independenței" [9].

Proclamarea independenței e descrisă pe larg în lucrarea lui V. Maciu, intitulată: *Cu privire la războiul pentru independența Romîniei*. Cred însă că autorul forțează puțin nota în relatarea evenimentului în cauză pentru a reliefa că realizarea lui aparține exclusiv grupării radicale. Se demonstrează că interpelarea radicalului N. Fleva în privința proclamării independenței, cît și răspunsul lui M. Kogălniceanu, fiind urmărite de un numeros public, „nu mai era cu putință să se continue din culise manevrele socotite abile, menite să întîrzie luarea unei hotărîri clare" [10]. Răspunzînd interpelării lui Fleva „acum cînd nu se mai putea ocoli un răspuns neted, M. Kogălniceanu a declarat... că sîntem o națiune liberă și independentă". Ar reieși, de aici, că atît guvernul cît și M. Kogălniceanu însuși, intenționînd să mai întîrzie lucrurile, ar fi fost constrînși de radicali să facă în Adunarea deputaților, la 9 mai, declarația de independență, ceea ce e puțin probabil. În realitate, obiectul interpelării lui Fleva era cunoscut dinainte atît de guvern, cît și de numerosul public care venise special pe dealul Mitropoliei pentru a-și arăta entuziasmul la auzul veștii îmbucurătoare. Totul era pregătit de mai înainte, mai ales că se urmărea să se lege proclamarea independenței de ziua de 10 mai, ziua venirii lui Carol la București. În orice caz, chestiunea aceasta este, cred, discutabilă. Independența proclamată la 9 mai trebuia consfințită și apărată pe cîmpul de luptă. Se impunea deci participarea la război alături de armatele ruse împotriva turcilor.

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. II, p. 449. Farcy, corespondentul ziarului „Le Constitutionel", referindu-se la indignarea bucureștenilor contra turcilor, scria la 9 mai că: „Lumea e hotărîtă la cele mai mari sacrificii pentru a cuceri independența" (N. Iorga, *op. cit.*, p. 91).

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 98.

[3] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. I, Buc., 1927, p. 192.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, p. 98.

[5] C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 192.

[6] „Romînul", din 13 mai 1877.

[7] N. Iorga, *op. cit.*, p. 99.

[8] „Romînul", din 12 mai 1877.

[9] *Memoriile regelui Carol I*, vol. IX, p. 96.

[10] „Studii", nr. 4, 1957, p. 122—123.

După ce armatele ruse ajunseseră la Dunăre, guvernul romîn se oferi pentru o cooperare militară la sud de Dunăre pe o bază proprie de operaţii în apropierea Plevnei. Ţarul şi cancelarul Gorceakov, pentru a evita viitoarele complicaţii internaţionale, refuzară oferta de colaborare. Diplomaţia ţaristă, pe lîngă faptul că nu voia să aibă nici un fel de obligaţii faţă de Romînia, subaprecia şi valoarea combativă a trupelor turceşti — bine echipate şi înzestrate cu armament modern englez şi german.

Comandamentul armatei ruse în frunte cu marele duce Nicolae dorea de la început colaborarea cu armata romînă. Acest curent militar n-a putut să-şi impună punctul de vedere decît în iulie 1877, cînd s-a constatat că efectivul armatelor turceşti din Balcani era mult mai mare decît se prevăzuse iniţial.

După al doilea atac nereuşit dat asupra Plevnei la 18 iulie, comandantul rus cere insistent cooperarea armatei noastre [1]. Primul ministru, I. C. Brătianu, era de părere să se treacă imediat Dunărea în ajutorul ruşilor. Carol însă şi de data aceasta punea condiţia ca armata romînă să lupte pe o bază de operaţiune proprie şi cu o conducere absolut independentă. Măsura aceasta, dacă se admitea, ar fi implicat şi riscuri, deoarece forţele turceşti de la Plevna şi Vidin (la un loc) erau superioare armatei noastre. Carol punea condiţii, fiind călăuzit nu atît de interesele Romîniei, cît de o emfază prusacă nejustificată „de mîndria rasei lui" — cum just s-a exprimat N. Iorga [2]. În cele din urmă, căzîndu-se de acord ca armatele ruse şi romîne dirijate împotriva Plevnei să fie puse sub comanda lui Carol, s-a trecut la o colaborare deplină. Astfel, la 20 august şi grosul trupelor noastre au trecut Dunărea în Bulgaria.

Puterile europene sînt potrivnice intrării Romîniei în război. Moşierimea conservatoare sau liberală duce de asemenea o campanie de defăimare a guvernului pentru că a admis ca armata romînă să treacă Dunărea. Ziarul de nuanţă conservatoare, „Resboiul", din 12 august, se întreba „pentru ce scop şi în ce condiţii intrăm noi în resboiul cumplit care s-a încins peste Dunăre?" Rosetti, Kogălniceanu şi I. C. Brătianu sînt învinuiţi că au aruncat Romînia în război; ei sînt sfătuiţi să se ascundă „în cel din urmă furgon al armatei ruseşti" dacă nu voiesc să fie spînzuraţi. Acelaşi ziar, la 5 noiembrie 1877, lasă să se întrevadă destul de semnificativ, motivul care-i determina pe moşieri şi arendaşi să fie potrivnici războiului. El trimitea pe arendaşi să se ducă să-i „mulţumească" lui Rosetti că le-a „rămas cîmpul nelucrat din cauză că braţele se jertfesc lîngă Plevna pentru o cauză străină". „Timpul", ziarul moşierilor conservatori, afirmînd că „n-a fost voinţa şi dorinţa ţării a face acest resbel", cerea cu tărie ca miniştrii liberali să fie pedepsiţi exemplar pentru că au început războiul [3]. D. Brătianu scria că intrarea noastră în război va ridica Europa împotriva noastră; luptînd alături de ruşi noi comitem „cea mai mare şi mai funestă greşală" [4], conchidea acest moşier. Pe aceeaşi poziţie se situează şi fostul ministru conservator — Em. Florescu — care scria că „trecerea armatei noastre peste Dunăre constituie o adevărată nebunie" [5].

---

[1] În revista „Studii", nr. 4, din 1957, V. Maciu a publicat şi textul telegramei marelui duce Nicolae către prinţul Carol, din 19 iulie 1877. Întrucît această telegramă a fost mult comentată de istoriografia burgheză — care i-a denaturat pînă şi conţinutul — cred că trebuia reprodus în „Studii" şi originalul francez al telegramei. Aceasta era necesar pentru a se evita eventualele îndoieli în legătură cu exactitatea traducerii.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 131. Carol, prin intrarea Romîniei în război, urmărea să cîştige popularitate, să-şi consolideze tronul. Şi în adevăr, această atitudine va atenua pornirile antimonarhice ale unor publicişti. N. T. Orăşanu, de exemplu, care tot timpul scrisese la revistele „Ghimpele", „Daracul" şi „Nichipercea" împotriva prinţului, acum îi dedică o poezie ce se sfîrşeşte prin versurile: „Săi romîne şi ia arma, Domnul ţării a dat alarma" (C. Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 198).

[3] Vezi „Timpul", din 22 septembrie 1877.

[4] D. Brătianu, *O datorie de conştiinţă către ţara mea*, 1877, p. 16.

[5] General G. Florescu, *Cîteva cuvinte asupra intrării în acţiune a trupelor noastre*, 1877, p. 7.

În unele județe opoziția conservatoare instiga pe locuitorii satelor să se răscoale și să se opună recrutării pentru armată [1].

Cît a durat războiul guvernul liberal a fost mereu ultragiat de moșierii care foloseau cîteodată aceleași argumente ca și presa turcă.

Războiul a fost inițiat și condus de burghezie. Burghezia însă, urmărind să realizeze doar profituri de pe urma evenimentelor, nu înțelegea să contribuie după posibilitățile ei economice la cerințele războiului. Armata nu avea suficiente muniții, echipament, nici serviciu de intendență, iar statul nu avea credite. Cu toate acestea, prin rechiziții și ofrande, masele populare au suplinit lipsurile armatei, implicit au dus povara războiului. În legătură cu aceasta, N. Zubcu Codreanu scria la 6 februarie 1878 : „...noi, puținii socialiști care încercăm acum să ne organizăm, nu vom uita cu al cui sînge, cu ale cui lacrimi, cu a cui sărăcire a fost cumpărată [2] independența poporului" [3].

Multe documente și mărturii scot în relief patriotismul și suferințele poporului în lupta pentru obținerea independenței de stat a țării și demască totodată poziția condamnabilă a moșierimii și a unor elemente burgheze, care identificau interesele patriei cu interesele lor egoiste de clasă.

Vom trece în revistă numai cîteva dintre nenumăratele exemple care pledeaza in sensul afirmațiilor de mai sus. Numeroși moșieri, arendași cît și funcționari din aparatul superior administrativ, stringeau averi imense vînzînd pentru armată produsele sau vitele cele mai proaste. Dintr-o reclamație din Caracal, aflăm că un comisar însărcinat cu rechiziția „de la amicii prefectului ia cai orbi, spetiți și bătrîni cari nu costă mai mult de 40 galbeni perechea și îi prețuiește peste 100". În continuare, reclamantul arată că lumea se indignează cînd îi vede „pe aceia care fac prin toate ulițele atîta paradă de patriotism", urmărind să profite și de „asemenea critice timpuri" [4].

Colonelul Cerchez comunică Ministerului de Război că „grîul ce se ia de rechiziție de la dl. Scofeși este de proastă calitate", iar „dl. arendaș voiește să profite de ocazie ca să se plătească de stat cu tot ce are rău" [5].

Unii subprefecți, după o prealabilă înțelegere cu „cei cu oarecare avere", îi scutește pe aceștia de rechiziție împovărîndu-i în schimb pe oamenii săraci. De la arendași se iau „vitele cele mai rele" iar în actele respective, ele sînt trecute drept calitatea I, evaluîndu-se la un preț dublu [6].

Proprietarii nu se mulțumesc să vîndă cerealele comisiei de aprovizionare a armatei la prețul obținut, ci ei cereau să le vîndă la licitație pentru a vedea dacă nu cumva plătește altcineva un preț mai ridicat decît armata [7].

Pentru a se sustrage de la rechiziții, unii moșieri și negustori bogați își treceau vitele și cerealele lor pe numele unor supuși străini [8] (scutiți de rechiziție), iar alții se răzbunau pe cei însărcinați cu rechizițiile. Astfel, cînd i s-a cerut pentru rechiziție proprietarului moșiei Crețulești 2 cai din 6 ce-i avea, „d-sa a pus mîna pe un ciomag gros și a dat în capul prima-

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei ...*, vol. VI, p. 493.
[2] Cu sensul de „dobîndită".
[3] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. I, partea I, p. 569.
[4] *Ibidem*, vol. II, p. 214.
[5] *Ibidem*, vol. III, p. 187.
[6] „Resboiul", din 18 septembrie 1877.
[7] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. II, p. 667.
[8] Arh. St. Buc., Min. Int., Div. com., dos. nr. 4484, f. 311. Vezi și *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. III, p. 3 și 383.

rului spăgîndu-i-l", glăsuieşte un document [1]. Mulţi proprietari refuză să deschidă magaziile de cereale în faţa comisiei de rechiziţie [2], iar un arendaş nu voieşte să macine la moara sa porumb pentru armată [3].

La 2 mai 1877 colonelul Cernovodeanu raportează colonelului Cerchez că, în timp ce brigada comandată de el suferă din cauza lipsei furajului, sînt proprietari care au cîte 40—100 care de fîn ce „evită pe cît pot a le declara" [4].

Afacerile se făceau cu ştiinţa autorităţilor de stat. Exploatatorii îşi umpleau buzunarele cu banii poporului, iar ostaşii erau ţinuţi fără mîncare. Un fabricant de pîine pentru armată se plînge Ministerului de Interne că prefectul de Argeş : „în lipsa mea a suspendat pentru a doua oară fabricarea pîinii sub cuvînt că făina n-ar fi cernută bine, cînd contractul zice să scot numai tărîţa mare. Dacă făina nu este măcinată bine şi are pămînt, mălură şi pleavă — continuă fabricantul cu cinism — asta nu e vina mea" [5].

Cartiruirile erau suportate de asemenea mai mult de ţărani, deoarece marii comercianţi sau moşieri cereau sprijinul guvernului pentru a fi exceptaţi de la cartiruire sau pur şi simplu refuzau să pună casele lor la dispoziţie. Negustorul Malaxa din Galaţi se adresează parchetului pentru că i s-au rechiziţionat (cu plată bine înţeles) trei camere [6].

Fostul domnitor Mihai Sturza refuză să cedeze contra compensaţie casa din Iaşi pentru a se instala acolo un spital, deşi „o mare parte" din această casă era „aproape cu totul părăsită", iar proprietarul locuia la Paris [7].

Marele proprietar Vernescu din Buzău se opune de asemenea să se instaleze un spital în casele sale, deşi erau nelocuite [8].

Cazuri de acestea, de refuz, sînt numeroase [9] şi guvernul cedează în cele din urmă, recomandînd ca soldaţii să nu fie cartiruiţi „decît în casele din sate" [10], unde locuitorii „nu ştiu că se pot opune" după cum plastic se spunea într-un raport [11].

Dintr-o statistică incompletă în privinţa rechiziţiilor şi ofrandelor dăm numai cîteva cifre edificatoare :

S-au rechiziţionat 66 387 vite, 11 619 900 litri grîu, 1 816 200 litri porumb, 19 548 100 litri orz, 264 394 care de transport etc.

S-au primit gratis ca ofrande 1 639 798 lei, 6 724 vite, 376 900 litri porumb, 47 244 kg brînză, 23 750 rufe, 2 332 cojoace etc. [12]. Numai ofrandele înregistrate de guvern se ridică la suma de 9 247 055 lei, ceea ce reprezintă hrana unei armate de 60 000 oameni pe timp de 308 zile şi numai din banii oferiţi pentru arme se puteau cumpăra circa 50 000 de puşti. Ştiind că armata noastră operativă la 1877 se ridica la 58 700 de oameni şi raţia unui soldat pe zi era de 0,50 lei, putem afirma că armata putea fi alimentată tot timpul campaniei numai prin valorificarea ofrandelor poporului.

Majoritatea ofrandelor veneau din partea intelectualilor, a ţăranilor şi a muncitorilor. Donaţiile marii burghezii au fost puţine, iar cele ale moşierimii, cu totul sporadice. Menţionăm

[1] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. III, p. 598.
[2] *Ibidem*, vol. IV, p. 255.
[3] *Ibidem*, p. 189.
[4] *Ibidem*, vol. III, p. 7. Referitor la împotrivirea marilor proprietari, vezi vol. II, p. 200, 456, 503; vol. IV, p. 189, 255 etc.
[5] *Ibidem*, p. 369 şi 370.
[6] Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. nr. 4932, f. 125.
[7] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. VI, p. 239 şi 424.
[8] Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. nr. 4932, f. 56 şi 69.
[9] Loc. cit., f. 498. Loc. cit., dos. nr. 5585, f. 35, 15 ş.a.
[10] Loc. cit., f. 37.
[11] Loc. cit., dos. nr. 4932, f. 998.
[12] Al. Pencovici, *Rechiziţiunile şi ofrandele armatei romine in resboiul din 1877—1878*.

numai două din numeroasele exemple edificatoare în acest sens: Ziarul „Telegraful romîn" din Sibiu anunța la 23 iunie că suma de 1 538 franci oferiți de cetățenii Brașovului este „caracterizatoare pentru că ea provine, cu puține excepții, de la acea clasă a societății noastre, care este avizată a-și hrăni familia cu două brațe".

Un martor ocular scria la 13 septembrie 1877: „Am văzut femei sărace aducînd scamă, am văzut scriitorași de la osebite autorități oferind jumătate din leafa lor, am văzut pînă și străini trecători, care nu se opreau decît o zi în capitală, contribuind pentru răniți, numai pe miniștrii noștri nu i-am văzut contribuind măcar cu un ban, fie chiar din acei 1 500 franci care-i au pe lună" [1].

Dacă la suma globală a ofrandelor adăugăm valoarea rechizițiilor, a transporturilor suportate de asemenea de masele largi populare și a jertfei de sînge de pe cîmpul de luptă [2], putem lesne constata cine a dus greul războiului, atît pe front, cît și în spatele frontului.

În încheiere cred necesar să reliefez și cîteva aspecte din care să rezulte caracterul popular al războiului.

Cu toată împotrivirea moșierimii și a defăimărilor ei, războiul a devenit popular fiind îmbrățișat cu multă însuflețire și de armata noastră. Chiar în prima fază a negocierilor romîno-ruse în vederea cooperării militare, armata ardea de dorința de a intra în luptă: unii ofițeri și soldați începeau să murmure pentru faptul că erau ținuți în pasivitate [3].

Soldații regimentului 16 Dorobanți „au ieșit pe străzi și au cerut să treacă Dunărea; unii au declarat că dacă nu li se dă voie să treacă cu luntrele, vor trece înnot. Cu mare greutate, ofițerii i-au oprit" [4].

Și alte izvoare [5] ne vorbesc despre dorința nemărginită a ostașilor de a intra în luptă. La 1 iunie comandantul de la Bechet arată că „entuziasmu în artilerie, călărași și dorobanți era mare și toți stăteau și priveau obusele cum veneau fără a se teme de pericol, arzînd de nerăbdare ca să sosească momentu pentru a-și arăta și ei vitejia strămoșească" [6].

Cînd comandantul armatei merge la Calafat, soldații cu toții grămadă îi înconjură cortul strigînd în gura mare să-i ducă la război [7].

Peste 500 de studenți cer guvernului, încă din ianuarie 1877, să aprobe înființarea unui batalion de studenți voluntari. Cererea cu greu le-a fost aprobată și un timp fac chiar instrucție dar apoi, la intervenția primului ministru, batalionul e dizolvat și nu se mai primesc decît înscrieri individuale de voluntari [8].

Studenții mediciniști — Stăuceanu, Spiroiu, C. Istrati, Gh. Sabin ș.a. (care de altfel erau în contact cu ideile socialiste) după dizolvarea batalionului se înscriu voluntari la ambulanța militară și pleacă pe front.

Numărul mare de voluntari care, pentru a contribui la cucerirea independenței naționale și-au oferit serviciile lor armatei romîne e o mărturie în plus despre ura poporului împo-

---

[1] „Resboiul", din 13 septembrie 1877.

[2] Comparînd diferite date și statistici am putut stabili cifra și repartiția aproximativă pe sate și orașe a morților romîni de la 1877—1878. Rezultă că au murit pe cîmpul de luptă sau în ambulanțe din cauza rănilor primite 4 293 oameni, din care 228 din orașe și 4 065 de la sate. Numărul ofițerilor morți se ridică la 36, din care 27 din orașe și 9 de la sate.

[3] Alessi și Popu Massimul, *Răsbelul orientale illustratu*, 1878, p. 463.

[4] C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 191.

[5] Unele informații bibliografice utilizate în lucrarea de față mi-au fost date de prof. Gh. Georgescu-Buzău și V. Mihordea, cărora și pe această cale le aduc mulțumiri.

[6] Document în posesia autorului.

[7] St. Georgescu-Sergent, *Memorii din timpul războiului pentru independență 77/78*, Buc., 1891, p. 11.

[8] Dr. Gh. Sabin, *Amintiri din războiul independenței*, Buc., 1912, p. 5—7.

triva jugului otoman. Pe lingă studenţii medicinişti, plecaţi voluntar în campania din Bulgaria, încă din aprilie 1877 un mare număr de medici se pun la dispoziţia Ministerului de Război, scriind totodată primului ministru că nu vor „a rămîne spectatori sacrificiilor ce trebuie să facă fiecare cetăţean". Scrisoarea e semnată de doctorii Marcovici, Felix, Fialla, Kalinderu, Teodorescu, Danielopolu, Sergiu, Cherenbach, Petrini (din Galaţi) ş.a. Aceştia au fost primii, după ei urmînd şi alţii [1]. Însuşi Zubcu Codreanu, care era medic de plasă la Pueşti, plecă pentru a servi la ambulanţa Crucii Roşii.

Unii mici funcţionari îşi iau concediu de la serviciile lor pe tot timpul campaniei şi se înrolează voluntari pentru a pleca pe front [2].

Sergentul major Ţintilă Gh. face trei petiţii la Ministerul de Război pentru a putea fi încorporat. Repartizat la regimentul „13 Dorobanţi", el face la 3 septembrie, împreună cu cîţiva soldaţi, o recunoaştere îmbărbătînd trupa sub ploaia de gloanţe [3]. Fiind rănit, el moare la ambulanţă.

Ştefan Georgescu, un tînăr cu idei democratice, pleacă la 16 ani voluntar pe front unde luptă cu mult eroism, fiind rănit la asaltul Griviţei [4].

Ioan Neniţescu, plin de entuziasm, cere să participe activ la război. După fiecare luptă el face cîte o poezie în care preamăreşte vitejia soldaţilor. E rănit şi el la Griviţa [5].

Din Bucovina trec clandestin graniţa un grup de entuziaşti elevi de liceu din jurul Sucevei pentru a se înrola voluntari în armata romînă. Dar după ce au îndurat multe peripeţii (venind pînă în Oltenia mai mult pe jos), îndată după înrolare, ei au fost scoşi din armată şi trimişi îndărăt acasă [6].

Din Transilvania, de asemenea clandestin, sosesc grupuri de tineri voluntari să ia parte la război. Ofiţerul Moise Grozea, care părăsise mai înainte armata austro-ungară, se înrolează voluntar la noi, dînd dovadă de multă bărbăţie pe cîmpul de luptă [7].

E caracteristic de asemenea cazul ciobanului Badea Cîrţan din Ţara Oltului, care, fiind în acel timp cu turma pe Bărăgan, îşi vinde oile şi se înscrie voluntar, deşi nu făcuse încă armata. După cîteva luni de instrucţie în batalionul de rezervă, războiul terminîndu-se, el rămîne amărît că n-a putut participa la luptă [8].

Cînd armata romînă nu avea încă voie să treacă Dunărea (din cauza tărăgănărilor politice), Moise Grozea scria la 11 iunie 1877, despre dorinţa de a lupta a soldaţilor noştri, următoarele : „Fiecare zi care trece în neacţie ne măreşte nerăbdarea. Voinicii romînaşi plini de abnegaţie oftează pe malul Dunării dorindu-şi momentul în care să realizeze speranţele naţiunii... Dar această neacţiune nu cred că va mai putea dura mult, de aceea şi aşteptăm ca fiecare moment să dea semnalul" de luptă pentru „a ne vedea liberi şi independenţi... Victorie sau moarte este devisa fiecăruie soldat romîn... În tabăra romînă nu auzi decît sunete de veselie şi cîntece de război şi nu vezi decît hore întinse şi jocuri entuziasmate" [9]. Iar cînd s-a aflat în sfîrşit că se va trece Dunărea — povesteşte un alt martor ocular — „entuziasmul era la culme". Se juca brîul, bătuta şi căzăceasca [10].

---

[1] C. Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 177. Vezi şi „Romînul" din 10 aprilie 1877.
[2] *Documente privind istoria Romîniei...*, vol. VI, p. 397.
[3] Gh. Calmuţchi, 1877—1878. *Eroii morţi*, p. 28. V. Alecsandri vorbeşte de el ca tunar.
[4] Vezi St. Georgescu-Sergent, *op. cit.*, p. 33-75.
[5] Vezi Ioan Neniţescu, *Pui de lei.*
[6] Partenie Sireţeanu, *Amintiri din răsboiul pentru independenţă*, 1927.
[7] Sextil Puşcariu, *Douăzeci scrisori ale lui Moise Grozea din războiul de la 1877*, Bucureşti, 1927.
[8] Octavian Metea, *Viaţa de basm a lui Badea Cîrţan*, Timişoara, 1939.
[9] Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 231.
[10] St. Georgescu-Sergent, *op. cit.*, p. 11.

Cu un moral atît de ridicat, cu o dragoste de patrie atît de fierbinte, era şi firesc ca soldaţii noştri — luptînd cu duşmanul de veacuri, jertfindu-se pentru o cauză dreaptă — să corespundă aşteptărilor înscriind pagini de glorie nemuritoare în bătăliile de la Griviţa, Rahova, Plevna şi Smîrdan. Cucerirea independenţei de stat a Romîniei nu este decît rezultatul luptei pline de sacrificiu a poporului nostru care, atît pe front — alături de armata rusă — cît şi în spatele frontului a avut o comportare eroică [1].

[1] Eroismul armatei romîne pe cîmpul de luptă la 1877, cît şi contribuţia maselor populare din spatele frontului constituie subiectul unei lucrări în curs de pregătire.

DIN CORESPONDENȚA LUI GHEORGHE S. RAKOVSKI ÎN 1867

DE

VL. DICULESCU

În toamna aceasta s-au împlinit 90 de ani de la moartea lui Gheorghe S. Rakovski, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării de redeșteptare națională a Bulgariei.

Gh. Rakovski a trăit și și-a desfășurat o bună parte din activitatea revoluționar-politică pe pămîntul Romîniei. De numele lui se leagă „începutul luptei organizate pentru eliberarea poporului bulgar"[1].

El vine pentru prima oară în Țara Romînească în 1842 și participă la mișcarea bulgarilor de la Brăila.

Între 1856 și 1863 îl găsim la Novisad, în Romînia, la Odesa, la Belgrad și în Grecia, din nou în Serbia și apoi în Romînia. În 1864 scoate la București ziarul bulgaro-romîn "Бъдущност — Viitorul". La București intră în legătură, între alții, cu B. P. Hasdeu, căruia îi găzduiește chiar două articole[2]. Relațiile lui politice sînt în special în rîndurile liberalilor; C. A. Rosetti îi era prieten apropiat[3].

„Ceea ce aduce Rakovski nou în mișcarea bulgară de eliberare, în 1861—1862, este ideea despre necesitatea existenței unui centru care să conducă lupta. El arată pentru prima dată rolul pe care trebuie să-l aibă în această acțiune comitetele secrete interne"[4].

Tot el este cel care sesizează necesitatea creării unei armate revoluționare bulgare, „la care trebuiau să se afilieze și cetele de haiduci care luptau disparat"[5]. Aflîndu-se în Romînia, el trimite în Bulgaria mai multe cete de „insurgenți", a căror acțiune însă a eșuat.

Concepțiile sale privitoare la revoluție și la organizarea ei sînt înfățișate în lucrarea *Călător prin munți*. Pe lîngă frămîntata activitate revoluționar-politică, Rakovski desfășoară și o bogată activitate culturală[6].

---

[1] D. Kosev, *Новая история Болгарии..*, Moscova, 1952, p. 277.

[2] Pentru amănunte privind ziarul, vezi articolul lui Alex. Iordan, *Primul ziar bulgaro-romîn.* Бъдущност — *Viitorul*, Extras din „Viața Romînească", XXXII (1940), nr. 7, 16 p.

[3] *Архив на Г. С. Раковски.* [Arhiva lui G. S. Rakovski], vol. I. *Письма и ръкописи на Раковски. Събрал и подготовил за печат Георги Димов* [Scrisori și manuscrise ale lui Rakovski. Culese și pregătite pentru tipar de G. Dimov], Sofia, 1952, p. 320.

[4] D. Kosev, *op. cit.*, p. 281.

[5] *Ibidem*, p. 282.

[6] Pentru amănunte privind viața și activitatea lui Rakovski vezi și D. Kosev, *op. cit.*, cap. V.

Moare în București în toamna anului 1867; e înmormîntat la Cimitirul Bellu. După eliberarea Bulgariei de sub turci, guvernul bulgar i-a luat osemintele și le-a dus în țara pentru a cărei libertate națională și-a închinat viața și activitatea.

★

În paginile care urmează publicăm opt scrisori trimise lui Rakovski de către Gh. Rossetti[1].

Emitentul este o persoană puțin cunoscută în istoriografia relațiilor romîno-bulgare Credem că nu poate fi identificat cu altul decît cu „antreprenorul hotelului Simeon" din București, unul dintre obișnuiții lui Rakovski[2]. El avea legături strînse cu emigrația bulgară. S-ar putea ca el însuși să fi fost de origine bulgară. În favoarea acestei ipoteze pledează atît stilul în care scria, cît și unele amănunte pe care le dă în scrisori. Astfel, de exemplu, în scrisoarea din 19 iulie 1867 Rossetti scria: „Astăzi am avut vorbă despre dumneața cu mai mulți din tinerimea bulgară, *ca să scrim și noi în unire* o epistolă, a invita pe dr. Viciu". Pe de altă parte însă, se pune întrebarea: dacă era bulgar, de ce nu scria corespondența cu Rakovski în limba bulgară? Cercetările mai amănunțite depășesc cadrul prezentării de față.

Scrisorile în sine sînt interesante întrucît oglindesc felul în care era ținut la curent Rakovski cu tot ce se întîmpla în lipsa lui, atît în grupul emigraților al cărui șef era, cît și în genere cu ceea ce îl putea interesa din Bulgaria sau din Romînia. Știrile pe care Rossetti le comunică sînt exacte și transmise în timpul cel mai scurt posibil. S-ar putea crede că ele erau luate din cercurile ziariștilor sau chiar din ziare; cu toate acestea, unele sînt transmise înainte de a fi apărut în presă. În mare, conținutul informațiilor coincide cu știrile din ziare, dar diferă în amănunte. Așa, bunăoară, în scrisoarea din 4 iulie se vorbește despre tulburările din Bulgaria, știre care în presă apare abia la 6 iulie. Știrile privind agitațiile de la Șiștov, despre care Rossetti scrie la 24 mai, apar în presă la 25 mai cu amănunte care în scrisoare lipsesc. Incidentul de la Rusciuk, în care au căzut victime doi călători sîrbi, apare simultan în scrisoarea lui Rossetti și în ziarul „Romînul", însă amănuntele diferă.

Pe de altă parte, documentele de față confirmă teza că emigrații revoluționari bulgari din Romînia nu erau împiedicați de autoritățile romîne în acțiunile pe care le întreprindeau. Chiar dacă uneori prefecții luau măsuri drastice pe baza unor ordine ale Ministerului de Interne, pînă la urmă lucrurile se aranjau tot la minister. Ordinele ministerului par mai mult formale. Ele erau date pentru a evita complicații de ordin diplomatic cu Turcia. Mai mult, cererile autorităților otomane pentru extrădarea anumitor emigrați politici erau refuzate de guvernul romîn.

★

În transcrierea scrisorilor am căutat să aducem unele corecturi ortografice pentru a face textul inteligibil.

---

[1] La secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. se află depuse fotocopii de pe patru dintre aceste scrisori. Prezența lor în bibliotecă a fost semnalată în volumul *Creșterea colecțiunilor în anii 1938—1942*, p. 69. Ele sînt foarte mici și greu de citit. Originalele se află în păstrarea secției de documente a Bibliotecii naționale Vasil Kolarov din Sofia. În urma unei sumare cercetări făcută la biblioteca din Sofia, am constatat că este vorba de un fond cu opt scrisori. Datorită bunăvoinței profesorului Ivan Undjiev, director adjunct al Institutului Hristo Botev al Academiei Bulgare de Științe, căruia îi mulțumim și pe această cale, am putut primi noi fotocopii de pe toate cele opt scrisori.

[2] Vezi *Архив на Раковски*, vol. I, p. 320—321; Hotelul Simeon se afla în str. Blănari nr. 18. Vezi *Annuaire de Roumanie 1884*, București, 1884, p. 127.

I

București, 25 februarie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski știri despre plecarea a doi prieteni spre Țiganca, despre o conversație cu consulul rus privind chestiunea orientală, și despre căderea guvernului romîn.

Salutare.

Iubite Racofschi,

În ziua plecărei lui Panaiot a plecat și Iorgu Baldoridi cu un amic a lui, pentru Brăila. Panaiot a luat 1/2 miel și l-am trimis prin Iorgu Baldoridi cu scrisoare. Ieri însă am primit a sa scrisoare plicuită, înapoindu-mi-o Baldoridi din Brăila, cerînd scuze că la plecare-i a uitat să se oprească la Țiganca ca să lase scrisoarea și mielul. În fine, dînsul o să mai vie; astfel sînt unii prieteni în timpul de astăzi.

Părintele Rusca din Ploiești ne-au lăsat, adică au încetat din viață.

Aștept pe Panaiot deseară sau mîine seară.

Despre prieten: au venit consulul rus din Rusia. Am găsit pe Hristu Părintele și pe Marinciu la vizita consulară. S-au mai vorbit despre chestia orientală, ca să se adune și cînd vei veni aci să te invite.

Alt numai avînd ce să vă mai scriu; ministerul a căzut în bloc; sînt trei zile și nu se mai aude nimic de noul minister [1].

Sînt al D-voastră sincer amic,
Rosetti

II

< *București* >, 7 martie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski informații cu privire la un accident de circulație întîmplat unor bulgari în București, și despre memoriul secret întocmit de grupul „bătrînilor", care urmează să fie trimis cabinetelor europene.

Salutare.

Iubite nene Racofschi!

Mă scuză că am fost bolnav de n-am putut să vă adresez despre chestia întîmplată cu vizitiul Dv. Iată amănuntile cum s-au petrecut. În ziua de vineri, cu trăsura, mi-a spus Ivanciu că are să tîrguiască ceva și pe dată o să se înapoieze. În fine, după cum a și plecat după ameaz la orele 5, mergînd cu trăsura să întîlnească, peste drum de Hanul Colții în gura uliții unde era să treacă dînșii, cu iuțeala cailor au dat peste un bătrîn călcîndu-l în picerile cailor. Au sărit sergenții de zi, punînd mîna pe trăsură, i-au și cărat la comisia. Mai 'nainte de aceasta a venit Ivanciu. Mi-a spus că mergînd iei pe drum s-ar fi alăturat un bețiv de cai și astfel ar fi căzut, și mă chema pe mine ca să mă duc acolo, fiindcă acel om nu-i lasă să plece. Eu eram rău bolnav; am trimis un băiat să descurce pricina și să-i lase a pleca. Pînă să meargă băiatu, pe dînșii i-au și înhățat cu trăsura, pe cîteși trei, la comisia. Acu eu bolnav; cine să meargă să-i scape? Văzînd am fost silit a mă îmbrăca și merge eu. Ducîndu-mă la

[1] Este vorba de căderea guvernului Ion Ghica în urma votului de neîncredere dat de Adunarea Deputaților în ședința din 21 februarie 1867. Noul guvern s-a format abia la 1 martie sub președinția lui Constantin Cretzulescu.

comisia, nu găsesc nici pe comisar nici pe derector, fiindcă era tîrziu, toţi plecase, iar băieţii era puşi la arest, trăsura cu caii înhămaţi sta afară. M-am adresat către un sub comisar ce era de jurnă, ameninţîndu-l că va fi în răspundere. Şi astfel am luat trăsura şi băieţii, iar vizitiul a rămas că se constate călcarea cum s-a făcut. Aci stă chestia.

Eu sînt bolnav de răceală.

Ceeace am putut descoperi din partea comitetului afurisit este a ieşi peste cîteva zile un memorand secret [1] ce l-au trimisără la cabinetile europiene, cerînd pe sultan a fi rege al bulgarilor, după politica Franţei; aci se ţine foarte secret; aseară am aflat de la Zamfirof. Alte noutăţi n'avem. Răbdare, scăpare, sabur selemet [2] şi deasupra un cotlet. Priimeşte salutările amicului Poppovici precum şi din parte-mi la toţi de faţă, şi cele dorite la locu competinte. După cum spera reacţiunea a fi, pavilionul bulgar în faţă şi'n dos lună şi stelile.

Sînt al Dv. sincer amic
Rosetti.

III

Bucureşti, 24 mai 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe Rakovski că a fost dezarmat un grup de 40 emigranţi bulgari la Turnu Măgurele, demersurile făcute la Minister, date cu privire la tulburările din Bulgaria.

S a l u t a r e .

Iubite nene Racovschi !

Am primit scrisoare dela Matei Popovici dela Turnu-Măgurele, prin care îmi scrie pe lîngă complimentele, şi o veste că acolo au fost 40 băieţi bulgari armaţi care au fost gata să treacă dincolo[3], iar prefectul local i-ar fi dezarmat. Acea scrisoare am arătat-o D-lui Haralambie şi pe dată a luat-o şi s'a dus cu dînsa la D. Ministru ca să se înţeleagă. Aceasta este deocamdată.

Altă novelă s-au răspîndit astăzi, că ar fi venit telegrafu dela Şfistov că acolo s-au ridicat norodu [4]. Bulgarii arde şi taie. Fiindcă s-ar fi găsit 5 turci tăiaţi afară din oraş, care

---

[1] Este vorba de memoriul alcătuit de P. Kisimov din partea grupului bătrînilor. Memoriul a fost redactat la începutul anului 1867 şi înaintat sultanului şi puterilor occidentale. Ideea centrala era „formarea unei monarhii turco-bulgare, cu un regat bulgar constituţional...", după modelul monarhiei austro ungare. Pentru amănunte vezi D. Kosev, *op. cit.*, p. 292 şi urmatoarele.

[2] Forma coruptă a proverbului turcesc „Sabirin sorun selâmettir" (Cu răbdare totul se termină cu bine).

[3] Desigur că este vorba de un grup de tineri bulgari care voia să treacă Dunărea, în legătură cu ceata lui Filip Totiu care trecuse la Şiştov la 17 mai 1867.

[4] În ziarul „Romînul" din 25.V.1867, p. 1, col. I, în legătură cu aceasta se spune:

Bucuresci $\frac{\text{24 Floraru}}{\text{5 Cireşaru}}$

„Uă scire însemnată din vecinetate. Ni se scrie că paşia din Widin ar fi venit cu mare grabă în Bulgaria, la Svistovu, şi în jur, vestit fiind că s-ar fi pregătind uă insurrecţiune".

a dat bănuială ca comitetul de dincoace şi poate din cîţiva bulgari locuitori din Şfistov ar fi înţeleşi. Turcii ca Turcii, afumaţi de fanatism a<r> fi închis pe 5 sau 6 oameni din Şfistof şi ar fi urmat să-i închiză mai mulţi la poliţie. Bulgarii văzînd că o să-i închiză pe toţi, s-ar fi revoltat, a dat foc la poliţie şi oraşului din patru părţi şi astfel s-au revoltat toţi.

Aci a sosit 10 băeţi despre Basarabia şi alţi doi din Turcia, care spune < că > multe omoruri s-ar fi săvîrşit din partea insurgenţilor. Ar fi ars două sate turceşti. La Şipca s-au dus turci ca să prade, şi bulgari şi femeile armaţi cu topoare, furci, arme, escortaţi împreună cu o ceată a lui Totu[1], ar fi omorît mulţi turci. Stoian zeţarul este mort din băieţi. Dacă poci vino să vedem ce să se facă.

Sînt al Dvoastră sincer amic
Rossetti Gheorghescu

Domniei Sale
D. Gh. S. Racovschi, Ţiganca.

IV

Bucureşti, 27 iunie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski stiri despre venirea la Bucureşti a unor spioni turci care cer extrădarea cîtorva emigranţi bulgari, refuzul guvernului romîn de a-i extrăda, bănuiala că Rakovski ar fi urmărit de un grec care vrea să-l asasineze.

S a l u t a r e .

Iubite nene Racofschi,

Deocamdată n'avem nici o novitate din afară; pe aici multe se vorbesc.

În zilele trecute era veniţi doi turci ca spioni < ai > lui Metat Paşşa; un ovreu turcit, secretarul lui Metat Paşşa, şi un aghiotant. A venit să ceară pe trei persoane din refugiaţi. Stranga a venit; a fost închis la trecerea lui la Giurgiu de poliţie. S-a cerut de pasa de la Rusciuk şi nu i l-a dat guvernul de aici.

Aici a fost vreo 4 spioni: un arap, care este aici, un ovrei, un armean şi alţi doi, un grec, Stari, şi un bulgar care conducea pe turci.

Eri seară tinerimea a pus mîna pe dînşii şi le-au dat o bătaie bună, şi dînşii au reclamat la poliţie. În fine n-au izbutit. Au cerut pe Stranga şi pe alţii, de la guvern, zicînd că aceşti oameni ar fi comis fapte de furtişag, ar fi spart o biserică, ca cu chipul acesta să poată să ia de la guvernul romîn. I s-au răspuns ca să aducă probe de faptele lor şi atunci să-i caute.

Altă ştire ciudată: se vorbeşte că este venit un grec, înalt, cu fostanele, şi întreaba de Dta, unde şezi, că ar fi avînd trebuinţă ca să se înroleze la volontari. I s-au spus că Dl. Racofschi nu este capul comitetului care să strîngă volontari. Se zice că ar fi trimes ca să te asasineze. De aceia vă vestesc să fii mai păzit de asemenea vagabonzi. Să zice că ar fi pus de turci ca să te urmărească.

Doresc să te faci bine mai curînd. De ce nu păzeşti dieta? că te face bine. Orice lucru contrariu este vătămător.

Numai al dumitale sincer amic,
Rossetti Gheorghe

---

[1] Filip Totiu, şeful unei cete de insurgenţi bulgari care trece Dunărea la 17 mai 1867, urmînd să opereze în concordanţă cu ceata lui Panait Hitov, care trecuse la Turtucaia în ziua de 28 aprilie 1867. Pentru amănunte vezi: D. Kosev, *op. cit.*, p. 299.

V

<*București,*> 2 iulie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski că prietenii au strîns 15 galbeni ce urmează să-i fie trimiși și că a fost căutat de secretarul consulatului sîrbesc care dorește să-l vadă.

Iubite nene Racofschi!

Am priimit epistola Dv.; foarte mult m-am întristat de novitatea care mi-ai scris, că suferi de boală. Dumnezeu să-ți fie într'ajutor.

După ce am spus la cîțiva din amicii noștri despre Dta, astăzi a venit Petrache Chirmekciuf și mi-a spus că s-au vorbit din prieteni și s-au depus la Ștefan Pînzaru cîte 15 galbeni pe fiecare lună, să aveți pentru esistența Dv. Mîine dacă va veni băiatul Dv. să mă duc să întîlnesc pe Ștefan Pînzaru să-mi dea acei 15 galbeni care s-au dat depozito din partea prietenilor ca să poci face ceva cu căutarea sănătății. Spune-i lui Niculache despre băieții care erea să vie să-i lucreze la moșie, a rămaseră din pricina lui X < ?> Dumitru căci el nu i-au lăsat să vie la lucru. Băiatului i-au cerut 4 :20 pe ziua, dar fiindcă n-are ordin de la Niculache D. n'a avut nici coraj ca să-i tocmească. Poate mîine de va veni băiatul să poată face cevaș.

Sînt al Dv. sincer amic,
Rossetti pervii

Eri a venit secretarul consulatului sîrbesc și dorește foarte mult să vă vadă. Din partea lui Toma complimente.

VI

București, 4 iulie 1867. Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski că un grup de tineri bulgari au strîns o sumă de bani care urmează să-i fie înmînată; știri despre situația din Bulgaria.

Salutare.

Iubite nene Racofsche,

Epistola Dv. de astăzi am primit-o și m-am informat: Despre împrejurările de față mi-a spus Petrache și Mihailof că s-au contribuit bani și s-ar fi dat alaltăeri D-lui Nicolache Balcanschi[1]. În fine am vrut să întreb și pe Ștefan Pînzaru și nu l-am găsit. Rămîne acum ca mîine sau poimîine să-ți spuie Matei Popovici, fiindcă el a venit ieri de afară. Era să vie astăzi dar caii lui sînt foarte osteniți.

M-am bucurat mult că-mi scri că ești mai bine; să dea Dumnezeu să scapi ca să fim toți mulțumiți.

Despre agitările din Bulgaria sînt foarte mari[2], (turcii fac mari răutăți pe la Tulcea și Isaccea). Nu știm cum să credem. Toate sînt fără regulă. Complimente din parte < a lui » Toma și Matei Popovici.

Sînt al Dv. devotat amic
Rossetti

Băiatu a plecat la 1 1/2 după amiază; aștept pe Popovici ca să-i scrie.

---

[1] Nicolache Balcanschi, văr cu Rakovski. Vezi D. Kosev, *op. cit.*, p. 299.

[2] Iată ce se scrie în ziarul „Romînul" din 6 iulie 1867, p. 1, col. II, în legătură cu aceste tulburări:

Bucuresci $\frac{5}{17}$ Cuptor

„Aflînd cu cea mai mare părere de rău că esecuțările politice ce urmează a se face în Turcia, în privința bulgarilor. Am vorbit adesea despre această cestiune și ne-am făcut

VII

Bucureşti, 19 iulie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski că a avut o convorbire cu mai mulţi tineri bulgari şi au hotărît să-l invite la Bucureşti pe doctorul Viciu.

Salutare.

Iubite nene Racofsche,

Am primit cu plăcere epistola D-voastră şi tot ce printrînsa m-am informat; foarte mult m-am bucurat că sînteţi bine. Astăzi am avut vorbă despre Dta, cu mai mulţi din tinerimea Bulgară ca să scrim şi noi în unire o epistolă a invita pe doctorul Viciu [1]. Primeşte salutările din partea lor şi de la doi băieţi de la drumu de fier, Necula şi Stoian.

Aştept cu nerăbdare venirea D-lui Doctor Viciu şi pe dată vă voi vesti.

Alte noutăţi nu sînt din afară; nu se vorbeşte nimic.

Primeşte 50 ţigări din acele care mi-aţi cerut. Complimente din partea lui Toma.

Sînt al D-voastră sincer amic
Rossetti

VIII

< *Bucureşti*>, 11 august 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski informaţii despre incidentul întîmplat la Rusciuk pe bordul vaporului austriac de pasageri, în care au fost împuşcaţi doi călători sîrbi.

Iubite Rakofske,

Mare nenorocire s-au întîmplat alaltăeri la Rusciuc. Trecînd vaporul nemţesc cu pasageri a fost D. Velison şi Voivodov din Brăila; mergea la Sărbie amîndoi. Turcii a trimis 12 jandarmi

---

datoria de a arăta şi bulgarilor şi turcilor care este după noi calea cea bună şi pentru unii şi pentru alţii. Am zis bulgarilor să se uite bine la cele ce s-au petrecut în juru-le de la 53 şi pînă acum şi vor vedea care sînt puterile străine care au susţinut drepturile naţionalităţilor prin fapt şi la lumina zilei, iar nu prin promisiuni şioptite şi prin propagante făcute în întuneric; le-am zis să se uite bine şi vor vedea înşii că Francia numai, că numai Impăratul Napoleone a susţinut pe facià toate naţionalităţile, el numai a pus acum în dreptul public acest mare şi sînt principiu, el numai şi Francia a vărsat comorile şi sîngele iei pentru salvarea naţionalităţilor; le-am zis să n'asculte sfaturile şioptite a străinilor care se zic amicii lor şi care n-au de scop decît să provoace tulburări din care să profite despotismul, inimicii naţionalităţilor, ai Franciei şi ai marelui binefăcătorului iei Imperatore. Am zis apoi turcilor: opriţi propagantele inimicilor, dar curmaţi îndată abusurile, daţi dreptatea şi nu serviţi pe inimicii voştri comuni prin nedreptăţile cele mai mari, prin procedările cele mai anti-omenesci. Să nu facă, le-am zis, ceea ce au făcut în Candia ca să nu vie apoi concesiunile cînd va fi prea tîrziu. Din nenorocire cuvintele noastre n-au avut la turci nici un răsunet şi vedem că executările n-au încetat. Ni se scrie de la Bechet c'acum cîteva zile pămîntul României a avut fericirea d'a scăpa de la moarte pe doi comercianţi bulgari. Luaţi de la Orava, îi conduceau pe Dunăre la locul de osîndă, cînd apropiindu-se de malul stîng, săriră pe pămîntul Romîniei şi scăpară astfel vieaţa lor. Mulţumim oficiarilor şi administraţiunii care au sciut să facă un adevăr din acea-a asiomă că „cine calcă pe pămîntul unei naţiuni libere, este liber, destul numai să fie un om onest".

[1] Probabil că este vorba de doctorul Dimitrie Viţu, care în unele documente apare şi ca Viciu. Vezi Gh. Haupt şi G. Barbu, *Participarea unor medici şi studenţi romîni la războiul franco-german din 1870 şi la Comuna din Paris*. În *Studii şi articole de istorie*, II, p. 553, nota 15.

ca să-i scoaţă din vapor afară ca să-i ia ca oameni politici. Dînşii nu s-au supus să se predea vii; cu revorverile în mînă s-au bătut şi împuşcat 4 turci. În urmă a veni< t> 300 de turci şi a tras cu puscile în salonul vaporului, pe ferestre şi i-au împuşcat pe amîndoi. Luîndu-i i-au tîrît morţi pînă afară la cafenea. Această vînzare s-au făcut de consulul austriac; dar căpitanul a fost un sîrb care a tras pandera şi în urmă a veni< t> ordin de la consul< ul> nemţesc pe răspunderea lui [1].

Gh. Rcssetti.

---

[1] Iată descierea incidentului făcută de martori oculari:

TELEGRAMĂ

Măgurele 21

„D-lui redactore al ziarului „Românul”.

Am fost martori oculari astăzi şi ne-am umplut de groază şi spaimă; teribil a fost măcelul intîmplat şi cu atît mai spăimîntător fiindcă s-a întîmplat sub adăpostul pavilionului austriac şi a consulului său, unde fiecare pasager se credea sicur, mai cu osebire cînd erea însoţiţi şi de pasporturi. Iată d-le Redactore ce s-a petrecut astăzi de la uă oră pînă la trei după amiază.

Dintre pasagerii îmbarcaţi la Brăila erau doi sîrbi şi amîndoi mergeau în Sîrbia. La Rusciuk, pe cînd cei doi nenorociţi pasageri mîncau în salon, viind un agent al domnului Martyrt, consulul austriac, însoţit de doi jandarmi turci, le-au cerut pasporturile, cari presimţindu-le agentului austriac, acesta a poruncit jandarmilor turci să-i ridice din vapor. Ei s-au opus şi puind mînile pe revolvere au zis că nu vor ieşi din vapor, şi s-au refugiat în dormitorul vaporului, închizînd uşa. Închipuiţivă ce groază şi zgomot a fost între pasageri unde era şi o sumă de femei şi copii, fiindcă jandarmii turci umpluseră vaporul şi afară de vapor, cu carabinele întinse! Capitanul vaporului, D. Ciciovici, ce e drept, a ridicat bandiera şi a voit să se depărteze de mal, dar îndată i-a sosit ordin înscris, din partea consulului, să predea pe presupuşii vinovaţi politici, şi după aceasta sosind D. consul singur au poruncit de i-au scos pe toţi pasagerii afară pe mal şi a dat voe turcilor de au intrat în vapor, în număr de 60 soldaţi. Erau alţii atîţia prin doue luntre, împuşcau prin ferestrele dormitorului. Cînd pătrunseră în întru, unul era mort şi altul era rănit de 12 gloanţe, încă în viaţă. Turcii îi i au tîrît pe vapor şi peste podul vaporului, pînă la cafenea. Tîrîndu-i cu capetele de pietre, unii le da cu patul puscii în cap şi alţii cu cismele, morţi fiind. Şi la toate acestea Dl. consul Martyrt se arată în mijlocul a uă mie de privitori vesel şi triumfător.

D-le redactore, acesta este viul adevăr şi vă rugăm să binevoiţi a-l da publicităţii. După noi consulii sînt orînduiţi a protegia ear să nu comande focuri în oameni politici ca cînd ar fi tîlhari.

Mai mulţi pasageri.

< „Românul”, 11 august 1867, p. 1, col. IV.>

PAGINI UITATE DESPRE BUCUREŞTI

DE

GH. BULGĂR

Cercetînd de curînd primele noastre periodice am dat peste o descriere a Ţării Romîneşti, avînd partea a II-a destinată prezentării capitalei ţării, Bucureşti. E vorba de *„Romînia sau Ţara Romînească tradusă*[1] *de Iosif Genilie, profesor de geografie şi hronologie în colegiul Sf. Sava"*, pagini publicate în *„Almanachul Statului din Prinţipatul a toată Ţara Romînească pe anul 1837, tipărit cu slobozenia înaltei stăpîniri, în Buda... şi întocmit prin Zaharia Carcalechi"* şi uitate acolo de cercetătorii istoriei capitalei. De la pagina 161 la 217 a *Almanachului*, pe un spaţiu cuprinzător, citim date istorice, geografice, culturale, statistici interesante etc. despre Bucureşti.

Cum istoricii de pînă acum ai capitalei noastre nu au folosit aceste pagini documentare, am crezut că este utilă prezentarea cuprinsului lor, care adaugă date noi la istoria veche a acestui oraş.

Înainte de a intra în amănuntele descrierii pomenite mai sus, cîteva cuvinte despre momentul istoric, despre epocă şi despre autor sînt necesare. Anul în care apare în *Almanachul Statului* această descriere face parte din epoca străbătută de adînci prefaceri în viaţa economică şi culturală a Ţării Romîneşti. După pacea de la Adrianopole din 1829, care a pecetluit grava înfrîngere a Turciei şi victoria Rusiei, începe în ţările romîneşti o epocă nouă de reforme politice economice şi culturale. Se ştie că printre cele mai însemnate prevederi ale tratatului de pace au fost : autonomia administrativă a Principatelor, libertatea comerţului cu alte ţări, protecţia Rusiei asupra Principatelor, ceea ce s-a reflectat şi în introducerea Regulamentului organic. Cele două ţări romîneşti au avut norocul ca aplicarea acestui Regulament să cadă în sarcina unui om luminat, bine intenţionat, atent faţă de aspiraţiile romînilor ; el era generalul Kiselev.

Organizarea politică nouă a favorizat spiritul de emancipare a romînilor de sub seculara dominaţie turcească, a deschis noi posibilităţi de legătură directă cu civilizaţia înaintată a Apusului (Rusia însăşi stînd atunci sub puternica influenţă a culturii Europei apusene, mai ales a celei franceze). Un orizont nou se deschidea acestor ţări, care, după ce vreme îndelungată stătuseră sub robia turcească, doreau acum progresul cu înflăcărare.

---

[1] Precizarea „tradusă" e oare un semn al modestiei lui Genilie sau expresia unei dorinţe de a se integra în curentul, la modă atunci, al traducerilor ? Poate şi una şi alta. „Traducătorul' pare a fi aici autorul de fapt al descrierii.

Momentul istoric de început de modernizare a vieţii, introdus prin Regulamentul organic, e deosebit de important. Primele noastre periodice vorbesc cu multă insistenţă despre avîntul vieţii noi care se desfăşura în al patrulea deceniu al veacului trecut în Muntenia şi Moldova.

Prin grija şi elanul patrioţilor noştri, încurajaţi de atitudinea generoasă şi înţeleaptă a generalului Kiselev, în toate sectoarele vieţii de stat se realizează reforme substanţiale, ceea ce se observă mai ales în Bucureşti.

Apar semnele înnoirii şi în domeniul vieţii publice : noi instituţii şi aşezăminte create în scopul progresului economic şi cultural al societăţii. Aparatul de stat, armata, justiţia, întreprinderile economice, instituţiile culturale capătă tot mai mult forme noi, mai corespunzătoare cu cerinţele modernizării statului. Toate aceste aspecte atît de interesante sînt oglindite pe larg şi cu multă originalitate în presa vremii, în primii ani de apariţie a *Curierului romînesc, Albinei romîneşti, Buletinelor oficiale, Muzeului naţional, Gazetei Teatrului, Romîniei* — primul cotidian romînesc care a apărut la sfîrşitul lui 1837— şi în alte periodice cu viaţă şi mai scurtă decît acestea din urmă. *Almanachul* pomenit mai sus, în care a apărut descrierea ţării şi a Bucureştiului, era o publicaţie oficială „a Statului". În paginile lui citim şi interesante dări de seamă făcute în faţa „Obşteştei adunări" de către persoane importante din guvernul ţării, relatări care grăiesc despre preocupările reformatoare ale vremii.

Dar cine e autorul descrierii?

O cercetare mai atentă a activităţii lui Iosif Genilie (cum semnează el în *Almanach*) a lucrărilor publicate de el, ne duce la izvorul acestei descrieri. În manualul de geografie, tipărit în 1835 : „Geografie economică, astronomică, naturală şi civilă a continentelor în general şi a Romîniei în parte, de I. Genilie, profesor de geografie şi cronologie la Colegiul Naţional Bucureşti, în tipografia lui Eliad, 1835", există un capitol bogat despre Ţara Romînească. Acest capitol a stat la baza studiului publicat după doi ani, în 1837, în *Almanach*, într-o formă mai dezvoltată, ceea ce pledează pentru identificarea autorilor celor două variante în una şi aceeaşi persoană. Descrierea capitalei, a unor oraşe ca Ploieşti, Craiova etc. este la curent cu cele mai noi realizări edilitare şi culturale, mai amplă în *Almanach* decît în manualul de geografie. De asemenea, în descrierea din 1837, vorbind despre fiecare judeţ în parte, autorul indică numărul de locuitori şi alte particularităţi locale, fără a înşira plasele judeţelor ca în manualul de geografie.

Profesorul de geografie, care publicase într-o primă formă acest studiu în 1835, cunoştea bine evoluţia istorică a ţării, discuţiile asupra originii poporului şi a limbii sale, interpretarea legendelor, a tradiţiei în poezia din epoca premergătoare sau contemporană cu el. Despre domnul ţării, Alex. Ghica, vorbeşte în termenii ceruţi de eticheta de atunci : îl laudă şi îi închină chiar cîteva versuri originale.

Acest studiu se distinge prin ataşamentul afectiv al autorului faţă de subiectul analizat, prin căldura cu care narează faptele. Impresiile subiective, redactate în grabă de numeroşi călători care au trecut prin ţările romîneşti în veacurile trecute, nu seamănă de loc cu aceste pagini. În însemnările acestora, după cum se ştie, întîlnim alături de uimirea descoperitorilor de aşezări aproape necunoscute, cu aspect pitoresc, cam exotic, primitiv uneori, bucuria de a da peste un popor deosebit de ospitalier, vesel şi inteligent, foarte atent cu oaspeţii care vin să-l vadă. Astfel Demidov, fost soţ al Matildei Bonaparte, a descris pe larg, la 1837, Bucureştiul, indicînd numărul de locuitori, pe categorii sociale, şi alte aspecte particulare ale capitalei. Găzduit la Clubul nobil, lîngă Teatru, el aruncă o privire dispreţuitoare asupra oraşului în care observă totuşi Muzeul de istorie naturală, Biblioteca cu abia 700 de volume, Colegiul, Şcoala de meşteşugari... Spitalul Pantelimon... Cînd cercetează balul de la Conul Filipescu, el strigă : „Nu cunosc oraş în Europa unde să se poată aduna o societate mai desăvîrşit plăcută, unde cel

mai bun ton se arată necontenit împreună cu cea mai dulce veselie"[1]. M. Cochelet, „fost agent şi consul al Franţei în Valachia şi Moldavia", în însemnările sale[2] laudă şi el urbanitatea valahă, foarte amabilă şi ospitalieră. Condiţiile sociale grele, în care era silit să muncească acest popor înzestrat, au inspirat celor mai mulţi călători accente critice, comentarii negative. Moltke, celebrul strateg german, trecînd în 1835, ca tînăr ofiţer, prin Muntenia spre Turcia a notat şi contrastul izbitor între sărăcia claselor de jos şi luxul extravagant al boierimii. Dar tot ceea ce spuneau călătorii străini era cu totul deosebit de fondul de idei, de cel al sentimentelor autorului studiului de care ne ocupăm.

Acest studiu n-a fost folosit de vechii istorici ai capitalei noastre : Papazoglu, Gion, Iorga[3] etc. De aceea ne propunem să ne oprim un moment la datele mai importante ale relatării lui Genilie, pentru a pune în lumină unele aspecte ale realităţii văzute de un contemporan informat, atent la transformările din vremea sa.

Prima parte a descrierii se referă la trecutul istoric, la situaţia geografică, demografică, la viaţa economică, la destul de slaba mişcare culturală a Ţării Romîneşti sau a „Romîniei" cum îi place autorului să numească anticipativ şi prin restricţie Muntenia. Limba romînă e pusă în comparaţie favorabilă cu franceza şi italiana.

Schiţa istorică se bazează pe datele cronicarilor mai vechi şi pe legendele tradiţionale. Uneori autorul îmbină aceste date cu o modestă documentare scoasă din puţinele pagini ce s-au scris despre trecutul nostru de către istoricii străini.

Cînd naraţiunea sumară a trecutului ajunge la epoca autorului, acesta îşi adaptează mai mult încă expunerea la specificul calendarelor : ni se vorbeşte pe rînd despre judeţele ţării „18 părţi numite judeţe", pagina 128, cu date statistice precise (probabil scoase din recensămîntul făcut în acei ani). Ni se arată întinderea judeţelor, numărul de locuitori ; se vorbeşte de asemenea despre oraşele mai importante, despre unele aspecte particulare ale capitalelor de judeţe, despre rolul pe care unele vechi centre urbane l-au jucat în trecutul nostru istoric etc.

Iată în cîteva cuvinte capitala unui judeţ : „Tîrgovişte, de demult numită Tiriscum sau Ternis, este lîngă Ialomiţa, mai în centrul Romîniei, pe o desfătătoare cîmpie, înconjurată de graţioase priviri şi cîntată de Văcărescu, căruia i-a insuflat frumoasele versuri :

Te întinde o cîmpie
De sub poale de Carpaţi :
Cîmp deschis de vitejie
La romînii lăudaţi...

„Tîrgovişte este a patra rezidenţie a prinţilor vechi, după Făgăraş. De la 1383—1698 prinţii petrecea într-însa numai vara, iar iarna la Bucureşti ; de la 1700 lăsînd-o, scăzu cu totul din strălucirea sa cea veche şi acum este plină de triste ruine a palatelor domneşti, pe care le-a înnemurit doritul Cîrlova cu versurile sale cele pătrunzătoare, cîntînd ruinele Tîrgoviştei" (p. 185).

Referinţele istorice, descrierea geografică, prezentarea datelor statistice alternează uneori cu citatele literare din creaţiile autorilor romîni, pe care cronicarul de la 1837 îi cunoaşte bine. Sînt citaţi Văcăreştii, Cîrlova, Eliade, Alexandrescu.

[1] N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, 1939, p. 257—259.
[2] M. Cochelet, *Itinéraire...*, în „Bulletin de la Soc. de géographie", 1847.
[3] În legătură cu un roman vechi, din veacul trecut, N. Iorga a publicat în „Analele Academiei Romîne" (Mem. Secţiei Ist., Seria a III-a, 1934, p. 159 şi urm.) consideraţii interesante despre scrierea lui Ioan Bujoreanu sub titlu : *Bucureştii de acum un veac după romanul unui avocat*. Paginile de care ne ocupăm nu sînt pomenite nici cu acest prilej ; descrierea lui Bujoreanu e considerată ca „rară".

Dar din punct de vedere documentar, un mare interes prezintă amănuntele despre viaţa şi realizările contemporane, datele statistice şi acţiunile întreprinse pentru a îmbunătăţi aspectul general al vieţii politice şi sociale. Aflăm astfel că „populaţia sau numărul locuitorilor este mai la 2 milioane" (p. 195). Preocupări de înnoire se văd mai clar în capitolul despre capitala ţării : Bucureşti. Aici se afla conducerea, centrul economic şi cultural al ţării ; aici se vedeau mai clar tendinţele inovatoare, iniţiativele constructive, dar şi contradicţiile datorate rămăşiţelor unui primitivism care uimea pe străini, explicabile prin oprimarea de veacuri a ţării.

Despre capitala Prinţipatului : Bucureşti

Cel mai important capitol al studiului, publicat în *Almanach* (şi mai înainte, în 1835, în manualul de geografie), e destinat descrierii aspectelor variate ale vieţii în plină transformare a capitalei ţării, Bucureşti.

Întîi ni se oferă o scurtă descriere geografică, politică şi economică a oraşului : „Bucureştii, sînt capitala a tot statul Romînii, cel mai mare oraş al ţării şi unul din cele mai însemnate în Europa : au peste 5 ceasuri împrejur şi la 80.000 lăcuitori [1], în 2000 case mici şi 4000 case mari, 14.000 familii, din care 250 preoţi, 1800 sudiţi [2], 1220 austriaci, 2600 evrei, 2500 ţigani şi alt" (p. 204).

Cum relaţiile politice ale Ţării Romîneşti erau destul de largi, iar instituţiile politice începuseră să se organizeze după modelul european, denumirile lor, lexicul administrativ erau profund influenţate de terminologia apuseană. Neologisme în număr mare găsim în domeniul politico-administrativ, venite în special pe cale rusească, după introducerea Regulamentului organic. „Bucureştii sînt — scrie autorul în continuare — rezidenţia prinţilor [3] ; şederea înaltei nobleţe : a consulilor de puteri străine : Austria, Rosia, Englitera, Franţa, Prusia, Grechia şi Şfedu (Suedia) ; centrul administraţiei civile, militare şi religioase ; a căpetenii miliţii naţionale şi a cancelarii şi cazarmii ei. Aici sînt înaltele oficii şi dregătorii : înaltul divan sau senat ; curtea administrativă şi judecătorească, tribunalul de comerciu, criminalicesc, poliţia magistrat (?) ; comitet de carantine, doctoresc, de instrucţie publică şi altele" (ibid).

Situaţia culturală şi economică a ţării se reflectă în progresele pe care capitala le-a realizat pînă în anul cînd apare acest studiu. Putem citi aici unele amănunte privitoare la situaţia culturală şi religioasă, la învăţămînt şi la unele preocupări ale guvernanţilor de atunci. Acest fapt dovedeşte că autorul nu este un simplu traducător, ci un bun cunoscător al vieţii societăţii bucureştene de atunci, despre care vorbeşte în aceşti termeni : „Bucureştii sînt magazia a tot negoţul şi industrie a Romînii, are două tipografii (la Demidov : 3 tipografii) ; redacţie de gazetă : „Curierul romînesc", „Buletinul oficial" şi „Muzeul naţional" ...au ieşit la lumină prin d. Poenar directorul şcoalelor naţionale din tot Prinţipatu", doă litografii, 130 [4] biserici cu ale mănăstirilor şi capele (!) lor : iar la 100 sînt în mahalale şi doă [5] biserici catolice, una luterană, una

[1] Datele în legătură cu numărul locuitorilor sînt diferite în textele vremii. Francezul Laurençon (la N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, III, p. 134) sau agentul Prusiei la Bucureşti, L. Kreuchely (*Hurmuzaki-Iorga*, X, p. 513), menţionează cifra de 100.000 de locuitori şi 14—16.000 de case în epoca revoluţiei lui Tudor Vladimirescu. Însă A. de Demidov : *Voyage dans la Rusie méridionale et la Crimée par l'Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837* indică, în acelaşi an în care apare descrierea de care ne ocupăm : „după ultimele recensăminte — 60.788 de locuitori şi 10.200 case" (p. 145).

[2] Supuşi străini care se bucurau de protecţia consulilor lor.

[3] Termen impropriu la noi pentru : „domnitori".

[4] La 1822, L Kreuchely nota : „Biserici, fără mănăstiri, sînt 72 şi biserici mai mici, aproape toate de lemn, în părţile mărginaşe ale mahalalelor, cam 25, în plus 18 capele. Toate de rit ortodox".

[5] L. Kreuchely notase numai cîte una.

protestantă, una armenească şi 2 sinagoge evreeşti, 4 spitale mai mari, întîi al mănăstirii Colţii al 2-lea al orfanotrofii, al 3-lea al mănăstirii Pantelimon, al 4-lea întemeiat şi înzestrat de doamna Elisaveta de Brîncoveanu, o zidire minunată după cea mai frumoasă arhitectură, 26 mănăstiri mai mari, 10 hanuri, la 100 de fabrice şi un *Cantor de aviz naţional*. Pentru cultura spirituală sînt : un teatru naţional în care de la 1834 se reprezentează romîneşte şi nemţeşte ; Societate filarmonică mai de 70 soţi, pentru întinderea literaturii şi muzicii vocale şi instrumentale, casă de lectură publică a gazetelor : multe şcoli elementare, cu vreo 1000 de studenţi şi pensionate de amîndouă sexele ; seminar, un colegiu naţional pentru ştiinţe şi limbi : latinească, franţuzească şi alt : cu vreo 400 de studenţi şi 16 profesori. Într-acest colegiu sînt : un pensionat naţional unde şi şed vreo 40 studenţi şi 12 stipendiaţi cu cheltuiala statului ; muzeu de antichităţi şi rarităţi ; colecţii de table antice şi curiozităţi naturale ; bibliotecă mare cu vreo 10 mii de volumuri scripturi de diferite limbi : Societate literară pentru cultura limbii, Societate agricolă pentru înaintarea agriculturii : cel mai frumos orloj al capitalii (ceasornicul mare) şi alt" (p. 205—206) [1].

Deceniul 1825—1835 este considerat de către autor ca o etapă însemnată pentru progresul edilitar. Evoluţia urbanistică, construcţiile care s-au ridicat în acest timp într-un ritm rapid în capitala ţării. reţin atenţia cronicarului. Am putea interpreta această laudă la adresa guvernanţilor ca o dorinţă de a contrabalansa impresia destul de rea pe care o lăsau descrierile călătorilor de atunci, veniţi din străinătate să cerceteze aceste locuri considerate primitive. Călătorii occidentali vedeau mai ales ciudăţenia oraşului, contrastele lui, străzile neîngrijite, lipsa de plan a clădirilor etc. Bunăoară L. Kreuchely (loc. cit.) a înregistrat : „Grămezi de colibe de lemn înconjoară case drăguţe şi chiar frumoase, împrăştiate".

Sinteza particulară dintre tradiţie şi inovaţie, dintre trecut şi actualitate este oglindită interesantă în transformările prin care trecea atunci oraşul, sub influenţa civilizaţiei occidentale mai ales a celei franceze, cea mai bine cunoscută în Principat.

„Bucureştii se împart — scrie autorul — în cinci mari părţi, numite plăşi, cu cîte o comisie. Fieştecare plasă are o deosebită văpsea pe tăbliţele caselor : albastră, galbenă, roşie, verde. neagră. Într-aceste 5 comisii se caută şi pricinile fieştecăriia plăşi ; are 78 de mahalale, numită după biserica lor (!) ; iar din nenumărate uliţi se taie cruciş de patru poduri pietruite de la 1825 carele se îndreptează cătră cele patru părţi ale lumii şi sînt noaptea luminate de fanare : Podu Mogoşoii, spre m.n.nord, cătră Transilvania numit după o moşie de asemenea nume, acesta este cel mai înfrumuseţat, cu palate în tot lungul său ; Podul lui Şerban Vodă asemenea înfrumuseţat spre miazăzi, către Bulgaria ; Podul Calicilor, spre apus cătră Craiova, numit după o proprietate a locului şi Podul Tîrgului de afară spre răsărit, numit pentru tîrgurile cele mari pe toată săptămîna, ce se adună la capătul său şi mai ales la *Moşi*, pe la duminica a toţi sfinţilor, cînd se face cea mai mare adunare din toată ţara despre munte ; după aceasta sînt : al Gorganului, Vitanului, Mihai Vodă, al Tîrgoviştei şi alt ; toate pietrite (!)" (p. 207)[2].

Alte aspecte pozitive, pe care autorul le consideră demne de subliniat, sînt aşezările noi, locurile cu multă verdeaţă, veselia locuitorilor. Despre toate acestea se puteau citi atunci destul de puţine lucruri, pentru că toate realizările din ţară însemnau prea puţin pentru nişte vizitatori

---

[1] În legătură cu aceste aspecte autorul prezintă, într-o notă amplă, o privire de ansamblu (cu un scop pur informativ, pentru cei care erau puţin familiarizaţi cu trecutul poporului nostru) asupra dezvoltării istoriei noastre. cu date în general cunoscute.

[2] Precizarea merită să fie reţinută, modernizarea căilor de comunicaţie era o problemă de care au vorbit aproape toţi călătorii străini cu totul nemulţumiţi de mizeria străzilor bucureştene, a podurilor pline de noroi, impracticabile în cea mai mare parte a anului.

străini, obişnuiţi să trăiască în vechile centre europene, strălucite prin construcţiile, palatele, fastul lor.

Astfel, învăţatul francez, D. Béchamp, care şi-a petrecut copilăria în Bucureşti între 1825—1834 constată că s-a trecut repede de la starea de barbarie (la venirea lui în ţară a putut vedea capete de condamnaţi executaţi, înfipte în ţepi în jurul închisorilor, străzi foarte murdare, pline de noroi) la o civilizaţie modernă. Béchamp vorbeşte ca un romîn : „Da, sub Grigore Ghica se putea respira, se trăia într-o viaţă nouă, barbaria se retrăgea şi se aspira tot mai mult spre un viitor mai bun. Dar iată anul memorabil 1827. Ah, nu-şi poate cineva închipui astăzi, ce sentiment puternic a izbucnit în inimile noastre la vestea victoriei de la Navarin. La vestea distrugerii, flotelor combinate ale turcilor şi Egiptului, entuziasmul care ne-a cuprins a fost de nedescris era un adevărat delir, simţeam că eliberarea Greciei era preludiul eliberării complete a Romîniei.

„Mai puţin de doi ani după aceasta am văzut defilînd pe Podul Mogoşoaiei, o zi întreagă armata rusească, care se duce să învingă în Balcani. Romîn cum mă simţeam prin toate fibrele inimii mele, tot atît mă simţeam şi francez, nu-i de mirare că împărţeam entuziasmul romînilor, aplaudînd victoriile ruşilor. Am văzut atunci Bucureştiul transformat, splendid iluminat, străzile împodobite cu pînze pe care erau pictate marile bătălii ; Bucureştiul întreg era afară, sufletul Romîniei era întreg acolo şi aplaudau victoriile care înlăturau barbaria" [1].

Pentru Genilie, care fusese martor al trezirii rapide în ultima vreme a Bucureştilor la o viaţă modernă, schimbările petrecute îl îndreptăţeau mai mult să spună că Bucureştii sînt o „capitală frumoasă şi populată", iar locuitorii capitalei „sînt iubitori de lux şi de toate lucrurile frumoase, le plac adunările de petrecere cum teatrul ... vînatul, primblarea şi alt ; mobilele constumul său, portul[2], masa şi ceremoniile lor sînt toate după ale Europei". Evident că autorul se referă la clasele înstărite, la burghezia în ascensiune. Constatarea merge pe linia afirmaţiilor generale de atunci : toate documentele vremii ne vorbesc despre influenţa occidentală, mai ales cea franceză, care prinsese rădăcini puternice şi era mereu în creştere, datorită şi numărului sporit de tineri plecaţi la studii în Franţa.

Trebuie de asemenea reţinută observaţia că „limba franceză s-a făcut comună acum" [3] fenomen care a avut o importanţă considerabilă pentru dezvoltarea vocabularului şi a stilului, literar, chiar dacă e vorba doar de folosirea acestei limbi de către aceleaşi pături şi clase pomenite mai sus, stăpînite tot mai mult de tendinţe cosmopolite. Răspîndirea considerabilă a limbii franceze în Ţara Romînească se poate vedea şi din limba documentelor administrative, din presa şi literatura acelei vremi.

„Curierul", „Albina" şi „Muzeul naţional" au multe pagini, în 1837, tipărite pe coloane în limba romînă şi franceză.

Influenţa culturii moderne, venită mai ales prin filieră franceză, se putea atunci constata şi asupra tineretului, despre care autorul studiului de care ne ocupăm are cuvinte bune de spus :

---

[1] Const. Moisil, în articolul *Bucureştii vechi* (în „Boabe de grîu", sept. 1932, p. 422) citează şi alţi autori mai favorabili stărilor de lucruri de la noi.

[2] Iată ce nota în această privinţă pictorul ungur Barabas, care a stat în Bucureşti între anii 1831—1833, lucrînd prin casele boiereşti portrete foarte apreciate : „Lumea ... a început să se lase de obiceiurile turceşti, imitînd şi adoptînd pe cele europene ... Trecerea aceasta de la portul vechi la cel nou european a fost înlesnită de uniforma militară, prin care lumea s-a obişnuit cu noile uniforme de îmbrăcăminte căci după ocupaţie primul lucru al ruşilor a fost înfiinţarea unei armate romîneşti cu uniformă europeană, asemănătoare cu cea rusească" (C. Moisil, *op. cit.*).

[3] Într-o descriere istorică, geografică şi culturală a Principatelor, publicată de *M. A. de Bucarest* în „Revue des deux mondes", 1837, p. 129—170, se constată acelaşi lucru : larga circulaţie a limbii franceze în lumea „bună" a capitalei. Şi M. Cochelet, *op. cit.*, e încîntat că toată lumea vorbea franţuzeşte.

„tinerimea din amîndouă sexele ageră, iute, alegră (!) şi genioasă (talentată), iubitoare de învăţătură şi mai ales de muzică, la care mult se îndeletnicește ş.a.".

Descrierea lui I. Genilie, care oglindeşte variate aspecte ale vieţii politice sociale şi mai ales culturale, nu dă însă în cuprinsul ei date, informaţii inedite despre felul de viaţă al maselor populare. despre nivelul de viaţă materială şi spirituală al poporului. Interesul autorului e concentrat asupra progreselor vizibile în viaţa oraşelor, mai ales a capitalei, şi în rîndul claselor privilegiate ale epocii, punîndu-se prin aceasta în inferioritate faţă de alţi autori ca Demidov, Cochelet, B. Perrin, citaţi deja, la care găsim o imagine complexă a activităţii economice, a vieţii comerciale, financiare şi agricole a ţării.

Cartierele capitalei sînt prezentate sumar, prin trăsăturile lor particulare, subliniindu-se laturile frumoase sau importanţa unor edificii, a unor monumente istorice. În prezentarea acestor amănunte recunoaştem un spirit avizat, pătrunzător. El descrie capitala raportîndu-se adesea la stările de fapt anterioare, la trecutul ei istoric şi la schimbările care au intervenit în ultimii ani în organizarea vieţii publice a oraşului. Aşa ceva nu se poate întîlni într-o descriere a unui trecător grăbit, puţin informat despre trecut, despre rostul sau valoarea unor realizări cu care se putea mîndri un cetăţean, aşa cum face autorul nostru în aceste pagini.

„Cotrocenii ... aici petrecea mai înainte prinţii vara ... Dealul Spirii numit după forma spirală ... Aici sînt şi ruinele Curţii domneşti. a templului şi a cetăţii numită Curtea arsă, că a ars la 1813.

Apoi e Filaretul unde este ... şi mai desfătătoare primblare [1] şi adunare mare toamna : pentru verdura (!) cîmpiei, bunătatea apei izvorîtoare şi viile ce înfrumuseţează culmea dealului Arcos[2] (numit astfel — *n.n.*) după numele unui mitropolit. Văcăreşti măreaţa mănăstire... făcută de Nicolae Mavrocordat la 1720. Aici este descălicarea prinţilor, venind din Constantinopol".

Şi în acea epocă Băneasa era o parte a oraşului „vizitată pentru frumuseţea pădurii cei curate şi cu mulţi stejari deşi, luminată cruciş peste tot, cu mare paradă la 1832, în cinstea prezidentului Pavel Kiselev".

Ceea ce alţi autori contemporani cu Genilie numeau „aleiul de la Băneasa", e prezentat aici ca „alea cea mare ... compusă din trei drumuri printre tei, începută la 1832, şi încă neisprăvită". E vorba de cunoscuta şosea Kiselev, una din realizările importante ale acelor ani de muncă intensă pentru înfrumuseţarea capitalei[3].

Iată un pasaj din „Curierul romînesc", din 1837 (p. 104), care prezintă sintetic unele tendinţe ale societăţii de atunci : „Pre lîngă înaintarea ştiinţelor care din zi în zi se împrăştie din şcoalele naţionale ... au început a se naşte în această ţară şi gustul frumoaselor arte. Muzica s-a întins în toate clasele cele mari şi clasele de jos; teatru <l> sporeşte şi înfăţişează o varietate vrednică de rîvnit. Zugrăveala vine şi ea la vreme a forma gustul, a înălţa imaginaţia amatorilor şi celor ce se apleacă către această frumoasă artă". Iar în ce priveşte domeniul economic-comercial „Cantorul de aviz şi comers" din 24, IV, 1837 scria : „Aşa abia acum în timpurile renaşterii se

---

[1] În înţelesul de azi : „loc de promenadă".

[2] „Arcuit", în formă de arc.

[3] În vederea unei modernizări radicale, aplicarea Regulamentului organic a jucat, cum am spus, un rol esenţial : „Regulamentul însuşi constituia un mare pas spre europenizare, căci a introdus regimul constituţional şi a reorganizat administraţia ţării după modelul aspusean, înfiinţînd în locul vechilor dregătorii departamentele ministeriale ... Este foarte interesant că în noua organizaţie a muncipalităţii s-a prevăzut aşa-numita „zeciuială a înfrumuseţării, taxă ce se percepea de la boiernaşii mazili, de la patentari, de la plugari, şi muncitori, în vederea înfrumuseţării oraşului". (Const. Moisil, *op. cit.*, p. 422).

simte în țara noastră prea mare și neapărată trebuință de o gazetă care să publice cursul speculațiilor și prețurilor negutătorești".

Contactul cu civilizația modernă dezvoltă deci atît gustul estetic, cît și activitatea, emulația economică, comercială a orașului.

Despre alte cartiere ale orașului citim:

„Colentina, cea mai desfătătoare și mai vizitată primblare a nobleții vara, în serile zilelor senine, vestită pentru aleea sa cea regulată de tei, pe marginea cîmpului Colentinii și pe țărmurile unei frumoase bălți, ca un semicerc. Aici, alăturea, sînt și palatele domnești, o biserică după cea mai frumoasă arhitectură și împodobită împărătește; după biserică este un monument prea frumos, unde se odihnesc casele întru fericire reposatului prinț și fostul domn stăpînitor Grigore D. Ghica, cu a căruia cheltuială s-au și făcut aceste ziduri minunate. Tot acest prinț bun... au întărit un venit ca să pardosească ulițele Bucureștiului cu piatră și au băgat în inima romînilor iubirea de limba națională, căruia sîntem datori a mulțămi și în veci a-l pomeni" (p. 214).

Armata noastră își avea în 1837 tot în cartierul Colentina locul de exerciții și de pregătiri pentru parade, cum ne spune autorul acestei cronici: „Cîmpul Colentinii este cîmpul Mars al Bucureștilor, unde s-au făcut și se fac cele mai frumoase și mai cu paradă pompe, țeremonii și exerciții militare cum: sfințirea steagurilor, armelor și miliției naționale la 1830, jurămîntul credinții ostășești la 1834; ordinile și reviziile armiei". Pe lîngă acest loc destinat armatei, e menționată și cazarma de „ezerciție a cavaleriei militărești", situată spre răsărit unde e „Mărcuța cu o frumoasă pădurice".

Cu prilejul turului de orizont făcut pentru a consemna ceea ce era atunci atrăgător prin cartierele orașului, ni se arată că Tipografia „D. Iliadi (Eliade) cu o zidire după cea mai nouă arhitectură, și o grădină frumoasă" era spre răsărit de Colentina: că „din edificiile publice (și aici autorul explică: zidiri mari) cele mai însemnate sînt: Curtea administrativă, pentru măreața sa înălțime și poziție, Cazarmia miliției și în centrul Bucureștilor este colegiul național Sf. Sava, zidit întîi în 1820, unde încă la 1688 prințul Șerban Cantacuzino făcuse o școală publică romînească, apoi abia la 1825, prin porunca domnului stăpînitor Grigore D. Ghica, iar s-a prefăcut după o arhitectură regulată și frumusețează ce se vede acum" (p. 217).

Întinderea orașului de atunci era considerabilă. Între clădirile care erau pe cale de dezvoltare modernă și spațiile verzi era un raport cu totul diferit de cel de azi. Așezările aveau o înfățișare patriarhală; capitala semăna cu un oraș de provincie:

„Înlăuntrul Bucureștilor mai toate casele sînt într-o grădină plină de pomi, copaci, floreturi și verduri ce înfigurează, vara mai ales, un codru mare și cel mai mare prospect, de o capitală care cu îndestularea celor trebuincioase, a pometurilor și primblărilor desfătătoare, se face adevărată cetate de bucurie, unde acum vreo 450 de ani era numai un mic sat și pădure mai mult".

Cam în același fel se exprimau și călătorii străini care au petrecut cîtva timp în București; ei vedeau în această stare primitivism. L. Kreuchely însă e, în acest punct, aproape de tonul paginilor din *Almanachul* de la 1837: „Curțile foarte mari ale celor mai multe case, grădinile mari și mici, adăugate la acest număr de 16.000 de case, dau Bucureștilor o întindere de aproape cinci mile în circumferință. Din orice parte te apropii de oraș priveliștea este foarte plăcută în timp de vară. Pare că privești o pădure zîmbitoare și turlele marelui număr de biserici care se văd printre arbori, îi dau o înfățișare grotescă" [1].

După trecerea a 15 ani situația nu era mult schimbată în ceea ce privește aspectul general al orașului. Ceea ce însă părea grotesc autorului pomenit mai sus, la 1822, i se pare o calitate

---

[1] Const. Moisil, *op. cit.*, p. 420.

autorului nostru de la 1837. Amănuntele topografice şi obiceiurile tradiţionale îi inspiră accente lirice : „Ceeace figurează însă şi înfrumusețează încă mai mult privirea capitalei sînt zidurile, cetăţii şi naltele turnuri ale celor 100 templuri sau biserici şi 26 mănăstiri mari, ale căror vîrfuri şi faţade, ca şi prospectele palatelor dinlăuntru şi afară se pierd primăvara prin pometurile nemărginite din grădinile înfloritoare şi înverzite şi ale căror grandios uet (vuet) de nenumărate clopote mari şi mici seara şi dimineaţa, în sărbătorile şi ţeremoniile religioase, insuflă omului celui mai mare, măreaţă şi respectuoasă impreşie" (p. 215—216).

În anul în care e redactată descrierea de care ne ocupăm, înfăţişarea unor instituţii de prestigiu de-a lungul veacurilor era alta decît cea de azi. Unele note particulare ale acestor aşezăminte merită a fi reţinute, pentru că aduc precizări de amănunt peste care unii cronicari contemporani au trecut uşor. Aşa de exemplu ni se spune că mitropolia „acum s-au preînoit şi zugrăvit de D. Pocovnicu Nicolae, romîn adevărat şi măiestru în meşteşugu zugrăvirii", iar in notă aflăm că „tot acest vrednic bărbat au zugrăvit şi biserica Domnească, de la Colentina şi de la Palatu Domnesc în Bucureşti, cum şi biserica Sf. Gheorghe de la mănăstirea Cernica" (p. 216).

Despre mitropolie ni se spune că nu era destinată numai administraţiei religioase, ci servea şi altor scopuri : „înlăuntrul Mitropolii sînt : sale (sălile) generalii adunări naţionale ; arhiva Prinţipatului, trupul sf. Dimitrie protectorul capitalii şi alt". Îndată după Mitropolie este pomenită mănăstirea Radul Vodă care „prin aşezămintele ctitorilor se hotărîsc a fi ospătărie obştească pentru toţi călătorii mari şi mici" (p. 216—217). Biserica Sf. Gheorghe aşezată în centrul pieţii negustoreşti din mijlocul capitalei, părea „asemenea unei cetăţi cu nalte ziduri, făcute de Constantin Brîncoveanu la 1700". Cu acest prilej e pomenită „strălucita familie a Basarabilor" carii 600 ani au ilustrat patria cu înţelepciunea, biruinţa şi nobilitatea lor". O menţiune specială apare în această ordine de idei în legătură cu mănăstirea Colţea „făcută de Mihail Cantacuzino la 1715, vestită pentru spitalul său cel curat şi pentru turnul cel mai înalt şi mai frumos al capitalii, pînă a nu se surpa de cutremur la 1802, a cui nălţime este încă şi pînă acum de proverb".

Totuşi descrierea aceasta este departe de a oglindi toate aspectele, chiar cele mai generale, ale oraşului. Se vorbeşte mai mult despre mănăstiri şi biserici decît despre economia, comerţul, întreprinderile în curs de dezvoltare. În această privinţă este mai completă descriere amintită a consulului L. Kreuchely, de la 1822, mai edificatoare tablourile complexe făcute de A. Demidov sau lucrarea lui L. Perrin, în care întîlnim un bogat capitol despre starea economică a ţării, despre producţia industrială, comerţul, bogăţia subsolului etc. Ciudăţenia contrastelor din capitala Ţării Romîneşti însă nu putea scăpa nimănui: colibe primitive alături de palate, eleganţă pariziană alături de oameni sărmani, mulţi în zdrenţe, luxul şi lenevirea în mijlocul oprimării poporului muncitor.

Putem spune în concluzie că descrierea prezentată în aceste pagini, apărută în *Almanachul Statului* pe 1837, prezintă un interes documentar indiscutabil. La seria documentelor destul de rare despre istoria Ţării Romîneşti şi despre capitala sa Bucureşti, poate fi adăugată mărturia unui contemporan, care nu era un simplu diletant în domeniul istoriei şi al geografiei, ci unul din pionierii acestor ştiinţe în părţile noastre. Oricît de mărunte ar fi amănuntele pe care ni le furnizează informaţia lui, ele sînt binevenite pentru a înţelege mai profund specificul vieţii societăţii noastre, puternic influenţată în acea vreme de curentele înnoitoare ale civilizaţiei europene. Ecourile influenţelor apusene se văd adesea în paginile prezentate de Iosif Genilie : se poate observa respectul de care se bucura limba şi cultura franceză, urmările pozitive ale organizării politice, sociale şi culturale, înfăptuite prin Regulamentul organic, năzuinţa patriotică de a

moderniza, sub toate aspectele, viaţa ţării şi în special capitala ei, Bucureşti. Comparînd această descriere cu altele similare făcute de călătorii străini, trecători vremelnici prin ţările romîneşti, remarcăm că paginile acestui *Almanach* sînt străbătute de un suflu patriotic, de dragoste faţă de trecutul istoric şi faţă de unele înfăptuiri remarcabile ale contemporanilor, pe care autorul îi laudă pentru zelul şi munca lor creatoare. De aceea cu toată menţiunea autorului că e vorba de o simplă „traducere", noi o considerăm o lucrare originală, fundamentată, cum indică redactorul în romîneşte al acestei descrieri, pe date statistice oficiale, pe informaţii controlate şi pe realităţi bine cunoscute de autor.

Socotim că deoarece descrierea interesantă a lui Genilie nu a fost utilizată de istoricii de pînă acum, nefiind pomenite nici *Geografia*, nici paginile din *Almanach*, dată fiind raritatea publicaţiei, descrierea lui Genilie ar trebui publicată în întregime, pentru a putea fi pe deplin utilă viitorilor istorici ai Bucureştilor.

Acum 120 de ani, cînd au apărut paginile analizate mai sus, înfăţişarea Bucureştilor noştri era încă patriarhală, un amestec de vechime şi rîvnă spre înnoire. Momentele istorice dramatice prin care a trecut de atunci au impus reforme radicale în viaţa ţării. Mai ales după ce a devenit capitala Romîniei, oraşul acesta s-a aliniat rapid dezvoltării generale a capitalelor europene. Epoca actuală de progres îi asigură capitalei noastre o dezvoltare tot mai mare, o creştere continuă a prestigiului ei politic, economic şi cultural. Paginile din *Almanachul Statului*, de la 1837, oglindesc sintetic o etapă depăşită a dezvoltării generale a istoriei noastre. Cunoaşterea lor uşurează însă înţelegerea trecutului, a năzuinţelor spre înnoire, a capacităţii creatoare a poporului nostru din acele vremuri.

SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA REALIZĂRILOR ISTORIOGRAFIEI MARXISTE DIN R.P. CHINEZĂ *

DE

MARGARETA HUTIRA

Articolul de față, avînd un caracter mai mult informativ, nu urmărește o expunere completă și amănunțită a subiectului ales. Ne propunem să facem o scurtă caracterizare a științei istorice din Republica Populară Chineză, să indicăm problemele principale cercetate de către istoricii marxiști chinezi, precum și să dăm sumare informații cu privire la instituțiile istorice și la revistele de specialitate existente în perioada actuală. Autorul, neavînd posibilitatea să consulte unele lucrări de istorie în original, a folosit o serie de recenzii apărute în revistele sovietice cu privire la diferite publicații din R. P. Chineză.

★

Înainte de a trece la caracterizarea istoriografiei marxiste din R. P. Chineză, este necesar să ne oprim asupra unor trăsături negative ale istoriografiei burgheze premergătoare. Istoriografia burgheză chineză a avut în general un caracter tendențios, deservind interesele claselor dominante, adică ale burgheziei compradore și ale moșierimii. Una din laturile ei caracteristice era șovinismul han[1] și ignorarea completă a rolului minorităților naționale în dezvoltarea istorică a poporului chinez. Procesul dezvoltării istorice a societății chineze era privit de istoricii burghezi de pe poziții idealiste. În perioada dominației clicii lui Ciang Cai-și, istoriografia burgheză chineză a cunoscut o influență accentuată a concepțiilor istorice din țările Europei occidentale și din S.U.A. Această influență se învedera printr-o atitudine de ploconire față de țările europene și de Statele Unite ca centru al științei istorice și printr-o desconsiderare față de istoria națională.

Istoriografia marxistă a apărut în China numai după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În această perioadă, reprezentanții înaintați ai intelectualității progresiste au început să cerceteze istoria Chinei de pe poziții marxist-leniniste. După cum a arătat istoricul chinez

---

* În articolul de față se folosește transcrierea justă a numelor și denumirilor chineze, stabilită de specialiștii romîni de comun acord cu specialiștii chinezi.

[1] Han — denumire proprie a chinezilor, spre deosebire de alte naționalități care trăiesc în China. L-am putea denumi „șovinismul mare chinez".

prof. Liu Da-nien în cuvîntarea sa ţinută în faţa oamenilor de ştiinţă din Moscova, „ştiinţa istorică marxistă chiar de la începutul existenţei sale în China a exercitat o mare influenţă asupra opiniei publice chineze şi a devenit în scurt timp o forţă necesară şi activă a frontului ideologic al revoluţiei"[1].

Numai după proclamarea Republicii Populare Chineze s-au creat însă acele condiţii care au permis o dezvoltare nestingherită a ştiinţei istorice marxiste. Dacă în perioada premergătoare, mulţi istorici chinezi se găseau sub influenţa concepţiilor idealiste asupra procesului istoric al dezvoltării societăţii, după instaurarea puterii populare ei au început să studieze în mod activ teoria marxist-leninistă şi să-şi însuşească materialismul istoric. Partidul Comunist Chinez acordă o mare atenţie reeducării ideologice a intelectualităţii. Referindu-ne la reprezentanţii ştiinţei istorice, în prezent se poate remarca că această muncă de reeducare ideologică în spiritul marxism-leninismului a dat rezultate pozitive. O parte însemnată a lucrărilor istorice apărute după proclamarea Republicii Populare Chineze sînt consacrate cercetării problemelor istoriei naţionale de pe poziţii marxist-leniniste.

Grija Partidului Comunist şi a guvernului popular pentru dezvoltarea ştiinţei istorice în China s-a manifestat nu numai prin reeducarea ideologică a istoricilor, ci şi prin măsurile luate pentru crearea diferitelor instituţii, asociaţii şi reviste ştiinţifice, a căror sarcină este cercetarea profundă şi sistematică, în primul rînd a problemelor istoriei naţionale.

În perioada actuală, studierea istoriei Chinei se desfăşoară la institutele de cercetări ştiinţifice ale Academiei de ştiinţe a R.P. Chineză, la unele instituţii politice şi institute ale partidului comunist, la facultăţile de istorie ale universităţilor şi ale institutelor pedagogice.

În anul 1955 a fost creată la Academia de ştiinţe a R. P. Chineze, Secţia de ştiinţe sociale, în atribuţiile căreia intră preocuparea de a coordona şi de a îndruma munca de cercetare ştiinţifică a istoriei Chinei. În sistemul de organizare a Academiei de ştiinţe există patru institute de cercetări ştiinţifice de istorie : Primul institut de istorie, Al doilea institut de istorie, Al treilea institut de istorie şi Institutul de arheologie.

Primul institut de istorie (director Guo Mo-Jo) se ocupă de cercetarea istoriei vechi şi, în parte, medievale pînă la epoca Sui (581—618). Al doilea institut de istorie (director Sien Da) cercetează istoria medievală de la epoca Sui pînă la primul război „al opiului" (1839—1842). Al treilea institut de istorie (director Fan Uăn-lan) are cinci secţii de cercetări ştiinţifice : secţia de istorie a claselor contemporane din China şi a relaţiilor reciproce dintre ele, secţia de istoria politică a Chinei, secţia de istorie a agresiunii statelor străine împotriva Chinei, secţia de istorie contemporană a Chinei şi secţia de întocmire a istoriei generale a Chinei.

Primele două institute de istorie publică două reviste de specialitate : „Li-şî ian-dzü" [Cercetări istorice] şi „Şî-süe i-ţun" [Traduceri de istorie]. Al treilea institut publică culegeri de studii şi referate ştiinţifice, revista „Dzin-dai şî dzî-liau" [Materiale privind istoria contemporană] şi participă cu diverse materiale la revista „Lî-şî ian-dzü".

Institutul de arheologie (director Tjăng Tjăin-do) se ocupă, de preferinţă, cu studiul monumentelor epocii neoliticului, epocii In (al doilea mileniu înaintea erei noastre), epocii Djou (Djou de apus, secolele XII—VIII î. e. n., Djou de răsărit, secolele VIII—III î. e. n.), epocii Han (Han de apus, 206 î. e.n. — 25 e. n., Han de răsărit 25—220 e. n.) şi epocii Tang (618—906 e. n.).

Cu studiul istoriei revoluţiei chineze şi a Partidului Comunist Chinez se ocupă, sub conducerea departamentului Secţiei de agitaţie şi propagandă a C. C. al P. C. Chinez, Institutul Marx-Lenin, Universitatea populară din Peking şi Muzeul revoluţiei chineze.

---

[1] Liu Da-nien, *Situaţia ştiinţei istorice în China*. Cuvîntare ţinută la consfătuirea oamenilor de ştiinţă din Moscova, la Secţia de istorie şi filozofie a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., în 23 aprilie 1953. Vezi „Voprosî istorii", 1953, nr. 5, p. 56.

Majoritatea lucrărilor şi articolelor istorice apărute după anul 1949 sînt consacrate, în primul rînd, problemelor istoriei moderne şi contemporane a Chinei. Înainte de toate trebuie să menţionăm că problema periodizării istoriei moderne a Chinei constituie una din principalele preocupări ale istoricilor chinezi. Dacă altădată, în istoriografia burgheză, etapele principale ale dezvoltării istorice se determinau după acţiunile „de seamă" ale împăraţilor şi comandanţilor de oşti, acum în faţa savanţilor chinezi s-a pus sarcina de a elabora o periodizare nouă, marxistă, luînd în consideraţie teza marxist-leninistă conform căreia adevăraţii creatori ai istoriei sînt masele populare. În 1954 a apărut un articol al istoricului Hu Şăng, intitulat *Problema periodizării istoriei moderne a Chinei*[1], care a stîrnit un larg ecou în rîndurile istoricilor din China populară. Hu Şăng subliniază importanţa şi necesitatea rezolvării problemei periodizării. El arată că lucrările apărute în ultimul timp, ai căror autori încearcă să analizeze evenimentele istorice de pe poziţii marxist-leniniste, au o lipsă serioasă şi anume lipsa periodizării precise a istoriei moderne a Chinei, ceea ce duce la folosirea metodei descriptive, la prezentarea evenimentelor istorice izolate unele de altele. În articolul său, Hu Şăng face o încercare de periodizare a istoriei moderne a Chinei, punînd la baza ei desfăşurarea luptei de clasă. După părerea autorului, lupta revoluţionară a cunoscut în China în epoca modernă trei puternice perioade de avînt: revoluţia tai-ping-ilor (1850—1864); avîntul revoluţionar de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, al cărui punct culminant a fost răscoala antiimperialistă I-hă-tuan (cunoscută sub numele de „răscoala boxerilor") şi avîntul revoluţionar din 1905—1911, care a dus la răscoalele de a Canton şi apoi de la U-tjang din timpul mişcării Tung-măng-hui (1911). Bazîndu-ne pe aceste trei perioade de avînt revoluţionar, istoria modernă se poate împărţi, după părerea lui Hu Şăng, în şapte etape: 1) 1840—1850, de la primul război al opiului pînă la începutul răscoalei tai-ping-ilor; această perioadă a constituit începutul transformării Chinei într-o ţară semicolonială, semifeudală; 2) 1851—1864, perioada revoluţiei ţărăneşti antifeudale a tai-ping-ilor; 3) 1864—1895, de la înfrîngerea tai-ping-ilor pînă la războiul chino-japonez; în această perioadă se formează bazele social-economice ale societăţii chineze semicoloniale şi semifeudale; 4) 1895—1900, de la războiul chino-japonez pînă la înăbuşirea răscoalei antiimperialiste I-hă-tuan; datorită avîntului luptei revoluţionare a maselor în această perioadă, tendinţa statelor imperialiste de a transforma pe deplin China într-o colonie a suferit un eşec; 5) 1901—1905, de la înăbuşirea răscoalei I-hă-tuan pînă la crearea organizaţiei revoluţionare Tung-măng-hui [Liga unională], perioada formării curentului revoluţionar-democrat burghez în frunte cu Sun Yat-sen; 6) 1905—1912, de la crearea Ligii unionale pînă la cucerirea puterii de către Üan Şî-cai; aceasta este o perioadă a luptei între curentele revoluţionar şi reformist, care s-a terminat cu înfrîngerea revoluţiei; 7) 1912—1919, de la înfrîngerea răscoalelor de la Canton şi apoi de la U-tjang din timpul mişcării Tung-măng-hui, pînă la „mişcarea de la 4 mai"; aceasta este perioada de trecere de la revoluţia burghezo-democratică condusă de burghezie, la revoluţia burghezo-democratică de tip nou, condusă de proletariat.

În acelaşi an, ceva mai tîrziu, a fost publicat articolul lui Sun Şou-jăn consacrat aceleiaşi probleme[2]. Sun Şou-jăn ia ca criteriu pentru determinarea periodizării istoriei moderne a Chinei nu dezvoltarea luptei revoluţionare, ci procesul transformării societăţii chineze într-o societate semicolonială, semifeudală, dezvoltarea contradicţiilor, în această perioadă, între statele imperialiste şi China.

O atenţie însemnată este acordată problemei periodizării istoriei moderne a Chinei şi în cartea lui Jung Măng-ien, în care se studiază istoria luptei revoluţionare în epoca modernă

---

[1] „Li-şî ian-dzü", 1954, nr. 1.
[2] *Ibidem*, nr. 6.

şi contemporană[1]. Jung Măn-ien, ca şi Hu Şăng, pune la baza împărţirii epocii moderne mişcarea revoluţionară de masă.

În ianuarie 1956, la Universitatea populară din Peking a avut loc o discuţie ştiinţifică la care a fost ridicată problema periodizării istoriei moderne a Chinei[2]. Referatul istoricului Dai I a fost consacrat acestei teme. Fiind de acord cu părerea lui Hu Şăng că la baza periodizării trebuie pusă lupta de clasă, referentul a arătat în acelaşi timp că, după părerea lui, noţiunea de luptă de clasă trebuie lărgită, incluzînd şi lupta naţională a poporului; Dai I a împărţit istoria modernă în trei perioade:

1) 1840—1873 (de la începutul agresiunii străine în China pînă la terminarea războiului ţărănesc intern);

2) 1873—1901 (de la ocuparea de către cotropitorii străini a teritoriilor vasale ale Chinei pînă la înăbuşirea răscoalei I-hă-tuan);

3) 1901—1919 (perioada revoluţiei conduse de burghezie şi trecerea la revoluţia burghezo-democratică de tip nou).

Atenţia principală a participanţilor la discuţie a fost concentrată în jurul problemei cu privire la criteriul periodizării şi al delimitării concrete, cronologice, a fiecărei etape. În ceea ce priveşte prima problemă, majoritatea vorbitorilor au căzut de acord că la baza periodizării istoriei moderne a Chinei trebuie să fie pusă lupta revoluţionară a maselor, cu unele observaţii şi completări. Cu privire la determinarea concretă, cronologică a diferitelor etape, participanţii nu au ajuns la o părere unitară, dar şi aici majoritatea a fost în principiu de acord cu necesitatea de a se avea în vedere cele trei situaţii revoluţionare arătate în referat.

Deşi în perioada actuală problema periodizării istoriei moderne a Chinei nu este încă pe deplin rezolvată, totuşi nu există nici o îndoială că munca creatoare a istoricilor chinezi va da rezultate pozitive.

Dintre lucrările dedicate în întregime istoriei moderne a Chinei, merită să fie relevată cartea lui Fan Uăn-lan, *Istoria modernă a Chinei*[3]. Primul volum al acestei opere cuprinde perioada de la 1840 pînă la 1901. Cartea este scrisă pe baza cercetării unor izvoare multiple, în primul rînd chinezeşti. Marele merit al autorului constă în promovarea pe primul plan a activităţii revoluţionare creatoare a maselor, care este adevărata forţă motrice a istoriei. Opera lui Fan Uăn-lan este considerată drept una dintre primele încercări reuşite de a trata de pe poziţii marxist-leniniste dezvoltarea istorică a Chinei în epoca modernă.

O atenţie considerabilă se acordă istoriei moderne şi contemporane a Chinei în lucrarea lui Hua Gang, *Teze privind dezvoltarea istorică a societăţii*[4], în care autorul urmăreşte dezvoltarea societăţii chineze de la orînduirea comunei primitive pînă la epoca contemporană, pînă la revoluţia democratică de tip nou.

Dintre diferitele probleme ale istoriei moderne şi contemporane, cercetate de istoricii chinezi, două ocupă locul principal: cercetarea istoriei revoluţiei populare chineze şi cercetarea istoriei agresiunii puterilor străine în China şi îndeosebi a agresiunii Statelor Unite ale Americii.

În studierea istoriei revoluţiei populare chineze, istoricii acordă o atenţie deosebită celor trei războaie civile revoluţionare. De un mare ajutor în cercetarea primului război civil revo-

---

[1] Jung Măng-ien, *Studiu asupra istoriei luptelor revoluţionare din China în ultimii o sută de ani*, Peking, Ed. San-lian şu-dien, 1954.

[2] Vezi „Voprosi istorii", 1956, nr. 8; Uang Si-ti, Dai I, *O discuţie ştiinţifică la universitatea populară chineză.*

[3] Fan Uăn-lan, *Istoria modernă a Chinei*, ed. a IX-a, corectată şi completată, Peking, 1955.

[4] Hua Gang, *Teze privind dezvoltarea istorică a societăţii*, ed. corectată, Peking, Ed. San-lian şu-dien, 1951.

luţionar (1924—1927) sînt cele două culegeri de materiale şi documente cu privire la istoria mişcării muncitoreşti şi ţărăneşti din această perioadă[1].

Problema hegemoniei proletariatului în revoluţia burghezo-democratică de tip nou din China a avut de la început o importanţă primordială. Cu toate că această revoluţie a avut un caracter burghezo-democratic, pentru succesul şi victoria ei deplină era necesar să fie condusă de proletariatul industrial chinez. Mao Ţze-dung, vorbind despre rolul proletariatului chinez, a arătat încă în 1926 că în ciuda numărului restrîns, „tocmai el întruchipează noile forţe de producţie şi este cea mai progresistă clasă din China contemporană, clasă care a devenit forţa conducătoare a mişcării revoluţionare"[2].

În perioada primului război civil revoluţionar, în faţa Partidului Comunist Chinez s-a pus cu toată ascuţimea sarcina unirii strînse a proletariatului şi transformării lui în forţă conducătoare a mişcării revoluţionare. Documentele şi materialele cuprinse în culegerea consacrată mişcării muncitoreşti din această perioadă indică munca enormă depusă în această privinţă de Partidul Comunist. Declaraţiile şi hotărîrile congreselor sindicale, publicate în culegere, arată creşterea permanentă a influenţei politice şi a autorităţii Partidului Comunist Chinez în organizaţiile sindicale muncitoreşti, relevă munca îndîrjită a comuniştilor pentru întărirea organizaţiilor de masă ale clasei muncitoare, a sindicatelor, lupta insistentă pentru înţelegerea de către clasa muncitoare a rolului ei de conducător în revoluţie. Multiplele date despre mişcarea grevistă din perioada 1924—1927 permit urmărirea dezvoltării conştiinţei clasei muncitoare, indicînd cum, în desfăşurarea generală a evenimentelor revoluţionare, muncitorii încep să treacă de la greve cu caracter pur economic la o luptă generală politică cu caracter naţional, îndreptată împotriva asupririi imperialiste.

Lucrarea lui Liu Li-cai şi Uang Tjăng, intitulată *Mişcarea muncitorească din China în perioada anilor 1919—1927*[3], este consacrată problemelor mişcării muncitoreşti în perioada primului război civil revoluţionar. Autorii nu se limitează la perioada menţionată în titlu; în prima parte a cărţii se descrie pe scurt istoria mişcării muncitoreşti, începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea şi pînă la 1919. În această parte se vorbeşte despre primele organizaţii muncitoreşti care au apărut în deceniile 6 şi 7 ale secolului trecut, despre primele greve de masă, despre numărul întreprinderilor chineze şi străine la sfîrşitul secolului al XIX-lea etc. Mişcarea muncitorească din perioada 1924—1927 este tratată de autori în legătură cu mişcarea ţărănească şi cu situaţia generală revoluţionară din ţară. O mare atenţie se acordă de asemenea problemei referitoare la conducerea mişcării muncitoreşti de către Partidul Comunist Chinez.

Multe probleme izolate ale mişcării muncitoreşti, atît din perioada primului război civil revoluţionar cît şi din anii premergători sau următori, sînt tratate în diferite articole de revistă[4].

După cum s-a menţionat mai sus, pe lîngă culegerea privind mişcarea muncitorească, a fost publicată şi una despre istoria mişcării ţărăneşti în perioada primului război civil revoluţionar din China. Această culegere cuprinde hotărîrile congreselor şi conferinţelor ţărăneşti, broşurile referitoare la mişcarea ţărănească, editate în anii 1924—1927 de către uniunile ţără-

---

[1] *Mişcarea muncitorească în perioada primului război civil revoluţionar. Materiale privind istoria contemporană a Chinei*, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şî, 1954; *Mişcarea ţărănească în perioada primului război civil revoluţionar din China. Materiale privind istoria contemporană a Chinei*, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şî, 1953.

[2] Mao-Ţze-dung, *Opere alese*, vol. I, Bucureşti, E.P.L.P., 1953, p. 24.

[3] Liu Li-cai, Uang Tjăng, *Mişcarea muncitorească din China în perioada anilor 1919—1927*, Peking, Ed. Gung-jăn tju-ban-şî, 1953.

[4] Liu Lung-ciau, *Participarea proletariatului la evenimentele din 3 iunie (1919)*, în „Şî-şüe tjou-can", 1951, nr. 21; Iang Sao-ing, *Greva din 7 februarie la calea ferată Peking—Hang-cou (1923)* în „Şî-şüe", 1954, nr. 23; Iang Ming-nien, *Lupta muncitorilor din Şang-hai în curs de doi ani după evenimentele din 12 aprilie 1927*, în „Şî-şüe", 1954, nr. 34.

nești și de către secția țărănească a Guo-min-dang-ului, precum și diferite articole cu privire la aceeași mișcare.

Revoluția chineză a pus pe prim plan nu numai problema hegemoniei proletariatului, dar și problema aliaților acestuia în revoluție. Principalul și cel mai sigur aliat al proletariatului era țărănimea. Crearea și întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime a devenit astfel una din cele mai importante sarcini pentru Partidul Comunist, ținîndu-se seama în special de faptul că țărănimea constituia majoritatea covîrșitoare a populației țării. Problema agrară se impunea ca o preocupare principală a revoluției chineze, iar țărănimea ca o forță de prim rang a ei[1]. Materialele publicate în culegerea amintită dovedesc în mod convingător succesul realizării politicii Partidului Comunist Chinez, îndreptată spre formarea și dezvoltarea legăturilor strînse dintre clasa muncitoare și țărănime.

Din documentele sus amintite reiese că uniunile țărănești[2] s-au creat sub influența nemijlocită a mișcării proletare, iar primii lor organizatori au fost muncitorii. În cursul primului război civil revoluționar s-a dezvoltat pe o scară din ce în ce mai largă ajutorul reciproc al muncitorilor și țăranilor în lupta comună de eliberare de sub jugul imperialiștilor și al moșierilor.

Totuși, cercetarea problemelor mișcării țărănești în epoca contemporană este în genere abia în prima ei fază[3].

Se remarcă în mod deosebit lucrarea lui Sî Șou-ian și Lin Gan dedicată istoriei primului război civil revoluționar din China[4]. Această lucrare tratează o serie de probleme importante. O bună parte din ea este consacrată mișcării de la 4 mai 1919[5], subliniindu-se rolul ei important în pregătirea creării Partidului Comunist Chinez (1921), a „mișcării de la 30 mai"[6] și a Campaniei de nord. Una din principalele cauze ale „mișcării de la 30 mai" o constituie agravarea situației economice a Chinei, ca urmare a intensificării agresiunii economice a puterilor imperialiste. În lucrare se tratează, de asemenea, problema reorganizării Guo-min-dang-ului[7], colaborarea comuniștilor cu guo-min-dang-iștii și formarea frontului unic național în acea perioadă.

---

[1] Vezi Mao Țze-dung, *Opere alese*, vol. 3, București, E.P.L.P., 1955, p. 224.

[2] Uniunile țărănești, uniunile săracilor sînt organizații revoluționare de masă ale țărănimii, care au luptat împotriva dominației economice și politice a moșierilor la sate.

[3] Djung I-mou, *Cei șapte ani de luptă ai țăranilor din Hai-lu-sîn (1921—1928). Materiale privind istoria contemporană*, 1955, nr. 1; *Biografiile eroilor revoluționari din Hunan*, Cianșa, 1953; *Treizeci de ani de luptă a eroilor poporului din Hunan sub conducerea P. C. Chinez*, Cianșa, 1954.

[4] Sî Șou-ian, Lin-Gan, *Scurtă istorie a primului război civil revoluționar*, Șang-hai, Ed. Șin ci-șî, 1955.

[5] La 4 mai 1919 a avut loc la Peking o demonstrație antiimperialistă a studenților, care constituie începutul unei puternice mișcări de masă, antiimperialistă și antifeudală, îndreptată în primul rînd împotriva imperialismului japonez și împotriva guvernului feudalo-militarist al țării. În „mișcarea de la 4 mai" un rol important a început să aibă proletariatul chinez, care a acționat, în acea perioadă, ca o forță politică de sine stătătoare. Tovarășul Mao Țze-dung caracterizează „mișcarea de la 4 mai" ca începutul transformării revoluției burghezo-democratice de tip vechi într-o revoluție burghezo-democratică de tip nou, care se desfășoară sub conducerea proletariatului și constituie o parte a revoluției proletare mondiale. Vezi Mao Țze-dung, *Opere alese*, vol. III, p. 7 și urm. (*Mișcarea de la 4 mai*) și p. 198 și urm. (*Despre noua democrație*).

[6] „Mișcarea de la 30 mai" — manifestări de masă ale oamenilor muncii din China împotriva imperialiștilor. Ele au fost cauzate de împușcarea de către poliția engleză din „concesiunea internațională" de la Șang-hai a manifestanților ce participau la demonstrația muncitorilor și studenților.

[7] Guo-min-dang — partidul contrarevoluționar al burgheziei compradore și al marilor moșieri. Acest partid a fost creat în anul 1912, în prima perioadă a activității sale, sub condu-

În legătură cu problemele referitoare la perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar (1927—1936), ne atrage atenţia lucrarea lui Djăn Bo-da, *Despre războiul civil de zece ani*[1]. În această lucrare se analizează condiţiile obiective şi subiective care au permis apariţia, consolidarea şi dezvoltarea puterii muncitoreşti-ţărăneşti pe teritoriul eliberat, în timpul celui de-al doilea război civil revoluţionar. Djăn Bo-da începe cu analiza situaţiei social-economice care s-a creat în China după înfrîngerea revoluţiei în anul 1927, iar mai departe, pe baza unui bogat material faptic, demască caracterul comprador-moşieresc, antipopular al regimului guo-min-dang-ist, care prin conţinutul său nu era decît o dictatură militară a capitalului birocratic şi a marilor moşieri. Analizînd mişcarea revoluţionară după anul 1927, Djăn Bo-da dovedeşte că în ciuda loviturii date revoluţiei prin trădarea lui Ciang Cai-şî şi instaurarea, puterii reacţionare guo-min-dang-iste, activitatea revoluţionară a maselor populare nu a putut să rămînă mult timp în stare de lîncezeală. Un nou avînt revoluţionar era inevitabil, deoarece sarcinile fundamentale ale revoluţiei nu fuseseră rezolvate în perioada primului război civil revoluţionar, iar în urma instaurării puterii guo-min-dang-iste, contradicţiile sociale s-au adîncit şi mai mult. Autorul arată, de asemenea, că nu numai clasa muncitoare şi ţărănimea au fost nemulţumite de situaţia existentă, dar şi burghezia naţională, care nu a primit de la guo-min-dang-işti nici un fel de privilegii sau avantaje în domeniul economic şi politic, şi s-a găsit în situaţia de a fi nevoită să se apropie de masele muncitoare luptătoare. O atenţie deosebită acordă Djăn Bo-da activităţii Partidului Comunist Chinez în legătură cu elaborarea liniei tactice în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar şi luptei comuniştilor împotriva „teoriilor" reacţionare ale lui Djăn Du-şü şi ale adepţilor lui, care au considerat instaurarea regimului guo-min-dang-ist ca o victorie a burgheziei şi ca un mijloc de stabilire a rînduielilor capitaliste în ţară, negînd prin aceasta necesitatea revoluţiei burghezo-democratice în China. Analizînd problema existenţei prelungite a puterii roşii în regiunile eliberate de sub jugul dominaţiei guo-min-dang-iştilor, autorul, bazîndu-se pe tezele teoretice expuse de Mao Ţze-dung, se opreşte la cercetarea a trei momente : revoluţia ţărănească agrară, lupta înarmată a maselor populare şi formarea bazelor revoluţionare de sprijin la sate.

Uang Bo-iăn îşi dedică studiul său, *Bazele revoluţionare la sate în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar*[2], cercetării a două probleme importante — activitatea Partidului Comunist Chinez cu privire la crearea armatei revoluţionare muncitoreşti-ţărăneşti şi organizarea bazelor revoluţionare de sprijin la sate. Autorul vorbeşte nu numai despre armata revoluţionară dar şi despre munca Partidului Comunist în rîndurile armatei guo-min-dang-iste, ceea ce a dus la insurecţiile soldaţilor împotriva conducerii guo-min-dang-iste şi la unirea răsculaţilor cu partizanii.

Urmărind îndeplinirea sarcinii de lărgire şi de întărire a alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănime, în timpul celui de-al doilea război civil revoluţionar, Partidul Comunist Chinez nu s-a limitat numai la apărarea înarmată a ţăranilor împotriva asupririi regimului, dar a tradus în viaţă diferite reforme democratice cu caracter economic şi politic pe teritoriul care s-a găsit

---

cerea lui Sun Yat-sen, reprezentînd organizaţia naţională-burgheză care lupta pentru instaurarea unei republici parlamentare în China. În anii 1923—1924, Sun Yat-sen, sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, a reorganizat Guo-min-dang-ul, în care au intrat şi comuniştii. După reorganizare, Guo-min-dang-ul exprima interesele proletariatului, ale ţărănimii, micii burghezii orăşeneşti şi ale burgheziei naţionale. Comuniştii au ieşit din Guo-min-dang în anul 1927, după trădarea burgheziei naţionale. De atunci Guo-min-dang-ul s-a transformat în instrumentul principal al luptei împotriva revoluţiei, în agentură deschisă a imperialismului străin.

[1] Djăn Bo-dà, *Despre războiul civil de zece ani*, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şî, 1953.

[2] Uang Bo-iăn, *Bazele revoluţionare la sate în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar*, Şang-hai, 1955.

sub puterea revoluţionarilor. Uang Bo-iăn acordă atenţie şi acestei probleme a construcţiei democratice.

Articolul lui Hă Ciung-jăn, *Constituirea organelor locale ale puterii pe teritoriul bazei revoluţionare în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar*[1], este dedicat organizării puterii revoluţionare democratice. Autorul se ocupă de alegerile generale ale organelor locale ale puterii realizate după formarea guvernului central democratic muncitoresc-ţărănesc (noiembrie 1931). El arată, de asemenea, că datorită sistemului democratic al alegerilor şi organizării statului, organele noi ale puterii au devenit adevăraţi reprezentanţi ai voinţei poporului şi apărătorii intereselor lui.

Aceluiaşi autor îi aparţine şi articolul *Uniunile săracilor în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar*[2], în care se examinează detaliat structură şi activitatea acestor uniuni. Hă-Ciung-jăn relevă marele rol pe care l-au jucat în revoluţia agrară uniunile sărăcimii conduse de Partidul Comunist şi arată că în acea perioadă tocmai aceste organizaţii au fost sprijinul cel mai sigur al puterii muncitoreşti-ţărăneşti.

Mau Tju-huang îşi consacră articolul armatei revoluţionare muncitoreşti-ţărăneşti din China[3]. Concomitent cu descrierea operaţiilor militare, autorul acordă o atenţie deosebită luptei comuniştilor chinezi în frunte cu tovarăşul Mao Ţze-dung împotriva deviatorilor „de stînga" şi „de dreapta". Totodată se subliniază că în realizarea cu succes a Campaniei de nord-vest şi crearea principalei baze a Zonei de graniţă Şăn-si — Gan-su, un factor hotărîtor a fost consfătuirea de la Ţzuni (ianuarie 1935), la care a fost combătută devierea „de stînga" şi creată conducerea nouă de partid în frunte cu tovarăşul Mao Ţze-dung.

Activitatea armatei revoluţionare chineze în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar, dezvoltarea şi întărirea ei sub conducerea Partidului Comunist sînt examinate de Jung Măng-ien în articolul său *Armata Roşie din China în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar*[4].

Munca istoricilor privind cercetarea celui de-al treilea război civil revoluţionar (1945—1949) este uşurată datorită publicării culegerii de materiale consacrate acestei perioade[5]. Culegerea conţine mai ales materiale referitoare la desfăşurarea acţiunilor militare. Din aceste materiale reiese că al treilea război civil revoluţionar a fost dezlănţuit de clica lui Ciang Cai-şî instigată şi susţinută de către imperialismul american. În *Trecerea în revistă de către marele stat major a Armatei populare de eliberare chineză, Rezultatele a trei ani de război popular de eliberare din China*, se dă analiza cauzelor victoriei asupra ciang-cai-şî-ştilor şi se scot în evidenţă trei factori care au avut un rol principal în asigurarea acestei victorii : caracterul popular, drept, revoluţionar al războiului ; justeţea conducerii strategice a Partidului Comunist Chinez ; unitatea şi coeziunea soldaţilor şi comandanţilor Armatei populare de eliberare, iscusinţa lor militară şi eroismul în lupta împotriva duşmanilor.

Un cerc larg de probleme cu privire la perioada celui de-al treilea război civil revoluţionar atacă Iang Bing-an în lucrarea sa *Războiul de eliberare al poporului chinez*[6]. Autorul descrie cum s-au întărit regiunile eliberate, cum au fost traduse în viaţă diferite revendicări democratice în aceste regiuni, arătînd şi lupta Partidului Comunist pentru întărirea şi lărgirea frontului unic democrat-popular. O atenţie însemnată se acordă luptei patriotice a maselor populare de pe teritoriul care se găsea sub controlul guo-min-dang-iştilor.

---

[1] „Şî-şüe", 1953, nr. 7.
[2] „Şî-şüe tjou-can, 1951, nr. 29.
[3] „Li-şî ian-dzü", 1954, nr. 2.
[4] „Şî-şüe tjou-can, 1951, nr. 29.
[5] *Trecerea în revistă a celui de-al treilea război civil revoluţionar. Materiale privind istoria contemporană a Chinei*, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şî, 1954.
[6] Iang Bing-an, *Războiul de eliberare al poporului chinez*, Şang-hai, Ed. Şin ci-şî, 1951.

Istoria celui de-al treilea război civil revoluţionar se studiază pe larg şi în cartea lui Liau Gai-lung, *Istoria războiului popular de eliberare din China*[1]. În această lucrare autorul, pe lîngă descrierea pe larg a desfăşurării războiului civil, acordă atenţie şi caracterizării situaţiei interne şi externe a Chinei. Liau Gai-lung subliniază faptul că clica ciang-cai-şistă a îndrăznit să dezlănţuiască acest război civil avînd sprijinul direct al Statelor Unite ale Americii, cointeresate în menţinerea regimului ciang-cai-şi-st; acestei poziţii ostile a S. U. A. faţă de poporul chinez, autorul îi opune atitudinea prietenească a Uniunii Sovietice. Istoria acestui război civil este împărţită de autor în două etape: 1) iulie 1946 — iunie 1947, etapa defensivei strategice a Armatei populare de eliberare şi a ofensivei strategice a guo-min-dang-iştilor; 2) iunie 1947 — octombrie 1949, etapa ofensivei strategice a Armatei populare de eliberare şi a defensivei strategice a guo-min-dang-iştilor. Autorul acordă o atenţie deosebită politicii economice a Partidului Comunist în regiunile eliberate. Examinează, de asemenea, problema colaborării proletariatului şi a ţărănimii cu burghezia naţională în lupta dusă împotriva imperialismului străin şi a reacţiunii feudale chineze.

Mai multe lucrări ale istoricilor chinezi sînt consacrate studierii revoluţiei chineze burghezo-democratice de tip nou. În această privinţă un interes deosebit îl prezintă studiul lui Hu Hua, *Istoria revoluţiei burghezo-democratice de tip nou din China*[2]. Această lucrare, publicată pentru prima oară în anul 1951, s-a bucurat de o largă răspîndire, tipărindu-se în decurs de trei ani în unsprezece ediţii. Autorul cercetează perioada de la „mişcarea de la 4 mai" pînă la terminarea războiului popular de eliberare împotriva ocupanţilor japonezi (august-septembrie 1945). Arătînd influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie asupra mişcării revoluţionare din China, influenţă care a contribuit la avîntul mişcării antiimperialiste şi antifeudale de la 4 mai, Hu Hua arată că în acel timp ideile socialismului ştiinţific au avut o răspîndire relativ largă în rîndurile intelectualităţii revoluţionare chineze, că tocmai în acea perioadă a revoluţiei începe să se înfăptuiască unirea socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească, iar clasa muncitoare începe să acţioneze ca forţă politică de sine stătătoare. O parte a studiului este dedicat creării Partidului Comunist Chinez (1921) şi primului război civil reacţionar. Autorul cercetează revoluţia burghezo-democratică de tip nou pe etape, analizînd detaliat sarcinile revoluţiei în fiecare etapă, forţele motrice, rezultatele ei, rolul conducător al Partidului Comunist Chinez, care trasează linia strategică justă, corespunzătoare particularităţilor fiecărei etape a revoluţiei.

O altă contribuţie la istoria revoluţiei burghezo-democratice de tip nou din China este şi lucrarea lui Ă Hă-şăng, *Istoria revoluţiei chineze în epoca contemporană*[3], în care autorul, examinînd toate etapele revoluţiei, analizează colaborarea comuniştilor cu guo-min-dang-iştii la începutul revoluţiei şi trădarea lui Ciang Cai-şi, importanţa problemei agrare în revoluţia chineză, munca Partidului Comunist Chinez pentru crearea şi întărirea bazelor revoluţionare la sate în perioada celui de-al doilea război civil revoluţionar, şi alte probleme. Vorbind despre victoria obţinută în cel de-al treilea război civil revoluţionar, Ă Hă-şăng indică trei factori principali, care, după părerea lui, au contribuit la terminarea victorioasă a războiului; reforma agrară înfăptuită pe teritoriile eliberate; conducerea justă a Partidului Comunist Chinez şi sprijinul pe care l-a dat U. R. S. S. forţelor progresiste democratice din China.

În legătură cu problema periodizării revoluţiei din China, Uang Hăi-de publică articolul *Cu privire la etapele revoluţiei din China*[4]. Arătînd că mişcarea revoluţionară din China în epoca

---

[1] Liau Gai-lung, *Istoria războiului popular de eliberare din China, Scurtă schiţă*, Şanghai, 1951.

[2] Hu Hua, *Istoria revoluţiei burghezo-democratice de tip nou din China*, ed. a XI-a, corectată, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şi, 1953.

[3] Ă Hă-şăng, *Istoria revoluţiei chineze în epoca cotemporană*, Peking, Ed. Djung-guo ţing-nien tju-ban-şi, 1954.

[4] „Şi-şüe", 1954, nr. 1.

contemporană se împarte în două etape — etapa revoluţiei burghezo-democratice de tip nou şi etapa revoluţiei socialiste — autorul subliniază că după „mişcarea de la 4 mai" revoluţia democratică din China capătă un caracter nou, ea devine revoluţie burghezo-democratică de tip nou, condusă de clasa muncitoare, şi cu posibilităţi de a crea premisele pentru dezvoltarea socialismului. Proclamarea R. P. Chineze se poate considera, în fond, ca încheierea etapei revoluţiei burghezo-democratice de tip nou şi începutul revoluţiei socialiste. Aceste două etape nu se pot delimita în mod precis, întrucît datorită particularităţilor specifice din China, sarcinile revoluţiei democratice şi ale revoluţiei socialiste se îmbină. Trebuie să avem în vedere că după victoria revoluţiei burghezo-democratice de tip nou se creează o societate în care sînt prezente atît elemente capitaliste, cît şi cele socialiste, care ocupă un loc conducător. Nu trebuie să uităm, de asemenea, că victoria revoluţiei burghezo-democratice de tip nou duce nu la instaurarea dictaturii burgheziei,ci la dictatura cîtorva clase revoluţionare în frunte cu clasa muncitoare, şi astfel sarcina construirii socialismului în China se va rezolva nu prin răsturnarea puterii politice existente, ci prin dezvoltarea treptată a sectorului socialist, transformarea treptată socialistă a sectoarelor nesocialiste sub conducerea dictaturii de democraţie populară şi cu sprijinul direct de jos al maselor largi populare. Tendinţa hotărîtă a dezvoltării economice în condiţiile democraţiei noi este creşterea necontenită a elementelor socialiste şi limitarea şi transformarea elementelor capitaliste. Această tendinţă este determinată de superioritatea şi rolul conducător al elementelor socialiste, cum şi de ajutorul acordat de întregul lagăr socialist în frunte cu Uniunea Sovietică.

În articolul lui Şu Uăn, *Cu privire la problema transformării revoluţiei*[1], în care autorul acordă atenţie studierii problemei hegemoniei proletariatului în revoluţia burghezo-democratică de tip nou şi analizării perioadei de trecere de la capitalism la socialism, este atacată şi problema periodizării revoluţiei.

Şi istoricul Jung Măng-ien se ocupă de problema periodizării revoluţiei din China în lucrarea sa *Studiu asupra luptei revoluţionare din China în ultimii o sută de ani.* Autorul împarte mişcarea revoluţionară din China pînă la proclamarea R. P. Chineze în două mari etape : 1) de la primul război al opiului (1840), pînă la „mişcarea de la 4 mai" (1919) — etapa revoluţiei burghezo-democratice de tip vechi ; 2) după „mişcarea de la 4 mai" începe etapa revoluţiei burghezo-democratice de tip nou. Prima etapă, la rîndul său, este împărţită de autor în două faze : de la primul război al opiului pînă la răscoala antiimperialistă I-hă-tuan (1900), fază a cărei particularitate caracteristică este, după părerea autorului, lupta revoluţionară spontană a ţăranilor şi începutul mişcării pentru reforme ; a doua fază, de la răscoala I-hă-tuan pînă la „mişcarea de la 4 mai" ; particularitatea specifică a acestei faze a constat în aceea că în fruntea mişcării revoluţionare s-a aflat burghezia naţională, în timp ce în fruntea revoluţiei burghezo-democratice de tip nou se află proletariatul chinez. Autorul arată, de asemenea, că la o anumită etapă a dezvoltării sale, revoluţia burghezo-democrată de tip nou se transformă într-o revoluţie socialistă şi că crearea R. P. Chineze se poate considera ca începutul trecerii treptate spre socialism.

Perioada războiului naţional de eliberare împotriva ocupanţilor japonezi este atacată mai ales în articole de revistă ai căror autori cercetează diferite probleme cum ar fi : desfăşurarea acţiunilor militare, mişcarea de partizani, activitatea Partidului Comunist Chinez privind conducerea rezistenţei populare şi altele[2].

---

[1] „Şî-şüe", 1954, nr. 12.

[2] Liu Gui-u, *Cum a condus Partidul Comunist Chinez războiul antijaponez din nord-est*, în „Şî-şüe djou-can", 1951, nr. 28 ; Cian Vei-in, *Ajutorul Uniunii Sovietice acordat Chinei în prima perioadă a războiului antijaponez*, în „Şî-şue djou-can", 1952, nr. 59 ; Liu Lung-an, *Cu privire la istoria mişcării de partizani din nord-estul Chinei în anii 1931—1945*, vezi

Acestea sînt cîteva din principalele probleme ale revoluţiei din China tratate de către istoricii chinezi. Bineînţeles că lucrările şi articolele sus-menţionate nu epuizează toată literatura în acest domeniu.

După cum s-a menţionat mai sus, istoricii chinezi sînt preocupaţi de studierea problemelor agresiunii străine în China, în primul rînd ale agresiunii imperialismului american. Mai întîi trebuie să menţionăm aici opera capitală a lui Ţing Ju-dzi, *Istoria agresiunii americane în China*[1], din care primele două volume au şi apărut. Volumul I tratează în mod detaliat prima etapă a agresiunii americane în China (1784—1864). Un interes deosebit prezintă studierea agresiunii americane în perioada premergătoare războaielor opiului. În istoriografia chineză această perioadă este puţin analizată, deoarece majoritatea istoricilor care se ocupă de problemele agresiunii străine consideră că agresiunea americană a început o dată cu războaiele opiului. Ţing Ju-dzi dovedeşte că de la începutul existenţei lor, S. U. A. s-au străduit să subjuge China, jefuind poporul chinez prin comerţul neechivalent, şi arată că acumularea primitivă a capitalului în S. U. A. se realiza în măsură însemnată şi pe socoteala exploatării crunte a poporului chinez. Autorul subliniază că reacţiunea feudală chineză, în frunte cu guvernul dinastiei manciuriene Ţing, a jucat un rol negativ în acţiunea de subjugare a ţării. Dar în acelaşi timp a apărut şi mişcarea patriotică antiimperialistă a poporului chinez, care nu se împăca cu asuprirea agresorilor străini. Al doilea volum cuprinde perioada anilor 1861—1899. Aici autorul continuă caracterizarea detaliată a întăririi uniunii reacţionare dintre conducătorii feudali ai Chinei, care trădau interesele ţării, şi burghezia americană, şi analizează politica S. U. A. în China, care urmăreau organizarea expansiunii comune a statelor capitaliste străine în această ţară. S. U. A. s-au străduit să folosească alte state pentru slăbirea generală a Chinei, pentru ca după aceea, bazîndu-se pe dezvoltarea rapidă a industriei lor, să înlăture pe toţi concurenţii din economia ţării. Tocmai acest scop a urmărit doctrina „porţilor deschise" şi a „posibilităţilor egale" proclamată de americani, pe care o analizează pe larg Ţing Ju-dzi în lucrarea sa.

Un bogat material relativ la istoria agresiunii americane în China conţine culegerea de articole consacrate cercetării unor aspecte ale acestei probleme, culegere editată în anul 1951[2]. Materialele din culegere tratează perioada de la primul război al opiului pînă în perioada actuală şi demască caracterul cotropitor al politicii americane în China, arătînd şi metodele cu ajutorul cărora agresorii americani se străduiau să transforme China într-un stat dependent de ei.

Şau Ţi îşi consacră lucrarea, intitulată *Agresiunea pentru opiu a S. U. A. în China în secolul al XIX-lea*[3], comerţului american de jaf cu opiu. Autorul foloseşte mai ales izvoarele americane şi engleze referitoare la această problemă, şi demonstrează participarea directă a membrilor guvernului din S. U. A. şi a diplomaţilor străini la acest comerţ criminal.

„Voprosî istorii", 1954, nr. 8; Li Dzi-dzian, *Acţiunile armatei unite antijaponeze în Ciang-dzi-cou (Calgan) în anul 1933*, în „Şi-şüe", 1953, nr. 6; *Armata populară de eliberare din China în perioada luptei împotriva ocupanţilor japonezi*, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şi, 1953; *Amintiri despre revoluţia burghezo-democratică de tip nou din China*, culegere de articole sub redacţia lui Liu Tjăng, Şang-hai, Ed. Şin-jăn şu-dien, 1951; *Documente privind evenimentele de la 4 mai 1919*; Ed. Şin-hua şu-dien, 1950; Fan Bai-tjuan, *Mişcarea ţărănească în prima perioadă a creării Partidului Comunist Chinez*, în „Şi-şue djou-can", 1952, nr. 65, ş. a.

[1] Ţing Ju-dzi, *Istoria agresiunii americane în China*, vol. I, Peking, Ed. San-lian şu-dien, 1953; vol. II, Peking, Ed. San-lian şu-dien, 1956.

[2] *Materiale privind istoria agresiunii americane în China, Culegere de articole*, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şi, 1951.

[3] Şau Ţi, *Agresiunea pentru opiu a S. U. A. în China în secolul al XIX-lea*, Peking, Ed. San-lian şu-dien, 1952.

În articolul său *Încercările imperialiştilor americani de a anexa portul San-du-au (San-şa-uan) şi aşa-numitele „împrumuturi pentru flota militară"*[1], Sun-Ü-tang arată cum în curs de 23 ani (1899—1922), S. U. A. s-au străduit să anexeze acest port, cu scopul de a-l transforma într-un cap de pod pentru desfăşurarea expansiunii pe scară largă în China. Tot aici autorul caracterizează apariţia şi adîncirea contradicţiilor imperialiste japonezo-americane, deoarece tendinţa Japoniei de a juca un rol conducător şi independent în subjugarea Chinei contravenea intereselor imperialiştilor americani. Sun-Ü-tang arată că tocmai rezistenţa Japoniei, care nu dorea consolidarea poziţiilor S. U. A. în China, a constituit un obstacol serios în anexarea portului San-du-au de către americani.

Multe lucrări se ocupă cu analiza agresiunii americane împotriva insulei Tai-uan, problemă şi în prezent actuală pentru R. P. Chineză. Dzai Mei-biau, în articolul *Războiul din 1867 al poporului gau-şan de pe insula Tai-uan împotriva agresiunii americane, pentru apărarea patriei*[2], arată că de multă vreme această insulă a atras atenţia imperialiştilor americani. Cu peste 20 de ani înainte de ocuparea insulei de către Japonia, S. U. A. s-au străduit s-o transforme într-o posesiune a lor şi numai rezistenţa eroică a populaţiei locale a împiedicat realizarea acestui plan. În lucrarea lui Li Ci-fu, *Istoria luptei revoluţionare a populaţiei insulei Tai-uan*[3], se descrie lupta multiseculară a populaţiei de pe insula Tai-uan împotriva agresorilor străini în perioada dintre 1661 şi 1945. Folosind numeroase izvoare, autorul arată că insula Tai-uan a constituit din vremuri străvechi o parte a teritoriului Chinei, avînd în decurs de secole strînse legături economice şi politice cu aceasta.

Majoritatea autorilor se ocupă, de preferinţă, cu problemele agresiunii S. U. A. împotriva insulei Tai-uan în perioada actuală. Tjăn Liu-fan, în lucrarea sa *Agresiunea S. U. A. în Tai-uan*[4], examinează pe larg politica trădătoare a ciang-cai-şi-ştilor, care a dus la transformarea Tai-uan-ului într-o colonie şi o bază militară a imperialismului american în Orient. Vorbind despre lozinca politică a S. U. A. : „să loveşti pe chinezi cu mîna chinezilor", autorul dezvăluie conţinutul cotropitor al acestei lozinci, care are ca scop subjugarea întregii Chine cu ajutorul clicii ciang-cai-şi-ste. Ca şi Dzai Mei-biau, Tjăn Liu-fan arată că ocuparea actuală a Tai-uan-ului nu are un caracter întîmplător, şi că planurile agresive cu privire la această insulă au fost concepute cu o sută de ani în urmă.

Politica colonială a S. U. A. în Tai-uan face obiectul lucrărilor lui Lin Ţiu, *Tai-uan-ul de azi* şi *Eliberarea Tai-uan-ului, datorie sfîntă a poporului chinez*[5].

Istoria Tai-uan-ului, ca parte inseparabilă a istoriei Chinei, istoria ocupării lui de către agresorii japonezi, iar mai tîrziu de către americani, istoria luptei antiimperialiste a poporului chinez pentru eliberarea insulei — toate aceste probleme atrag tot mai mult atenţia istoricilor chinezi[6].

Articolul lui Şăng Ţing-şu, *Reformele din anul 1898 şi Japonia*[7], este consacrat planurilor agresive ale tînărului imperialism japonez faţă de China. Autorul arată cum Japonia, căutînd să folosească în interesele sale divergenţele existente în cercurile conducătoare ale

---

[1] „Li-şi ian-dzu", 1954, nr. 2.

[2] „Şi-şüe tjou-can", 1951, nr. 8.

[3] Li Ci-fu, *Istoria luptei revoluţionare a populaţiei insulei Tai-uan*, Canton, 1955.

[4] Tjăn Liu-fan, *Agresiunea S. U. A. în Tai-uan*, Peking, Ed. Şi-djie ci-şi, 1954.

[5] Lin Ţiu, *Tai-uan-ul de azi*, Peking, Ed. Iăn-min tju-ban-şi, 1954; idem, *Eliberarea Tai-uan-ului, datorie sfîntă a poporului chinez*, Peking, Ed. Iăn-min tju-ban-şi, 1954.

[6] Ciu Ci, *Cele mai importante materiale privind istoria Tai-uan-ului*, în „Şi-şüe," 1954, nr. 44; Ciang U, *Scurtă istorie a agresiunii americane în Tai-uan în perioada de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la sfîrşitul acestui secol*, în „Şi-şüe tjou-can". 1951, nr. 28; Lan Şin-şia, *Mişcarea împotriva smulgerii Tai-uan-ului în timpul încheierii tratatului de la Simonosecki*, în „Şi-şüe tjou-can", 1951, nr. 54 ş. a.

[7] „Li-şi ian-dzu", 1954, nr. 6.

Chinei între tînărul împărat, adept al reformelor, şi clica împărătesei văduve Ţî-Şî, care servea intereselor imperialiştilor occidentali, a încercat să-şi asigure poziţiile dominante în viaţa economică şi politică a Chinei. Agresiunea japoneză în epoca contemporană (ocuparea Manciuriei) este analizată în articolul lui Şăn Dzî-min, *Imperialismul american — provocator al evenimentelor de la 18 septembrie 1931*[1].

În ceea ce priveşte infiltrarea imperialiştilor englezi în China, atenţia principală a istoricilor este îndreptată spre studierea „războaielor opiului[2], care au însemnat începutul transformării Chinei într-o ţară semicolonială şi semifeudală. Istoricul războaielor opiului, însemnătatea lor pentru dezvoltarea social-economică a ţării sînt studiate într-o serie de lucrări[3]. De un mare ajutor pentru cercetătorii care se ocupă cu studiul acestei probleme este culegerea de materiale cu privire la războaiele opiului[4]. Bogatul material faptic pe care-l conţine culegerea demonstrează clar politica expansionistă a Angliei şi a S. U. A., care s-au străduit prin toate mijloacele să subjuge economia ţării, să-i frîneze dezvoltarea de sine stătătoare, transformînd-o într-o anexă agrară şi într-o sursă de materii prime. O mare valoare reprezintă materialele care dovedesc existenţa mişcării patriotice populare pentru interzicerea opiului, deoarece pînă în prezent, din cauza insuficienţei izvoarelor, a fost prea puţin studiată mişcarea maselor largi populare îndreptată împotriva înrobitorilor străini şi a cercurilor conducătoare din China.

Problema agresiunii engleze în Tibet face obiectul lucrării lui Liu-Guan-i, *Scurtă istorie a agresiunii imperialiste în Tibet*[5]. Autorul analizează în amănunţime încercările englezilor, încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, de a ocupa această regiune. O atenţie deosebită acordă evenimentelor din ultima perioadă, cînd imperialismul anglo-american, sub pretextul de a conferi Tibetului „independenţa", s-a străduit să-l smulgă de la China şi să-l transforme într-un cap de pod împotriva R. P. Chineze şi a mişcării naţionale de eliberare din Asia.

Într-o serie de lucrări se studiază infiltrarea capitalului străin în economia ţării. Jung Măng-ien, în articolul *Schimbările social-economice în cei 50 de ani care au urmat războaielor opiului*[6], face caracterizarea social-economică a Chinei în perioada care a urmat după încheierca primelor tratate inegale, de aservire cu statele străine, tratate care deschideau drumul pătrunderii capitalului străin. Tocmai în această perioadă s-a creat alianţa reacţionară între imperialismul străin şi reacţiunea feudală chineză, care a frînat artificial formarea industriei naţionale, în special a industriei grele.

În articolul lui Sun Ü-tang, *Întreprinderile industriale ale capitalului străin în China pînă la războiul japonezo-chinez din 1895*[7], se examinează rolul deţinut de capitalul străin în economia chineză pînă în epoca imperialismului. Pe baza unui bogat material faptic luat din surse chineze şi străine, autorul arată cum în această perioadă capitaliştii străini au pregătit condiţiile pentru o expansiune mai largă în perioada stadiului imperialist al capitalismului. Autorul analizează, de asemenea, creşterea burgheziei compradore din China, care a servit interesele capitalului străin.

---

[1] „Şî-şüe tjou-can", 1952, nr. 61.

[2] Războaiele agresive din anii 1839—1842, 1856—1858, 1860, duse de către Anglia, împotriva Chinei, au primit denumirea de „războaie ale opiului" din cauză că pretextul formal pentru dezlănţuirea lor a fost pretenţia Angliei la libertatea comerţului cu opiu pe teritoriul imperiului chinez.

[3] Bau Tjăng-gu, *Războaiele opiului*, Şang-hai, 1955; Vei Dzian-u, *Al doilea război al opiului*, Şang-hai, 1955 ş. a.

[4] *Războaiele opiului. Materialele privind istoria modernă a Chinei*, volumul I—VI, Şang-hai, 1954.

[5] Liu Guan-i, *Scurtă istorie a agresiunii imperialiste în Tibet*, Peking, Ed. Şî-djie ci-şî, 1951.

[6] „Sî-şue tjou-can", 1951, nr. 4.

[7] „Li-şî ian-dzü," 1954, nr. 5.

Aceluiaşi autor îi aparţine un alt articol, în care se cercetează istoria băncilor străine în China pînă la războiul japonezo-chinez (1894—1895)[1]. Autorul arată că băncile străine au fost unul din cele mai importante mijloace cu ajutorul cărora statele străine au înfăptuit subordonarea economică şi politică a Chinei.

Articolul lui Hu Hu-lei, *Industria de război în perioada dinaintea războiului japonezo-chinez din anii 1894—1895*, este consacrat dezvoltării industriei de război a Chinei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[2]. Autorul arată că drept urmare a infiltrării capitalului străin, industria de război din China a căpătat un caracter semicolonial. De la producţia de arme, chinezii au trecut la producţia muniţiilor, cumpărînd arme străine. Acest lucru a contribuit la accentuarea dependenţei Chinei şi la slăbirea puterii ei militare.

Dezvoltarea burgheziei compradore şi a diferitelor clici militariste sînt tratate în articolul lui Şau Şüan-tjăng, *Legătura agresorilor străini cu forţele compradoro-militaristo-birocratice în decursul celor 50 de ani premergători revoluţiei din anul 1911*[3].

Pentru istoricii care se ocupă cu problema mişcării antiimperialiste este de un real ajutor culegerea de materiale privind răscoala I-hă-tuan (1900—1901)[4].

Problema privind poziţia burgheziei chineze în lupta împotriva imperialiştilor este tratată în lucrarea lui Ü Şăn-u, *Duplicitatea burgheziei chineze în mişcarea de boicotare a mărfurilor americane în anul 1905*[5]. Autorul arată poziţia duplicitară a burgheziei naţionale, care pe o parte era asuprită prin toate mijloacele de imperialismul străin, iar pe de altă parte se temea de mişcarea revoluţionară a maselor. Limitată, în dezvoltarea ei, de dominaţia capitalului străin, burghezia naţională aderă în unele momente la lupta antiimperialistă. Totuşi, ea nu este un aliat sigur, trainic. În anumite situaţii se poate îndepărta, aşa cum s-a întîmplat, de exemplu, în anul 1905, cînd — după cum arată Şăn-u — după o participare de scurtă durată la boicotul mărfurilor americane, burghezia, speriată de amploarea mişcării revoluţionare, a trecut de partea imperialiştilor americani.

În lucrările consacrate mişcării antiimperialiste în epoca contemporană, o mare atenţie se acordă luptei împotriva imperialismului japonez. Astfel, Tjî Lung-uăi, în articolul său *Mişcarea de la 30 mai 1925*[6], arată rolul de complici al imperialiştilor japonezi care au ajutat guvernul chinez la înăbuşirea forţelor revoluţionare. Despre mişcarea antijaponeză a studenţilor după ocuparea Manciuriei de către Japonia se ocupă un articol al lui Din Üan-ing[7].

Li Dzî-dzian, în articolul *Acţiunile armatei unite antijaponeze din Ciang-dzî-cou (Calgan) în anul 1933*[8], tratează despre lupta înarmată a poporului chinez împotriva agresiunii japoneze din nord-estul Chinei. Rolul conducător al Partidului Comunist Chinez în organizarea rezistenţei populare împotriva japonezilor este prezentat în articolul lui Liu Gui-u, intitulat *Cum a condus Partidul Comunist Chinez războiul antijaponez din nord-est*[9].

O atenţie mare acordă istoricii chinezi studiului mişcării revoluţionare din perioada premergătoare revoluţiei burghezo-democratice de tip nou (adică de la jumătatea secolului al XIX-lea pînă în anul 1919). Istoricul Jung Măng-ien, în lucrarea sa *Studii asupra istoriei luptelor*

---

[1] „Şî-şüe", 1954, nr. 23.
[2] *Ibidem*, 1954, nr. 29.
[3] „Li-şî ian-dzü", 1954, nr. 4.
[4] *Răscoala I-hă-tuan. Culegere de materiale*, în 4 vol. *Materiale privind istoria modernă a Chinei*, fasc. 9, Şang-hai, Săn-djou guang-şî, 1951.
[5] „Şî-şüe tjou-can", 1952, nr. 75.
[6] *Ibidem*, 1952, nr. 73.
[7] *Ibidem*, 1952, nr. 98.
[8] „Şî-şüe", 1953, nr. 6.
[9] „Şî-şüe tjou-can", nr. 28, 1951.

revoluționare din China din ultimii o sută de ani[1], analizează în lumina învățăturii marxist-leniniste evenimentele revoluționare din această perioadă, începînd cu agresiunea străină în China; autorul cercetează apoi mișcarea spontană antifeudală și antiimperialistă a țărănimii chineze, mișcarea pentru reformele burgheze de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și mișcarea revoluționară condusă de burghezia națională și intelectualitatea burgheză revoluționară pentru instaurarea republicii democratice. A doua parte a lucrării se ocupă cu revoluția burghezo-democratică de tip nou. Autorul arată că tocmai datorită rezistenței îndîrjite și de lungă durată a poporului chinez împotriva agresorilor străini și a politicii capitularde a guvernului imperial, China nu s-a transformat pe deplin într-o colonie a statelor străine. Jung Măng-ien se ocupă și de evoluția adepților reformelor—exponenți ai intelectualității burghezo-moșierești—a căror luptă, într-o anumită etapă, a avut un caracter progresist. În perioada avîntului revoluționar din anii 1905—1911 însă, acești reformatori au trecut pe față de partea contrarevoluției. Vorbind despre revoluția Tung-măng-hui (1911), Jung Măng-ien acordă o atenție deosebită activității desfășurate de intelectualitatea revoluționară chineză în frunte cu Sun Yat-sen și programului organizației ei revoluționare Tun-măng-hui [Liga unională].

Printre acțiunile revoluționare ale țărănimii chineze răscoala tai-ping-ilor[2] (1850—1864) stă în centrul preocupărilor istoricilor chinezi. Interesul față de această problemă nu este întîmplător. În China, unde exploatarea feudală a luat forme extrem de crunte, au avut loc în decursul secolelor puternice acțiuni ale țărănimii, a căror însemnătate pozitivă în dezvoltarea Chinei e greu de apreciat. Tovarășul Mao Țze-dung vorbind despre mișcările țărănești în China feudală, arată: „În întreaga istorie mondială au fost puține răscoale și războaie țărănești de asemenea proporții mari ca cele desfășurate în China. În societatea feudală chineză, tocmai această luptă de clasă a țărănimii, tocmai aceste răscoale și războaie țărănești au fost adevăratele forțe motrice ale dezvoltării istorice" [3].

O mare parte din lucrările consacrate răscoalei tai-ping-ilor aparține istoricului chinez Lo Ăr-gang, care se ocupă de mulți ani cu cercetarea istoriei acestui mare război țărănesc, ce a zdruncinat temeliile seculare ale feudalismului în China. Un viu interes și o mare valoare practică prezintă pentru istorici lucrarea lui Lo Ăr-gang în care sînt analizate critic sursele de documente privitoare la răscoala tai-ping-ilor [4]. În urma verificării minuțioase a textelor, Lo Ăr-gang a demonstrat că multe materiale și izvoare privitoare la răscoala tai-ping-ilor au fost ulterior falsificate de către reacționarii chinezi, pentru a denatura scopurile și obiectivele acestei mișcări revoluționare. Privită sub acest aspect, crește și valoarea culegerii de documente și materiale referitoare la răscoala tai-ping-ilor publicată în anul 1953, sub redacția lui Lo Ăr-gang și a altor istorici [5]. Aceluiași autor îi aparține și lucrarea *Studiul istoriei statului tai-ping* [6] în care se analizează cauzele apariției, dezvoltării și crizei mișcării tai-ping-ilor, precum și ale înăbușirii ei de către forțele guvernului imperial. De asemenea, se analizează însemnătatea acestei mișcări pentru continuarea luptei poporului chinez împotriva feudalismului și agresiunii

---

[1] Jung Măng-ien, *Studii asupra istoriei luptelor revoluționare din China în ultimii o sută de ani*, Peking, Ed. San-lian șu-dien, 1954.

[2] În anul 1851 răsculații au proclamat crearea „Imperiului ceresc al fericirii eterne", în chinezește „Tai-ping tien-guo"; de aici provine denumirea generală a răscoalei, de răscoala tai-ping-ilor.

[3] Mao Țze-dung, *Opere alese*, București, E.S.P.L.P., 1955, vol. 3, p. 140.

[4] Lo Ăr-gang, *Culegere de materiale care dezvăluie falsificarea istoriei statului tai-ping*, Șang-hai, 1950, Ed. Șan-u-in șu-guan.

[5] *Statul tai-ping-ilor*, vol. VIII. *Materialele privind istoria modernă a Chinei*, fasc. 2, ed. a 2-a, Șang-hai, Ed. Săn-djou guang-șî, 1953.

[6] Lo Ăr-gang, *Studiul istoriei statului tai-ping*, ed. a 2-a, Peking, Ed. Cai-ming șu-dien, 1951.

străine. O mare atenție acordă Lo Ăr-gang măsurilor economice, politice și culturale luate de statul tai-ping, cît și ideologiei tai-ping-ilor. Autorul respinge părerea — care s-a format în istoriografia burgheză — că baza ideologiei tai-ping-ilor a fost creștinismul și dovedește că alături de unele idei creștine — ca de pildă cea a imperiului ceresc — un rol însemnat l-au avut în această ideologie și ideile confucianismului antic utopic ale egalității generale, apărute în confucianismul antic, dar mai tîrziu trecute sub tăcere de către ideologii confucianismului. După părerea lui Lo Ăr-gang, este greșit să se considere ca data terminării răscoalei tai-ping-ilor anul 1864 (căderea Nan-king-ului, capitala statului tai-ping). El arată că detașamente izolate ale tai-ping-ilor au continuat să lupte pînă în anul 1868, la fel ca și detașamentele „făclierilor" [1], a căror mișcare o tratează ca o continuare a răscoalei tai-ping-ilor.

Programul agrar al tai-ping-ilor este studiat de Lo Ăr-gang într-o lucrare specială, tratînd despre legea agrară a statului tai-ping [2]. Această problemă era una din problemele fundamentale ale răscoalei tai-ping-ilor și tocmai prin politica lui agrară, statul tai-ping și-a asigurat simpatia și sprijinul maselor de milioane ale țărănimii chineze.

Lo Ăr-gang analizează conținutul ideii de egalitate la tai-ping-i, care în acea perioadă se concretiza pentru țărănimea chineză în reîmpărțirea egală a pămîntului, năzuință seculară a maselor din China feudală. Cercetînd în ce măsură s-a aplicat legea asupra pămîntului în statul tai-ping, Lo Ăr-gang arată că dacă unele clauze ale acestei legi au fost traduse în viață (sistemul unic al organizării militare și administrative a statului, sistemul alegerii în funcțiuni ș.a.), prevederea principală a legii privind instaurarea proprietății obștești asupra pămîntului și reîmpărțirea egală a pămîntului nu a fost înfăptuită. Autorul subliniază că în condițiile luptei armate neîntrerupte, era imposibil să se ia o serie de măsuri pregătitoare (recensămîntul general, înregistrarea pămîntului ș.a.), care ar fi asigurat aplicarea acestei legi.

Tot lui Lo Ăr-gang îi aparține și publicarea notelor bibliografice ale unuia dintre cei mai eminenți conducători ai mișcării tai-ping-ilor în ultima ei etapă, Li Șiu-tjăng[3], note care cuprind multe date prețioase pentru istoria răscoalei.

De răscoalele tai-ping-ilor se mai ocupă și Jung Măng-ien în lucrarea sa despre lupta revoluționară din China, amintită mai sus. Subliniind că programul agrar al tai-ping-ilor, îndreptat spre distrugerea rînduielilor feudale, a pregătit premisele pentru instaurarea modului de producție capitalist, autorul apreciază răscoala tai-ping-ilor ca un preludiu al revoluției burghezo-democratice.

Răscoala tai-ping-ilor este cercetată pe larg și în opera lui Fan Uăn-lan, *Istoria modernă a Chinei*, în care autorul o distinge de răscoalele țărănești premergătoare, deoarece ea marchează punctul culminant al luptei antifeuale în China, marea ei însemnătate constînd tocmai în subminarea sistemului proprietății feudale asupra pămîntului. Analizînd cauzele înfrîngerii răscoalei, Fan Uăn-lan demască alianța reacțiunii feudale chineze cu intervenționiștii străini încheiată în scopul înăbușirii războiului țărănesc și arată slăbiciunea a însăși organizării țărănimii ca și lipsa rolului conducător al proletariatului.

O serie de articole care se ocupă cu diferite probleme ale mișcării tai-ping-ilor a fost publicată în *Culegere de materiale privind mișcarea revoluționară a tai-ping-ilor* [4], pregătită de Asociația cercetătorilor istoriei de la universitatea Hua-bei.

---

[1] Denumirea de „făclieri" vine de la faptul că țăranii răsculați atacau de obicei casele moșierilor în timpul nopții, la lumina făcliilor.

[2] Lo Ăr-gang, *Idealul tai-ping despre stat. Analiza Legii asupra pămîntului a Dinastiei Cerești*, Șang-hai, Ed. Șan-u-in șu-guan, 1950.

[3] Lo Ăr-gang. *Originalul notelor autobiografice ale lui Ciung-Uang Li Șiu-tjăng*, Peking, Ed. Cai-ming șu-dien, 1951.

[4] *Culegere de materiale privind mișcarea revoluționară a tai-ping-ilor*, Peking, Ed. San-lian șu-dien, 1950.

Mişcarea pentru reformele burgheze de la sfîrşitul secolului al XIX-lea este analizată de Fan Uăn-lan în a sa *Istorie modernă a Chinei*, de Jung Măng-ien în lucrarea privind istoria luptei revoluţionare din China, precum şi de Săn Dzin-ju în articolul *Reformele din anul 1898 şi Japonia*. În 1953 a fost publicată şi o culegere de documente şi materiale referitoare la mişcarea liberalo-reformatoare din China [1].

O serie de istorici chinezi îşi consacră lucrările studiului perioadei avîntului revoluţionar din anii 1905—1911 şi revoluţiei Tung-măng-hui (1911). Jung Măng-ien, în articolul său *Presa chineză din anul 1905 despre revoluţia rusă* [2], tratează despre influenţa pe care a exercitat-o revoluţia rusă din 1905 asupra mişcării revoluţionare din China şi poziţia pe care au luat-o democraţii revoluţionari chinezi şi reformatorii liberalo-burghezi faţă de această revoluţie. Autorul arată că revoluţionarii chinezi, în frunte cu Sun Yat-sen, şi-au manifestat entuziasmul faţă de revoluţia din Rusia şi au urmărit cu atenţie desfăşurarea evenimentelor revoluţionare de acolo. Ziarul „Min-bau" (organul Ligii Unionale) a publicat mai multe articole privitoare la revoluţia rusă. Jung Măng-ien arată, de asemenea, că revendicarea naţionalizării pămîntului a fost inclusă în programul Ligii Unionale sub influenţa directă a revoluţiei din Rusia. Experienţa revoluţiei din 1905 a ajutat revoluţionarilor chinezi să înţeleagă importanţa atragerii maselor largi populare la mişcarea revoluţionară (deşi tactica comploturilor şi-a găsit şi mai tîrziu adepţi printre membrii Ligii Unionale). Autorul subliniază că însăşi editarea ziarului revoluţionar „Min-bau" s-a datorat exemplului revoluţionarilor ruşi.

O poziţie diferită faţă de revoluţia din Rusia au adoptat reformatorii liberalo-burghezi. Speriaţi de puterea poporului revoluţionar, răsculat împotriva absolutismului ţarist, ei şi-au intensificat pe de o parte lupta pentru introducerea constituţiei, cu menţinerea monarhiei, iar pe de altă parte au înmulţit acţiunile împotriva mişcării revoluţionare din China. La sfîrşitul articolului, Jung Măng-ien subliniază încă o dată că tocmai revoluţia rusă din 1905 a constituit un imbold puternic pentru mişcarea revoluţionar-democratică din China, marcînd totodată începutul perioadei avîntului revoluţionar în ţară, care a dus în 1911 la revoluţia Tung-măng-hui.

Revoluţia Tung-măng-hui, al cărei rezultat a fost lichidarea monarhiei în China, a preocupat pe mai mulţi istorici chinezi. Problemele pregătirii revoluţiei, cauzele izbucnirii ei, desfăşurarea evenimentelor revoluţionare, cauzele înfrîngerii sînt tratate în lucrarea lui Li Şu, *Lupta politică din China în perioada revoluţiei Tung-măng-hui* [3]. O atenţie deosebită acordă autorul caracterizării Ligii Unionale a lui Sun Yat-sen, cercetării programului şi activităţii acestei ligi în perioada prerevoluţionară şi în cursul revoluţiei. Li Şu subliniază de asemenea marea influenţă pe care a exercitat-o revoluţia rusă din 1905 asupra dezvoltării mişcării revoluţionar-democratice din China.

Articolul lui Ciang Tjăn-hă, Ding Uan-in şi Uang Ciang, şi cel al Hă Ciung-jăn, publicate în *Lucrări ştiinţifice ale sectorului al treilea de la Institutul de istorie al Academiei de Ştiinţe a R. P. Chineze* [4], sînt consacrate studierii mişcării maselor populare în ajunul şi în cursul revoluţiei.

---

[1] *Reformele din anul 1898. Materiale privind istoria modernă a Chinei*, fasc. 8, vol. I—IV, Şang-hai, Ed. Şăn-djou guang-şî, 1953.

[2] „Li-şî ian-dzü", 1954, nr. 2.

[3] Li Şu, *Lupta politică din China în perioada revoluţiei Tung-măng-hui*, Peking, Ed. Jăn-min Tju-ban-şî, 1954.

[4] Ciang Tjăn-hă, Ding Uan-in, Uang Ciang, *Lupta maselor populare în ajunul revoluţiei din 1911*; Hă Ciung-jăn, *Evenimentele din Sî-ciuan în perioada revoluţiei din anul 1911*. În *Lucrări ştiinţifice ale sectorului al treilea de la Institutul de istorie al Academiei de Ştiinţe a R. P. Chineze*, fasc. 1, 1954.

Rolul reacţionar al trădătorului Üan Şi-cai în revoluţia chineză din 1911 este tratat în lucrarea lui Djăn Bo-da, *Uzurpatorul şi jefuitorul Üan Şi-cai* [1]. Autorul analizează repartizarea forţelor de clasă din ţară şi cauzele care au dus la instaurarea dictaturii contrarevoluţionare a lui Üan Şi-cai în anul 1913. Üan Şi-cai era o unealtă supusă a imperialismului străin, interesat în menţinerea şi întărirea dictaturii compradorilor şi a marilor moşieri. Forma monarhică de conducere nu mai corespundea condiţiilor schimbate, însă imperialiştii nu erau interesaţi şi în instaurarea republicii democratice. Deşi în faţa revoluţiei chineze din anul 1911 au stat obiectiv sarcinile burghezo-democratice, ea nu a îndeplinit aceste sarcini, astfel încît de rezultatele mişcării maselor populare a beneficiat marea burghezie compradoro-birocratică şi moşierii. Autorul relevă, de asemenea, inconsecvenţa intelectualităţii revoluţionare chineze în realizarea programului său, ceea ce a dus la abaterea maselor populare de la revoluţie şi a exercitat o influenţă negativă asupra rezultatelor acesteia.

Apariţia ideilor socialiste în China, răspîndirea lor în rîndurile intelectualităţii revoluţionare burgheze, influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie asupra răspîndirii marxismului în China, unirea socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească — toate aceste probleme sînt tratate în articolul lui Li Şu, *Despre răspîndirea socialismului în China* [2]. Autorul arată poziţia reformatorilor burghezi Kang Iu-Uăi şi Liang Ţî-ciau faţă de socialism pe de o parte, şi cea a revoluţionarului burghez Sun Yat-sen, pe de altă parte, unul dintre primii intelectuali din China care au făcut cunoştinţă cu ideile socialiste. Încă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, Kang Iu-uăi şi Liang Ţî-ciau s-au ocupat de cercetarea ideilor socialiste şi au ajuns la concluzia că socialismul nu poate fi realizat în China. Acest lucru i-a dus mai tîrziu în lagărul duşmanilor mişcării revoluţionare din China. În acelaşi timp, Sun Yat-sen a ajuns la convingerea posibilităţii victoriei socialismului în China, deşi a greşit afirmînd că socialismul va fi construit de către burghezia naţională, în care el vedea o clasă progresistă şi revoluţionară.

O serie de lucrări şi culegeri de diverse materiale şi documente sînt consacrate cercetării istoriei relaţiilor chino-sovietice [3]. În toate aceste lucrări se subliniază în mod constant neclintita poziţie prietenească a Uniunii Sovietice faţă de marele popor chinez şi lupta lui revoluţionară pentru eliberare.

Mai puţină atenţie se acordă studiului istoriei evului mediu şi epocii vechi, în raport cu problemele istoriei moderne şi contemporane.

Istoricii chinezi au fost atraşi cu deosebire spre cercetarea mişcărilor ţărăneşti din epoca feudalismului. Dzî Dziang, în articolul său *Despre leagănul răscoalelor ţărăneşti în epoca dinastiei Sui* [4], ridică problema dece tocmai în provinciile Şan-dung şi Hă-bei au izbucnit răscoalele ţărăneşti din epoca Sui (581—618). Cauza principală a fost exploatarea deosebit de cruntă a ţăranilor de către feudali, deoarece în aceste două provincii era concentrată imensa armată împărătească, pe care ţăranii erau obligaţi s-o întreţină. Dzî Dziang arată, de asemenea, că în aceeaşi perioadă, în provinciile Şan-dung şi Hă-bei au avut loc şi nimicitoarele inundaţii

---

[1] Djăn Bo-da, *Uzurpatorul şi jefuitorul Üan Şi-cai*, Peking, Ed. Şin-hua, 1949.

[2] „Li-şî ian-dzü, 1954, nr. 3.

[3] Ţau Şi-djăng, *Istoria relaţiilor diplomatice între China şi U.R.S.S.*, Şang-hai, Ed. Şi-djie ci-şî, 1951; *Materiale privind istoria relaţiilor chinezo-sovietice*, Peking, Ed. Şin-hua şu-dien, 1950; Ciang Uăi-in, *Ajutorul acordat de Uniunea Sovietică Chinei în perioada războiului antijaponez*; Hă Ciung-jăn şi Hui Şăng-u, *Armata sovietică — principala forţă care a înfrînt definitiv pe ocupanţii japonezi*, în „Şi-şüe tjou-can", 1952, nr. 59; San Dzi-min, *Uniunea Sovietică s-a manifestat în mod hotărît împotriva acţiunilor cotropitoare ale Japoniei faţă de nord-estul Chinei*, în „Şi-şüe tjou-can", 1952, nr. 58.

[4] „Şi-şüe", 1953, nr. 8.

ale fluviului Huang, ceea ce a contribuit la înrăutăţirea situaţiei ţăranilor, mărindu-le nemulţumirea. Într-un alt articol[1], Dzî Dziang arată că scurta existenţă a imperiului Sui se datoreşte tocmai puternicei mişcări ţărăneşti din acea perioadă. Şi tocmai teama de o mişcare revoluţionară a maselor a îndemnat pe împăratul noii dinastii Tang (618—906) să uşureze întrucîtva, încă din primii ani ai domniei sale, exploatarea feudală a ţăranilor. Cu cercetarea amănunţită a răscoalelor ţărăneşti din epoca Sui se ocupă lucrarea lui Ţî Şia, *Răscoalele ţărăneşti în ultimii ani de conducere a dinastiei Sui* [2].

Răscoalele ţărăneşti dintr-o perioadă mai tîrzie, epoca domniei dinastiei mongole Üan (1279—1367), sînt examinate în două articole ale lui Uang Ciung-u. În primul articol, intitulat *Cauzele sociale ale răscoalelor ţărăneşti la sfîrşitul domniei dinastiei Üan* [3], autorul analizează în amănunt contradicţiile sociale şi naţionale din imperiul Üan, contradicţii care au determinat o puternică mişcare ţărănească, ducînd la căderea dominaţiei mongole şi la restaurarea statului independent chinez. În al doilea articol, *Despre răscoalele ţărăneşti din perioada de sfîrşit a dinastiei Üan şi despre rolul lor progresist în istorie* [4], autorul analizează caracterul răscoalelor ţărăneşti din această epocă, desfăşurarea şi cauzele înfrîngerii lor. Răscoalele ţărăneşti din China feudală, începînd din epoca Han (206 î.e.n. — 220 e. n.), formează tema unei serii de articole dintr-o culegere specială, apărută în anul 1954 [5]. În anul 1952 a fost publicată culegerea de documente şi materiale privind mişcarea ţărănească în perioada dinastiei Ming (1368—1644) [6].

Dezvoltarea formelor proprietăţii feudale asupra pămîntului în perioada dintre secolul al III-lea e.n. şi mijlocul secolului al XVII-lea este examinată într-un articol al lui Hou Uai-lu [7]. Autorul arată că alături de proprietatea imperială mai erau în China proprietatea moşierească şi cea ţărănească, între aceste trei forme manifestîndu-se anumite contradicţii. Cercetînd evoluţia proprietăţii imperiale asupra pămîntului, autorul trage concluzia că în dezvoltarea ei au existat două etape care urmăreau scopuri diferite : din secolul al III-lea pînă la mijlocul secolului al VIII-lea ea era folosită de către împărat pentru consolidarea puterii sale politice şi militare, iar în perioada următoare (sec. VIII—XVII) pentru întărirea dominaţiei economice a monarhiei.

Un material interesant privind dezvoltarea manufacturii feudale chineze conţine articolul lui Bai Şou-i şi Uang Ü-ţiuan, *Despre corelaţiile între manufacturile de stat şi orînduirea feudală din timpul dinastiei Ţing şi Han pînă la căderea imperiului Ming* [8]. Perioada aleasă este împărţită de autori în două etape : prima începînd din secolul al III-lea pînă în secolul al VIII-lea şi cea de-a doua din secolul al VIII-lea pînă la mijlocul secolului al XVII-lea. Pentru prima etapă este caracteristică, după părerea autorilor, folosirea pe scară largă a muncii sclavilor, alături de munca salariată ; în a doua etapă munca sclavilor nu mai are un rol determinant, în această perioadă munca în manufacturi căpătînd, în întregime, un caracter deplin feudal. Indicînd legăturile strînse dintre manufactura feudală din China şi regimul monarhic feudal, autorii arată că spre deosebire de manufactura medievală din Apus, manufacturile din China au frînat, în genere, dezvoltarea socială.

---

[1] „Şî-şüe", 1953, nr. 5.

[2] Ţî Şia, *Răscoalele ţărăneşti în ultimii ani de conducere a dinastiei Sui*, Şang-hai, Ed. Hua-dung jăn-min tju-ban-şî, 1954.

[3] „Li-şî ian-dzü", 1954, nr. 1.

[4] *Ibidem*, 1954, nr. 4.

[5] *Culegere de articole despre răscoalele ţărăneşti din China*, Peking, Ed. U-şî nien-dai tju-ban-şî, 1954.

[6] *Materiale privind istoria răscoalelor ţărăneşti în perioada de sfîrşit a dinastiei Ming*, Peking, Ed. Cai-ming şu-dien, 1952.

[7] „Li-şî ian-dzü", 1954, nr. 1.

[8] *Ibidem*, 1954, nr. 5.

De asemenea, trebuie menţionată şi publicarea în anul 1954 a lucrării *Studii asupra istoriei Chinei* [1], scrisă de către un colectiv de colaboratori ai catedrei de istorie a Chinei de la Universitatea populară din China. Aceste studii cuprind perioada începînd de la epoca veche pînă în anul 1840. Cea mai mare parte a cărţii este dedicată cercetării apariţiei, înfloririi şi începutului de decădere a epocii feudalismului din China.

O problemă actuală în istoriografia marxistă chineză este problema cu privire la periodizarea istoriei vechi a Chinei, precizarea ştiinţifică a cadrelor cronologice ale epocii de trecere de la sclavagism la feudalism. În legătură cu această problemă, Dzian Bo-dzan a publicat în anul 1954 un articol intitulat *Cu privire la problema sclavilor publici şi a celor privaţi în perioada a doua Han* [2], unde arată că sclavagismul în epoca Han nu a avut un rol hotărîtor în producţia socială, fiind numai o rămăşiţă a timpurilor mai vechi. Perioada domniei dinastiei Han (III î.e.n. — III e.n.) este determinată de autor ca perioada dominaţiei relaţiilor feudale. Un punct de vedere asemănător îl susţine Li Ian-nung în lucrarea sa *Orînduirile sclavagistă şi feudală în China* [3], indicînd că în preajma secolului al III-lea î.e.n., societatea chineză se formase deja ca societate feudală.

Problema periodizării istoriei vechi a Chinei a fost dezbătută în cadrul discuţiei ştiinţifice mai sus-menţionate, care a avut loc la Universitatea populară din China. Uang Şî-ci, în referatul său *Despre descompunerea societăţii sclavagiste în China şi apariţia societăţii feudale timpurii*, susţinea că în epoca Han domnea încă sclavagismul, deşi în perioada Han de est (25—220 î.e.n.) orînduirea sclavagistă a început să se descompună. Părerile celor care au luat parte la discuţii s-au împărţit, unii fiind de acord cu referentul că epoca Han trebuie să fie tratată ca o epocă a sclavagismului, dar arătînd în acelaşi timp insuficienţa argumentelor aduse în referat pentru dovedirea rolului dominant al muncii sclavilor în acea epocă. Alţii s-au pronunţat împotrivă, socotind că în epoca Han societatea era feudală, iar sclavagismul exista doar ca o rămăşiţă.

Înainte de a trece la studiile referitoare la istoria veche a Chinei, trebuie să menţionăm că pentru această perioadă există o serie de lucrări cu caracter general, acordîndu-se o atenţie mai mică cercetării unor probleme separate. Perioadei de la orînduirea comunei primitive şi pînă la formarea statului centralizat feudal i-a fost consacrat volumul întîi al *Studiului scurt asupra istoriei Chinei* de Fan Uăn-lan [4]. Plasînd descompunerea orînduirii comunei primitive şi formarea relaţiilor sclavagiste de producţie aproximativ la sfîrşitul anilor 2000 î.e.n. (2033—1562 î.e.n epoca Şia), autorul arată că în epoca Şan (circa 1562—1066 î.e.n.) erau deja dominante relaţiile sclavagiste, menţinîndu-se şi rămăşiţele comunei primitive. Fan Uăn-lan situează apariţia feudalismului timpuriu în epoca Djou de vest (1122—771 î.e.n.), iar procesul formării depline a relaţiilor de producţie feudale se încheie, după părerea lui, în perioada dinastiei Djou de est, aproximativ în secolul al IV-lea î.e.n.

Aceeaşi perioadă a epocii vechi pînă la feudalism o cuprinde şi *Cursul istoriei Chinei* [5] întocmit de Dzien Bo-dzan. Autorul fixează apariţia societăţii gentilice din China la 10 000—9000 î.e.n., descompunerea orînduirii comunei primitive şi formarea relaţiilor sclavagiste

---

[1] *Studii asupra istoriei Chinei*, sub redacţia lui Şang Üe, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şî, 1954.

[2] „Li-şî ian-dzü", 1954 nr. 4.

[3] Li Ian-nung, *Orînduirile sclavagistă şi feudală în China*, Şang-hai, Ed. Hua-dung jăn-min tju-ban-şî, 1954.

[4] Fan Uăn-lan, *Studiu scurt asupra istoriei Chinei*, vol. 1. *De la comuna primitivă pînă la formarea statului centralizat feudal, din timpurile străvechi pînă la unirea Chinei de către principatul Ţin*. Ediţie corectată şi completată, Peking, Ed. Jăn-min tju-ban-şî, 1953.

[5] Dzien Bo-dzan, *Cursul istoriei Chinei (din timpurile străvechi pînă la începutul epocii feudalismului)*, Şang-hai, Ed. San-lian şu-dien, 1950.

de producţie în secolul al XVIII-lea î.e.n. Relaţiile de producţie ale feudalismului timpuriu încep să apară, după părerea lui Dzien Bo-dzen, în secolul al XII-lea î.e.n. (epoca Djou de vest).

Lucrarea lui Hou Uai-lu consacrată istoriei vechi a Chinei cuprinde perioade dintre secolul al XII-lea şi cel al III-lea î.e.n. Autorul acordă o mare atenţie cercetării comunităţii săteşti în China, care a continuat să existe un timp îndelungat şi după lichidarea orînduirii comunei primitive. Li Ia-nung, în lucrarea amintită mai sus intitulată *Orînduirea sclavagistă şi feudală din China*, analizînd situaţia forţelor de producţie, orînduirea socială, organizarea militară a imperiului Djou de vest, în ciuda părerilor lui Fan Uăn-lan şi Dzien Bo-dzan, îl caracterizează ca epocă a dominaţiei relaţiilor sclavagiste de producţie.

Cultura epocii vechi este studiată în lucrările lui Guo Mo-jo, *Epoca de bronz* [1] şi Pei Uăn-ciung, *Cultura epocii de piatră în China* [2].

*

Scurta prezentare din articolul de faţă nu cuprinde desigur toate lucrările de istorie apărute după instaurarea regimului democrat-popular, dar permite totuşi, credem, formarea unei imagini generale a preocupărilor principale ale istoriografiei marxiste din R. P. Chineză. Rezultatele pozitive obţinute de istoricii chinezi în această perioadă se datoresc îndrumării Partidului Comunist Chinez şi ajutorului statului popular, care a creat condiţiile necesare pentru dezvoltarea continuă a ştiinţei istorice.

---

[1] Guo Mo-jo, *Epoca de bronz*, Şang-hai, Ed. Şin uăn-i, 1951.

[2] Pei Uăn-ciung, *Cultura epocii de piatră în China*, Peking, Ed. Djung-guo ţing-nien thju-ban-şî, 1954.

REFERATELE ȘTIINȚIFICE CARE SE VOR ȚINE LA CONGRESUL ISTORICILOR DE LA STOCKHOLM DIN 1960 *

Congresul al XI-lea internațional de științe istorice va avea loc la Stockholm, de la 21 pînă la 28 august 1960. La sesiunea biroului Comitetului internațional pentru științele istorice, care s-a ținut în iunie 1957, s-a făcut următoarea repartizare a referatelor pe secții :

I. *Secția de metodologie* : „Influența filozofiei istorice din secolul al XIX-lea asupra științei istorice actuale", E. Rotchacker, doctor în științe istorice (Heidelberg, Germania) ;

„Istoriografia științei istorice", prof. H. Butterfield (Cambridge, Marea Britanie) ;

„Istoria culturii, evoluția și metodele de predare", prof. F. Gilbert (Boun Hanor, S.U.A.) ;

„Istoria științei și tehnicii", prof. A. G. Forb (Amsterdam, Olanda);

„Periodizarea istoriei universale", E. M. Juvov, membru corespondent al Academiei de Științe din U.R.S.S. (Moscova, U.R.S.S.) ;

„Metodele demografiei istorice și problemele scăderii mortalității în istoria universală", M. Henri și L. Chevalier (Paris, Franța).

II. *Secția de istorie antică* : „Problemele culturii scrierii miceniene", prof. Sterling Dow (Harvard, S.U.A.) ;

„Democratizarea culturii în perioada tîrzie a imperiului roman", prof. S. Mazzarino (Catania, Italia) ;

„Procesul de dezvoltare istorică și rolul istoric al statelor antice de pe litoralul nordic al Mării Negre", prof. V. D. Blavatski (Moscova, U.R.S.S.) ;

„Sclavajul în lumea greco-romană", Lauffer, doctor în științe istorice (München, Germania) ;

„Numismatica Imperiului Roman ca izvor al istoriei economice și financiare", M. Hey (Lyon, Franța) ;

„Popoarele și civilizația din Valea Dunării în perioada preromană pînă în evul mediu timpuriu", prof. C. Daicoviciu și I. Nestor (Cluj, București, Romînia).

III. *Secția de istorie medievală* : „De la Tan' pînă la San : perioadă de tranziție în istoria Chinei și Asiei de est", prof. T. Iamamoto (Tokio, Japonia) ;

„Orînduirea socială din Rusia în perioada timpurie a evului mediu", prof. Rabek Schmidt (Arhus, Danemarca) ;

---

* Tradus din „Voprosî istorii", nr. 7, 1957, p. 22.

„Legea și istoricul medieval", V. Ulman, doctor în științe istorice (Londra, Marea Britanie);

„Importanța istorică a vechilor concepții germane privind rolul statului și aristocrației", K. Hauck, doctor în științe istorice (Erlangen, Germania);

„Comuna orășenească medievală din secolele XII și XIII în comparație cu mișcările orășenești din alte țări din Europa", prof. E. Sestan (Florența, Italia);

„Problemele actuale în domeniul studierii instituțiilor medievale", prof. G. Le Bras (Vatican);

IV. *Secția de istorie modernă*: „Dominația în Marea Baltică în secolele XVI și XVII", prof. J. Labuda (Poznan, Polonia).

„Structura instituțiilor de stat în secolele XVI și XVII", prof. V. V. Vives (Barcelona, Spania);

„Iluminismul în Europa în secolul XVIII", prof. F. Venturi (Genova, Italia);

„Perioada de tranziție de la feudalism la capitalism, din secolul XVI pînă în secolul XVIII în centrul Europei", prof. Klima, Mačurek (Praga, Brno, Cehoslovacia);

„Problemele privind reforma în țările Scandinavei", S. K. Cellerstrëm, doctor în științe istorice (Lund, Suedia);

„Relațiile politice din răsăritul și apusul Europei în perioada războiului de 30 de ani", prof. B. F. Porșnev (Moscova, U.R.S.S.).

V. *Secția de istorie contemporană*: „Coloniile britanice de emigrație și administrația (autonomă) locală cu începere din anul 1783", prof. V. Harlow (Oxford, Marea Britanie);

„Problemele privind emigrarea în secolele XIX și XX", prof. Ingrid Lemmingsen (Oslo, Norvegia);

„Socialismul și primul război mondial", prof. Hang (Louvain, Belgia);

„Problema națională în monarhia habsburgică", F. Zvitter, doctor în științe istorice (Lubliana, Iugoslavia);

„Cultura tradițională și dezvoltarea actuală a Indiei", prof. N. Brown (Pennsylvania, S.U.A.);

„Probleme privind structura întreprinderilor în sec. XIX", M. Girard (Paris, Franța).

S-a hotărît de asemenea ca înainte de deschiderea congresului, pe lîngă ședințele comisiilor, să se organizeze două colocvii. Unul dintre acestea va fi consacrat universităților din Europa medievală și din perioada Renașterii — referent prof. Stelling-Michot (Geneva, Elveția); celălalt colocviu va trata despre istoria prețurilor pînă în anul 1750—referent prof. E. G. Hamilton (Chicago, S.U.A.).

Discursurile ce vor fi pronunțate la deschiderea și închiderea congresului, vor atinge temele:

„Relațiile internaționale în nordul Europei în perioada Vikingilor" și „Marea Baltică și Mediterană din secolul XVI pînă în secolul XVIII".

STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ, vol. I

Redactori responsabili: Gh. Haupt şi Gh. Georgescu-Buzău

Ed. Acad. R.P.R., 1957, 476 p. + 3 hărţi + 1 erată (Acad. R.P.R., Institutul de istorie)

Volumul I de *Studii şi materiale de istorie modernă*, publicat prin grija Secţiei de istorie modernă a Institutului de istorie din Bucureşti, conţine trei rubrici: 1° Studii şi referate; 2° Documente; 3° Bibliografie. La rubrica „Studii şi referate" sînt înscrise zece titluri, dintre care cinci privesc istoria Moldovei, unul Ţara Romînească, trei Transilvania şi unul istoria Romîniei, propriu-zise. Semnalăm ca pozitivă înscrierea unui număr de titluri — jumătate din total — privind istoria Moldovei, provincie a cărei bogată istorie — exceptînd studiile legate de comemorarea lui Ştefan cel Mare — nu a format întotdeauna, în ultima vreme, un centru al preocupărilor pentru publicaţiile istorice de un caracter mai larg.

Studiul lui Gh. Georgescu-Buzău, *Un mare latifundiar în Moldova după tratatul de la Adrianopol: Mihai Sturza* (p. 3—24), constituie o interesantă prezentare a averii primului domn regulamentar al Moldovei.

În primul rînd, ni se înfăţişează unele date biografice privind viaţa lui Mihail Sturza, unde credem că s-ar fi cuvenit să se amintească — pentru întregirea tabloului biografic — şi unele amănunte despre studiile sale. Ocupîndu-se în continuare de latura vieţii domnului, ca strîngător de moşii, autorul vede pe bună dreptate în el « un reprezentant tipic al „acumulării primitive a capitalului » (p. 5). Creşterea latifundiilor lui Mihail Sturza e reconstituită după voluminoasa condică intitulată *Generalnic opis lămuritoriu documenturilor pentru moşii, acareturi şi locuri a Pre Înălţatului Voevod Mihail Grigore Sturza*. Aflăm de aici că în 1843 domnul era proprietarul a nu mai puţin de 80 de moşii, la care se adăugau viile din patru podgorii şi numeroase locuri de casă în Iaşi şi Galaţi. E relevat şi faptul de două ori semnificativ: întîi, că printre aceste moşii se afla şi aceea cu numele de Flămînzi şi, al doilea, că tocmai de la această moşie s-a aprins scînteia răscoalelor din 1907, epilogul unui secular proces de sărăcire şi exploatare a ţărănimii. Se mai arată şi interesul domnului pentru comerţ, prin protejarea acordată fostului Tîrg-Nou, devenit Mihăileni, aşezat pe drumul de comunicaţie cu Galiţia şi Ungaria. În Mihăileni, domnul îşi mai rezervase şi încasarea unor taxe speciale. Tot pentru folos personal, domnul uşurează transportul produselor de pe moşiile sale, iniţiind şi construirea unei şosele de-a lungul Siretului, cu punct de plecare Mihăileni. Legate de interesele comerciale ale domnului sînt şi locurile de acostare, acaparate de el în portul Galaţi.

În legătură cu moşiile lui D. A. Sturza, credem că ar fi fost interesant — aceasta în măsura existenţei aparatului informativ adecvat — să fi ştiut numărul clăcaşilor de pe moşii, suprafaţa totală a acestora raportată la suprafaţa ţării — ce ar fi redat şi mai pregnant confundarea de către domn a domeniului public cu domeniul personal — precum şi veniturile anuale dobîndite de pe urma moşiilor.

Un caracter deosebit îl are studiul lui Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova şi activitatea lor în anii 1830 şi 1831* (p. 25—68). Ni se prezintă un aspect din istoria administrativă a Moldovei, capitol neglijat şi aceasta nu numai pentru Moldova. E vorba aici de activitatea comisiilor de revizie (de „revedaţie"), instituite de Kisseleff pentru descoperirea abuzurilor administraţiei pămîntene din vremea războiului ruso-turc (1828—1829). Se semnalează că la Arhivele statului din Iaşi există o mare cantitate de material — 1283 de dosare — consemnînd activitatea

comisiilor. Materialul — peste care s-a trecut cu ușurință — constituie, pe lîngă un prețios izvor de istorie administrativă, și un izvor la fel de prețios pentru viața social-economică a Moldovei. Autorul ne spune însă că va cerceta mai mult latura administrativă a materialului arhivistic, ceea ce — cum spuneam mai înainte — imprimă o notă deosebită studiului său.

În capitolul I al studiului — „Înființarea comisiilor de revizie" — se arată că împrejurările care au dus la instituirea lor au fost abuzurile administrației (p. 26—33). Aici, la structura comisiilor, poate era oportun ca autorul să fi relevat frîna pe care prezența celor doi boieri o putea pune în activitatea acestei instituții, menită să controleze tocmai abuzurile de care se făceau vinovați membrii clasei boierești. În continuarea capitolului I se vorbește despre atribuțiile comisiilor, observîndu-se caracterul lor limitat. Ele se ocupau doar cu restituirea banilor luați pe nedrept și cu înlăturarea funcționarilor abuzivi, fără nici o altă sancțiune. Atribuțiile limitate se explică, desigur, prin prezența boierilor, ca factor principal al comisiilor.

Capitolul al II-lea se ocupă cu „Procedura și metodele de lucru" (p. 33—40). Credem că ar fi fost nimerit ca autorul să fi pus în discuție problema garanției prezentate de delegațiile sătești, compuse din slujitori și fruntași, precum și faptul că plîngerile se puteau face împotriva oricui. Noi ne întrebăm : 1) oare delegațiile sătești nu erau adesea formate din oamenii boierului local ; 2) țăranii asupriți în trecut, asupriți în prezent și știind că nici viitorul — cel puțin în împrejurările de atunci — nu le putea aduce cine știe ce îmbunătățiri, îndrăzneau întotdeauna să se plîngă în mod deschis și complet împotriva asupritorului ? În fond comisia, după ce își îndeplinea mai mult sau mai puțin conștiincios misiunea sa, pleca, pe cînd satul rămînea mai departe cu boierul, cu ispravnicii, cu zapcii ; și acest lucru îl știau țăranii foarte bine. De altfel răspunsul la întrebările de mai sus îl dă autorul, descriind în continuare activitatea plină de greutăți a comisiilor.

Al treilea capitol al studiului tratează despre „Constatările comisiilor" (p. 40—68). La rîndul lui, capitolul e împărțit în patru subcapitole. Primul se ocupă cu „Abuzurile aparatului de stat în repartizarea și perceperea obligațiilor în bani și muncă" (p. 40—49). E de observat că autorul vede în culori prea trandafirii activitatea comisiilor ce controlau abuzurile. Date fiind moravurile și practicile expuse în chiar textul studiului, credem că această activitate trebuia privită mai critic. Faptul că vinovații nu erau arestați, ci doar îndepărtați din slujbă, arată o vădită tendință spre atenuarea unei eventuale asprimi în activitatea comisiilor.

Al doilea subcapitol cercetează „Scăderea numărului de birnici, rezultat al abuzurilor boierilor și dregătorilor" (p. 49—56). Ni se arată, de exemplu, că în 1833 erau în total 70 000 de familii de scutelnici și breslași, dintre care numai 37 000 aveau o situație legală, restul de 33 000 de familii fiind adăugate prin abuz. Uneori însă, nici condiția scutelnicilor nu era ușoară, deoarece existau unii dintre ei cu dublă sarcină : aceea de birnici, plus cea legată de categoria lor.

„Raporturile dintre proprietari și țărani" (p. 56—62) formează un al treilea subcapitol. Comisiile constată sporirea clăcii de la 12 la 14 zile. În legătură cu aceasta, ar fi fost interesant dacă ni s-ar fi dat și oarecare date privind norma zilei de muncă la cîmp. E știut că această normă era foarte ridicată, ceea ce în realitate însemna un număr de zile de clacă mult mai mare decît 12 sau 14. În continuare, ni se mai spune că abuzurile stîrneau tulburări în sînul masei țărănești și atunci comisiile erau folosite pentru potolirea lor.

În sfîrșit, un al patrulea subcapitol, cu care se încheie studiul, se ocupă de desființarea comisiilor de revizie și de rezultatele lor (p. 62—68). Într-adevăr, activitatea lor a durat puțin timp, pînă în noiembrie 1830 în Țara Romînească și pînă la începutul lui 1831 în Moldova. În general, considerăm că studiul lui Gh. Platon reprezintă o prețioasă contribuție la cunoașterea unuia din aspectele istoriei Moldovei. din preajma anului 1830. Alături de istoria social-economică, istoria politică, istoria culturii și istoria militară, studiile de istorie administrativă vin să întregească tabloul general al istoriei unei societăți.

Un studiu cu caracter de monografie, mai restrîns, e cel intitulat *Luptele țăranilor de pe domeniul Ghica-Comănești în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (p. 71—107), de Ecaterina Negruți. Acest episod local al istoriei luptelor țărănimii e încadrat de autoare în condițiile social-economice specifice primei jumătăți a secolului al XIX-lea, cînd în gospodăria moșierească interesată în producția și vînzarea pe scară largă a cerealelor-marfă, se vede tot mai pronunțat o limitare a loturilor clăcașilor, o mărire a numărului zilelor de muncă, o intensificare a acțiunilor de expropriere a țăranilor liberi.

Ne arată, de asemenea, procesul de formare al domeniului. Încă de la începutul secolului al XIX-lea asistăm la acțiunea de rășluire a pămîntului răzășesc, efectuată de logofătul Țării de Jos, prințul Costache Ghica, bunicul viitorului domn Gr. A. Ghica (1849—1856).

Acapararea pămînturilor răzăşeşti se făcea prin cumpărări, prin folosirea neînţelegerilor dintre răzeşi, prin plăsmuiri de acte false, prin hotărniciri ilegale, prin asigurarea concursului domniei, care donează moşii în întregime, confundînd partea domnească cu partea răzăşească, prin asumarea de către proprietar a obligaţiilor ţăranilor, care în schimb îi dădeau pămîntul.

Concomitent cu consolidarea stăpînirii boiereşti asupra satelor de pe domeniu, cresc şi sarcinile impuse fie de proprietar, fie de arendaş. Normele de muncă, potrivit tabelelor date de autoare (p. 88), sînt foarte grele. Aici ar fi fost indicat ca să ni se arate, în conformitate cu aceste norme, care era numărul real al zilelor de clacă, număr desigur de cîteva ori mai mare decît cel stabilit de Regulamentul organic.

După ce expune constituirea domeniului şi starea locuitorilor de pe cuprinsul său, studiul trece la prezentarea luptei ţăranilor. Formele luptei erau jălbile, intentarea de procese, nesupunerea la muncă şi uneori chiar acţiuni violente pentru eliberarea celor arestaţi. În legătură cu acţiunile legale ale locuitorilor împotriva cotropirii pămînturilor lor, — ca petiţionarea la Iaşi şi apoi la capul puterii protectoare, ţarul Rusiei — autoarea arată, pe bună dreptate, că ţăranii nu aveau o concepţie limpede despre starea socială în care trăiau şi nu cunoşteau mijloacele pe care le puteau folosi pentru dobîndirea libertăţii şi a pămîntului pierdut. Un ultim episod al acestei înverşunate lupte duse de ţărani împotriva familiei Ghica a fost succesul parţial obţinut de o parte din ei. Autoarea arată că, după ani mulţi de procese şi sacrificii materiale, răzeşii din Văsieşti, Dorda şi Asău au căpătat dreptul de a răscumpăra partea de pămînt vîndută boierului. Preţul de răscumpărare a fost de 16 ori mai mare decît preţul cu care au fost constrînşi să vîndă boierului. Neavînd banii necesari, ei se îndatorează la nişte cămătari greci, în care se întrezăreau viitorii acaparatori ai pămînturilor.

Tot legat de situaţia maselor muncitoare moldovene în prima jumătate a secolului al XIX-lea e şi studiul lui Gh. Ungureanu *Rufetul ocnelor din Moldova şi revolta şavgăilor în 1843* (p. 109—137).

Cu multă meticulozitate — de altfel aceasta este caracteristica activităţii sale de harnic şi atent cercetător al arhivelor — autorul se ocupă de organizarea lucrătorilor, de munca lor, de remunerarea lor. La început, ei făceau parte din marea categorie fiscală a slujitorilor. După 25 aprilie 1828 trec în seama visteriei. Cu acest prilej s-a redactat, la 3 mai 1828, un raport intitulat „Prescrierea numărului tuturor slujbaşilor şi a rufeturilor ocnilor şi datoriile slujbei lor". Din prezentarea cuprinsului amintitului raport, vedem că rufetul ocnei avea 650 de oameni. Dintre ei, 145 erau şavgăi, adică muncitori mineri — calificaţi în tăierea sării. Ni se arată sarcinile lor şi plata ce o primeau. O a doua categorie erau lăturaşii, răzeşi deveniţi plăieşi şi apoi daţi în slujba ocnelor. Numărul lor era aproximativ de 160. Ei ajutau pe vechii şavgăi, cărora li se cereau cantităţi tot mai mari de sare tăiată. Pentru muncile auxiliare exista o lungă serie, compusă din numeroase categorii de muncitori.

În continuare ni se vorbeşte de unelte şi de exploatarea propriu-zisă a sării. Ni se arată că uneltele erau foarte rudimentare, că munca se făcea pe întuneric, că aerul lipsea din ocnă, iar coborîrile foarte periculoase dădeau naştere la numeroase accidente. Plăţii rufetaşilor, în anul 1828, i se rezervă un loc aparte. Autorul arată că în timp ce cămătarul avea 500 de lei lunar, 130 de şavgăi nu primeau decît 290 de lei, adică 2 lei pe lună de fiecare. Acest salariu derizoriu fusese hotărît de Ioniţă Sandu Sturza, care invoca drept motiv necesitatea micşorării cheltuielilor de exploatare. Ni se mai spune că în trecut, acelaşi număr de şavgăi — 130 — primeau 3 460 de lei.

Trecînd la lupta rufetaşilor pentru îmbunătăţirea traiului, autorul ne arată că formele acestei lupte erau jalbele, fuga şi nesupunerea la lucru. Cu timpul însă, mişcarea de nesupunere se organizează, după cum relatează un act din 1838. Iar în 1839, ei trec şi bat pe oamenii boierului Krupenski, care voia să le răşluiască puţinul lor pămînt. Acţiunea cea mare a rufetaşilor are loc în 1843. Ni se descrie episodul răzvrătirii cu destule amănunte: ieşirea din mină la un semnal, plecarea în masă la Iaşi, insuccesul acţiunii. Aici ar fi fost necesar ca autorul să fi subliniat concepţia confuză pe care aceşti lucrători — ţărani — o aveau asupra modului de luptă împotriva exploatării. Ei îmbinau forme legale, cum erau jalbele, cu forme ilegale: fuga, nesupunerea, acţiuni violente. De asemenea, era necesar să se fi observat şi caracterul izolat al acţiunii lor care, împreună cu concepţia confuză ce o anima, în nici un caz nu putea duce la succes. Cu tot începutul de organizare, mişcarea şavgăilor din 1843 a fost mai mult o acţiune spontană, izvorîtă din desperarea la care îi aduseseră mizeria şi vexacţiunile funcţionarilor cămării.

Un alt studiu care se ocupă cu lupta maselor muncitoare din secolul al XIX-lea, dar de data aceasta în Transilvania, e cel cu titlul: *Mişcări ţărăneşti în Munţii Apuseni şi împrejurimi între anii 1849 şi 1854*, de Iosif Kovács (p. 139—166).

Vedem că şi după revoluţía din 1848 viaţa ţăranilor continuă să fie deosebit de grea, din cauza loturilor prea mici sau a lipsei totale de pămînt. Mulţi dintre ei, de teama revenirii clăcii, nu se angajau la moşieri. Alţii care sub revoluţie ocupaseră o parte din pămînturi, evitau contractele cu latifundiarii, pentru a nu cădea într-o nouă dependenţă. În sfîrşit, o altă categorie de ţărani s-au izolat oarecum de comunităţile lor, asupra cărora moşierii aveau încă autoritate, aşezîndu-se pe locuri despădurite. Pe de altă parte, moşierii n-aveau numerar suficient pentru plată şi n-aveau decît inventar foarte puţin şi rudimentar. În asemenea condiţii, foştii iobagi urbariali, încă nesupăraţi de moşieri în ceea ce priveşte locurile comune: izlazuri, păduri, erau frustaţi de suprafeţele cuvenite lor, suprafeţe pe care moşierii le concedau în schimbul dijmei şi a diferitelor servicii.

Autorul examinează apoi modalitatea prin care moşierii căutau să iasă din impasul economic. Vedem cum ei constrîng pe cerealişti la muncă, prin forţa publică. Observăm deci un fenomen identic cu cel din Romînia, legea învoelilor agricole: constrîngerea ţăranilor la muncă *manu militari*. Mizeria ţăranilor era mărită şi de exploatarea arendăşească deosebit de aspră, deoarece arendaşul ţinea să-şi asigure pe lîngă renta proprietarului, şi o rentă cît mai mare pentru sine.

Situaţia continuă deci să fie încordată şi în anii imediat următori revoluţiei. La ordinul guvernatorului Wohlgemuth, de a fi dezarmate şi împrăştiate unităţile romîneşti, Avram Iancu a opus refuzul său.

Aici semnalăm ca deosebit de importantă, pentru lămurirea caracterului luptelor postrevoluţionare din Transilvania, şi schimbarea de atitudine a lui Avram Iancu. Ni se arată cum acesta din urmă devine din ce în ce mai ostil faţă de Viena, care-i înşelase aşteptările, şi se transformă într-un luptător împotriva absolutismului habsburgic. Considerăm că aceasta e o problemă care se impune a fi dezbătută şi lămurită în studii speciale. Se va ajunge astfel să se dezlege întreaga problemă legată de activitatea, de evoluţia politică şi de tragicul destin al conducătorului romîn al revoluţiei din Transilvania.

Autorul trece apoi în revistă o serie de acţiuni revoluţionare ale ţăranilor atît în Apusenii sudici — reg. Hunedoara şi reg. Zarandului, vechi regiuni de luptă — cît şi în Apusenii nordici — actualele raioane Cluj şi Turda. În cadrul luptei ţărăneşti e pusă şi problema atitudinii ţărănimii înstărite şi a contradicţiilor dintre aceasta şi ţărănimea săracă. Nu se stăruie însă asupra acesteia, ceea ce ridică încă o problemă de clarificat pentru viitoarele cercetări istorice ale evoluţiei conflictului social în Transilvania.

De o mai mare amploare — faţă de celelalte lucrări cuprinse în volum — e studiul lui Dan Berindei, *Aspecte ale problemei agrare în Ţara Romînească la începutul domniei lui Cuza Vodă* (p. 168—245).

Studiul începe prin a se ocupa de împrejurările politice care au dus la actul din 24 ianuarie 1859 şi care au frămîntat apoi cercurile guvernante din Ţara Romînească în primul an de domnie a lui Alexandru Ioan I. Se relevă rolul ţărănimii în impunerea ca domn al Ţării Romîneşti a celui ales la 5 ianuarie în Moldova. După alegere însă, conservatorii recîştigă o parte din influenţa pierdută cu prilejul alegerii. E o perioadă de şovăiri din partea partidei naţionale şi a radicalilor, marcată de instabilitatea guvernamentală şi de un climat politic confuz.

Consemnăm paginile consacrate situaţiei generale a agriculturii muntene la începutul domniei lui Cuza (p. 171—175). Sîntem de părerea autorului că, deşi încep să pătrundă elemente capitaliste, totuşi modul de producţie dominant în agricultură continuă a fi cel feudal, exploatarea moşiilor făcîndu-se cu ajutorul clăcii. Investiţia în mijloace tehnice moderne nu se face decît într-o măsură prea mică; e preferată arendarea şi cheltuirea veniturilor rezultate de pe urma ei. Ar fi fost foarte sugestiv, dacă s-ar fi găsit şi ceva date care să ilustreze mai concret această atitudine refractară faţă de raţionalizarea producţiei agricole. Ni se arată apoi că lucrarea pămîntului continuă cu procedee perimate, folosindu-se atelajul cu multe perechi de boi, din cauza plugurilor proaste. De asemenea, sistemul rotaţiei culturilor e abia la început şi punerea lui în aplicare înaintează încet. La fel şi lipsa unor mijloace de transport moderne este o piedică în calea dezvoltării producţiei agricole. Moşierii însă încep totuşi a se preocupa mai mult de maşinile de treierat. Această preocupare e interesantă şi explicaţia cu care încercăm să completăm studiul autorului e că piaţa internaţională — în circuitul căreia intraseră şi Principatele — solicita o cantitate tot mai mare de cereale-marfă. Or, această cantitate, care de bine de rău apărea pe ogoare datorită fertilităţii solului, chiar cu folosirea unor mijloace agrotehnice înapoiate, trebuia asigurată la treierat. Şi cum prin vechile sisteme de treierat se pierdeau multe cereale şi deci şi multe cîştiguri, proprietarii au început să fie atenţi la introducerea maşinilor. E un exemplu clasic de concepţii economice mărginite — din punct de vedere capitalist, bineînţeles — pe care îl ofereau, şi-l vor oferi pînă tîrziu, proprietarii funciari din Romînia. Pe ei nu-i

interesa atît înlocuirea muncii de tip feudal, cît faptul ca produsele acestei munci să nu se mai piardă, ca în secolele trecute.

Dar cea mai mare parte a studiului a fost rezervată căilor de exploatare a țărănimii. Grupînd bogata informație arhivistică, D. Berindei a găsit zece modalități prin care clasa moșierească exploata pe domeniile ei țărănimea. Acestea sînt : 1) executările ; 2) bătaia ; 3) izgonirea ; 4) claca ; 5) globirile ; 6) învoielile ; 7) limitarea pămînturilor ; 8) dijma ; 9) înșelarea la socoteli ; 10) munci îndepărtate — transporturi, monopoluri. Reconstituirea acestui tablou al exploatării țărănimii a dat prilej autorului să redea o serie de imagini ale celor mai sumbre suferințe ce cădeau asupra imensei majorități a populației țării.

Studiul lui Dan Berindei se prezintă ca o contribuție deosebit de valoroasă la elucidarea problemei agrare din timpul lui Cuza, făcută pe baza unui vast material de arhivă, grupat și sistematizat cu strictețe. De asemenea, menționăm și judicioasa folosire a numeroaselor citate, bine încadrate în text, element care oferă o imagine cît mai vie a exploatării țărănimii în anii 1859—1860.

Cu începuturile industriale din țara noastră se ocupă studiul lui Valerian Popovici, *Începuturile exploatării capitaliste a petrolului în Moldova* (p. 247—283). După ce dă primele mențiuni despre „fîntînile cu păcură" din Moldova, autorul ne aduce în secolul al XIX-lea, cînd dezvoltarea relațiilor capitaliste a impus o valorificare mai largă a surselor de bogăție minerală. Totuși se subliniază, pe drept cuvînt, că trecerea la capitalism se făcea destul de lent, deoarece feudalismul, cu numeroasele lui forme și practici, constituie însă o frînă puternică. Ca urmare, și procesul tehnologic legat de exploatarea petrolului — în prima jumătate a secolului al XIX-lea și chiar mai tîrziu — se menținea în forme foarte rudimentare. Pentru această perioadă, credem că formele rudimentare de exploatare, nu numai de la noi, ci și de aiurea, se explică prin slaba solicitare a petrolului și a derivatelor sale ca combustibil ; motorul cu ardere internă încă nu apăruse, iar navele nu ajunseseră să folosească păcura.

Vedem apoi cum în exploatarea petrolului se folosea — pentru sursele aflate pe moșiile boierești și mănăstirești — munca în dijmă. Cu timpul însă apar relațiile capitaliste : folosirea muncii salariate și interesul unor negustori și bancheri din Iași de a investi capital în exploatarea gropilor de păcură ; între 1857 și 1865 se construiesc nouă rafinării de petrol lampant.

Autorul se ocupă, în continuare, de pătrunderea capitalului străin. Întîi vin specialiștii pentru a cerceta subsolul petrolifer. Ei vor fi urmați de societățile de exploatare. În 1863, în Moldova, o companie franceză face un număr de sonde — adînci între 10 și 100 de metri — lîngă Tg. Ocna. Se arată că în acea perioadă, fostul județ Bacău deținea locul întîi pe țară în cantitatea de materii extrase : 151 300 de vedre, iar în anii 1857—1859, Romînia era singura țară producătoare de petrol ; în scurt timp însă vor fi puse în exploatare noi izvoare — în alte părți ale lumii. Rusia, Canada și S.U.A. vor depăși Romînia.

Un studiu mai vast, atît ca spațiu, cît și ca preocupare, este cel al lui Ludovic Vajda, *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani ai secolului al XX-lea* (p. 285—349). Tema e tratată în patru mari părți : 1) Industria ; 2) Situația agriculturii la începutul secolului al XX-lea și pauperizarea țărănimii ; 3) Starea socială a clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare ; 4) Situația politică. În legătura cu factorul capital, se arată existența unui adevărat lanț de subordonare : capitalul maghiar intră în sfera capitalului austriac, iar acesta, la rîndul său, este dependent de capitalul german.

Vehicularea capitalului spre Transilvania se făcea prin intermediul marilor bănci din Budapesta, în vreme ce institutele de credit locale, multe la număr, erau eliminate din industrie și îndreptate, aproape exclusiv, spre agricultură. El mai arată că Transilvania intra și ea în sfera cartelurilor austro-ungare, care împart producția și stabilesc prețurile. În acest fel, programul industriei locale e frînat. Întreprinderile au, în general, caracterul unor întreprinderi mici, cele cu peste 1 000 de lucrători fiind foarte puține. Din această pricină, în mișcarea muncitorească transilvană predomină spiritul mic-burghez. O concentrare a producției și a muncitorilor începe să se manifeste totuși, precum și creșterea unora din orașele legate de industrie. Autorul ne dă aci unele cifre concludente. Credem că, în legătură cu industria, ar fi fost interesant ca L. Vajda să fi raportat cifrele din Transilvania la cifrele din alte regiuni ale imperiului. S-ar fi ilustrat atunci mai concludent ce s-a enunțat mai înainte referitor la stadiul de înapoiere a Transilvaniei față de alte regiuni ale Austro-Ungariei.

Trecînd la situația agriculturii, se subliniază starea înapoiată a acesteia față de industrie, calea prusacă de dezvoltare, dăinuirea unei puternice rămășițe feudale. Repartiția proprietății funciare continuă să rămînă flagrant nedreaptă. În această privință, cifrele date de autor sînt lămuritoare. Munca

efectuată pe proprietățile moșierești era munca în dijmă fie cu inventarul țăranului, fie cu inventarul moșierului. Date interesante ne sînt prezentate și asupra repartiției inventarului, date pe care, din nefericire, nu le avem pentru vechea Romînie. La fel și pentru repartiția șeptelului ni se dau cifre. Observăm cum țărănimea săracă era lipsită — în cea mai mare parte — atît de unelte, cît și de vite de muncă.

Bogata analiză a stării sociale a clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare ocupă aproape jumătate din lucrare.

Ultima parte a studiului e dedicată situației politice. Ni se arată că organizațiile din Transilvania ale partidelor politice burgheze maghiare erau, în general, favorabile dualismului. Autorul vede în politica clasei exploatatoare maghiare un dublu obiectiv : 1) distrugerea burgheziei romîne — concurentul nou care se ridica ; 2) stăvilirea mișcării de independență națională. Aici remarcăm că ar fi fost util să se folosească izvoare documentare locale, pentru arătarea antagonismului dintre burghezia națiunii dominante și burghezia națiunii dominate. De asemenea, sîntem de părere că informația asupra politicii burgheziei romînești care, pe de o parte, căuta să folosească masele populare romînești în propria luptă politică, iar pe de altă parte, se îmbogățea în detrimentul conaționalilor, ar fi putut fi mai bogată.

Un loc e rezervat și acțiunilor represive împotriva maselor urbane și rurale. E relevată apoi atitudinea șovăelnică și oportunistă a Partidului Social Democrat din Ungaria, care nega importanța problemei naționale, sprijinind prin aceasta politica de desnaționalizare. Se mai arată și oprimarea națională cu ajutorul aparatului funcționăresc și al școlii. În special prin legile școlare draconice, din 1879, 1883, 1891, 1907, guvernul burgheziei maghiare și al grofilor a urmărit anularea aproape totală a dezvoltării culturale de sine stătătoare a naționalităților nemaghiare.

Conchizînd asupra acestei sumare analize, putem spune că studiul lui L. Vajda prezintă un deosebit interes, prin faptul că el constituie una din primele încercări în istoriografia marxistă de a cuprinde într-o privire de ansamblu Transilvania de la începutul secolului nostru. Bineînțeles că drumul, a cărui deschidere a făcut-o studiul lui L. Vajda, trebuie continuat prin noi cercetări, care să folosească și imensul material aflat în arhivele ardelene.

Punctele principale atinse de Coralia Rădulescu-Fotino în studiul *Atitudinea armatei în timpul răscoalelor țărănești din 1907* (p. 351—368) sînt : starea armatei, represiunea răscoalelor și sancțiunile aplicate de regimul burgheziei și moșierimii după răscoale. În ceea ce privește punctul al doilea, represiunea răscoalelor, e de semnalat precizarea care se face — după acte de arhivă — în legătură cu rolul unora din fruntașii satelor în reprimarea răsculaților. Totuși, trebuie să arătăm că această problemă are un caracter mai complex, deoarece burghezia rurală nu a fost omogenă — ca atitudine — în timpul răscoalelor din 1907. Problema, în orice caz, se impune a fi lămurită pe deplin și în mod diferențiat pe regiuni, localități și chiar pe grupuri ale burgheziei rurale. Ea, bineînțeles se leagă de o cercetare cît mai atentă și cît mai minuțioasă a materialului de arhivă, legat atît de pozițiile și interesele economice ale burgheziei rurale, cît și de atitudinea ei în timpul răscoalelor, atitudine decurgînd din aceste interese.

O obiecție ridicată de studiul Coraliei Rădulescu e în legătură cu pregătirea armatei. În text sînt pasaje din care ar reieși existența unor serioase pregătiri militare și a unor intense preocupări ale guvernului pentru această problemă (de exemplu la p. 351). Credem că se exagerează puțin. Completarea unei pirotehnii și organizarea unui poligon de tir — întreprinderi cu caracter militar din cele mai elementare — cumpărarea unui număr de tunuri și adăugarea a chiar 34 de batalioane nu înseamnă mare lucru în pregătirea militară a unei țări, chiar de dimensiunile Romîniei dinaintea primului război mondial. Pentru reprimarea răscoalelor țărănești neorganizate, purtate cu coase și topoare, ajungeau cele o sută și ceva de mii de puști și cele cîteva sute de tunuri, fără a fi nevoie ca ele să constituie ultimile realizări în materie de tehnică militară.

O altă observație e cea legată de promisiunea de împroprietărire, făcută la 1877 : cine a făcut-o? în ce termen? în ce împrejurări? în ce zi anume a făcut-o sau a publicat-o?

În sfîrșit, tot în legătură cu acest studiu, credem că ar fi fost nimerită și publicarea unei hărți, în care să se fi trecut mersul represiunii militare și să se fi fixat repartiția unităților.

Ultimul studiu în volum este al lui I. Cicală, *Aspecte din activitatea Secției romîne a Partidului Social-Democrat din Ungaria în primul deceniu al secolului al XX-lea* (p. 369—390). Liderii Partidului Social-Democrat din Ungaria au negat importanța problemei naționale, dînd — prin aceasta — sprijinul lor politicii de desnaționalizare.

În Transilvania, anul 1903 aduce organizarea unei Secții romîne a Partidului Social-Democrat din Ungaria. E important de sem-

nalat larga participare a țăranilor la conferințele județene, ceea ce ne aduce aminte de succesul pe care l-a avut în Romînia acțiunea de organizare a cluburilor socialiste de la sate în anii 1898—1899. Se trece în revistă activitatea Secției romîne, care a ținut pînă în 1913 opt congrese și se arată lipsurile din activitatea secției.

În legătură cu organizarea și activitatea Secției romîne, am fi fost interesați să știm ce număr de muncitori erau membri ai acesteia. De asemenea, am fi așteptat și explicația de ce organizațiile social-democrate au avut în Transilvania o răspîndire atît de largă în mediul rural? Desigur că prezența unui numeros proletariat agricol (vezi studiul lui L. Vajda din același volum) ar fi explicația principală. Vorbind apoi de problema agrară și de atitudinea secției față de această problemă, autorul nu ne spune care erau acele rămășițe feudale ce creau în sînul țărănimii o stare de tensiune, favorabilă folosirii energiilor ei revoluționare. La fel, cînd menționează duplicitatea burgheziei romîne și a partidului național în problema națională (vezi p. 370 și 379), autorul nu ne dă nici un izvor care eventual să stea la baza enunțărilor sale. În sfîrșit, luptele greviste sînt doar enumerate, nu se dau izvoarele lor, nu se pomenesc care erau revendicările muncitorilor, nu se vorbește de atitudinea Secției romîne față de ele.

Studiul lui I. Cicală pune într-adevăr probleme importante pentru istoria mișcării muncitorești din Romînia, care însă trebuie cercetate cu atenție pe baza materialelor de arhivă și nu numai prin folosirea informațiilor oferite de presă, cum se întîmplă în cazul de față.

O laborioasă lucrare publicată în volum e *Lista cu numele pandurilor și căpeteniilor care au participat la răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu (compoziția lor socială, completată cu date biografice) și un extras statistic nominal cu componența socială a 116 căpetenii de panduri* (p. 391—451), de I. Neacșu. După o cercetare exhaustivă a izvoarelor și a tuturor lucrărilor legate de răscoala din 1821, I. Neacșu ne dă un număr de 179 de nume de panduri și căpetenii, cărora le stabilește originea socială, starea materială și modul cum au participat la răscoală. În continuare, dă un tabel nominal cu componența socială a 116 căpetenii de panduri. Pentru cine studiază complexele probleme economice, sociale, politice legate de răscoala lui Tudor Vladimirescu, lista întocmită de I. Neacșu e un prețios călăuzitor.

Volumul are și o rubrică de bibliografie, în care D. Simonescu publică *Contribuții la bibliografia operelor lui M. Kogălniceanu* (p. 453—473). Bibliografia are următoarele rubrici: 1) Publicații periodice: ziare, reviste, almanahuri, calendare, albume — conduse de M. Kogălniceanu; 2) Scrieri istorice, politice și sociale; 3) Scrieri literare: originale, localizări, prelucrări; 4) Scrieri de critică și istorie literară; 5) Scrieri traduse: literare, istorice etc.; 6) Discursuri; 7) Diverse; 8) Colecția de manuscrise M. Kogălniceanu de la Biblioteca Academiei R.P.R. Acte Kogălniceanu (Iași). Biblioteca centrală de stat a R.P.R. (București). La multe titluri, pentru întregirea informațiilor, se fac și scurte lămuriri istorice și adnotări descriptive. Ca instrument de lucru, bibliografia operelor lui M. Kogălniceanu — cea mai completă publicată pînă acum — constituie o valoroasă contribuție. Rămîne doar ca, în funcție de condițiile obiective, să fie completată și cu articolele publicate de M. Kogălniceanu în revistele din străinătate și cu intervențiile mai mici din parlament.

★

Volumul recenzat mai sus înseamnă un mare pas înainte făcut de istoricii al căror principal obiect de preocupare sînt problemele de istorie modernă. Majoritatea studiilor se bazează pe folosirea atentă și minuțioasa a izvoarelor de mîna întîi — documentele de arhivă. De asemenea, toate studiile vădesc tendința — în cea mai mare parte realizată pentru o prezentare cît mai sistematică și mai grupată a conținutului, ceea ce ușurează foarte mult sarcina celui care le citește sau le consultă. Studiile din prezentul volum pot servi ca un material informativ deosebit de prețios pentru viitoarele lucrări cu caracter sintetic.

Sergiu Columbeanu

A KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM 1945-1955
(Universitatea Bolyai din Cluj 1945-1955)

Editura de stat pentru învăţămînt şi pedagogie, 1956, 642 p.

Cu ocazia împlinirii a zece ani de la înfiinţarea Universităţii Bolyai, a apărut sub îngrijirea universităţii un bogat volum de studii, care oglindeşte multiplele preocupări ştiinţifice ale cadrelor didactice din acest institut de învăţămînt superior.

În studiul introductiv, prof. univ. Bányai László face un scurt istoric al învăţămîntului superior din Transilvania, începînd din secolul al XVI-lea. Autorul subliniază că Universitatea Bolyai este prima universitate maghiară din Ardeal pătrunsă de spirit progresist.

Volumul cuprinde 28 de studii de diverse specialităţi : ştiinţe fizico-matematice, chimie, ştiinţele naturii, geologie şi geografie, biologie, istorie şi ştiinţe sociale, istoria literaturii, lingvistică, psihologie, drept şi statistică.

Cele şapte studii din domeniul istoriei încep cu „Formarea raporturilor agricole în Dacia Traiană" de Bodor A. Articolul este continuarea comunicării ţinute la Cluj, la sesiunea filialei Academiei R.P.R. din 18—21 decembrie 1954, avînd ca titlu : „Contribuţii la problema agriculturii din Dacia înainte de cucerirea romană. Problema obştilor la daci".

Problema a mai fost tratată de : Király Pál, V. Christescu, C. Daicoviciu, D. Tudor. Autorul îşi propune să studieze problema în cadrul unei viitoare lucrări mai ample.

În studiul său, Bodor se bazează şi pe lucrările autorilor sovietici I. P. Kruglikova, T. D. Zlatkovskaia, V. D. Blavaţski, A. Ranovici şi E. M. Staierman. Autorul ajunge la concluzia că în primii ani după cucerirea romană existau, în ceea ce priveşte proprietatea, patru categorii principale : 1) *pagi* şi *vici*, proprietăţi ale noilor colonişti formate pe teritoriile oraşelor, pe lîngă vechea formă de organizare a proprietăţii băştinaşe ; 2) pămînturile împărăteşti ; 3) pămînturile date în arendă şi 4) aşa numitele *parte legionum* mai cu seamă în părţile răsăritene ale Transilvaniei, repartizate soldaţilor, ca să şi le muncească, dar care de fapt erau lucrate în parte de băştinaşi.

În ceea ce priveşte situaţia din a doua jumătate a secolului al II-lea, se constată apariţia unei noi forme de proprietate — *villa rustica*. Gospodăriile de acest tip apar aproape exclusiv de-a lungul şoselei principale Dierna — Porolissum. Ele erau lucrate în primul rînd de sclavi. dar e posibil să se fi recurs şi la ajutorul colonilor. Autorul mai face aprecieri asupra întinderii probabile a proprietăţilor şi presupune că regiunile în care lipsea *villa rustica* au fost locuite de băştinaşi daci.

Studiul lui Demény L. şi Pataki J., intitulat „Răspîndirea mişcării revoluţionare husite pe teritoriul R.P.R. şi influenţa ei asupra răscoalei ţăranilor din 1437—1438", îşi propune să arate cum a influenţat husitismul mişcările revoluţionare din ţara noastră, datorită relaţiilor directe cu Cehia.

Autorii nu contestă că răscoala ţăranilor romîni şi unguri din 1437—38 îşi are rădăcinile în relaţiile economice şi sociale ale Transilvaniei din secolul al XV-lea, insistă însă în mod special asupra legăturilor cu husitismul, socotind că istoriografia burgheză nu a dat nici o importanţă acestui aspect.

Legăturile oraşului Praga cu oraşele transilvane Cluj, Braşov, Bistriţa, şi cu oraşele din Moldova, sînt dovedite de numeroase documente din sec. XIV şi XV. Legăturile culturale încep din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd numeroşi tineri din Cluj, Sibiu, Turda, Satu Mare, precum şi din Moldova, studiază la Universitatea din Praga.

Autorii arată că şi la noi forma de manifestare a ideologiei antifeudale a fost cea religioasă. Neglijează însă luptele antifeudale anterioare răscoalei din 1437—38, care nici măcar nu sînt amintite. Asemenea acţiuni antifeudale au existat. De pildă : în anul 1400, ţărani romîni şi ţărani de origine slavă din părţile Aradului au atacat pe nobilii şi pe orăşenii înstăriţi ; romînii din Transilvania au refuzat prestarea îndatoririlor majorate în 1427 ; în 1433 s-au răsculat făgărăşenii, în 1430 secuii, iar lucrătorii din salinele maramureşene au început să se agite.

Începînd din anul 1420, cînd mulţi husiţi din părţile slovace sînt nevoiţi să fugă în Moldova, ideile husite cuprind cercuri din ce în ce mai largi. Deocamdată acestea sînt primele dovezi directe ale manifestării husitismului la noi. Din documentele papale din secolul al XV-lea (Lukcsics P.) reiese că şi Ţara Romînească a făcut parte din sfera de activitate a husitismului. Adevăratul centru al activităţii rămîne însă Moldova. Dintr-o scrisoare pe care capul bisericii catolice din Cracovia şi regele polonez Vladislav o trimit lui Alexandru cel Bun, aflăm că maestrul Iacob — pe care istoricul ceh J. Mačurek îl identifică cu studentul Iacobus de Moldavia amintit în anuarul universităţii din Praga — propagă ideile husitis-

mului și noțiuni elementare de artă militară. În rîndul maselor asuprite din Transilvania și Moldova crește influența „ereziei" husite, ia proporții mișcarea revoluționară, care pregătea revolta armată a poporului. Pentru reprimarea acestei mișcări de masă care periclita situația nobilimii laice și eclesiastice, inchizitorul Iacob de Marchia vine la Oradea în anul 1436, cînd își începe bine cunoscuta activitate sîngeroasă. În loc să dispară „erezia" crește rezistența populară.

Strîngerea materialului privind probleme neglijate pînă în prezent constituie un mare merit al autorilor. Din păcate, ei s-au mulțumit cu atîta, fără să cerceteze izvoarele inedite din țara noastră. De asemenea, nu se menționează decît în treacăt, și numai în încheiere, că influența husită s-a manifestat cu o vigoare deosebită în Maramureș.

Mișcarea husită a exercitat o influență puternică și asupra vieții culturale ; apar texte religioase în limba romînă și maghiară, cele romînești în Maramureș, iar prima biblie în limba maghiară a fost terminată de traducătorii refugiați în Moldova, la Trotuș.

Studiul lui Vágó A. despre „Relații de clasă și lupta de clasă în secuime în anii înființării pazei de graniță (1762—64)" cercetează caracteristicile dezvoltării feudale secuiești și dovedește falsitatea tezei istoriografiei burgheze naționaliste despre pretinsa existență a unității frățești dintre nobilimea secuiască și țărănimea liberă. Autorul, pe baza unor documente inedite și necercetate, arată creșterea contradicțiilor de clasă în perioada tratată, factor determinant în creșterea emigrației spre Moldova unde, la începutul perioadei, se refugiau păturile de jos, iar în perioada următoare căutau adăpost păturile privilegiate.

Sînt studiate, de asemenea, relațiile de clasă secuiești, care se deosebeau de cele din restul țării și de care istoriografia burghezo-moșierească se folosea ca să susțină teorii tendențioase, pe care Vágó le combate cu succes.

Autorul constată în primul rînd identitatea comunității sătești cu mark-ul german descris de Engels, iar în al doilea rînd îndatoririle militare speciale ce reveneau comunităților sătești prin ocuparea părților limitrofe ale Carpaților Răsăriteni.

Lupta antihabsburgică dezlănțuită cu prilejul înființării pazei de graniță a provocat o vie agitație în toate păturile sociale secuiești.

Pixidariul, adică secuiul de rînd, numit și țăranul liber, a fost figura centrală a vieții sociale secuiești din secolul al XVIII-lea, care a jucat rolul principal și în lupta dusă împotriva nobililor. Un caracter antifeudal a avut și lupta primipililor, independent de cauzele pentru care s-au alăturat luptei dusă de pixidari.

De studiul lui Kovács I., intitulat „Mișcări țărănești în Munții Apuseni și împrejurimi în anii după revoluția din 1848", ne-am ocupat cu altă ocazie în coloanele revistei noastre.

Vajda L. — în studiul „Despre situația marii industrii în Transilvania în primii ani ai sec. al XX-lea" — constată că dezvoltarea industriei din Transilvania, începută în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, a ajuns la un nivel destul de ridicat, prezentînd, totodată, și un înalt grad de concentrare. Totuși, din cauza dualismului austro-ungar, cît și datorită influenței prohibitive caracteristice imperialismului, libera dezvoltare a industriei a fost împiedicată. Autorul socotește că dezvoltarea industriei mari a fost determinată de acești doi factori, și nu de necesitățile Transilvaniei. Nu împărtășim părerea autorului, deoarece posibilitățile de dezvoltare nu pot fi privite izolat de condițiile obiective date.

Descrierea condițiilor care asigurau creșterea industriei mari constituie o trăsătură pozitivă a lucrării lui Vajda L. Lucrarea nu prezintă însă decît greutățile întîmpinate la începutul formării industriei. Se trec în revistă proporțiile dintre industria grea și industria ușoară și se accentuează modul capitalist al dezvoltării industriei, precum și predominarea capitalului monopolist internațional.

Autorul dă importanța cuvenită legăturilor industriei din Transilvania și Principate — aspect prea puțin tratat pînă în prezent.

Vorbind despre exploatarea muncitorimii se reliefează în mod special exploatarea accentuată a muncitorilor din rîndul minorităților naționale.

Lucrarea, în ansamblul ei valoroasă, nu e lipsită de greșeli. O deficiență este caracterul predominant descriptiv și prea puțin analitic. Autorul face constatări nedocumentate, cum ar fi de pildă monopolizarea industriei transilvănene de către Austria. De asemenea nu se arată motivul dezvoltării cu precădere a industriei grele, precum nici raportul dintre industria extractivă și cea prelucrătoare.

Dezvoltarea generală a imperialismului e tratată de autor în mod abstract, ruptă de condițiunile politice ale țărilor din sud-estul Europei.

În tratarea rolului capitalului străin, Vajda accentuează numai rolul negativ al acestuia, deși dezvoltarea unei industrii grele puternice se datorește totuși și acestuia.

Studiul lui Vajda L. încheie șirul studiilor istorice cuprinse în volum. Constatăm cu părere de rău lipsa reflectării problemelor de

istorie contemporană. Acest gol este umplut parţial prin publicarea studiilor semnate de Gáll E. despre „Curente sociologice în ideologia reacţionară maghiară din Romînia burghezo-moşierească" şi de Kallós N. despre „Procesul de formare a bazei socialiste în Republica Populară Romînă".

Studiile cuprinse în volum sînt în majoritatea lor lucrări cu caracter ştiinţific şi prezintă o contribuţie de real folos.

M. K.

M. V. LEVCENKO: *Очерки по истории русско-византийских отношений*
(Studii cu privire la istoria relaţiilor ruso-bizantine)

Moscova, 1956, 512 (—556) p. + 1 hartă.

O moarte prematură a pus capăt, în anul 1955, rodnicei activităţi desfăşurate de M. V. Levcenko, unul din reprezentanţii de seamă ai bizantinologiei sovietice. Autor al primei lucrări marxiste de sinteză asupra istoriei Bizanţului, el a publicat în ultimii ani [1] o serie de studii consacrate relaţiilor dintre Imperiul Bizantin şi statul Kievian aducînd o contribuţie de seamă la lămurirea unor probleme, rezolvate mult timp în chip diametral opus cu realităţile istorice.

Pentru bizantiniştii care pornesc în cercetările lor de la concepţia idealistă a istoriei, Bizanţul a reprezentat principalul factor de educare al popoarelor slave: le-a creştinat, le-a dat soluţia guvernării politice, le-a civilizat. Contactul lor cu Bizanţul a însemnat, potrivit acestor istorici, o miraculoasă cotitură de la o viaţă cu obiceiuri barbare la o alcătuire de stat turnată în tiparele de viaţă bizantină. Caracterul profund fals al unei astfel de prezentări apare cu toată evidenţa la o analiză ştiinţifică, materialist-istorică a faptelor.

Aprecierea rolului jucat de Bizanţ în istoria medievală a Europei şi Orientului nu poate fi făcută decît prin atentă studiere a condiţiilor concret-istorice, în care s-au desfăşurat legăturile dintre imperiu şi statele învecinate, prin urmărirea factorilor social-economici care au condiţionat răspîndirea elementelor de civilizaţie bizantină dincolo de hotarele imperiului.

Cartea lui M. V. Levcenko îşi propune să dea o sinteză a istoriei relaţiilor ruso-bizantine şi să arate în ce constă „influenţa" bizantină asupra vechii culturi ruse (p. 31). Autorul utilizează izvoare noi sau puţin valorificate şi formulează o serie de concluzii, diferite de ale cercetătorilor precedenţi, întemeiate pe o minuţioasă confruntare a ştirilor din cronicile ruse, bizantine, orientale şi apusene, relatări de călătorie, cu deosebire arabe, texte hagiografice şi materiale furnizate de descoperiri arheologice.

Autorul supune unei severe critici ştiinţifice aprecierile asupra începuturilor istoriei medievale ruse făcute de adepţii cunoscutei teorii normaniste, care consideră elementul vareg ca principalul autor al dezvoltării politice a slavilor răsăriteni.

În primul capitol al cărţii M. V. Levcenko se ocupă de împrejurările în care au avut loc primele acţiuni ruse îndreptate împotriva teritoriilor bizantine, stabilind peremptoriu că acestea se plasează la sfîrşitul veacului al VIII-lea şi începutul veacului al IX-lea. Concluziile bizantinistului sovietic evidenţiază slăbiciunea argumentării acelor istorici (printre care H. Grégoire şi A. A. Vasiliev) care consideră că expediţiile ruse amintite de izvoare — e vorba de două texte hagiografice — înainte de 842 ar trebui de fapt raportate la atacul lui Igor din 941. În legătură cu evenimentele din 860, autorul demonstrează că cei care au pus în primejdie capitala imperiului au fost ruşii kievieni, iar acţiunea lor nu s-a terminat, aşa cum se crede în general, cu o înfrîngere.

Cu privire la părerea autorului despre data alcătuirii cunoscutului imn-acatist, potrivit căreia anumite referiri din cuprinsul imnului ar permite datarea acestuia în veacul al VII-lea, amintim observaţia lui L. H. Grondjis, neutilizată în lucrare, asupra celui de al VIII-lea oikos al acatistului: referirea la erezia lui Photin, dispărută cu totul din disputele teologice ulterioare sinodului de la Sirmium (351) impune concluzia alcătuirii acestui oikos în a doua jumătate a veacului al IV-lea sau în prima jumătate a veacului al V-lea [2].

Analizînd afirmaţiile lui Photie din cunoscuta sa enciclică din anul 866, Levcenko subliniază că, deşi succesele misionarismului bizantin sînt exagerate, spusele prelatului se întemeiază totuşi pe o realitate istorică: existenţa unor grupe sociale ale căror interese impuneau răspîndirea creştinismului.

Deosebit de interesante sînt paginile consacrate studierii tratatelor ruso-bizantine

---

[1] Bibliografia operelor lui M. V. Levcenko în „Vizantiiski Vremennik", t. VIII (1956), p. 377—390.

[2] „Izvestia Balgarskia Arheologhiceski Institut", 1936, p. 27—28.

din 907 şi 911 şi ştirile din opera lui Constantin Porphyrogenetul referitoare la regiunile din nordul Mării Negre şi Caucaz. Autorul subliniază că autenticitatea tratatelor nu poate fi contestată şi afirmă că textul din cronica rusă reproduce exemplarul slavo-rus al tratatului (mai exista şi un exemplar în limba greacă), iar articolele trecute sub anul 907 reprezintă un acord preliminariu. Aceste pagini — de excepţională însemnătate — ar fi avut de cîştigat prin folosirea unora din încheierile la care a ajuns polonezul S. Mikucki în urma unei minuţioase analize diplomatice a textelor tratatelor ruso-bizantine din veacul al X-lea [1].

În capitolele următoare ale cărţii, Levcenko tratează despre campaniile lui Sviatoslav în Bulgaria, relaţiile ruso-bizantine în timpul lui Vladimir, problema adoptării creştinismului ca religie oficială şi consecinţele acestui eveniment, împrejurările care au dus la stabilirea unor relaţii paşnice între Bizanţ şi cnezii ruşi.

Este interesant de discutat care a fost caracterul raporturilor ruso-bizantine, după retragerea lui Vladimir din Chersones. Unii istorici (de curînd L. Bréhier în „Vie et mort de Byzance") sînt înclinaţi să-l considere pe cneazul din Kiev ca vasal al împăratului bizantin. Levcenko, referindu-se la această problemă, scrie că „Statul kievian în veacul al XI-lea şi cnezatele ruseşti în veacul al XII-lea s-au dezvoltat cu totul independent şi Bizanţul nu a avut nici o posibilitate de a impune prin forţă voinţa sa cnezilor ruşi" (p. 441).

Este necesar, în permanenţă, să se facă distincţie între mentalitatea epocii şi concepţia bizantină despre caracterul autorităţii imperiale pe de o parte şi realitatea istorică a relaţiilor internaţionale pe de altă parte. Cnezii ruşi puteau să recunoască o supremaţie „ideală" (expresia lui A. Grabar) a basileului, fără a fi supuşi pe plan politic imperiului [2]. După adoptarea creştinismului şi înrudirea sa cu familia imperială, Vladimir va fi ocupat faţă de Bizanţ o poziţie similară cu cea a ţarului bulgar Petru, căsătorit şi acesta cu o membră a familiei imperiale, astfel că în ochii bizantinilor „putea să fie el însuşi un basileus"[3]. Se manifesta şi faţă de Rusia accepţiunea pe care imperiul o dădea noţiunii de φιλία şi care nu implica vasalitatea politică [4].

O serie de observaţii ale lui M. V. Levcenko privesc şi începuturile istoriei medievale romîneşti. În paginile acestei reviste s-a semnalat însemnătatea pe care o au concluziile bizantinistului sovietic referitoare la „Nota toparhului grec" pentru trecutul ţării noastre şi ele au şi fost folosite de către istoricii romîni.

Amintind pasajul atît de discutat din opera Anei Comnena privitor la neamul scitic, strămutat în dreapta Dunării, autorul consideră că e vorba de o populaţie rusă (p. 427). Cu prilejul prezentării activităţii lui Ivan Rostislavovici Berladnik, Levcenko face o serie de observaţii despre berladnici; el socoteşte că e vorba de o populaţie cu caracter etnic pestriţ, în care predomina elementul rus (p. 438—439). Sînt amintiţi şi brodnicii (p. 495) în legătură cu ajutorul, primit de răsculaţii vlaho-bulgari de la grupurile ruse din apropierea gurilor Dunării. În legătură cu localizarea Pereiaslaveţului, nu se poate considera ca un fapt pe deplin stabilit — aşa cum întîlnim la p. 260 — că acesta se afla pe insula Balta. Asupra acestei probleme discuţiile nu sînt încheiate [5].

Urmărirea interesantelor capitole ale cărţii lui Levcenko ar fi mult uşurată de prezenţa unui indice de nume şi locuri care, din păcate, lipseşte.

Florin C. Constantiniu

ROBERT LATOUCHE : *Les origines de l'économie occidentale (IVe —XIe siècle)*

Paris, Editions Albin Michel, 1956, XXIV + 406 p. (L'évolution de l'humanité, XLIII)

În anul 1920 a apărut primul volum din cunoscuta colecţie „Evoluţia omenirii" iniţiată şi condusă pînă în 1956 de H. Berr. Au trecut de atunci 37 de ani. În acest răstimp, colecţia a progresat relativ încet, dacă ne gîndim că la această operă colectivă a colaborat tot ce a avut ştiinţa istorică franceză mai bun.

Potrivit vechiului plan al colecţiei, Marc Bloch trebuia să continue cele două volume ale sale cu un studiu dedicat economiei medievale dintre veacurile V-XI. Dispariţia sa petre-

[1] S. Mikucki, *Étude sur la diplomatique russe la plus ancienne*, „Bull. de l'Académie polonaise des Sciences". Cracovia, 1953, nr. supl. 7, p. 1—41.

[2] A. Grabar, *L'Empereur dans l'art byzantin*, Paris, p. 71—72 (discuţii în legătură cu fresca de la Sf. Sofia din Kiev).

[3] N. Iorga, *Études byzantines*, I, Buc. 1939, p. 85.

[4] *Ibidem*. Cf. de asemenea, N Iorga, *La couronne de Honorie*, în „Hist. du S. E. Européen", XVI (1939), 4—6, p. 105—106 şi A. Grabar, *op. cit.*, p. 7, nota 3.

[5] Vezi J. Bromberg, *Toponymical and Historical Miscellanies on medieval Dobrudja* ..., în „Byzantion", t. XII (1937) şi obiecţiile aduse acestuia în paginile aceleiaşi reviste, cf. „Atlas istorii srednih vekov", Moscova, 1952, p. 13—14. Ocerki istorii SSSR, IX—XIII, vv, I, harta 1.

cută in condiţii tragice a provocat un gol în planul amintit. Abia după 15 ani, datorită lui Robert Latouche, apare volumul consacrat economiei medievale din sec. V-XI.

De la început trebuie să spunem că titlul lucrării nu corespunde întru totul conţinutului, deoarece originile economiei Europei apusene pe care autorul le identifică cu o apariţie timida a originilor capitalismului în secolele IX şi X, au rădăcini mult mai îndepărtate. În al doilea rînd, cîmpul geografic al cercetării este redus la Franţa şi Germania, Anglia şi Italia fiind aproape complet ignorate. În Italia, în ciuda diferitelor impedimente de ordin extern, sarasini, normani, unguri, francezi, se dezvoltă încet dar sigur, o serie de baze economice de prima mînă, ca : Veneţia, Genova, Amalfi. În aceste veacuri se pregăteşte temelia forţei economice a oraşelor italiene. A le trece cu vederea, înseamnă a da cititorului un tablou incomplet al vieţii începutului evului mediu.

Nelipsit de tendenţiozitate politică şi modernizare, editorul a pus ca subtitlu „naşterea lumii atlantice". Însuşi Latouche, referindu-se la importanţa normanzilor, le atribuie naşterea noţiunii de lume atlantică. Deşi recunoaşte că este mai corect să se spună lumea antică, decît lumea mediteraneană, prima sugerînd o noţiune mai concretă, decît cea geografică, totuşi leagă o serie de formaţii economico-sociale de un factor geografic, şi mai ales de un termen folosit în politica occidentală, care sugerează lume atlantică, bloc atlantic.

Făcînd aceste rezerve trebuie să spunem că lucrarea luată în ansamblu, este interesantă. Autorul este un bun cunoscător al sfîrşitului lumii antice. Cunoaşte în deaproape epoca merovingiană şi carolingiană, citînd din abundenţă izvoarele timpului. Ceea ce trebuie subliniat este încercarea autorului de a reconsidera epoca, sau cum se exprimă el, de a dărîma o serie de idoli. Istoriografia a creat în jurul acestor şapte veacuri o serie de clişee ca : opoziţia dintre economia naturală şi cea monetară, economie fără debuşeuri, predominarea marei proprietăţi asupra celei mici. În definitiv, ceea ce urmăreşte Latouche este însuşi progresul social-economic. În lumina unor izvoare — puţine la număr — se naşte încetul cu încetul o nouă societate. Primele ei simptome apar la sfîrşitul lumii antice. Procesul de dispariţie a ceea ce este vechi şi de apariţie a ceea ce este nou se manifestă pe deoparte prin decăderea vieţii urbane, pe de altă parte prin măsurile luate în ceea ce priveşte amenajarea vieţii rurale care va lua ofensiva în aceste veacuri.

Viaţa urbană suferă o puternică eclipsă. O dată cu marile migraţii germanice, trecînd apoi prin epoca merovingiană, vechile oraşe romane încep să decadă. Mănăstirile, marile proprietăţi funciare devin centre de aglomeraţii. În jurul lor se strînge o populaţie care încetul cu încetul se va lega de ele pînă va cădea într-o completă dependenţă economică.

În această lume în care viaţa agrară tinde să precumpănească din ce în ce mai mult, care este rolul comerţului? Cele cîteva date pe care le posedăm justifică afirmaţia ce se face de obicei despre existenţa unui comerţ intens? Datele pe care le dă şi le analizează Latouche, arată că în realitate, este vorba despre operaţii comerciale mediocre. Singurul trafic mai intens se făcea cu sclavi, mai ales pentru uzul domestic.

Bilanţul economic merovingian apare din analiza lui Latouche ca negativ, fie că este vorba de viaţa urbană, de schimburi comerciale, de monetă, de lucrări publice, navigaţie ; în toate aceste sectoare se poate constata o stagnare totală. Abia în secolele următoare se va simţi o mişcare mai activă care va înviora o serie de sectoare amorţite.

Interesante sînt observaţiile lui Latouche în domeniul istoriei agrare, căci epoca merovingiană a fost exclusiv agrară.

Infiltrarea lumii germanice a fost mult mai puternică decît s-a crezut în trecut şi imaginea pe care ne-a lăsat-o Fustel de Coulanges este simplistă. Afirmaţia lui că marele domeniu din secolul al IV-lea supravieţuieşte neschimbat, fără a-şi modifica structura pînă în secolul al IX-lea, cere astăzi o viguroasă corectare.

Studiul atent al hărţilor de cadastru, al săpăturilor arheologice şi mai ales studiul toponimiei, sînt tot atîtea elemente noi în cercetarea evoluţiei vieţii agrare. Autorul analizează o serie de documente din departamentul MANS aşezat în nord-vestul Franţei. Distincţia trebuie făcută între noţiunile de vici — sate şi villa — marele domeniu.

În urma analizei sale rezultă pentru veacul al IX-lea un număr de 90 vici, iar August Lognon a stabilit în opera lui Grigore din Tours un număr de 70 *vici* şi acestea menţionate în măsura în care întîmplător se găsesc în opera lui. Deci diferenţa dintre numărul citat mai sus şi cel de 17 *vici* relevate de Fustel de Coulanges este evidentă. Un alt aspect relevat de autor este existenţa unor *villulae* (domenii) aşezate în jurul unui *vicus* (sat). Acest lucru arată că *villa* nu era întotdeauna modelul clasic astfel cum rezultă din capitolul „De villis". Multe din aceste domenii erau încă pe jumătate necultivate. Oricare ar fi fost denumirea tehnică a diferitelor unităţi agrare de tip mic, ele erau modeste exploatări agricole care întreţineau familia cultiva-

torului. Ar fi totuşi exagerat să subscrim la afirmaţia autorului care vede în umilul eremit ce-şi cultivă via, pe strămoşul ţăranului proprietar de astăzi.

Există în istoria Europei o epocă pe care tradiţia istorică ne-a transmis-o în culorile cele mai întunecate. Descrierile analiştilor prelucrate apoi de istoriografia romantică ne-au prezentat nişte normanzi ce s-au dedat exclusiv la jafuri, pustiiri. Şi, aici autorul aduce corectura necesară.

Din datele rămase rezultă că, fără îndoială, normanzii au făcut multă vreme pustiiri pe unde au trecut. Acţiunea lor însă nu se opreşte aici, ci are şi bogate consecinţe pozitive. Pe de o parte, la sfîrşitul lor, acţiunile acestea repetate au dat o puternică lovitură regimului marii proprietăţi, în special celei eclesiastice. Nu trebuie uitat că biserica era marea posesoare a multor tezaure. Pe de altă parte, ca o reacţie la aceste invazii, o serie de vechi cetăţi gallo-romane căzute în ruină îşi construiesc ziduri. Apariţia cea mai importantă a acestor vremuri este aceea a castelelor fortificate, aşezate în puncte importante de trecere. Astfel, se naşte încetul cu încetul o forţă laică, dintr-o serie de personaje obscure chemate să lupte împotriva invadatorilor. Încetul cu încetul, în contact cu civilizaţia francă, normanzii au început să impună populaţiei tributuri grele, ca o condiţie a plecării lor şi este interesant de remarcat că multe din obiectele de argintărie lucrate şi importate de imperiul franc au fost aduse în peninsula scandinavică sub formă de tribut.

Capitolul dedicat începutului vieţii urbane luat în totalitatea lui, pare că vrea să demonstreze următoarea teză : în ciuda formării unor elemente care vor ajunge, pînă la sfîrşit să promoveze un comerţ propriu, „Francia occidentală" şi Germania au rămas străine spiritului capitalist din cauza lipsei unei circulaţii monetare mai abundente. În nici un caz fenomenul comercial din aceste regiuni nu poate fi asemuit cu ceea ce se petrece la Veneţia. Este curios faptul cum prin istoriografia occidentală mai circulă şi astăzi. ca un leit motiv, legenda unui capitalism care, chipurile în mod timid îşi face apariţia la sfîrşitul secolului al IX-lea. Numai astfel ne lămurim ce înţelege autorul prin originile economiei occidentale. Dacă însă nu sîntem de acord şi nu putem fi de acord cu afirmaţii că la Veneţia a apărut *comenda* în lumea creştină a capitaliştilor, a acelor oameni care posedau bogăţii nobiliare fructificate în întreprinderi comerciale, noţiunea de originile economiei occidentale devine neclară, nesezisabilă. Confuzia dintre formele primitive de capitalism comercial şi formele istorice, tardive, ale unor relaţii noi de producţie stă la baza capitolului dedicat oraşelor.

Relevăm de asemenea, obsesia comerţului în dauna forţelor de producţie, a acelor forme care ele singure, constante, au dat posibilitatea centrelor aglomerate să se dezvolte. Despre meşteşuguri nici un cuvînt. Ne întrebăm ce s-ar fi întîmplat dacă aceste oraşe ar fi fost numai locuri de desfacere, şi nu şi de producţie ?

Concluzia finală asupra cărţii ne face să ne întoarcem la observaţiile iniţiale. A reuşit autorul să ne dea o sinteză a epocii studiate ? Credem că nu. Mai întîi din cauza unilateralităţii, am spune geografice, cu care studiază epoca. În al doilea rînd titlul promite mai mult decît dă lucrarea, care în fond studiază începuturile economiei feudale. Confuzia dintre feudal şi occidental nu reuşeşte să arate unui cititor neavizat deosebirea clară dintre formele economice precise şi o noţiune vagă geografică.

T. Sotirescu

GERMAINE LEBEL : *La France et les Principautés Danubiennes (du XVI-e siècle à la chute de Napoléon Ier)*

Paris, 1955, 464 p. şi o hartă

Lucrarea domnişoarei Lebel reprezintă o muncă de mulţi ani în bibliotecile şi arhivele din ţara noastră şi din Franţa pentru a găsi urmele relaţiilor de tot felul între ţările romîne (Moldova, Ţara Romînească şi Transilvania). Cantitatea şi calitatea materialului diplomatic inedit extras din arhivele franceze sînt remarcabile şi se poate spune că pentru perioada de la 1774 pînă la 1815 această lucrare înnoieşte complet cunoştinţele noastre. O asemenea lucrare de cercetare a relaţiilor este întotdeauna o operă de pozitivă contribuţie la relaţiile dintre popoare şi de aceea o salutăm cu simpatie şi interes.

Bibliografia romînească şi franceză folosită de autoare este foarte bogată şi pentru unele probleme aproape completă, pînă la 1948, data plecării ei din ţara noastră. Problemele sînt expuse clar; este regretabil însă că se subliniază prea mult aspectul anecdotic al evenimentelor în dauna unei prezentări ştiinţifice a împrejurărilor istorice.

Planul lucrării este neorganizat, ceea ce face, pe de o parte, ca lectura să fie îngreuiată, iar pe de alta, să se piardă unitatea, prin reluarea unor chestiuni de mai multe ori.

Prima parte (p. 1—184) este intitulată „Politica", urmînd apoi partea a II-a, „Poveşti consulare" (p. 187—291), şi la sfîrşit concluzia privitoare la Revoluţia franceză şi romînii, iar în anexă, un studiu: „Despre comerţul francez în Principatele dunărene sec. XVIII-XIX"; notele (p. 343—402) şi bibliografia (p. 403—460).

Ceea ce a urmărit autoarea în această carte a fost să dea în esenţă „un studiu al influenţei franceze în Moldova şi Muntenia" în timpul Revoluţiei burgheze din Franţa şi al Imperiului napoleonian. Intervalul de timp din secolul al XVI-lea pînă la revoluţie este prezentat sumar, servind ca o largă parte introductivă şi de legătură cu cercetarea propriu-zisă, care constituie contribuţia originală a autoarei.

În primul capitol al părţii I, intitulat: *Secolul al XVI-lea: pretendenţi şi aventurieri*, autoarea subliniază, chiar prin titlu, caracterul întîmplător al relaţiilor franco-romîne în această epocă, tratînd despre pretendenţii la tronul ţărilor romîne sprijiniţi de Franţa, sau despre călătorii francezi care întîmplător au trecut prin ţările noastre. Socotim însă că Petre Cercel reprezintă ceva mai mult decît un simplu pretendent, pentru a fi pus alături cu un Ion Bogdan. El a fost ridicat în scaunul Ţării Romîneşti ca rezultat al influenţei franceze în Imperiul Otoman şi domnia lui reprezintă un moment din expansiunea franceză în Orient, alături de legăturile lui Francisc I cu sultanul Soliman sau cu alegerea lui Henric de Valois la tronul Poloniei. Semnalăm cîteva scăpări din vedere în acest capitol, p. 14: domnul Ţării Romîneşti la 1566 nu era Petru Şchiopul; istoriografia romînească a dovedit că Petru Şchiopul din Moldova (1574—1579, 1582—1591) este o altă persoană decît Petre cel Tînăr din Ţara Romînească (1560—1568). Acest Petre al Ţării Romîneşti nu era, cum crede autoarea, fratele lui Alexandru, domn în aceeaşi ţară (1568—1577).

Tot la p. 14 se vorbeşte de „principele Transilvaniei" Ştefan Bathory în 1569. La această dată Ştefan Bathory nu era încă principe al Transilvaniei unde domnea Ioan Sigismund Zapolia (1559—1571).

La p. 15, urcarea pe tronul Poloniei a lui Henric de Valois (viitorul rege al Franţei, Henric III) nu a avut loc, cum spune d-ra Lebel, la stingerea dinastiei Piastilor (care s-a stins în realitate în secolul al XIV-lea) ci a dinastiei Iagellonilor.

Dintre călătorii francezi care descriu ţările romîne în secolul al XVI-lea autoarea vorbeşte de Bongars, de Fourquevaux, dar omite, lucru de neînţeles, pe cel mai important dintre ei, Pierre l'Escalopier, care a descris în culori foarte vii Bucureştii şi Ţara Romînească, şi a fost de asemenea şi în Transilvania în anul 1574 (cf. N. Iorga, Istoria romînilor prin călători, I, ed. II, p. 194—200 după articolul lui Edmond Clary din „Revue d'histoire diplomatique", 1921).

Capitolul al II-lea este intitulat: *Războiul de treizeci de ani şi problema Transilvaniei*, iar partea a doua a aceluiaşi capitol tratează despre *Politica orientală a lui Ludovic XIV*. Sîntem acum într-o epocă în care relaţiile romîno-franceze sînt mai închegate, ele se fixează în jurul luptei Franţei împotriva Habsburgilor, a casei de Austria şi a încercării în parte izbutite de a atrage Transilvania Rakoczeştilor împotriva Austriei.

Şi în această perioadă autoarea ar fi putut găsi mai multe date despre relaţiile romîno-franceze, în special în domeniul relaţiilor culturale. La p. 39 autoarea aminteşte că Gheorghe Ştefan, fost domn al Moldovei, exilat la Stettin, a trimis un agent al său la Paris, „baronul Spartarius" (sic). Este vorba de cunoscutul om de litere şi călător Nicolae Milescu spătarul. Autoarea nu ştie că, în timpul şederii sale la Paris, Nicolae Milescu a intrat în contact cu janseniştii şi a publicat la Paris în limba latină o scriere despre religia ortodoxă, adăugată ca anexă la cunoscuta scriere a lui Arnaud şi Nicole, *La perpétuité de la foy*, IV, anexe, p. 50—54, Paris 1704 (scrisă în 1667). Această lucrare este intitulată: *Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens*, şi este prima scriere publicată de un romîn în Franţa, astfel că merită să fie menţionată într-o lucrare care priveşte relaţiile romîno-franceze (cf. P.P. Panaitescu, *Nicolas spathar Milescu*, Paris, 1925, p. 60—63).

Un alt erudit romîn, de astădată de la începutul secolului al XVIII-lea, a avut relaţii cu Franţa; este vorba de Dimitrie Cantemir, care în scrierile sale: *Istoria Ieroglifică* (circa 1705) şi *Istoria Imperiului Otoman* (circa 1716) povesteşte cu lux de anecdote relaţiile sale cu ambasadorul francez Ferriol. Se ştie că opera lui D. Cantemir, *Histoire*

de l'empire othoman, a fost publicată la Paris (traducerea lui Joncquieres) în 1743. Este vorba de a doua scriere a unui romîn publicată la Paris, după aceea a lui Milescu. Autoarea nu pomenește nimic despre aceste lucruri, poate și pentru că a rezervat problemele culturale — care nu și-ar avea locul, după părerea sa, în această lucrare — pentru o alta, ceea ce, din partea noastră, socotim că este regretabil.

Capitolul III — *Chestiunea orientală în secolul al XVIII-lea* — se ocupă de poziția Franței în Orientul european în funcție de apariția Rusiei pe scena diplomației internaționale, a doua zi după pacea de la Carlovitz (1699). Poziția principatelor romîne este urmărită în funcție de rivalitățile politice dintre cele patru mari puteri : Franța, Austria, Rusia și Imperiul otoman, a cărui integritate o susținea și Anglia, tot din interese economice.

În războiul ruso-austro-turc de la 1787—1792, poziția Franței este una dintre cele mai nehotărîte. Pe de o parte, tezaurul francez fiind secătuit din cauza războiului american, ea nu se poate aventura în chestiunea orientală, iar pe de alta, nici nu vrea să piardă avantajele tratatului de comerț cu Rusia. Ea propune totuși mediația sa la Constantinopol, în mai multe rînduri, pentru terminarea războiului, dar fără succes. Începînd cu anul 1788, marele Vizir își manifestă intenția de a începe negocieri și solicită serviciile diplomației franceze. La rîndul său, Nicolae Mavrogheni, domnul Munteniei, scrie în mai multe rînduri lui Choiseul-Gouffier, ambasadorul francez de la Constantinopol, invitîndu-l să trimită marelui vizir, prin intermediul său, propunerile pe care guvernul din Versailles dorește a le comunica.

Capitolul IV cercetează desfășurarea evenimentelor politice din momentul izbucnirii Revoluției și pînă la pacea de la Amiens (1801). Consecventă subtitlului *Politica orientală a guvernului revoluționar*, autoarea înțelege să trateze în acest capitol, ca și în întreaga parte I, politica generală a Franței în Orient și numai incidental relațiile franco-romîne, care ar trebui să fie aspectul predominant al cărții.

Izbucnirea revoluției creează un spectacol paradoxal, cu mai mulți miniștri acreditați simultan pe lîngă guvernul otoman, exercitîndu-și în același timp funcțiunile lor și susținînd fiecare o politică deosebită. La 14 decembrie 1792 este trimis Descorches de Sainte-Croix, iar puțin mai în urmă Henin, care intră în relații cu Marele dragoman al Porții, Panaioti Moruzi, fratele principelui Țării Romînești (Alexandru). La 14 mai 1795 sosește Verninac, republican convins dar moderat, care este înlocuit la 2 octombrie 1796 cu generalul Aubert du Bayet. (Asupra acestuia din urmă și a misiunii generalului Carra Saint-Cyr la București — de care va fi vorba — autoarea ar fi putut găsi multe indicații în lucrarea lui Fazi du Bayet, *Les Généraux Aubert Du Bayet, „Carra Saint Cyr et Charpentier, correspondance et notices biographiques"*, Paris, 1902, de XXXIII + 350 p.).

După 9 thermidor, activitatea diplomaților francezi la Poartă avea ca obiectiv situația Poloniei, cu a cărei împărțire nu se putea împăca și pe care nu se hotăra s-o recunoască. (În acest scop se duceau negocieri pentru o acțiune comună a Turciei, Suediei și Danemarcei. Sorel, *L'Europe et la Révolution française*, IV, 249). Pentru a ușura această acțiune s-a revenit la ideea, formulată deja de mai multe ori, de a se stabili un consulat francez în Principatele Romîne, creație care ar da posibilitatea să se facă față intrigilor puterilor vecine în aceste țări și de a se pregăti — pe cît posibil — calea unei noi insurecții a Poloniei. Numirea de consuli francezi în Moldova și Țara Romînească va întîlni — cum se va vedea — multe obstacole. Așteptînd o soluție definitivă, Comitetul revoluționar francez se mulțumește să trimită în misiune secretă, la Iași și București, pe unul din agenții săi, Stamati.

După a doua împărțire a Poloniei, în 1793, numeroși polonezi s-au refugiat în Moldova și Țara Romînească, unde s-au dovedit a fi agenții cei mai entuziaști și mai zeloși ai propagandei revoluționare. Ei întrețin relații continue cu iacobinii francezi din București, dintre care cei mai însemnați sînt negustorul Hortolan și prietenul său Pellet, amîndoi revoluționari convinși. Birouri de informații s-au stabilit atît la București cît și la Iași, cu ajutorul acestor polonezi, centre clandestine de unde plecau emisarii și spionii republicei (p. 69—70). Hortolan la București și Codrica — secretarul principelui Mihail Suțu — la Iași, sînt șefii conducători ai firelor acestei organizații, care cuprinde și evrei ieșeni, precum și cîțiva ruși. (Un negustor rus, Manuso, compromis în această afacere, este arestat la Iași, la cererea lui Kutusov. *Hurmuzaki*, XIX[1], DCI, p. 703). Această „corespondență iacobină" este obiectul preocupărilor constante ale consulilor austrieci și ruși în Principate. (Timoni, agentul Austriei la Iași comunică lui Severin, consulul Rusiei, numele corespondenților lui Codrica și propune să se ceară mazilirea lui Mihail Suțu, pe cînd consulii aliați din București își unesc eforturile

pentru a surprinde secretul corespondenţei lui Hortolan (Hurmuzaki, XIX[1], DCXV, p. 713).

În 1798 consulatele franceze din Ţara Romînească şi Moldova sînt recunoscute oficial, succes de importanţă locală, care deschide totuşi un cîmp nou influenţei franceze în Principatele Romîne. La începutul campaniei din Egipt se pare că Poarta nu avea intenţia să se opună la ocuparea acestor provincii de către francezi. Domnul Ţării Romîneşti declară consulului francez din Bucureşti că turcii şi-au propus numai de a trimite o escadră de observaţie în Arhipelag, sub comanda capudanului, care în loc să se opună flotei franceze, ancorase la Dardanele (p. 75—77). Dar situaţia se schimbă şi turcii declară război Franţei la 4 septembrie 1798. La 17 septembrie consulii francezi din Moldova şi Ţara Romînească sînt deportaţi la Constantinopol, iar la 23 decembrie se încheie alianţa turco-rusă. Pe timpul campaniei din Egipt, domnul Moldovei are grijă să colporteze ştirile cele mai fanteziste despre insuccesele armatei franceze.

A doua zi după pacea de la Amiens diplomaţia lui Talleyrand ştie să asigure Franţei în această regiune a globului un important succes pe plan comercial. Tratatul de la 25 iunie 1802 permite pavilionului francez navigaţia pe Marea Neagră, aşa cum mai înainte obţinuseră ruşii şi austriacii, restabilind vechile capitulaţii care acordau negustorilor francezi beneficiul tarifelor vamale celor mai reduse. Relaţiile agenţilor francezi cu Pasvan-Oglu sînt amănunţit cercetate (p. 78—82). Pentru aceasta a fost trimis Carra Saint-Cyr la Bucureşti.

În acest capitol şi în cele următoare, autoarea ar fi putut să amintească şi de relaţiile romînilor transilvăneni cu Franţa napoleoniană. Dacă nu sînt documente diplomatice care să ateste cuprinderea Transilvaniei în sfera intereselor politice, aşa cum erau celelalte două principate, izvoarele nu sînt mai puţin interesante în relatarea contactului direct al oamenilor din popor cu Napoleon. Este vorba de participarea ţăranilor romîni din cele două regimente grănicereşti, de la Năsăud şi Făgăraş, în armatele austriace, la războaiele cu Napoleon în Italia şi pe Rin. Rezistenţa îndîrjită opusă de romînii năsăudeni —«catanele negre»— la apărarea podului de la Arcole, aproape de Aredia veneţiană, în 1798, puţin înainte de pacea de la Campoformio, este subliniată de Napoleon însuşi într-un raport către Directoriu. Aceste fapte, descrise pentru prima oară în *Poëmation de secunda legione Valachica*, la 1830, sînt completate cu documente din arhivele vieneze şi prezentate în mai multe studii, apărute în „Arhiva Someşană", între 1924 şi 1935 şi într-un articol din „Revue des études napoléoniennes", févr. 1932, p. 106—108.

Capitolul V se ocupă de evenimentele petrecute între 1801 şi 1805 (victoria de l. Austerlitz). Pacea de la Amiens, salutată cu atîta entuziasm, se soldează printr-o diminuare generală a influenţei franceze în bazinul mediteranian şi în răsărit. În Principatele Romîne situaţia nu este mai puţin alarmantă. De la campania din Egipt, francezii nu mai au nici un reprezentant în Moldova şi Ţara Romînească. Imperiul otoman este în completă dezagregare, nemai fiind în stare să-şi impună suzeranitatea, iar provinciile dunărene sînt la discreţia unor lovituri ale puterilor vecine.

Clasa conducătoare din amîndouă principatele, boierimea, avea pe vremea aceea vederile politice împărţite. În Ţara Romînească s-a format o grupare naţională care-şi propunea înainte de toate să elibereze ţara de sub jugul turcilor şi de sub tirania fanarioţilor cu ajutorul eventual dinafară. Pe cînd o parte din aristocraţie se îndrepta către Rusia care-i proteja privilegiile — şi se arăta favorabilă principelui Constantin Ipsilanti, alţi boieri privesc spre Franţa, mărită de prestigiul gloriei sale militare şi a cărei depărtare le părea să fie o garanţie în plus. Partidul naţional care se formează în Principate este compus din marele ban al Craiovei, Dimitrie Ghica, vornicii Cîmpineanu şi Ştirbei, logofătul Băleanu, Nicolae Dudescu şi Grigore Ghica, Banul Văcărescu. La aceştia se asociază cîţiva boieri moldoveni din familiile Catargi, Sturza, Beldiman (p. 86). Adepţii acestui partid, pe care adversarii îl numesc în ironie „partidul francez", aşteptau de la Franţa realizarea visului lor, adică independenţa faţă de turci şi domnia dată boierilor indigeni. Chestiunea progresului social şi a reformelor de introdus îi preocupa, de altfel, mai puţin. Pentru ei, revoluţia franceză nu are altă semnificaţie decît aceea a unei schimbări politice. Văzută sub acest unghi, ea apărea ca un exemplu de urmat şi ca o încurajare, justificînd toate speranţele (p. 222). Autoarea analizează legenda călătoriei lui Nicolaea Dudescu la Paris în 1802, care are la bază informaţia din scrisorile lui Ion Ghica. Sîntem de acord asupra faptului că pe aceste scrisori nu se poate pune nici o bază ca informaţie istorică riguroasă (p. 87). Sînt prezentate apoi relaţiile principatelor cu primul consul. Înrăutăţirea relaţiilor franco-ruse înseamnă o atenţie mai mare din partea lui Napoleon acordată provinciilor dunărene. La 2 martie 1803 Napoleon atrage atenţia ambasadorului otoman la Paris asupra faptului că ruşii exercită în unele provincii turceşti, şi mai cu seamă în Moldova, o influenţă incom-

patibilă cu demnitatea turcă. După încoronare, Napoleon, continuînd aceeași politică în chestiunea orientală, era informat de agenții săi că principatele Moldova și Muntenia, ca și insulele din Arhipelag, sînt mai mult ca niciodată sub influența Rusiei.

Situația internațională devine dintre cele mai încordate. Relațiile dintre agenții francezi și ruși în cele două principate au încetat. Arestarea de către francezi a ministrului britanic la Hamburg contribuie la ridicarea opiniei publice contra politicii imperiale și face și mai critică situația consulilor francezi în provinciile dunărene. Pentru o înțelegere franco-austriacă, ministrul de externe Talleyrand propune lui Napoleon să se lase Austriei posibilitatea de a ocupa Principatele, pe considerentul că „la souveranité de la Porte ottomane sur la Valachie et la Moldavie n'est plus que nominale". Prin sacrificarea unei suveranități închipuite; Poarta otomană își va cîștiga securitatea și speranța unui viitor liniștit. „Casa de Austria va duce o politică nouă. Din ziua în care va poseda Moldova și Muntenia, rușii devin dușmanii săi naturali". În timpul acestei perioade de tensiune, englezii, austriecii și rușii caută să facă din țările romîne un centru de aprovizionare și de recrutare pentru armatele lor.

Domnitorul Constatin Ipsilanti nu știe cum s-o mai scoată la capăt, astfel că Țara Romînească este o ruină. Cît privește Moldova, consulul Parant o socotește destul de bogată și semnalează că armatele franceze ar putea găsi aici, în caz de nevoie, alimente și furaje, fără să se mai pună în seamă posibilitatea de a se recruta un mare număr de polonezi care vegetează în inacțiune și ar veni să se înroleze, la cel mai mic semnal.

Capitolul VI examinează evenimentele petrecute de la Austerlitz pînă la Tilsit. Anul 1805 se termină prin strălucita victorie de la Austerlitz și nu mai puțin răsunătoarea înfrîngere de la Trafalgar. Tratatul de la Presburg, semnat la 26 decembrie 1805, care reglementează soarta Austriei, marchează și o cotitură în istoria raporturilor ruso-franceze.

La 24 august 1806 diplomația franceză izbutește să impună mazilirea domnilor C. Ipsilanti și Al. Moruzi, înlocuiți cu Alecu Suțu în Țara Romînească și cu Scarlat Callimachi în Moldova, amîndoi prieteni ai francezilor. Destituirea s-a făcut prin călcarea dispozițiunilor hatișerifului din 1802. Rușii și englezii silesc prin amenințări pe turci să revoce schimbările făcute. Pentru restabilirea privilegiilor Moldovei și Țării Romînești, rușii ocupă principatele. Francezii întreprind în Moldova, prin căpitanul Falkovski, o anchetă ca să se convingă de posibilitățile de apărare ale cetăților de pe graniță, dar raportul este pesimist.

Cu toate acestea, Napoleon, socotind chestiunea orientală ca un act de diversiune în politica sa, continuă să susțină pretențiile principilor Suțu și Callimachi la tronurile Principatelor. La apelul lui Suțu, Napoleon răspunde din Berlin la 7 noiembrie 1806, scriindu-i că-l va răsplăti pentru devotamentul arătat (p. 124). A doua zi după Iena, Napoleon se angajează față de sultanul Selim să nu facă pace cu rușii decît atunci cînd se va fi înfăptuit reintegrarea principilor Suțu și Callimachi. Talleyrand scrie lui Sebastiani, ambasador francez la Constantinopol: „Împăratul vrea să dea Porții Principatele. El nu va restitui Varșovia și Berlin — dacă trebuie să le restituie — decît cînd Poarta își va recăpăta întreaga autoritate în Moldova și Țara Romînească". Însă, după decretul blocadei continentale (24 noiembrie 1806), evenimentele duc la posibilitatea unei apropieri franco-ruse și faptul va impune lui Napoleon o altă atitudine față de imperiul otoman în general și de Principatele Romîne în special. Pentru modul cum unele din aceste evenimente s-au răsfrînt asupra opiniei publice romînești, semnalăm autoarei că în anul 1807 a apărut în tipografia statului din Viena, în ediție romînească, ordonanța referitoare la blocada continentală. Broșura cuprinde 6 foi nepaginate de format „in folio", tipărite cu caractere chirilice și două xilografii de inițiale la începutul textului. Broșura, nefiind descrisă în „Bibliografia romînească" veche, a fost retipărită în „Arhiva someșană", nr. 6 (1927), p. 58—67.

Ultimele trei capitole ale părții întîi — Tilsit și Slobozia, Erfurt și urmările sale, Pacea de la București — tratează politica generală europeană, în care Napoleon continuă să se servească de diversiunea chestiunii orientale spre a impune rușilor respectarea blocadei continentale, pentru înfrîngerea economică a Angliei. Păstrînd Silezia ca o garanție, a cărei evacuare rușii o cer, Napoleon solicita în mai multe rînduri țarului Alexandru evacuarea celor două principate. Tratatul de la Tilsit sfîrși prin a crea neîncrederea turcilor în prietenia tradițională franceză. După negocierile franco-ruse de la Erfurt, turcii au rupt armistițiul de la Slobozia și ostilitățile au reînceput în 1809. În timpul pregătirilor pentru campania din Rusia, din ianuarie pînă în aprilie 1812, diplomația franceză redublează eforturile sale la Constantinopol pentru a îndemna pe turci să nu cedeze nimic la tratativele de pace de la București. Napoleon oferea sultanului nu numai integritatea imperiului otoman, dar și Crimeea, precum și restituirea regatului Poloniei, care va fi un sprijin real

pentru împărăţia turcească. Intervine însă Suedia care cere Turciei să fie mai conciliantă şi pacea se încheie la 28 mai.

Cu toate că partea aceasta de expunere este prezentată şi în alte lucrări şi că autoarea dă o prea mare extindere politicii generale, materialul nou de arhivă şi analiza sistematică a problemelor constituie o contribuţie importantă la studiul relaţiilor franco-romîne.

Partea a doua a lucrării (p. 187—198) începe cu un capitol în care autoarea înfăţişează diversitatea formelor de relaţii neoficiale dintre Franţa şi Principatele dunărene, înaintea înfiinţării consulatelor.

Autoarea crede că primii profesori francezi au venit în Principate pe vremea revoluţiei. Ea menţionează întîi pe Cado de Lille, apoi pe Jean Baptiste Trecourt şi fratele său, veniţi la Iaşi prin 1795. La Bucureşti, abatele Martinot, alungat de revoluţie din Franţa, devine preceptor al celor doi fii ai lui Alex. Ipsilanti (p. 189). Lucrurile nu stau însă tocmai aşa. Mărturiile documentare atestă venirea profesorilor francezi în ţările noastre cu mult înainte. Pierre de la Roche era preceptor în casa lui Ioan Teodor Callimachi de pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, precis de la 1754. Abatele raguzan Boscovici menţionează în cartea sa de călătorie prin părţile noastre că în 1769, la Iaşi, domnul Grigore Callimachi şi fratele său Scarlat s-au interesat de funcţionarea unor instrumente de calcule matematice, fiind şi el de faţă : „Si stette con tutta la confidenza, e voliero amendue i fratelli vedere l'uso di tutti queli istromenti, mostrando molto genio, e buon gusto ispirato loro nella prima loro gioventie da signor La Roche"... (*Viaggio*..., p. 130). Jean Louis Carra era preceptor al copiilor lui Grigore Ghica prin 1776 şi este omis, în ciuda faptului că autoarea utilizează pe larg, în alt capitol, articolul nostru despre Carra. Călătorul Domenico Sestini menţionează la 1779 pe Jean Baptiste Linchou preceptor al fiilor domneşti în Bucureşti, ca şi lady Craven la 1789 etc.

Afirmaţia de la p. 190, despre francezul Etienne Maynard, bucătar în serviciul lui Al. Ipsilanti la 1782, care se plînge între altele şi de „150 piastres qui lui avaient subtilisés les beyzadés", nu numai că nu priveşte documentul cu spirit critic, dar nici citatul nu este exact. Autoarea trimite pentru aceasta la „*Hurmuzaki*, Supl. I, vol. II, p. 7, nr. XII". În realitate se găseşte în Filitti, Lettres..., p. 527, nr. DXLVIII, în termenii următori : „Il me doit encore trois années d'appointements, les princes ses enfants m'ont emporté pour au moins 150 piastres"..., ceea ce nu-i acelaşi lucru.

La p. 191, vorbind despre doctorul Bertin, deşi citează : V. Mihordea, „Un medic francez la curtea lui Constantin Vodă Mavrocordat", spune : „Quant le Prince Constantin Mavrocordato est déposé et remplacé par son frère Jean, Bertin, pris de panique à la perspective de rester à Bucarest sans son protecteur, prend le parti de l'accompagner à Constantinople, où il reprend pour quelque temps ses cours d'anatomie, avant de se décider à regagner Paris". Cîte cuvinte, atîtea greşeli. Noi nu spunem nicăieri că Mavrocordat domnea atunci la Bucureşti. Bertin n-a ajuns la Constantinopol, ci pe drum, plecînd de la Iaşi, a părăsit convoiul domnesc, ducîndu-se prin Transilvania şi Austria în Franţa. El nu avea cum să-şi „reia" cursul său de anatomie la Constantinopol, pentru că nu fusese niciodată acolo şi nu avea unde, nici cui să-l ţină. Toată partea referitoare la Locman este interpretată fantezist, după documentul care se găseşte anexat la lucrarea noastră sus citată, deşi trimite la...? A. E. *Corresp. Consulaire*, t. 45.

La p. 193 se confundă Grigore Callimachi cu tatăl său Ioan Teodor Callimachi. Pentru răsturnarea acestuia din urmă, Linchou a încercat să ajute pe Constantin Racoviţă şi s-a ales cu decapitarea în 1760 (V. Mihordea, *Politica orientală franceză şi ţările romîne*.... p. 512—524).

Capitolul II şi următoarele se ocupă de instituirea şi activitatea consulatelor franceze în Principate pînă în vremea Congresului de la Viena.

Necesitatea de a instala în Moldova şi Ţara Romînească unul sau mai mulţi reprezentanţi oficiali a reţinut mai de mult atenţia oamenilor competenţi în materie de politică orientală, foşti funcţionari ai Ministerului Afacerilor Străine, consuli ori agenţi secreţi şi au expus-o în rapoartele lor. La p. 199 autoarea afirmă că începînd cu anul 1774, doi informatori, Jean Pierre Nagny şi Pierre de la Roche, au propus de a se crea la Iaşi un consulat pentru a înlesni mersul corespondenţei politice dintre Constantinopol şi Varşovia, precum şi pentru a pune în valoare resursele naturale ale Moldovei. Carra adresează în 1782 un lung memoriu relativ la oportunitatea de a stabili la Bucureşti un consulat pentru Ţara Romînească, Moldova şi Basarabia. În lucrarea apărută la 1787, privitoare la comerţul Mării Negre, Peyssonnel conchide şi el la stabilirea unei reprezentanţe oficiale în Principate. Propunerea de a se instala un consulat francez în ţările romîne este mai veche şi ea datează din anul 1756, formulată de François Thomas Linchou (V. Mihordea, *Politica orientală*, p. 512—513). Însă, ideea era prematură şi Franţa nu avea cum să convingă Poarta a o încuvi-

inţa. După tratatul de la Cuciuc-Cainargi, un consulat rusesc (1779) şi altul austriac (1782) au fost înfiinţate la Bucureşti. Motive de ordin politic şi economic au convins cercurile diriguitoare de necesitatea înfiinţării consulatelor franceze în Principate după 1795.

Seria consulilor francezi începe cu Constantin Stamati la Bucureşti, care este numit cu titlul de „agent secret al Republicii franceze în Moldova şi Valahia", cu un salar de 5 000 livre pe an şi cu libertatea de a rezida fie la Bucureşti, fie la Iaşi, care însă nu va fi recunoscut de guvernul otoman, cu toate insistenţele ambasadorului francez din Constantinopol. Succesorii săi, Emil Gaudin, Carra Saint-Cyr la Bucureşti şi Parant, vice-consul la Iaşi, au, pînă la 1798, o activitate intensă pentru a învedera guvernului francez importanţa laturii comerciale în aceste ţinuturi şi de a intensifica prin toate mijloacele propaganda revoluţionară în cele două principate. Activitatea consulară este suspendată prin arestarea consulilor în timpul campaniei lui Bonaparte în Egipt.

La terminarea campaniei, nevoia de a continua propaganda a determinat Ministerul Afacerilor Externe să recurgă la serviciile romînului macedonean „Georges Marchiz de Poullio" — Gheorghe Marchides Pulio — fiul lui Marcu Puiu, librar editor din Viena, care trimitea în principate cărţi cu conţinut revoluţionar. I s-a încredinţat din partea guvernului revoluţionar francez tipărirea „cărţilor cele mai potrivite de a răspîndi lumina în ţară", precum şi publicarea unui periodic, la care el va fi redactor în colaborare cu Stamati. I s-a mai dat în seamă lui Pulio să organizeze în Germania o reţea de informaţii care să cuprindă Principatele Romîne, Constantinopolul, Grecia şi tot Levantul.

Cum tratatul franco-turc de la 26 iunie 1802 acorda Franţei libertatea de navigaţie pe Marea Neagră, se întrevedea pentru prima oară posibilitatea unei dezvoltări a relaţiilor comerciale în Principate. Mărfurile franceze vor putea veni, în viitor, direct pe mare, făcînd din portul Galaţi un mare antrepozit comercial sub controlul agenţilor francezi. Din aprilie 1803 se instituie în acest oraş un comisariat francez pentru relaţiile comerciale. Începînd cu acest an, consulatul francez, purtînd numele de „Comisariat general al relaţiilor comerciale" fu transferat de la Bucureşti la Iaşi. Relaţiile din ce în ce mai încordate cu Rusia implicau pentru guvernul francez o supraveghere mai atentă a frontierei moldo-ruse.

Pe lîngă comisarul general Mechain, care soseşte la Iaşi în iunie 1803, ambasadorul francez de la Constantinopol, generalul Brune, a trimis la Bucureşti, în calitate de „comisar provizor al relaţiilor comerciale", pe Sainte-Luce. Autoarea descrie pe larg relaţiile lui Sainte-Luce cu Alexandru Ipsilanti şi cu „secretarul de stat la Afacerile Străine", Gaspar Belleval, precum şi cu preceptorul copiilor domneşti, marchizul Beaupoil de Saint-Aulaire (p. 244—250).

Succesorul lui Sainte-Luce, Lamare, care soseşte la Bucureşti la 15 decembrie 1806, a trebuit să uzeze de mult tact faţă de administraţia locală, contra căreia autohtonii persecutaţi veneau adesea să-i ceară sprijinul. El raportează că nu era zi în care să nu găsească la uşa lui zece ţărani romîni, veniţi să se plîngă şi să-i invoce zadarnic protecţia contra ispravnicilor, care presaţi ei înşişi de divan şi de nevoile armatei de ocupaţie, îi persecută neomenos pentru a le stoarce ultimul miel şi ultima găină. Ruinată şi desperată, populaţia rurală nu se gîndeşte decît să fugă în Turcia şi Transilvania. Viaţa este scumpă la extrem din cauza rarităţii produselor. Prin sate nu se găseşte nici fîn, nici orz. Lipsesc carnea şi legumele pe piaţa Bucureştilor, uneori chiar şi pîinea.

În galeria reprezentanţilor consulari din această vreme un loc deosebit îl ocupă Reinhardt. Numit prin decretul de la 18 martie 1806 rezident şi comisar general pentru relaţiile comerciale în provinciile otomane de peste Dunăre, Reinhardt întîmpină dificultăţi din cauza titlului de rezident. Ratificarea acestei inovaţii ar fi însemnat pentru turci recunoaşterea oficială a independenţei Moldovei. Reinhardt apare dintr-o „clasă" superioară în raport cu predecesorii săi; un om deja format, înalt funcţionar de stat, bucurîndu se de o reputaţie şi un prestigiu recunoscute. Acest fapt este o indicaţie că Moldova capătă în ochii lui Napoleon o importanţă deosebită, pentru ca el să se decidă a trimite un personaj de asemenea anvergură, spre a fi informat de ce se petrece la hotarul dintre Rusia şi Turcia.

La concluzii, autoarea cercetează contactul dintre Revoluţia franceză şi romîni, printr-o analiză a stărilor sociale din Principate. Clasa burgheză nu era decît în stare embrionară. La Bucureşti ca şi la Iaşi se găsea o mică burghezie comercială, compusă dintr-un amalgam de greci, sîrbi, bulgari şi romîni, uniţi prin legături de religie ortodoxă şi numeroase înrudiri de căsătorie. Burghezia aceasta era puţin comodă şi dificilă de condus, care în cursul secolului al XVIII-lea s-a revoltat de mai multe ori contra sfetnicilor domneşti şi a regimului fiscal. Totuşi, această burghezie nu este capabilă să conducă o mişcare revoluţionară.

Marea burghezie, cu interese precise, nu exista încă în Principate. Elementul popular, care să dea mobilitate nemulțumirilor, lipsește. Autoarea scapă însă din vedere că — peste două decenii — aceste mase populare se vor ridica sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.

Pentru aristocrație, doctrinele revoluționare sînt destinate a rămîne platonice. Politicește, marea boierime dorește o autonomie față de turci și eliminarea străinilor din posturile de conducere. Totuși, pentru ideile de la 1789 militează un grup de reprezentanți ai clasei boierești. Stamati raportează că ideile revoluționare au găsit o mai bună primire la Iași decît la București. Autoarea pune acest fapt în seama propagandei refugiaților polonezi și a acțiunii lui Codrica, partizan al ideilor noi. Influența ideilor revoluționare a avut ca efect formarea conștiinței politice pe întreg cuprinsul țărilor romîne. În 1802, logofătul Dimitrie Sturza elaborează un proiect de „Republică aristo-democraticească".

Semnalăm că versurile populare citate la p. 307 sînt un cîntec ardelean, nu „moldave" (a se vedea articolul citat din „Revue des études napoléoniennes"). La aceste aprecieri populare despre Bonaparte se poate adăuga și aceea a unui om cult, cronicarul Zilot Romînul, care spune : „...Napoleon Bonaparte împăratul Franței, carele din om prost de la ostrovul Corsica, după revoluția ce s-au întîmplat în Franța, cînd s-au surpat și neamul împărătesc din scaun, s-au suit el în scaun și cu biruințele ce făcea în toate părțile, iar mai vîrtos asupra Germaniei, adusese lucrul la spaimă mare, încît numele de franțez auzind rămînea fiștecare încremenit ; și fiindcă acest mare tiran Napoleon ținea în față prieteșug cu Poarta, Alecu Suțu vîna domnia" (*Cronica lui Zilot Romînul*, ed. Hajdeu, 1884, p. 82).

În anexă, autoarea dă un studiu sumar asupra comerțului francez în Principatele dunărene, în cursul veacurilor XVIII și XIX. Prima jumătate a studiului se ocupă de comerțul francez în Levant și cuprinsul Imperiului otoman, unde, grație capitulațiilor, ajunsese la o mare prosperitate pînă la Războiul de șapte ani, care aduce o umbrire acestei dezvoltări. În ceea ce privește interpretarea documentelor, uneori autoarea le dă un înțeles alături de realitate. Vorbind despre consulul francez Martin, care era bolnav, la p. 291, scrie : „Toujours est-il qu'il ne tarde pas a avoir une rechute. Pas de médicaments pour le soigner. L'apothicaire du cru est totalement dépourvu des remèdes qui pourraient apporter quelque allegement au mal du Martin". Dacă cercetăm documentul (*Hurmuzaki*, XVI, p. 294, nr. MDCCCXXX) găsim : „Aux premiers symptomes j'ai fait exécuter aussi bien que possible les ordonnances de M. Marinier, car les apothiquaires d'ici n'ont pu fournir certains articles"... El pleacă la Paris, unde va putea „au moins trouver médicins plus habiles et des apothicaires mieux fournis"... Deci o interpretare care schimbă realitatea.

În privința bibliografiei, aproape totalitatea izvoarelor manuscrise de la arhiva Ministerului Afacerilor Străine francez, fondul Turcia, sînt adunate în ceea ce privește țările romîne, în colecția Hurmuzaki.

Din fondul Polonia, lipsește Saxa, care cuprinde o serie de volume manuscrise, corespondența politică, referitoare la Principatele Romîne și în special Moldova.

Bibliografia lucrărilor tipărite este prea complicată din cauză că autoarea citează toate edițiile unei cărți, în loc de ultima, sau de aceea pe care a utilizat-o.

Cu toate observațiile critice, lucrarea domnișoarei Germaine Lebel este o carte serioasă și un instrument de lucru de prima importanță pentru cercetătorii care se ocupă de relațiile franco-romîne în perioada Revoluției și a Imperiului napoleonian.

P. P. Panaitescu și *V. Mihordea*

KEMÉNY G. GÁBOR : *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában* (Documente privitoare la istoria problemei naționale din Ungaria în epoca dualismului),

vol. I, Budapesta, 1952, 920 p. ; vol. II, 1956, 933 p.

În 1934 apărea la Paris, în traducerea lui J. B. Méchin, o carte, puțin urmărită la noi, scrisă de contele Polzer-Hoditz, directorul de cabinet al lui Carol VII, ultimul împărat și rege al Austro-Ungariei. Polzer-Hoditz arăta în această carte, intitulată *L'empereur Charles*

et la mission historique de l'Autriche, că elementul determinant al prăbușirii imperiului habsburgic a fost dualismul austro-maghiar, proclamat în 1867, a cărui existență „nu era justificată — după afirmația autorului — nici de istorie, nici de geografie și nici de necesitățile economice, fiind menținut numai prin mijloace artificiale" (p. 338).

Mijloacele „artificiale" despre care vorbea contele Polzer-Hoditz, deplîngînd naufragiul stăpînilor săi, erau împilarea și exploatarea popoarelor supuse prin forță și cotropire.

Și într-adevăr, imperiul habsburgic, mai ales în epoca dualismului (1867—1918), n-a fost decît un lanț de nesfîrșite frămîntări și conflicte, de procese și condamnări, de opresiuni șoviniste cu categorice tendințe de exterminare națională, Austro-Ungaria fiind numită *temnița naționalităților*. Acest epitet caracterizează destul de concludent regimul pe care l-au avut naționalitățile din Austro-Ungaria în epoca dualismului. Dezmembrarea sa în 1918 n-a fost astfel decît consecința firească a unui vechi și dureros proces istoric...

Asupra acestei epoci din istoria Ungariei, deopotrivă de interesantă atît pentru poporul maghiar cît și pentru romîni, slovaci, sîrbi, croați și ruteni, un grup de istorici din R.P. Ungară, în frunte cu Kémeny G. Gábor, animați de dorința unei sincere apropieri față de popoarele din spațiul carpato-dunărean, au întreprins o vastă și scrupuloasă cercetare științifică, urmărind și înregistrînd toate actele și scrierile, publicate sau inedite, care pot contribui la cunoașterea problemei naționalităților din statul dualist austro-maghiar.

Rezultatele acestei cercetări, care constituie una din contribuțiile cele mai ample ale istoriografiei maghiare marxiste, sînt concretizate în două masive volume, tipărite sub auspiciile „Institutului de Istorie al Academiei Maghiare de Științe", intitulate *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*.

Primul volum, care cuprinde documentele din perioada 1867—1892, a apărut în anul 1952 avînd 920 de pagini, al doilea, tipărit în 1956, reflectează perioada 1892—1900 și are 968 de pagini; un al treilea volum, rezervat epocii 1900—1918, se află în curs de pregătire. Ne aflăm, așadar, în fața unei opere într-adevăr impunătoare, atît prin numărul de pagini acumulat, cît și prin bogăția și diversitatea materialului înregistrat.

Lucrarea lui Kemény impune și prin concepția urmată la alcătuirea ei, prin sinceritatea și prin spiritul profund democratic ce o însuflețește. Datorită acestei concepții, ea este menită să fie o adevărată piatră de hotar în acțiunea de cunoaștere a problemei naționalităților din Austro-Ungaria, și un îndemn puternic pentru adîncirea și consolidarea legăturilor dintre popoarele din această parte a Europei. Niciodată, pînă acum, istoriografia maghiară n-a adus, în această direcție, o contribuție așa de impresionantă și n-a manifestat o atitudine atît de categorică. Scopul lucrării lui Kemény, după cum precizează autorul în prefața primului volum, este, pe de o parte, *prezentarea și demascarea politicii de asuprire națională a claselor conducătoare maghiare*, iar pe de alta, *dorința de reînviere a tradițiilor progresiste și de solidaritate frățească între poporul maghiar și popoarele oprimate în epoca dualismului*. Vechile izvoare maghiare asupra acestei probleme, subliniază Kemény, au încercat, în cea mai mare parte, *să acopere sau să nege existența politicii de oprimare a claselor exploatatoare*, a căror tendință categorică a fost aceea de a *prezenta Ungaria multinațională drept un stat național*, contestînd existența și lupta naționalităților. Clasele dominante maghiare, afirmă Kemény în continuare, *au propovăduit șovinismul și au ținut masele naționalităților din Ungaria sub o îndoită oprimare*, împilînd, în același timp, însuși poporul maghiar. Datorită acestei opresiuni, arată mai departe Kemény, impuse prin alegeri cenzitare și frauduloase, prin îngrădirea dreptului de asociație și întrunire, prin legi speciale împotriva școlilor și asociațiilor culturale nemaghiare, prin procese și întemnițări, și printr-o totală excludere a naționalităților de la elaborarea legilor și din administrație, *clasele dominante maghiare au împiedicat procesul de formare și dezvoltare al statelor naționale — un proces de neoprit —* fixîndu-se pe o poziție reacționară și retrogradă. Evident, au existat și spirite ostile acestei atitudini, cum a fost acel onest și consecvent Mocsáry Lajos, unul din puținii exponenți ai burgheziei maghiare care n-au împărtășit politica de oprimare a claselor dominante; ostil acestei atitudini a fost, în primul rînd, *poporul* care, după afirmația lui Mocsáry, „nu este susceptibil la ura de rasă". Și chiar dacă, arată același Mocsáry, citat de Kemény, „se poate induce în eroare, vremelnic, pînă și poporul, totuși nu se poate susține și impune în permanență o asemenea politică care nu a prins rădăcini în înclinațiile naturale și în sentimentele poporului".

Burgheziile naționalităților, la rîndul lor — deși lupta împotriva oprimării naționale avea caracter progresist — „n-au îndrăznit să se sprijine pe masele populare, aceasta fiind una din cauzele pasivității lor politice". Cît despre proletariatul din Ungaria, deși, chiar de la început, el a pretins rezolvarea progresistă a problemei naționale, totuși, datorită slabei

sale dezvoltări, în anii următori proclamării dualismului, precum şi faptului că partidul social-democrat, înfiinţat abia în 1890, „nici măcar n-a încercat să ia legătura cu masele naţionalităţilor", n-a putut avea în această perioadă a epocii dualiste o influenţă hotărîtoare asupra rezolvării problemei naţionale.

Situaţia, aşa cum o înfăţişează Kemény în al doilea volum al vastei sale lucrări, se va schimba însă, din acest punct de vedere, în preajma anilor 1900, o dată cu apariţia de noi forţe politice în rîndurile naţionalităţilor şi cu o declanşare înverşunată a luptei de clasă.

Documentele din lucrarea lui Kemény sînt culese din colecţiile ministerelor, din dezbaterile Camerei Deputaţilor şi ale Camerei Magnaţilor, din presă, şi în special din presa naţionalităţilor, din manuscrisele şi din manifestele vremii şi din Arhivele Statului, cele mai multe din acestea fiind inedite. Ziarele romîneşti utilizate de Kemény în ambele volume sînt următoarele: „Federaţiunea" (Budapesta), „Gazeta Transilvaniei" (Braşov), „Luminătoriul" (Timişoara), „Rumänische Revue" (Budapesta), „Telegraful romîn" (Sibiu), „Tribuna" (Sibiu) şi „Tribuna poporului" (Arad).

Pe baza acestor documente, înregistrate şi selecţionate cu o scrupuloasă atenţie, Kemény ne înfăţişează principalele evenimente din această epocă, legate de lupta naţionalităţilor, expunînd atît punctul de vedere al reprezentanţilor acestora cît şi al exponenţilor statului maghiar şi al intelectualităţii progresiste maghiare.

Înregistrarea cronologică a documentelor începe la 11 februarie 1867, dată la care deputaţii romîni şi sîrbi, în frunte cu Iosif Hodoş, Vicenţiu Babeş, Ştefan Branovaciki şi Svetozar Miletici, depun pe biroul Camerei Deputaţilor din Budapesta un proiect de lege pentru rezolvarea problemei naţionalităţilor şi a limbilor respective. Proiectul romîno-sîrb fusese provocat de proiectul guvernului maghiar pentru „egala îndreptăţire a naţionalităţilor, care, la 9 decembrie 1868, se va transforma în legea XLIV. Reprezentanţii tuturor naţionalităţilor au combătut cu energie această lege perfidă şi retrogradă care se inspira din principiul că în Ungaria există o singură naţiune: *cea maghiară*. Prezenţa în această luptă parlamentară a romînilor, sîrbilor, croaţilor, slovacilor şi rutenilor, legaţi între ei prin cătuşele aceleiaşi oprimări, dovedea însă contrariul. De altfel, una din contribuţiile cele mai utile ale lucrării lui Kemény este expunerea, pe bază documentară, a colaborării ce a existat între toate naţionalităţile oprimate, în această direcţie autorul aducînd un vast material, care deschide noi perspective asupra studierii legăturilor istorice dintre aceste naţionalităţi. Solidaritatea dintre ele se va accentua şi mai mult sub tiranica guvernare de 15 ani (1875—1890) a lui Kálmán Tisza, „zdrobitorul naţionalităţilor", sub guvernarea căruia, la 11 martie 1879, Tréfort Agoston, ministrul instrucţiunii publice, a adus în discuţia Camerei proiectul de lege pentru introducerea limbii maghiare în toate şcolile elementare ale naţionalităţilor, urmat în 1883 de proiectul de lege asupra şcolilor medii, iar în 1891, sub ministeriatul lui Csáki Albin, de cel asupra grădinilor de copii. Toate aceste proiecte, care au provocat o dîrză împotrivire din partea deputaţilor naţionalităţilor şi au dezlănţuit o imensă agitaţie în provinciile respective, au fost acceptate însă de către Cameră şi sancţionate de către monarh, devenind astfel instrumentele fundamentale ale politicii de oprimare culturală şi de silnică maghiarizare. În legătură cu votarea şi impunerea acestor legi, Kemény aduce 42 de documente, printre care — pe lîngă discursurile parlamentare şi articolele principale din ziare, înfăţişînd punctele de vedere atît ale naţionalităţilor cît şi ale guvernului şi ale elementelor progresiste maghiare — înseşi textele legilor incriminate şi ordinele ministeriale pentru aplicarea lor. Un apărător al naţionalităţilor din Ungaria dualistă a fost Mócsáry Lajos (1826—1916), ale cărui cuvîntări şi articole asupra acestei probleme l-au adus în conflict cu partidul kossuthist, al cărui membru era, conflict care s-a rezolvat la 1887 prin excluderea lui Mócsáry din rîndurile sale şi prin denunţarea lui ca „trădător" şi „vînzător" al patriei maghiare. Romînii, recunoscători atitudinii sale, i-au oferit însă la 1885, prin Corneliu Diaconovici, în mod solemn, un volum omagial iscălit de 2000 de intelectuali, iar la 1888 un mandat de deputat în circumscripţia Caransebeş, devenit vacant în urma anulării mandatului exponentului bănăţean Traian Doda. Kemény înregistrează 22 de discursuri, articole şi intervenţii ale lui Mócsáry pentru apărarea naţionalităţilor şi pentru condamnarea regimului reacţionar şi şovinist care guverna Ungaria dualistă. Contribuţiile lui Kemény oferă o bază nouă, solidă şi amplă, pentru cunoaşterea activităţii lui Mócsáry şi aprecierea poziţiei sale progresiste.

O largă atenţie acordă Kemény partidelor politice ale naţionalităţilor, presei şi congreselor respective, dînd şi numeroase indicaţii biografice, nu în toate cazurile riguros controlate, asupra exponenţilor acestora. Din istoria Partidului Naţional Romîn între anii 1869 şi 1892, începînd cu conferinţele de constituire de la Timişoara (20 ianuarie 1869) şi Miercurea (7—8 martie), pentru a sfîrşi cu textul Memorandului, se publică un număr de 35 de docu-

mente. În ele se cuprind convocările, dezbaterile și hotărîrile conferințelor naționale din anii 1869, 1872, 1878, 1881, 1887, 1890 și 1892. În forma sa inițială, ținînd seama de cele două legi electorale care funcționau în Ungaria, una pentru regiunile ardelene propriu-zise, aflate la est de Munții Apuseni, și alta pentru regiunile din vestul Munților, partidul nu era constituit pe o bază unitară, avînd organizații autonome atît în Ardeal cît și în Banat, Crișana și Maramureș. Aceste organizații se vor contopi într-un singur corp politic abia în 1881, sub prezidenția lui Partenie Cosma, cînd se va elabora și un program politic comun, acceptat de către toate grupările provinciale. Deosebiri existau nu numai din punct de vedere al organizării, ci și ca orientare, ca atitudine și tactică politică. Astfel, în timp ce ardelenii, sub influența lui Gheorghe Barițiu și a lui Ioan Rațiu, ca un protest împotriva dualismului, a anexării Transilvaniei la Ungaria și a legii electorale din comitatele lor, care avea censul cel mai ridicat, trecînd peste opiniile lui Șaguna, au preconizat și aplicat *pasivitatea* încă din 1869, refuzînd să participe la alegerile parlamentare și la lucrările Camerei din Budapesta, bănățenii, crișenii și maramureșenii au adoptat această atitudine abia în 1887, pînă atunci fiind adepți ai *activității*. Pasivitatea va fi deci conduita întregului partid național romîn numai între anii 1887 și 1905, pentru ca în acest an, în urma unei noi examinări a situației politice, să se decidă pentru activitate, deputații săi participînd, pînă în 1918, la lucrările parlamentare.

Aceasta a fost de altfel vreme îndelungată și atitudinea sîrbilor și a slovacilor.

Programul politic al partidului național romîn a fost elaborat în conferința din 1881, în fruntea sa figurînd revendicarea *autonomiei Transilvaniei*.

Alte frămîntări și probleme expuse documentar în lucrarea lui Kemény sînt, printre altele, legea presei din 1867, *pronunciamentul* de la Blaj (3/15 mai 1868) împotriva dualismului, urmat de procesul intentat ziarului „Federația" (1869) și de condamnarea deputatului Alexandru Roman la un an închisoare, infirmarea, de către guvernul maghiar, a alegerii lui B. P. Hasdeu și V. A. Ureche ca membri de onoare ai „Asociațiunii pentru literatura romînă și cultura poporului romîn", denunțată în Cameră de către Iosif Hodoș (1869), și expulzarea de către baronul Apor Károly, de pe moșia de la Tofalău, a 26 de familii de foști iobagi, totalizînd 300 de suflete (1869). Apărarea acestora a fost luată de către deputatul Alexandru Roman și de advocatul Ioan Rațiu, viitorul președinte al partidului național romîn. Cu prilejul anunțării interpelării sale asupra expulzaților de la Tofalău, Roman a avut o atitudine categorică, arătînd că izvorul prezenței sale în Cameră este *poporul*. Alte dezbateri în Cameră au fost provocate de cererea lui Iosif Hodoș (1870) de a se acorda o subvenție pentru teatrul romînesc, și de intervenția lui Vicențiu Babeș (1871) pentru susținerea de către stat a școlilor medii ale naționalităților. Ambele cereri au fost respinse, așa cum au fost respinse și cererile sîrbilor și ale slovacilor.

În anul 1872, în urma unei inițiative a primului ministru Lónyay Menyhert, naționalitățile au avut o clipă iluzia că s-ar putea ajunge la o înțelegere cu statul maghiar, romînii, la 3 iulie, în urma întrevederii lui Lónyay cu mitropolitul de la Blaj, înaintînd guvernului chiar și un memoriu cu propuneri concrete — semnat de mitropolitul Vancea, de G. Barițiu, de Elie Măcelariu și Ioan Rațiu — prin care se cerea : *recunoașterea limbii romîne ca limbă oficială în Transilvania, o nouă împărțire administrativă și o nouă lege electorală lipsită de privilegii de clasă și castă, numirea romînilor în funcții publice, libertatea religioasă, autonomia bisericii greco-catolice, salarizarea clerului din bugetul statului, autonomia învățămîntului*; *numirea de profesori romîni în număr „paritetic" și introducerea limbii romîne în aceeași proporție la universitatea din Cluj, înființarea mai multor școli medii și profesionale*, precum și *subvenționarea școlilor poporale lipsite de fonduri*. Memorii similare înaintaseră și partidele naționale din Croația și Slovacia. Lónyay, în decembrie 1872, a demisionat însă din fruntea guvernului, așa încît memoriile înaintate au rămas fără răspuns. Primul volum al lui Kemény se încheie cu reproducerea textului *Memorandului* din 1892, alcătuit de partidul național romîn, prin Iuliu Coroianu, și prezentat, la Viena, împăratului Francisc Iosif I, ca un rechizitoriu împotriva politicii de desnaționalizare impusă de guvernele maghiare o dată cu proclamarea dualismului, și cu declarațiile lui Ioan Rațiu, șeful delegației memorandiste, asupra refuzului împăratului de a primi „Memorandul".

★

Al doilea volum al lui Kemény expune documentele dintr-o perioadă cu mult mai scurtă, 1892—1900, dar, în același timp, cu mult mai agitată și mai bogată în evenimente. În acești ani, paralel cu criza dualismului, izbucnește lupta de clasă a muncitorilor din marea industrie și a proletariatului agricol, iar contradicțiile naționaliste burgheze ating punctul culminant.

Dezvoltarea economică și culturală a naționalităților, așa cum arată autorul în prefață,

concretizată prin instituţiile financiare, prin asociaţiile agricole şi culturale şi prin organizaţiile autonome bisericeşti, dă un puternic avînt mişcării politice a naţionalităţilor, determinîndu-le, deşi pe plan tactic rămîn încă „pasive", să fie cu mult mai îndrăzneţe şi mai active. Apariţia proletariatului naţionalităţilor, urmărită de autor cu specială atenţie, mai ales pe linia agrar-socialistă, creează apoi situaţii noi, necunoscute epocii precedente, şi noi raporturi de forţe. Partidele naţionale, ale tuturor naţionalităţilor, ajung, atît faţă de guvernele maghiare cît şi faţă de propriile lor mase, într-un categoric impas. În sînul lor, prin scindare, începe o adevărată luptă între conservatori şi progresişti, între moderaţi şi radicali, naţionalităţile trebuind, pe lîngă problemele de interes pur naţional, să-şi fixeze atitudinea şi faţă de problemele economice şi sociale. La sîrbi se ciocnesc astfel liberalii cu radicalii, la saşi „verzii" cu „negrii", la slovaci „martoniştii" cu „hlasiştii", iar la romîni polemicele se poartă între aderenţii „Tribunei" de la Sibiu şi susţinătorii „Tribunei poporului" de la Arad, şi între aceştia şi moderaţii din partidul naţional. Totodată, naţionalităţile caută şi o mai strînsă şi mai eficace colaborare între ele, organizînd, la Budapesta, în 1895, un congres al naţionalităţilor care va stîrni o mare vîlvă în întreaga monarhie. Kemény demască, prin zeci de documente, politica reacţionară a guvernelor Szapáry, Vekerle, Bánffy şi Széll, precum şi atitudinea şovinistă a partidelor maghiare opoziţioniste şi a partidelor naţionale burgheze.

Un amplu spaţiu îl ocupă în acest volum marile procese politice ale vremii, *Memorandul*, *Replica*, *Hruban*, *Vajansky*, *Narodnie Novini* etc., ale căror dezbateri şi condamnări au arătat întreaga monstruozitate şi şubrezenie a regimului dualist.

Nici acum n-au lipsit însă unele încercări şi iniţiative, din nefericire, după constatarea lui Kemény „din ce în ce mai rare", pentru a crea legături între poporul maghiar şi celelalte naţionalităţi, în această direcţie remarcîndu-se articolele lui Horváth Gyula din 1893, scrisoarea romancierului Jókai către societatea culturală „Matica" (1894), primirea la Debreţin a corului „Stancovici" (1898) etc.

Din punct de vedere al cititorului romîn, punîndu-se la contribuţie aceleaşi izvoare arhivistice şi ziaristice menţionate în paginile de mai sus, la care se adaugă o remarcabilă bibliografie romînească, deşi cu unele lacune, al doilea volum al lui Kemény aduce contribuţii hotărîtoare la cunoaşterea tuturor evenimentelor şi problemelor care au frămîntat opinia publică între anii 1892 şi 1900.

Volumul se deschide astfel cu prezentarea documentată a ecoului „Memorandului" din 1892 în presa şi în parlamentul maghiar, şi a „Replicei" din acelaşi an a studenţilor romîni, adresată studenţimii maghiare, al cărei autor, Aurel C. Popovici, a fost condamnat la 31 august 1893 la patru ani închisoare. Procesul „Replicei" a fost urmat în 1894 de marele proces al „Memorandului", care s-a ţinut la Cluj în zilele de 7—25 mai, în urma căruia întregul comitet al partidului naţional, în frunte cu Ioan Raţiu, a fost condamnat la închisoare cu pedepse variind între două luni şi 5 ani. Acesta a fost cel mai mare proces politic al romînilor din Ungaria dualistă. În jurul lui s-a scris o întreagă literatură. În lucrarea lui Kemény se află 31 de documente memorandiste unele dintre ele inedite, provenind din arhivele de la Budapesta, care întregesc în mod concludent studiile romîneşti asupra acestui pasionant capitol din istoria Transilvaniei. Documente tot aşa de utile — 12 la număr — aduce Kemény şi în legătură cu ancheta ordonată împotriva societăţii studenţeşti *Petru Maior* de la Budapesta, a cărei activitate, în 1895, la 29 decembrie, a fost interzisă în mod temporar, precum şi asupra congresului naţionalităţilor ţinut la Budapesta în 10 august 1895 pentru afirmarea solidarităţii popoarelor oprimate. La p. 385 ni se dă, după ziarul „Tribuna", şi o listă a participanţilor romîni la congresul naţionalităţilor.

Alte documente care solicită atenţia cititorului sînt cele selecţionate în legătură cu dizolvarea, la 28 septembrie 1894, ca o consecinţă a procesului de la Cluj, a partidului naţional romîn, urmată, peste un an, de graţierea celor condamnaţi, şi de conflictele ce izbucnesc apoi între memorandişti, culminînd cu criza „Tribunei" (1896). Guvernul, care era angajat irevocabil pe calea politicii de opresiune, şi care tocmai atunci sărbătorea mileniul întemeierii statului feudal maghiar, profită de criza dinăuntrul partidului, pentru a strînge şi mai mult cătuşele oprimării. În această perioadă apar legi speciale pentru maghiarizarea numelor localităţilor şi a persoanelor, se impune modificarea statutelor şi a numelui „Asociaţiunii", se accentuează imixtiunea autorităţilor de stat în problemele şcolare şi bisericeşti şi se interzic întrunirile convocate în numele partidului naţional romîn. Iar pentru ca această politică să fie urmărită într-un mod sistematic şi ferm, se înfiinţează, în 1895, la Budapesta, sub guvernarea lui Bánffy, chiar şi o „Secţie a naţionalităţilor", cu misiunea de a urmări aplicarea planului de maghiarizare. Burghezia e în derută. Poziţia ei „pasivistă", de la care aştepta rezolvarea problemelor naţionale, e compromisă. Se simte nevoia

unui nou spirit şi a unor noi orientări politice. Acestea se vor vedea în volumul următor al lucrării lui Kemény. Împotriva derutei burgheziei, a derutei tuturor burgheziilor naţionalităţilor din Ungaria, împotriva concepţiei şi a atitudinii lor naţionale se ridică însă activitatea din ce în ce mai dinamică a proletariatului, bazată pe solidaritatea clasei muncitoare, pe prietenia dintre maghiari, romîni, sîrbi, slovaci etc. Documentele publicate de Kemény despre relaţiile naţionalităţilor cu mişcările muncitoreşti din anul 1897 sînt semnificative pentru apariţia noilor forţe politice. Istoricii din Republica Populară Ungară, în volumele „Documente alese din istoria mişcării muncitoreşti din Ungaria", au publicat numeroase mărturii care relevă patriotismul socialist al poporului maghiar îmbinat organic cu internaţionalismul proletar.

Evident, într-o lucrare de proporţiile „Documentelor" publicate de Kemény sînt inevitabile şi anumite erori, confuzii şi lacune mai ales pe linia detaliilor cronologice şi a evidenţelor bibliografice. Astfel, deşi Kemény, în depistarea, selecţionarea şi traducerea pieselor documentare s-a bucurat de concursul unor încercaţi specialişti în istoria şi literatura romînă, ca Gáldi Laszló şi I. Toth Zoltán, totuşi în notele biografice şi bibliografice care însoţesc cele două volume de documente s-au strecurat numeroase erori, inexactităţi şi lacune. Andrei Şaguna, de exemplu, citat deseori în „Documentele" lui Kemény, nu s-a născut la 1809 şi n-a răposat la 1881, cum se arată la p. 305 din primul volum, ci s-a născut la 21 decembrie 1808 şi a murit la 16 iunie 1873. În rîndurile consacrate biografiei sale nu se arată nici rolul său la întemeierea şi conducerea „Asociaţiunii pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn" (1861—1867), şi nici acţiunea sa pentru a determina partidul naţional romîn să adopte o linie politică activistă. Ion Popasu, episcopul Caransebeşului, nu s-a născut nici el la 1802 (p. 619, I), ci la 20 decembrie 1808; Corneliu Diaconovici, la care în locul anului de naştere se pune un semn de întrebare iar anul morţii e arătat ca fiind 1918 (p. 715, I), s-a născut la 1859 şi a murit la 1923; în locul anului morţii lui Iuliu Coroianu e pus acelaşi semn de întrebare (p. 189, I) — Coroianu a murit la 30 martie 1927; Vasile Lucaci n-a murit în 1923 (p. 847, I), ci la 22 noiembrie 1922; semnul întrebării apare şi în locul anului morţii lui Eugen Brote (p. 615, I), George Pop de Băseşti (p. 847, I), Ioan Rusu-Sirianu (p. 153, II) şi Partenie Cosma (p. 574, II); Brote a murit în 1913, Pop în 1919, Rusu-Sirianu în 1909, iar Partenie Cosma în 1923. Ioan Raţiu, preşedintele partidului, n-a ajuns preşedinte în 1880 (p. 177, II) ci abia în 1892; George Bariţiu, căruia, la p. 176, vol. I, i se menţionează diferite contribuţii şi titluri, este, cu toate acestea, prezentat insuficient; dintr-o biografie a lui Bariţiu nu poate lipsi informaţia că el a întemeiat, pe lîngă „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" (1838), revista „Transilvania" (1868) şi ziarul „Observatoriul" (1878) şi că a fost preşedinte al partidului (1884), al „Asociaţiunii" (1888) şi al Academiei (1893); Iosif Hodoş, din care se reproduc numeroase discursuri şi intervenţii, trebuia prezentat (p. 13, I) şi ca autor al studiului *Romînii şi constituţiile Transilvaniei* apărut în 1871; lui Aron Densuşeanu i se menţionează colaborarea neinteresantă de la revista „Amicul familiei" şi nu se relevă contribuţia sa la întemeierea ziarului „Orientul latin" (1874) şi intervenţia, prin studiul *Romînii şi Maghiarii* (1875), pentru organizarea tuturor romînilor din Austro-Ungaria într-un singur corp naţional; Visarion Roman e înfăţişat de asemenea numai ca întemeietor al băncii „Albina" şi ca redactor al revistei „Albina Carpaţilor" (p. 278, I), trecîndu-se peste importantul său rol la convocarea conferinţei politice de la Miercurea (1869) şi al susţinerii politicii pasiviste.

Astfel de erori se constată şi în notele scrise asupra băncilor romîneşti din Transilvania (p. 713, I). Banca din Arad nu se numea „Victoriana", ci „Victoria", „Aurora" de la Năsăud n-a fost înfiinţată la 1879 ci în 1873; „Ardeleana" din Orăştie, „Timişana" din Timişoara şi „Mureşana" din Reghin n-au fost întemeiate în 1886, ci în 1885; banca „Meseriaşul romîn" din Braşov n-a fost nici ea înfiinţată în 1887, ci în 1888.

În ceea ce priveşte lucrările bibliografice, socotim că lucrarea lui Kemény n-ar fi avut decît de cîştigat dacă pe lîngă *Cartea de Aur* a lui T. V. Păcăţian utilizată numai în vol. II, ar fi urmărit şi monografia lui Eugen Brote, *Cestiunea romînă în Transilvania şi Ungaria* (Buc. 1895), tipărită şi în limbile italiană şi germană, numită de N. Iorga „vestita lucrare", *Tribuna şi tribuniştii* de Ioan Slavici (Orăştie, 1896), *Procesele politice de presă ale romînilor din Transilvania* de V. Gionea (Braşov, 1944), precum şi scrierea lui N. N. Petra despre *Băncile romîneşti din Ardeal şi Banat* (Sibiu, 1936) iar asupra conferinţei de la Miercurea din 1869 şi a orientării politice pasiviste a partidu lui naţional romîn, studiul nostru *Pasivism şi activism*, publicat în revista „Familia" Buc., 1942, nr. 11—12, p. 71—81 şi *Noi contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii lui Visarion Roman, corespondenţa sa cu G. Bariţiu şi Iosif Hodoş* (Sibiu, 1942).

Forţa şi prestigiul lucrării lui Kemény, al cărui final, înfăţişînd epoca 1900—1918, îl aşteptăm pentru a ne putea fixa asupra ei o opinie definitivă şi a sublinia concluziile care se impun, nu constă însă în astfel de amănunte, uşor de remediat la o nouă ediţie, ci în principiile democratice care o însufleţesc, în riguroasele criterii istorice în spiritul cărora a fost realizată şi în tendinţa sinceră de a contribui prin tratarea ştiinţifică, obiectivă, la cunoaşterea şi consolidarea legăturilor dintre romîni, maghiari, sîrbi, slovaci, croaţi şi ruteni, pentru a crea astfel în spaţiul carpato-dunărean o solidaritate durabilă.

Vasile Netea

BIBLIOGRAPHIE INTERNATIONALE DES TRAVAUX HISTORIQUES PUBLIÉS DANS DEUX VOLUMES DE „MÉLANGES", 1880—1939. *Etablie avec le concour des comités nationaux sous la direction de Hans Nabholz.*

Editée par le Comité international des Sciences Historiques, Paris, Librairie Armand Colin, 1955, XI + 443 p.

În 1930, Henri Pirenne a propus la Congresul de istorie de la Varşovia adoptarea unui proiect de publicare a unei bibliografii internaţionale a lucrărilor istorice tipărite în volumele omagiale. Era necesar ca o serie de materiale de primă importanţă, publicate risipit şi ocazional, să fie accesibile, sub o formă sistematizată, cercetătorilor. După o muncă intensă de depistare, materialul a fost strîns şi redactat.

Bibliografia cuprinde două părţi. Prima prezintă lista volumelor omagiale pe ţări în ordine alfabetică, a ţărilor europene. Fiecare listă este împărţită în două secţii : a) volume omagiale ce conţin lucrări care tratează subiecte diferite şi b) volume omagiale ale căror lucrări tratează toate acelaşi subiect (un personaj sau un eveniment, un institut sau o societate ştiinţifică). Partea a doua cuprinde articolele din volumele omagiale aşezate conform unei clasificări făcută la începutul acestei părţi. Lucrarea se încheie cu un indice al persoanelor, evenimentelor istorice, al institutiilor şi societăţilor ştiinţifice şi cu un indice al autorilor care au colaborat la volumele omagiale.

T. S.

BÜCHERKUNDE ZUR WELTGESCHICHTE VOM UNTERGANGE DES RÖMISCHEN WELTREICHES BIS ZUR GEGENWART. Bearbeitet von G. Franz. München, R. Oldenburg Verlag, 1956, 544 p.

Volumul a fost redactat prin colaborarea mai multor specialişti, fără să reuşească a da celor interesaţi o bibliografie selectivă alcătuită cu răspundere ştiinţifică.

Capitolul bibliografic privind Romînia, semnat de G. Stadtmüller, care aparţine centrului de la München (Südostforschungen), menţionează lucrări şi autori fără valoare ştiinţifică, net reacţionari sau chiar fascişti ca : M. Kremnitz, *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, 4 vol. 1894—1900 ; P. Linderberg, *König Karl von Rumänien* ; E. Walhe, *Carmen Sylva*, 1933 ; D. Sturdza, *La succession au trône de la Roumanie* ; D. Sturdza, *Le dix mai*, Buc., 1887 ; C. Z. Codreanu, *Die eiserne Garde*, 1939. În schimb, revistele : „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", „Balcania", „Studii", nici nu se menţionează. *Istoria Romînilor* a lui N. Iorga este semnalată ca avînd şase volume, pe cînd în realitate are zece. *Documentele privind istoria Romîniei* nu sînt citate pe cele trei secţii : Transilvania, Moldova şi Ţara Romînească şi se dau ca apărute şase volume. Nici o menţiune în legătură cu documentele despre războiul de la 1877. Lucrări de erudiţie ca acea a lui I. Bogdan, Sîrbu, despre politica externă a lui Matei Basarab (deşi scrisă în limba germană) sînt inexistente.

Desigur că 30 de titluri sînt insuficiente într-o bibliografie universală pentru a orienta pe cititori ; ele dovedesc că întocmirea culegerii este vădit tendenţioasă.

T. S.

BIOGRAPHISCHES WÖRTERBUCH ZUR DEUTSCHEN GESCHICHTE von *Hellmuth Rössler* und *Günther Franz* unter Mitarbeit von *Willy Hoppe.*

München, Verlag von R. Oldenburg, 1953, XLVIII + 966 p.

Acest dicţionar bibliografic are drept scop să servească la o orientare şi o informare rapidă în sectorul istoriei Germaniei. Dicţionarul propriu-zis este precedat de trei indici : a) un indice cronologic al biografiilor, b) un indice al funcţiilor diferitelor personagii, şi c) un altul al provinciilor şi personagiilor care au

activat în cadrul acestora. Fiecare biografie este însoţită de o scurtă notă bibliografică. Autorii şi-au limitat biografiile, oprindu-se la anul 1933.

T. S.

PIER FAUSTO PALUMBO, *Bibliografia storica internazionale, 1940—1947*. Con una introduzione sullo stato degli studi storici durante e dopo la seconda guerra mondiale.
Roma, Le edizioni del Lavoro, 1950, LXIII + 241 p.

Autorul ne prezintă o bibliografie selectivă a lucrărilor de istorie apărute în cursul celui de-al doilea război mondial. Ea este precedată de o amplă introducere în care se arată transformările suferite în acest răstimp de diferitele şcoli istorice. Bibliografia conţine şi o serie de articole din diferite reviste. Supusă unor sondagii se constată că ea dă într-adevăr tot ce a apărut mai esenţial în cei şase ani.

T. S.

PRIMA SESIUNE ŞTIINŢIFICĂ DE BIBLIOGIE ŞI DOCUMENTARE.
Biblioteca Academiei R.P.R.,354 p.

Rezultatele cercetărilor de bibliologe din ţara noastră sînt puse la îndemîna specialiştilor şi a altor oameni interesaţi în problemele ştiinţifice, prin cîteva publicaţii de valoare cum sînt : „Studii şi cercetări de bibliologie" apărut în 1955, nr. 2 apărut în 1957 şi *Prima sesiune ştiinţifică de bibliologie şi documentare*. Aceasta din urmă cuprinde lucrările celor două secţii de bibliografie şi documentare, biblioteconomie şi istoria cărţii, prezentate pentru prima oară în sesiune, dintre care facem cunoscute cîteva cititorilor noştri.

Numeroase comunicări sînt de strictă specialitate, referindu-se la sublinierea deficienţelor sistemului de clasificare zecimală, la indicarea unor metode perfecţionate, la introducerea mecanizării etc.

În cadrul acestei secţii, găsim articolul lui Ion Crişan despre „Contribuţii bibliografice la cunoaşterea traducerilor în limba romînă din opera lui Marx şi Engels", în care autorul face analiza lucrărilor traduse la noi pînă în ajunul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie.

George Baiculescu, în articolul „Despre organizarea bibliografiei naţionale retrospective romîneşti", după ce aminteşte încercările pe care cercetătorii romîni le-au făcut de-a lungul anilor pentru întocmirea bibliografiei romîneşti vechi, încheiată în 1944, reliefează necesitatea continuării acestei lucrări în vederea alcătuirii unei bibliografii romîneşti moderne. Academia R.P.R. a reluat firul acestei tradiţii şi lucrează la organizarea instrumentelor de orientare în domeniul cărţii romîneşti, necesare în dezvoltarea cercetărilor respective.

Despre alcătuirea unei bibliografii istorice a Romîniei pentru secolul XIX, relevăm articolul semnat de Paul Simionescu. Această lucrare, în curs de alcătuire la Institutul de istorie, va prezenta materialul necesar documentării ştiinţifice pe tărîmul istoriei patriei noastre, realizînd un repertoriu bibliografic de izvoare moderne şi contemporane privitoare la istoria Romîniei în secolul XIX. Autorul face apoi o scurtă privire retrospectivă asupra celor mai importante lucrări bibliografice cu caracter general. „Bibliografia istorică a Romîniei pentru secolul XIX" va reprezenta o valoroasă sursă de informaţii bibliografice pentru cunoaşterea faptelor istorice, sociale, economice şi culturale din secolul al XIX-lea.

Din capitolul intitulat „Istoria cărţii" facem cunoscut articolul „Începutul tipografiei în Ţara Romînească', semnat de P. P. Panaitescu, în care autorul încearcă să elucideze problema — pusă în comunicarea lui V. Molin — în legătură cu locul unde au fost tipărite cărţile liturgice slave, Liturghierul, Octoihul şi Evangheliarul lucrate de Macarie, patronate de domnii Radul cel Mare, Vlad cel Tînăr şi Neagoe Basarab. P. P. Panaitescu, combătîndu-l pe V. Molin, susţine ca probabilă teza tipăririi în ţară a celor trei cărţi amintite, şi nu la Veneţia.

T. Sotirescu aduce o interesantă contribuţie prin prezentarea unor însemnări ale domnului Nicolae Mavrocordat făcute pe o ediţie a „Principelui" lui N. Machiavelli, ediţie păstrată printre puţinele volume ale „Bibliotecii Mavrocordaţilor".

Cărţile scrise în limba maghiară, dintre sec. XVI—XVII, de la Biblioteca Universităţii din Cluj, sînt prezentate la Maya Kertcsz. Tipăriturile ardelene, lucrate în cea mai mare parte la Cluj, se împart în două categorii : opere cu caracter religios şi cu caracter laic. Autoarea reliefează pe cele mai importante dintre ele, subliniind valoarea lor culturală.

Problema tipăriturilor ardelene din veacul al XVI-lea o tratează şi Ştefan Semlyén, vorbind despre cărţile din Biblioteca Academiei, filiala Cluj.

Volumul se încheie cu capitolul „Istoria Bibliotecilor", în care găsim articole intere-

sante, ca cel semnat de V. Cîndea, privitoare la organizarea, istoricul și importanța bibliotecilor din diferite orașe ale țării.

Ana Ioachim

KUKULES FEDON: **Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός** [Viața și civilizația bizantinilor], vol. I, fasc. 2, Atena, 1948, 292 p. +2 pl.; vol. II, fasc. 1, Atena, 1948, 248 p. +2 pl.; vol. II, fasc. 2, Atena, 1948, 240 p. +5 pl.; vol. III, Atena, 1949, 404 p. + 7pl.; vol. IV, Atena, 1951, .500 p. + 19 pl.; vol. V, Atena, 1952, 467 p. + 12 pl.; vol. V supliment, Atena, 1952, 118 p.

Fedon Kukules, profesor la Universitatea din Atena, decedat în 1955, a publicat în limba greacă, în colecția Institutului francez de la Atena, o monumentală operă despre viața și civilizația bizantinilor în mai multe volume.

Prof. F. Kukules, cunoscut istoricilor prin numeroasele și valoroasele sale lucrări publicate în revistele de specialitate și mai ales în revista „Ἐπετηρὶς ἑταίρειας βυζαντινῶν σπουδῶν", ", a reușit să pună la dispoziția cercetătorilor un bogat și variat material referitor la viața și civilizația bizantinilor.

Opera lui Kukules interesează firește și pe istoricii romîni, date fiind legăturile multilaterale ale țărilor romîne cu Bizanțul. Spațiul unei prezentări nu ne permite să ne extindem prea mult, de aceea vom căuta să arătăm foarte pe scurt conținutul celor cinci volume în șapte fascicule.

În vol. I, autorul se ocupă de poezii și cîntece de dragoste, de nuntă și de horă, de bocete, proverbe și ghicitori, superstiții și vrăjitorii. Tot aici tratează și despre astrologie, oracole, necromanții, magie, stafii etc. Autorul se ocupă de sărbătorile religioase, precum și de serbările sociale : zile de naștere și onomastice și cele populare : calende, 1 martie etc. Apoi e vorba de diferite serbări legate de persoana împăratului : urcarea pe tron, căsătoria, încoronarea, primirea suveranilor sau a principilor străini etc.

În volum găsim un bogat material despre asistența socială la bizantini, care se dădea în primul rînd de cetățenii mai înstăriți și apoi de autoritățile conducătoare ale orașelor și mai ales de cler. Tot aici autorul se ocupă și de așezămintele de binefacere, ca spitale, aziluri etc. Ultimul capitol este consacrat meșteșugarilor și micului comerț.

În vol. II, fasc. 2, autorul se ocupă, între altele, de îmbrăcămintea, de mobilele și vasele din casele bizantine.

În vol. III, Kukules, după ce face istoricul hipodromului din Constantinopol, se ocupă de jocurile atletice, de spectacolele populare etc. Tot în acest volum el tratează despre bîlciuri și se oprește mai mult asupra acelui din Salonic pe care îl găsește atestat încă din secolul al XII-lea. La acest bîlci se expuneau și se vindeau mărfuri aduse nu numai din interiorul țării, ci și de peste hotare, din Italia, Spania Egipt, Moesia, Pont. Bîlciul era frecventat de numeroși vizitatori greci, celți, italieni, sciți, iliri.

Volumul IV tratează despre ceremoniile ce aveau loc atît la cetățenii bizantini, cît și la curtea imperială, la diferite ocazii : nașteri, botezuri, căsătorii, moarte, îngropare etc. Autorul trece apoi la descrierea locuințelor bizantinilor și arată cum se clădeau, ce materiale se întrebuințau etc.

Într-un alt capitol prof. Kukules se ocupă de străzile din orașele bizantine ; arată cum erau pavate, cine îngrijea de buna lor stare, ce denumiri aveau, ce canalizare exista etc.

În ultimul capitol, e vorba de băi care erau de trei feluri : publice, particulare și mănăstirești ; se arată unde se clădeau, cum se încălzeau și se luminau, care erau orele de funcționare, ce taxe se plăteau etc.

În volumul V în capitolul despre agricultură, autorul arată cum se stabileau hotărniciile, cum se făcea măsurătoarea pămîntului, care erau uneltele pentru lucrarea pămîntului, cum se făcea semănatul, seceratul și treieratul și care erau plantele de cultură etc.

Într-un alt capitol e vorba de creșterea vitelor (oi, capre), de bolile și combaterea lor ; de modul cum se făcea pescuitul, despre viața marinarilor și în special de vasele de comerț. Se dau amănunte cum se fabricau aceste vase, ce materiale se întrebuințau, care era capacitatea lor și cum se măsura și ce echipaj aveau.

Volumul se încheie cu un capitol referitor la vînat.

Volumul V, supliment, cuprinde numeroase probe prin care se arată că multe din datini și obiceiuri, fapte istorice, superstiții etc. din trecut sînt astăzi arătate printr-un simplu proverb sau dicton popular în greaca modernă.

Fiecare volum se încheie cu indici de cuvinte și de nume proprii, care ajută foarte mult la consultarea materialelor publicate.

Bogatul material cuprins în cele cinci volume este extrem de prețios pentru acei care se ocupă cu studierea vieții și civilizației bizantinilor. Răposatul profesor de la Universitatea din Atena a utilizat, pe lîngă scriitorii bizantini, o foarte bogată bibliografie greacă și străină. Istoriografia greacă s-a îmbogățit cu o operă din cele mai valoroase, dintre cele care au apărut în ultimele decenii cu privire la istoria Bizanțului. Lucrarea lui Kukules va fi de un real folos și cercetătorilor romîni.

Nestor Camariano

„REVUE DES ÉTUDES BYZANTINES", XIV, 1956, p. 303.
Institut français d'études byzantines.

Citeva însemnări despre studiile publicate în acest volum, care tratează în genere probleme mărunte.

A. Wenger analizează mai multe catechisme şi homilii inedite ale lui Ioan Chrisostom aflate între manuscrisele bibliotecii mănăstirii Stavronikita de la Athos.

V. Laurent se ocupă de corespondenţa Irenii, soţia despotului Ioan Paleolog, adresată confesorului ei, după părerea autorului hesychastul Ignatie.

J. Darrouzèse face o descriere sumară a fondului de la Patmos — 706. Printre scrisorile aflate, sînt unele de interes istoric scrise de Leon Synades, Nicephor Uranos şi Theodor Daphonates.

R. Guilland publică de mai multă vreme în revistele de specialitate studii despre funcţiuni din complicatul aparat de stat bizantin. În articolul din acest număr se ocupă despre variatele forme de primicieri dintre care cel mai important era cel aulic (*Etudes de titulature byzantine — Les titres auliques réservés aux eunuques. Le primicier*, p. 122—157). La sfirşitul secolului XI apare şi titlul de mare primicier, comandant al corpurilor de auxiliari turci.

R. J. Loenertz aduce unele precizări şi corectări la istoria ducatelor catalane din Grecia pe baza informaţiilor lui Zurita. Concluzia autorului pe marginea corecturilor este că opera lui K. Hopf istoricul dominaţiei latine în Grecia, trebuie cercetată cu precauţie.

V. Grumel stabileşte că „Invectivele împotriva armenilor" atribuie catholicosului Isaac, publicarea în P. G. vol. CXXXII sînt scrise la date diferite şi de autori deosebiţi. Prima invectivă ar fi fost scrisă de un călugăr armean în sec. XII—XIII, iar a doua în sec. XI de un călugăr de la Peribleptos, Euthymie.

Din restul materialului semnalăm ca util buletinul critic, scris de Laurent cu scurte referinte asupra cataloagelor, fondurilor de manuscrise publicate în 1955 şi despre lucrări recente în domeniul paleografiei şi istoriei textelor greceşti.

E. Frances

„BYZANTINOSLAVICA", XVII (1956), fasc. 1 şi 2, p. 402.
Ceskoslovenska Akademia. Ved. Slovansky Ustav.

Cele două volume ale „Byzantinoslavicei" din anul 1956 cuprind studii din cele mai variate domenii ale bizantinologiei. În primul articol, H. Evert Kappesowa (Lotz) analizează frămîntările din interiorul bisericii bizantine după moartea lui Mihail VIII Paleolog. Lichidarea oficială a unionismului a fost, după părerea autoarei, o măsură politică luată de Andronic al II-lea în speranţa că-şi va putea atrage unele simpatii în rîndul populaţiei.

M. Loos (Praga) în „Două contribuţii la istoria paulicienilor", p. 19—57 se ocupă de studiile lui H. Grégoire şi F. Scheidweiler privind izvoarele istoriei paulicienilor. Împotriva părerii lui Grégoire, M. Loos crede că tratatul despre paulicieni a fost scris tot de Petre Sicilianul mai înainte de a fi scris istoria manicheenilor. De asemenea, Loos împotriva părerii lui Grégoire consideră că prima carte împotriva manicheenilor aparţine lui Photie.

R. Guilland (Paris) face o descriere a construcţiilor care compuneau cartierul unde erau cantonate unităţile de gardă imperială în Constantinopol.

Ultimul articol din primul volum este semnat de J. Posvar (Erno), „Elemente bizantine în dreptul morav despre vii", p. 120—124.

Volumul următor cuprinde comunicarea făcută la congresul de bizantinologie de la Istambul din septembrie 1955 de delegata sovietică Z. V. Udalţova (Moscova), „Problemele fundamentale în bizantinologia şi ştiinţa istorică sovietică", p. 195—219.

Principalele probleme care preocupă bizantinologii sovietici sînt: cercetarea particularităţilor feudalismului bizantin în raport cu dezvoltarea societăţii feudale din Europa apuseană şi din Orientul apropiat, studierea condiţiilor de trecere de la sclavagism la orînduirea feudală, rolul slavilor în transformarea imperiului roman de răsărit, relaţiile de producţie în oraşul bizantin din perioada de formare a feudalismului, problema formării proprietăţii feudale şi aservirii producătorului direct, caracterele specifice ale feudalismului bizantin, relaţiile Bizanţului cu ţările slave şi în special cu Rusia kieviană etc.

D. Anghelov (Sofia) se ocupă despre „Unele aspecte ale cuceririi popoarelor balcanice de turci", p. 220—275. Autorul insistă asupra consecinţelor dezastruoase pentru economia întregii Peninsule Balcanice a prădalnicei cuceriri turceşti. Ca urmare a pustiirii unor întregi regiuni, turcii au colonizat Peninsula Balcanică cu populaţie adusă din Asia Mică.

I. Dujčev (Sofia) publică în continuare studiul său despre „Cucerirea turcă şi ocuparea Constantinopolei în literatura slavă contemporană", p. 276—340. Sînt analizate în special povestirile ruse care se ocupă de cucerirea Constantinopolei şi sînt examinate împreju-

rările în care s-a ajuns la formarea concepţiei politice, Moscova, a treia Romă. În continuare autorul se ocupă de operele polone şi cehe privind cuceririle turceşti în Peninsula Balcanică.

B. Leib (Strassbourg) schiţează viaţa ştearsă a împăratului Constantin Ducas.

Numeroase dări de seamă şi un bogat material bibliografic întregesc aceste două volume. Printre acestea se găsesc întotdeauna menţiuni despre lucrările publicate la noi în ţară, cu oarecare contingenţă cu bizantinologia.

E. Frances

LOUIS HALPHEN : *Initiation aux études d'histoire du moyen âge.* Troisième édition, revue, augmentée et mise à jour par. I. Renouard.

Paris, Presses Universitaires de France, 1952, XV + 205 p.

A treia ediţie a acestei lucrări scoasă sub îngrijirea cunoscutului medievist francez Yves Renouard, elev al lui Halphen, cu textul neschimbat, însă cu bibliografia sporită. În această carte mult căutată în Franţa, atît studentul cît şi cercetătorul pot găsi în ea cu uşurinţă indicaţia unor importante instrumente de lucru, monografii etc. Totuşi, după cinci ani de la apariţia acestei ediţii se resimte necesitatea unei repuneri la punct a lucrării, în special în sectorul monografiilor.

T. S.

ADALBERT ERLER : *Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters*, în „Frankfurter Wissenschaftliche Beiträge", Bd. 9.

Frankfurt am Main, Vittoria Klostermann, 1954, 60 p.

Autorul, bazîndu-se pe un bogat material, arată că la portalul de sus al domului din Strassburg aveau loc judecăţi, dovedind că multe dintre bisericile medievale au avut funcţiuni complexe, servind şi ca locaşuri pentru oficierile propriu-zise şi ca locuri de adunare. Grupul plastic ce se găseşte pe acest portal, disputa dintre Ecclesia şi Synagoga simbolizează o dispută cu caracter juridic în faţa judecătorului suprem. După ce analizează partea simbolică a portalului de sud, autorul reconstruieşte pe baza textelor figurative a cronicelor funcţia ce a avut-o această parte a domului.

T. S.

Dr. M. A. HALÉVY (Bucureşti), *Médecins juifs d'origine hispano-portugaise dans les pays roumains*, în „Revue d'histoire de la médecine hébraique", nr. 3, mars, Paris, 1957 (p. 21—30).

Dr. M. A. Halévy, cunoscut pentru lucrările sale în domeniul semitologiei, urmăreşte activitatea unor medici evrei de origine spaniolă care au trăit în ţările romîneşti începînd cu a doua jumătate a veacului al XV-lea.

Printre medicii care se interesează de noi sau care vin din Peninsula Iberică în ţările romîne citează pe Hisday ibn-Saprut din Cordova, semnalat de notarul anonim al regelui maghiar Béla (sec. X), pe celebrul voiajor Banjamin de Tudele, autor al unei lucrări despre aceste relaţii (sec. al XII-lea), pe Isaac-Beg care-l vizitează la 1472 pe Ştefan cel Mare, pe Salomon ben Nathan Askenazy zis Tedeschi care vizitează pe la 1520 pe Sigismund al II-lea la Cracovia şi care face şi un voiaj în Moldova, pe medicul Jacob din serviciul lui Sinan Paşa, pe Salomon ibn-Arroyo, autor de studii variate care trăieşte pe la 1618 la Iaşi etc.

E. Manu

E. D. TAPPE : *Documents concerning Rumania in the Paget Papers*, în „The Slavonic and East European Review", tom. XXXIII, nr. 80, Londra, 1954, p. 201—211.

Cercetînd arhiva lordului Paget, fost amba sador englez la Constantinopol la sfîrşitul secolului al XVII-lea, autorul a descoperit cores pondenţa acestuia şi a secretarului său Schreyer cu C. Brîncoveanu, cu stolnicul C. Cantacuzino şi cu C. Duca domnul Moldovei (p. 201—208). Cele 102 scrisori sînt din pe rioada anilor 1694—1701 şi se referă la nego cierile pentru încheierea şi ratificarea păcii de la Carlovitz (1699).

Din conţinutul lor reiese rolul pe care l-a avut Anglia în încheierea păcii dintre turci şi austrieci, precum şi rolul de intermediari ai domnilor din Ţara Romînească şi Moldova şi al stolnicului C. Cantacuzino.

O altă piesă importantă aflată în aceeaşi arhivă o constituie jurnalul de călătorie al lordului Paget în Ţara Romînească şi Transil vania pe cînd se întorcea la Loudra, venind de la Constantinopol (p. 209—211). Acest jurnal poate fi comparat cu jurnalul lui Ed. Chishull care l-a însoţit şi cu textul cronicei lui Radu Greceanu care descrie vizita lui Paget în Ţara Romînească.

În anexă se dă lista celor 102 scrisori precum şi rezumatul jurnalului de călătorie a lui Paget.

C. Şerban

E. D. TAPPE: *Patrick Simpson. A scottish merchant in the Moldavian potash Trade,* în „The Slavonic and East European Review", tom. XXX, 75, Londra, 1952, p. 494—513.

Autorul prezintă materiale privitoare la activitatea negustorului scoţian Patrick Simpson care a exportat potasă din Moldova în Polonia — la Danzig — şi în Turcia — pentru pieţele din Levant. Documentele din anii 1661—1668 provin din diferite fonduri: Public Record Office, Londra — State Papers —, arhiva personală a maiorului James Hanbury din Hill Rutland, condica lui Winchelsea (Letter Book) şi *Historical Manuscripts commission's*, t. I.

Articolul se ocupă şi cu producerea potasei în Moldova în sec. XVII de către negustorul scoţian Patrick Simpson aflat în tovărăşie cu doi negustori greci: Fragolo Pepano şi Ververi Nemico. Astfel aflăm că se producea potasă, de trei calităţi, în satele: Rahova, Unceşti, Gîrbeşti şi „Schiniasti" lîngă Vaslui (p. 494, 510). În aceste potăsării se investise suma de 30 000 fiorini (p. 496); în 1662 ele produseseră aproape 500 de butoaie de potasă (p. 510). Negustorul scoţian avea hrisov de la Ştefăniţă Lupu domnul Moldovei (1659—1661) pentru a transporta potasă pe Dunăre şi Marea Neagră pentru Smirna. În încheiere se dă lista celor 80 de documente referitoare la această problemă.

Articolul contribuie în largă măsură la cunoaşterea problemei meşteşugului potăsăriei în Moldova în a doua jumătate a sec. XVII.

C. Şerban

STUDII SOVIETICE ŞI ROMÎNEŞTI DESPRE NICOLAE MILESCU LA MOSCOVA, PEKING ŞI BUCUREŞTI

Nicolae Milescu este din nou în centrul atenţiei lumii ştiinţifice Fiind unul dintre cei mai fecunzi călători europeni în Imperiul de Mijloc în secolul al XVII-lea, el aparţine, prin operele sale, sinologiei. În Rusia, Milescu a contribuit la mişcarea culturală din ultimul sfert al secolului său. Atît prin şederea lui îndelungată la Moscova (1671—1708), cît şi prin misiunea diplomatică de ambasador al ţarului la Peking, el se încadrează în istoria rusă.] Prin originea lui, însă, prin contribuţia adusă la literatura romînească (primul traducător integral al Bibliei în romîneşte, primul autor al unei istorii a imperiului otoman în romîneşte — din care cauză poate fi socotit turcolog şi primul orientalist romîn — cel dintîi cercetător al arhivelor istorice romîneşti), el aparţine deopotrivă istoriei poporului romîn. Nu fără temei — în acelaşi timp — şi poporul grec l-a socotit încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ca un fiu al său.

Dată fiind importanţa excepţională a personalităţii lui Nicolae Milescu, volumul 27 al *Marii enciclopedii sovietice*, apărută în 1954, îl citează cu următoarele cuvinte: „erudit şi om de stat moldovean". Face apoi trimiterea la numele *Spafarii*, sub care urma să-i fie dedicat un articol în volumul 40.

Anul trecut, la Moscova, Institutul de studii chineze, împreună cu Arhivele de documente vechi au iniţiat cercetări întinse asupra relaţiilor ruso-chineze din secolele XVII şi XVIII. Una dintre figurile proeminente ale acestor legături fiind şi Nicolae Milescu, i se consacră studii speciale. Astfel, N. I. Timmer, colecţionînd cele 26 de exemplare ale *Descrierii Chinei*, pregăteşte o ediţie definitivă a acestei lucrări. M. I. Cazanin se ocupă cu aflarea izvoarelor care stau la baza aceleeaşi *Descrieri a Chinei*. În sfîrşit, P. E. Scacikov, redactînd o bibliografie chineză urmează să stabilească şi una a operelor lui Nicolae Milescu în limba rusă. La începutul acestui an, 1957, la Peking, un al patrulea colaborator al Institutului de studii chineze, L. I. Dumin, lucra în aceeaşi direcţie a relaţiilor ruso-chineze.

Nicolae Milescu este cercetat şi de sinologul romîn Gh. I. Constantin, membru al Secţiei de Studii orientale al Institutului de studii istorice şi filologice din R.P.R.

Acesta a dovedit identitatea dintre Ni-ko-lai din izvoarele chineze, Spafalii, din documentele ruseşti şi spătarul Nicolae Milescu. Rezultatul a fost comunicat Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe chineze, căruia i s-a trimis totodată şi versiunea engleză a *Jurnalului de călătorie* şi *Raportul oficial*, redactate de spătar. Institutul de istorie chinez, apreciind valoarea documentară a celor două lucrări ale spătarului, a delegat pe cercetătoarea Chang-Shao ca, în colaborare cu Gh. Constantin, să le publice într-o ediţie chineză.

Ajutat de cunoscutul istoric chinez, acad. prof. How-wai-lu, Gh. I. Constantin a cercetat diverse materiale chineze şi a găsit menţiuni despre Spătarul Nicolae Milescu în două opere redactate pe baza documentelor timpului: *Shuo-fang pei-cheng* [materiale istorice privind graniţele nordice ale Chinei] şi *Ching-shihkau* [istoria dinastiei Ching]. În acelaşi tin

urmărit ce s-a scris de către istoricii chinezi contemporani în legătură cu misiunea ambasadorului de origină romînă.

Investigaţiile făcute de Gh. I. Constantin la Palatul imperial de la Peking, pe care l-a vizitat odinioară şi, apoi, l-a descris Nicolae Milescu, au dus la concluzia că fostul ambasador dovedeşte şi aici un spirit excepţional de observaţie.

Gh. I. Constantin a mai arătat într-un articol — trimis Societăţii de Orientalistică de la Helsinki — , că spătarul a fost primul care a menţionat inscripţiile kirghize vechi de pe cursul superior al fluviului Ienisei. Descifrate la sfîrşitul secolului trecut, aceste inscripţii au dat la iveală o lume despre care numai analele contemporane chineze, ale dinanstiei T'ang (618—907) au vorbit. La prima Conferinţă unională a orientaliştilor din U.R.S.S (4—11 iunie 1957) s-a prezentat o comunicare despre : *Popoarele din Siberia şi China de nord întîlnite de Nicolae Milescu în timpul călătoriei sale în China* (1675), de Gh. Constantin, în care se dovedeşte exactitatea relaţiilor date de Nicolae Milescu privind aşezarea şi specificul popoarelor : tătare, ostiace, kirkize, buriate, mongole, tunguze şi chineze. Pe baza acestor date se poate ridica o hartă etnografică foarte precisă a acelor regiuni asiatice. Într-un studiu : *Drumurile prin Transbaikalia cunoscute ori explorate de Nicolae Milescu* - care va apărea în primul număr din „Studia Orientalia", editată de sus-menţionata Secţie de studii orientale — acelaşi autor a restabilit documentar căile care legau Siberia de China în jurul anului 1675. Un alt articol — scris pentru universitatea din Shanghai — se ocupă cu drumul care trece prin Mongolia din sud-estul Siberiei (de la Selengirsk) spre Peking, direct prin Pustiul Gobi (pe la Kalgan), parcurs pentru prima dată de Ivan Porşennikov în 1674 — pentru care singura sursă istorică este tocmai Nicolae Milescu. O ediţie, în englezeşte, a istoriei imperiului otoman scrisă de spătar în 1655, pe cînd se afla în Moldova, va arăta contribuţia lui la studiile turceşti europene.

În măsura în care, atît la noi în ţară, cît şi în Uniunea Sovietică, în R.P. Chineză şi în Europa, operele marelui nostru compatriot vor fi cunoscute şi cercetate în mod ştiinţific, se va dovedi că Nicolae Milescu a fost un spirit enciclopedic, un om de ştiinţă pozitiv, cu cunoştinţe vaste în multe domenii. Încetăţenindu-se în toată lumea numele lui, vom putea alătura marilor erudiţi ai lumii din a doua jumătate a sec. al XVII-lea şi pe ilustrul romîn.

Gh. C.

GINO LUZATTO : *Per una storia economica d'Italia.*

Progressi e lacune, Bari, 1957, 109 p.

Volumul cuprinde cîteva conferinţe din domeniul istoriei economice italiene. Prima, intitulată „economişti istorici sau istorici economişti", tratează o problemă cu caracter istoriografic şi metodologic. Vechea dispută ce s-a iscat în sînul şcoalei economice germane începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea a pus problema dacă istoria economică trebuie tratată de economişti sau de istorici. Părerea autorului este că istoria economică trebuie să-şi menţină autonomia ei ca disciplină istorică în studiul evoluţiei societăţilor.

În a doua conferinţă, intitulată „Istoria agriculturii italiene în evul mediu timpuriu", Luzatto constată, printre altele, că atenţia cercetătorilor s-a concentrat cu precădere asupra comerţului dintre secolele XI—XVI. Istoria agricolă a acestor secole a fost studiată mai mult sub aspectul juridic, partea tehnică economico-socială rămînînd în umbră.

A treia conferinţă tratează despre oraşele şi lumea agrară în perioada comunelor. Răstimpul dintre sec. XII—XVI o împarte în trei subperioade : 1. naşterea oraşelor şi apariţia comunelor medievale ; 2. triumful burgheziei, şi 3. perioada statelor absolutiste.

Altă conferinţă este dedicată primelor secole ale epocii moderne. Se constată că în urma unor studii cu caracter monografic, ideea unei decadenţe economice a Italiei în sec. al XVI-lea este încetul cu încetul abandonată. Problema perioadei agrare tratate este poate şi mai sumar cunoscută decît în epocile precedente. Arhivele care conţin uriaşe cantităţi de materiale nu au fost totuşi cît de puţin cercetate, şi autorul propune studierea acestora. Există mult material tipărit ca rapoarte, anuare, buletine, acte parlamentare, o bogată corespondenţă ministerială, care fiind cercetate, pot da informaţii din cele mai preţioase.

Din lectura volumului care se încheie cu o substanţială bibliografie, rezultă o disproporţie între studiul comerţului şi acela al activităţii agricole şi al tuturor formelor ce se leagă de acest aspect.

T. S.

NICCOLO RODOLICO, *I Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio.*

Firenze, G. Sansoni Editore, 1945, 248 p.

Cu toate că au trecut 12 ani de la apariţia acestei lucrări ţinem totuşi s-o semnalăm cititorilor, datorită importanţei ei.

Formarea, în cadrul atelierelor de prelucrare a lînei, a unor asociaţii de lucrători, lupta pentru dreptul de asociaţii care în evul mediu era considerată ca o crimă, revendicarea participării la viaţa politică, conflictele (între lucrători şi marii negustori, lupta Ciompilor şi sfîrşitul ei, alcătuieşte ţesătura acestei cercetări.

Este de relevat stilul cald şi marea simpatie a autorului faţă de aceşti lucrători care în speranţa unei vieţi mai bune nu au pregetat — într-o epocă cînd răscoala era un sacrilegiu — să ia armele şi să lupte pentru revendicările lor.

T. S.

ZAMFIR ARBURE : *Opere alese.*

Editura pedagogică de stat a R.S.S. Moldoveneşti, „Şcoala sovietică", Chişinău, 1957, 423 p.

Volumul cuprinde următoarele scrieri ale lui Zamfir Arbure : *Temniţă şi exil*, *În exil*, *Amintiri de familie despre Puşkin* şi *Biografia lui Nicolae Zubcu-Codreanu.*

Zamfir Arbure este unul din cei mai discutaţi participanţi ai mişcării revoluţionare ruse, care şi-a găsit adăpost şi a murit pe meleagurile ţării noastre. Faţă de starea mai mult decît încurcată a materialului biografic despre dînsul, sarcina de a-l prezenta într-o introducere la acest volum de amintiri revoluţionare a fost grea. Un mediu schimbător din diferite ţări şi oameni aproape anacronici, ori camuflaţi conspirativ, învăluie nebulos existenţa autorului acelor amintiri.

Sarcina complicată de a scrie o introducere la acest volum de *Opere alese* a revenit redactorului Alexandru Kidel, care cu toate acestea s-a descurcat în mod onorabil şi a reuşit să dea, pentru cititor unele ştiri de bază despre activitatea furtunoasă, revoluţionară a lui Zamfir Arbure, în anii 1860—1870 cînd acesta a luptat pentru eliberarea poporului în Rusia ţaristă. În continuare, A. S. Kidel a urmărit viaţa lui Arbure în Romînia, unde acesta a întreţinut raporturi cu fruntaşii progresişti : dr. Russel, Nicolae Zubcu-Codreanu, C. Dobrogeanu-Gherea, revoluţionarul democrat bulgar Hristo Botev şi alţii. Totodată scoate în evidenţă rolul pe care l-a avut Arbure în viaţa „potemkiniştilor" din 1905, în Romînia.

A. S. Kidel este un bun cunoscător al trecutului relaţiilor moldo-ruse, al istoriei Republicii Moldoveneşti şi al bibliografiei istorice a acestei republici. De altfel, în 1936 el a publicat prima bibliografie a scrierilor lui Zamfir Arbure (numele său adevărat este Ralli).

A . S. Kidel recunoaşte (p. 23) că amintirile ruseşti ale lui Arbure sînt redate într-un stil mai greoi, documentar. Totuşi dintr-o notă autografă a lui Arbure ce s-a păstrat pe volumul în care sînt şi amintirile sale despre anarhistul Bakunin (1909) în biblioteca lui N. Iorga, constatăm că chiar aceste amintiri ruseşti mai documentate au revoltat pe revoluţionarul emigrant M. P. Sajin. De asemenea, Kidel subliniază că Arbure a folosit în „Amintirile" sale diverse publicaţii revoluţionare, reproducînd „în cartea sa pasajele cele mai pregnante, cele mai grăitoare, unde sună graiul viu, plastic, concret" (p. 25).

În linii mari, arătînd contrazicerile şi scăderile lui Arbure, Alex. Kidel a ştiut să dea mai mult decît o simplă introducere la un volum redactat. Alegerea fragmentelor de amintiri în volumul de faţă e fericită. Nu se poate contesta nici valoarea memorialistică a multor pagini, precum nici talentul literar de care dă dovadă Arbure în zugrăvirea luptei dîrze şi pline de sacrificii a revoluţionarilor ruşi.

G. Bezviconi

G. BARBU : *Viaţa şi opera doctorului Carol Davila.*

Bucureşti, Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii, 1957, 57 p.

Monografia lui Carol Davila — un rezumat al unei lucrări mai mari, ce se află sub tipar — evocă una din figurile dominante ale vieţii medicale romîneşti din secolul trecut. Cariera lui Davila este urmărită încă din tinereţe, dar accentul se pune pe activitatea desfăşurată de el în Romînia. Sînt evocate necontenitele străduinţe ale organizatorului vieţii sanitare romîneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Autorul a ştiut să sublinieze rolul jucat de Davila în procesul de creare a învăţămîntului medical şi în organizarea serviciilor sanitare militar şi civil. Totodată, prin evocarea participării sale active — în calitate de conducător de ambulanţă sau de şef al serviciului sanitar-militar — în războiul Franţei din 1870 şi în acela de neatîrnare al Romîniei din 1877, autorul a ştiut să scoată în relief energica figură de luptător a lui Carol Davila. De asemenea, nu uită să arate greutăţile întîmpinate de acesta, datorită guvernanţilor vremii, subliniindu-se eforturile deosebite prin care el a izbutit să înfrîngă toate piedicile.

Sînt de semnalat şi două lipsuri ale lucrării. Din pricina introducerii în text a unor lungi paranteze, firul roşu al biografiei este cîteodată întrerupt. Pe de altă parte, însăşi expu-

nerea vieţii şi operei lui Davila nu este totdeauna deplin închegată, dînd uneori impresia unor fragmente de viaţă sudate artificial. Desigur că la aceste lipsuri a contribuit şi spaţiul grafic atribuit lucrării; bănuim că în monografia dezvoltată a dr-lui Davila aceste deficienţe nu se vor mai întîlni.

Cu rezerva formulată, lucrarea scrisă viu şi atrăgător şi întemeiată pe numeroase materiale inedite sau necunoscute cercetătorilor anteriori, aduce o serioasă contribuţie la studiul istoriei medicinei romîneşti.

D. B.

Dr. SAMUIL IZSÁK: *Nicolae Kretzulescu, iniţiatorul învăţămîntului medical romînesc,* Bucureşti, Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii, 1957, 65 p.

Lucrarea este o scurtă monografie consacrată activităţii lui Nicolae Kretzulescu. Ea depăşeşte — atît prin întindere, cît şi prin aparat critic — nivelul unei conferinţe S.R.S.C.

După o scurtă privire generală asupra situaţiei sanitare şi a medicinei din Principate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, autorul evocă viaţa lui Kretzulescu. Nu se aminteşte nimic despre studiile lui înainte de plecarea sa în străinătate. În schimb, se prezintă interesanta legătură a viitorului doctor cu socialistul utopic Fourier şi se evocă viaţa studenţească de la Paris a lui Kretzulescu. Lipsa unei scurte analize a conţinutului tezei de doctorat din 1839 este de regretat.

Revenirea lui Kretzulescu în ţară şi începutul activităţii sale medicale şi profesionale, el fiind creatorul învăţămîntului medical muntean — este cercetată — într-un capitol — pînă în preajma anului 1848. Participarea lui Kretzulescu la revoluţia munteană constituie subiectul unui alt capitol. Activitatea lui politică este prezentată, apoi, schematic pînă în 1854. De aici încolo, cariera politică a iniţiatorului învăţămîntului medical romînesc este slab şi sporadic urmărită.

Un ultim capitol analizează activitatea social-culturală a lui Kretzulescu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: înfăptuirile în domeniul organizării sanitare şi a învăţămîntului medical. Se subliniază rolul deosebit jucat de Kretzulescu la înfiinţarea Facultăţii de Medicină şi se amintesc celelalte realizări ale sale. Studiul scoate în relief necontenita legătură pe care Kretzulescu a păstrat-o cu viaţa medicală şi sanitară, a ţării. Interesant este detaliul referitor la spitalul întemeiat de Kretzulescu în 1877—1878. Continuînd iniţiativa din 1843 — cînd tipărise „Manualul de anatomie descriptivă" — Kretzulescu editează în anii 1878—1887 vasta lucrare „Anatomia descriptivă". Totodată, el este un animator al vieţii culturale, datorindu-i-se în bună măsură crearea societăţii Ateneului Romîn şi înfiinţarea Societăţii Academice proiectate de el încă din 1864. Aprecierile din încheiere ale autorului sînt în general juste. Lucrarea reuşeşte să ne dea pe deplin imaginea lungii şi fructuoasei activităţi sociale, sanitaro-medicale şi culturale a lui Kretzulescu. Nu în aceeaşi măsură ne lămureşte însă asupra activităţii sale politice. Desigur, nu acesta a fost ţelul autorului, dar la Kretzulescu politica se împleteşte prea strîns cu restul activităţii sale, pentru a putea fi neglijată. Tonul laudativ prin care sînt just apreciate acţiunile lui Kretzulescu străine politicii, nu putea desigur să fie folosit şi în acest domeniu, unde iniţiatorul învăţămîntului medical romînesc a avut evidente lipsuri. Aceasta explică reţinerea autorului, dar n-o scuză. Adevărul trebuie privit în faţă şi lipsurile unei personalităţi trebuie să fie relevate cu acelaşi curaj ca şi meritele sale; mai ales că Nicolae Kretzulescu s-a găsit în prima perioadă a vieţii sale pe poziţii politice progresiste (legătura cu Fourier, participarea la revoluţie etc.). Cu această rezervă, lucrarea doctorului Izsák merită aprecieri pozitive. Este o bună lucrare de popularizare.

Dan Berindei

D. CIUREA: *Ştiri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botanistului Iulius Edel (1835).* În „Studii şi cercetări ştiinţifice", seria III (Ştiinţe sociale), Academia R.P.R., Filiala Iaşi, anul 1955, nr. 1—2, p. 55—61.

Cercetătorul ieşean D. Ciurea ne prezintă, sumar, jurnalul pe care botanistul austriac Iulius Edel îl scrie în vara anului 1835, în urma unei călătorii de studii pe plaiurile moldovene, ca răspuns unei invitaţii făcute de Societatea Medicilor şi Naturaliştilor din Iaşi.

În călătoria sa, de la Iaşi la Brăila şi de la Focşani la Fălticeni, savantul studiază fauna, dar mai ales flora Moldovei, aşa cum era şi este de aşteptat la un botanist. Jurnalul lui Edel, scris în limba germană, rămas încă inedit, cuprinde importante date istorice, dar mai ales etnografice privind Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cercetătorul ieşean ne arată în lucrarea sa nu numai aprecierile lui Edel asupra unor stări şi fapte din Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ci şi a altor călători ca: Bois de Comte, Cochelet, Anatolie Demidov, Charles Guébhard, Ruggiero Bosc-

vich, A Wolf etc., aprecieri pe care le compară cu acelea ale lui Edel, ceea ce înlesnește mult înțelegerea problemei. Dar aceste comparații, uneori, cum este cazul la p. 59, nu reușesc, încît trebuie să depui noi eforturi pentru a observa dacă afirmația este a lui Edel, sau a altui călător.

Deși D. Ciurea menționează că jurnalul lui Edel are multe episoade privind meleagurile moldovene, nu ni se prezintă nici unul. Ne-ar fi interesat unele afirmații ale lui Edel asupra vieții sociale. Autorul ne dă numai un singur citat din Edel, cînd acesta descrie viața la Odobești.

Opera savantului Edel este o prețioasă completare a celor patru volume de *Istoria Romînilor prin călători* a lui Nicolae Iorga.

D. Ionescu

ERNST NIEKISCH : *Das Reich der niederen Dämonen.*

Hamburg, Rohwolt Verlag, 1953, 312 p.

Memorialistica, în mare măsură, a falsificat istoria celui de al III-lea Reich, căutînd să demonstreze că la început încercările naziștilor au avut un rol pozitiv, acela de a zmulge Germania din haosul economic și de a-i reface prestigiul extern. Lucrarea lui Niekisch intenționează și reușește să distrugă acest mit.

Manuscrisul lucrării autorului (vechi militant comunist) a căzut în mîinile Gestapoului. În 1936, Niekisch a fost condamnat la închisoare pe viață. Eliberat după prăbușirea Germaniei hitleriste, el și-a regăsit manuscrisul chiar în arhivele Gestapoului.

Autorul arată cum a fost posibilă recrutarea elementelor de șoc naziste din rîndurile șomerilor, care a fost rolul trupelor S.A. și S.S., face portretele conducătorilor naziști, analizînd fără cruțare întregul sistem pe care se baza statul și arătînd că toate acestea duceau la o inevitabilă catastrofă.

T. S.

PAUL SCHMIDT : *Statist auf diplomatischer Bühne 1923—1945.*

Erlebnisse, Bonn, 1954, 619 p.

Paul Schmidt a ocupat timp de 22 de ani postul de șef al interpreților de la Wilhelmstrasse și înzestrat cu un viu spirit de observație ne-a lăsat rezultatul constatărilor sale. Multe din mărturiile autorului capătă prestigiul documentului. El a asistat după primul război mondial, la mai toate marile conferințe europene : Haga, Londra, Locarno, Geneva etc. și redă multe discuții interesante dintre marii oameni de stat de atunci. O dată cu venirea la putere a naziștilor, autorul rămîne în mod permanent la Wilhelmstrasse, în calitate de interpret, fără să mai participe la conferințele din străinătate. Politica de concesii din partea puterilor occidentale față de Germania apare în memoriile lui Schmidt în toată amploarea ei.

T. S.

REZULTATELE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.

Moscova, 1957, 640 p.

Nu de mult a apărut la Moscova traducerea culegerii de articole „*Bilanz des zweiten Weltkrieges*" (Hamburg, 1953). Articolele sînt scrise de oameni care au avut funcții de răspundere în vremea lui Hitler, printre care și generali, ca : Guderian, Kesselring, Manteuffel etc., iar problemele tratate înglobează întreaga perioadă a războiului, începînd cu „Soldatul german" și ajungînd pînă la „Sfîrșitul pe pămîntul german".

Articolele se caracterizează printr-o mare diversitate a temelor. Iată numai cîteva din titluri : „Războiul din bazinul Mării Mediterane", „Războiul de partizani", „Războiul submarin", „Aviația germană", „Serviciul de spionaj și contraspionaj", „Inflorirea și decăderea științei germane în perioada celui de-al doilea război", „Economia de război și industria de război", „Femeile germane și războiul" etc.

Lucrarea prezintă un interes deosebit pentru cititorii și istoricii perioadei respective. În primul rînd, ea este importantă pentru studierea istoriei celui de-al doilea război mondial, cuprinzînd unele date și considerațiuni interesante făcute chiar de foști generali hitleriști. În al doilea rînd, ea atrage atenția cititorului prin *interpretarea* dată acestui război și cauzelor care au dus la pierderea lui de către Germania. În sfîrșit, în al treilea rînd, lucrarea trădează prin ea însăși intențiile revanșarde ale cercurilor conducătoare din Germania Occidentală, fapt pentru care, după cum se spune în prefața ediției sovietice, „foarte posibil ea va deveni cartea de căpătîi a revanșarzilor vest-germani".

Atît articolul introductiv cît și concluziile scrise de generalul Manteuffel lasă să se înțeleagă clar scopul real al lucrării, acela de a abate atenția cititorului de la adevăratele cauze ale înfrîngerii Germaniei și a-l îndemna

să creadă că, înlăturîndu-se greşelile săvîrşite, într-un viitor război Germania va merge sigur la victorie.

Autorii, în tendinţa de a micşora importanţa frontului din răsărit, denaturează faptele istorice. Ei se străduiesc să-l convingă pe cititor că Germania a pierdut şi primul şi al doilea război din cauză că de fiecare dată nu s-a preocupat de o alianţă cu America, sau cel puţin nu şi-a asigurat neutralitatea Statelor Unite. Şi aici concluzia nu poate fi decît că într-un al treilea război, Germania găsindu-se alături de Statele Unite rezultatul va fi altfel decît pînă acum.

În articolul introductiv, nesemnat, dar după părerea exprimată în prefaţă, scris de Manteuffel se face apologia uniunii ţărilor europene, uniune în care ar putea fi primită şi Rusia, dacă va... lichida cu bolşevismul!

Autorul care semnează şi articolul de încheiere se vede nevoit să recunoască că „unul dintre rezultatele acestui război este mărirea colosală a forţei şi influenţei Uniunii Sovietice" (p. 608) unde „ se cultivă... credinţa în progres" (p. 609). Din aceasta însă, generalul în loc să tragă o concluzie rezonabilă, se vede ameninţat şi atrage atenţia Americii că „ea trebuie să folosească toată forţa... pentru a fi în stare să-şi îndeplinească sarcina" (p. 609), care ar consta după părerea autorului în distrugerea lagărului socialist.

Unele articole sînt scrise de criminali de război notorii şi nu este de mirare de aceea că în articolul „Al doilea război mondial şi dreptul" se încearcă să se justifice crimele fasciste care, chipurile, ar fi fost determinate de războiul de partizani.

Interesante din punct de vedere informativ sînt articolele care privesc situaţia internă a Germaniei, ca: organizarea armatei, a producţiei ş.a.

Toate acestea însă sînt scrise de pe poziţia revanşardului german. De aceea articolele, oricît s-ar strădui autorii să expună obiectiv şi cu competenţă datele respective, ajung la concluzia belicoasă că armata germană va mai avea un cuvînt de spus. De aici caracterul de apologie a militarismului german pe care îl capătă întreaga culegere.

Lucrarea a fost tradusă şi publicată la Moscova şi ea merită să fie cunoscută de cititorii din lagărul socialist pentru că, pe de o parte, prezintă unele materiale interesante în legătură cu cel de-al doilea război mondial, iar pe de altă parte — ceea ce este mai important — arată intenţiile agresive ale revanşarzilor vest-germani.

N. C.

CRONICĂ

Cu ocazia celei de-a 40-a aniversări a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, în zilele de 29—30 octombrie 1957 a avut loc Sesiunea ştiinţifică festivă organizată de Academia Republicii Populare Romîne, cu participarea Institutelor de ştiinţe sociale ale Academiei R.P.R., a Institutului de istorie a partidului şi a Institutului de ştiinţe sociale de pe lîngă C.C. al P.M.R.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. C. I. Parhon, preşedinte de onoare al Academiei R.P.R.; au urmat apoi conferinţele:

Acad. Traian Săvulescu, preşedintele Academiei R.P.R., despre *„Puterea creatoare a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie"*;

M. Gh. Bujor, *„Participarea batalioanelor revoluţionare romîneşti la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie"*;

Acad. C. Daicoviciu, *„Dezvoltarea ştiinţei istorice contemporane pe baza învăţăturii marxist-leniniste"*;

Acad. P. Constantinescu-Iaşi, *„Însemnătatea Revoluţiei Socialiste din Octombrie pentru istoria Romîniei"*;

Acad. V. Malinschi, *„Situaţia economică a Romîniei în anii avîntului revoluţionar (1917—1922)"*;

Acad. M. Roller, *„Avîntul revoluţionar al maselor populare din Romînia în anii 1917—1921. Crearea Partidului Comunist Romîn"*;

Acad. G. Oprescu, *„Revoluţia din Octombrie şi dezvoltarea artelor în R.P.R."*;

T. Bugnariu, membru corespondent al Acad. R.P.R., *„Influenţa Revoluţiei Socialiste din Octombrie asupra gîndirii sociale din Romînia"*;

M. Mănescu, membru corespondent al Acad. R.P.R., *„Puterea economică a sistemului socialist mondial"*;

Acad. A. Joja, *„Valabilitatea universală a experienţei sovietice în construirea socialismului"*;

Acad. A. Oţetea, *„Politica externă a Uniunii Sovietice în slujba păcii"*;

Acad. C. Ionescu-Gulian, *„Revoluţia din Octombrie şi umanismul socialist"*;

Acad. Şt. Nicolau, *„Importanţa ştiinţelor medicale sovietice pentru dezvoltarea ştiinţelor medicale în R.P.R.*;

Acad. M. Ralea, *„Influenţa psihologiei sovietice asupra dezvoltării psihologiei ştiinţifice în R.P.R."*;

Acad. S. Stoilov, *„Influenţa ştiinţei sovietice asupra dezvoltării matematicii din Romînia"*;

Acad. I. S. Gheorghiu, *„Influenţa ştiinţei sovietice asupra dezvoltării tehnicii în R.P.R."*;

Acad. M. Beniuc, „*Rolul literaturii sovietice în dezvoltarea literaturii universale și a literaturii romîne*".

Cuvîntul de închidere a fost rostit de Acad. I. Iordan.

Cu același prilej, în zilele de 31 octombrie — 1 noiembrie a avut loc Sesiunea științifică de comunicări, organizată de către Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Institutul de istorie al Academiei R.P.R. și Institutul de științe sociale de pe lîngă C.C. al P.M.R.

S-au ținut următoarele comunicări:

Eliza Campus, „*Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Europa*";

Nicolae Copoiu, „*Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești internaționale*";

G-ral C. Dumitrescu și Col. E. Bantea; „*Situația pe frontul romîn în anul 1917. Lupta revoluționară a armatei ruse pe frontul romîn în anul 1917 și influența ei asupra armatei romîne*";

Janeta Benditer, „*Politica contrarevoluționară a guvernului burghezo-moșieresc romîn după armistițiul de la Focșani (1917)*";

Ilie Grămadă, „*Influența Revoluției din Octombrie asupra stării de spirit a populației din Moldova*";

V. Cheresteșiu, „*Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania*";

I. Kovaci, „*Mișcări țărănești în Transilvania în toamna anului 1918*";

Gheorghe Unc, „*Lupta clasei muncitoare din Romînia pentru apărarea Rusiei Sovietice în cea de-a doua campanie a intervenționiștilor imperialiști (iunie 1919—ianuarie 1920)*";

Maya Kertesz, „*Caracterul și activitatea sfaturilor din Transilvania în octombrie 1918—martie 1919*";

S. Știrbu, „*Situația revoluționară din București în noiembrie 1918*";

A. Roman, „*Caracterul luptelor greviste din Romînia în anul 1919 pînă la începutul anului 1920*";

N. Fotino, T. Lungu, S. Columbeanu, „*Mișcările țărănești în anii 1917—1922*";

Titu Georgescu, „*Din activitatea unor organizații de masă pentru pace și prietenie cu U.R.S.S. 1932—1934*";

Teodor Necșa, „*Manevrele politicianiste ale partidelor politice burgheze în anii 1919—1922*";

Vasile Liveanu, „*Lupta ideologică la primul Congres al P.C.R. (1921)*".

Comunicări ținute la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

În ultimul semestru al anului 1957 s-au ținut în plenarele Institutului de istorie al Academiei R.P.R., din București, următoarele comunicări:

„Deposedarea clăcașilor de loturile lor (1859—1864)", de Gh. Georgescu-Buzău;

„I. P. Liprandi despre răscoala din 1821", de S. Vianu. Comunicările au fost urmate de discuții.

Oaspeți de peste hotare

În cadrul manifestărilor culturale organizate de Institutul de studii romîno-sovietic al Academiei R.P.R. și de Societatea pentru răspîndirea științei și culturii, a avut loc conferința prof. *I. S. Grossul*, președintele Filialei Academiei de științe a U.R.S.S., din R.S.S. Moldove-

nească, despre „Lupta oamenilor muncii din R.S.S. Moldovenească pentru puterea sovietică". Conferința a fost ținută în ziua de 22 octombrie a.c. în aula Bibliotecii Centrale Universitare, iar în ziua de 23 octombrie, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

*

În ziua de 20 octombrie, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. a conferențiat prof. dr. *Helmuth Steker*, de la Universitatea Humbold din Republica Democrată Germană, despre „Începuturile politicii coloniale ale Germaniei".

Institutul de istorie al Academiei R.P.R., în cursul lunilor noiembrie și decembrie, a mai primit vizitele următorilor istorici străini : *Pataky Jan* (Republica Cehoslovacă), *Agnes Varkonyi* (Republica Populară Ungară), *Kirila Karateodorova* (Republica Bulgaria) și *Sigmund Mlinarski* (Republica Populară Polonă).

Călătorii de studii în străinătate.

În luna octombrie a.c. a avut loc la Praga o consfătuire a revistei „Byzantinoslavica" cu cititorii. Din partea Academiei R.P.R. au luat parte B. T. Cîmpina, director adjunct al Institutului de istorie al Academiei R.P.R., din București, și Al. Elian, șef de sector la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. (București).

A. I.

Comemorarea lui Iosif Vulcan la Oradea

Din inițiativa filialei locale a Societății de științe istorice și filologice, s-au comemorat, în luna septembrie 1957, 50 de ani de la moartea lui Iosif Vulcan.

Cu acest prilej s-a subliniat, în cadrul Sesiunii științifice a filialei, contribuția progresistă a operei lui Iosif Vulcan, s-au recitat cîteva din vechile sale poezii și s-au jucat de către artiștii locali, la festivalul ce a avut loc la Teatrul de stat, unele fragmente din piesele sale scrise în secolul trecut.

Casa în care și-a trăit Iosif Vulcan ultimii ani ai vieții a fost transformată într-un muzeu memorial, strada din vecinătatea ei poartă astăzi numele său, una din școlile din Oradea și o librărie se vor numi „Iosif Vulcan", iar în curînd se va ridica în acest oraș și un monument al neuitatului luptător pentru libertatea și progresul poporului romîn.

Societatea de științe istorice și filologice, Filiala Oradea, va tipări la rîndul său un volum comemorativ „Iosif Vulcan", în care viața și activitatea acestuia vor fi înfățișate în mod amplu și concludent.

V. N.

Din activitatea în domeniul studiilor orientale

În cursul acestui an au avut loc trei evenimente mari pentru cercetătorii în domeniul orientalisticii : Conferința unională a orientaliștilor sovietici, întrunită la Tașkent, Cel de-al 24-lea congres internațional al orientaliștilor de la München și Cea de-a 10-a conferință de studii sinologice care s-a ținut la Marburg.

La *Conferința unională de la Tașkent*, ținută între 4 și 11 iunie, au participat 1500 de oameni de știință. Nu ne vom ocupa în prezenta cronică de această conferință, deoarece tov.Mihai Guboglu i-a consacrat o dare de seamă amănunțită publicată în nr. 5/1957 al revistei „Studii".

Cel de-al 24-lea congres internațional al orientaliștilor a avut loc între 27 august și 4 septembrie 1957, la München. Au participat în total 1500 de delegați, reprezentînd majoritatea

ţărilor lumii. Uniunea Sovietică a trimis o delegaţie compusă din 23 de învăţaţi, condusă de prof. B. G. Gafurov. Din ţările de democraţie populară au participat delegaţi unguri, polonezi, cehoslovaci, germani. Din partea ţărilor asiatice amintim prezenţa învăţaţilor din Iran, Afganistan, Turcia, Indonezia, Ceylon, Siria şi alte ţări arabe, iar din Africa, a unor delegaţi din Egipt.

În cele 14 secţii constituite ale congresului, au fost citite şi dezbătute 450 de comunicări. Comunicările, în număr de 17, ale membrilor delegaţiei sovietice au ridicat probleme importante, punînd accentul pe relaţiile social-economice. În multe probleme, care provocau discuţii contradictorii, punctul de vedere al savanţilor sovietici era susţinut de delegaţii ţărilor Orientului. Importantă şi rodnică a fost contribuţia savanţilor din Iran, Turcia, Ceylon, Afganistan şi din ţările arabe, în legătură cu studiul culturii lor naţionale.

Delegaţia sovietică a stabilit legături ştiinţifice cu toate ţările Occidentului, prin delegaţiile din S.U.A., Anglia, Franţa, Italia, Germania occidentală şi altele. Doi delegaţi sovietici au vorbit la postul de radio din Frankfurt a/M, despre studiile orientale sovietice. În ultima şedinţă a congresului a fost aprobată propunerea delegaţiei sovietice, ca cel de-al 25-lea Congres internaţional să se ţină în anul 1960, la Leningrad.

Cea de-a zecea conferinţă internaţională a sinologilor de la Marburg a avut loc între 5 şi 12 septembrie 1957. La această conferinţă au participat 160 de delegaţi din 16 ţări, care au prezentat douăzeci de comunicări, dintre care opt privind istoria chineză, patru literatura, patru arta, trei istoria culturii şi una lingvistica chineză. Din ţările socialiste au prezentat comunicări orientaliştii sovietici R. V. Viatkin, V. N. Nikiforov, Sv. Markova, Elv. I. Berezkina, precum şi prof. Jaroslav Prousek din Praga. Întrucît nu a putut participa personal un delegat din R.P.R., au fost citite, în zilele de 7 şi 11 septembrie 1957, două comunicări trimise Biroului conferinţei de sinologul romîn, membru al secţiei noastre, Gh. Constantin, intitulate : „Legăturile dintre chinezi şi vechii kirghizi în lumina inscripţiilor de la Ienisei" şi „Nicolae Milescu, sursă principală a studiilor sinologice pentru perioada între 1675 şi 1700".

Principalii interesaţi la această conferinţă, sinologii din R. P. Chineză, nu au putut participa.

Următoarea conferinţă, cea de-a 11-a, va avea loc la Veneţia, în 1958.

Vizita orientalistului ceh dr. Iosef Blascovič

În ziua de 26 septembrie 1957, membrii Secţiei de studii orientale a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R. s-au întîlnit cu prof. dr. Iosef Blascovič, turcolog din Praga, membru al Societăţii orientaliştilor (Orientalni Ostav), care a făcut o prezentare a organizării studiilor orientale în Cehoslovacia. Apoi, a subliniat că în urma vizitelor pe care le-a făcut în centrele cele mai importante de la noi, locuite de populaţia musulmană (Dobrogea, Babadag, Constanţa), la bibliotecile din Transilvania şi la Arhivele statului din Capitală, a constatat că în ţara noastră există un imens şi important material de lucru (sute de mii de documente turceşti) de mare importanţă istorică şi lingvistică, care oferă un teren prielnic dezvoltării studiilor orientale.

Intîlnirea delegaţiei culturale iraniene cu orientaliştii romîni

În ziua de 8 octombrie 1957, delegaţia culturală iraniană, care ne-a vizitat ţara în toamna acestui an, s-a întreţinut la Institutul de istorie cu un grup de orientalişti romîni. Delegaţia era compusă din prof. univ. Lotfali Suratgar, decanul Facultăţii de litere din Şiraz, dr. Abou Razani,

director general în Ministerul Învățămîntului, Mohamed Ali Mani, director în același minister și prof. Ali Mohamed Misaq, de la Conservatorul din Teheran.

Delegației iraniene i-au fost prezentate realizările de pînă acum, ca și proiectele de viitor ale orientaliștilor noștri, în vederea stabilirii unui contact mai strîns cu savanții Orientului. În răspunsul său, dr. Lotfali Suratgar a asigurat că dorința delegației culturale iraniene este de a se ajunge la un contact cultural mai strîns cu aceia care se interesează de limba și istoria Iranului.

În ziua de 14 octombrie, a avut loc la Casa ziariștilor o „Seară de cultură iraniană", în cadrul căreia membrii delegației au prezentat o serie de aspecte din viața culturală a țării lor.

Vl. Bănățeanu

Din activitatea Asociației slaviștilor din R.P.R.

Hotărîtă să-și sporească activitatea legată de sarcinile pe care și le-a asumat, Asociația slaviștilor din R.P.R. a deschis, la începutul lunii noiembrie, seria comunicărilor științifice, care se țin lunar și sînt urmate de discuții. În legătură cu aceasta, merită să fie amintit faptul că prima comunicare a fost ținută de tovarășul dr. Rudo Brtan, profesor și critic literar din Slovacia, aflat în vizită în țara noastră, care a vorbit despre „*Importanța scriitorilor Pavel Josef Safarik și Jan Kollar pentru literaturile slave*".

Acesteia i-a urmat comunicarea „*Relațiile moldo-polone din secolul al XVI-lea și problema Chiliei*", de P. P. Panaitescu.

În ziua de 6 decembrie, acad. prof. Emil Petrovici a ținut o comunicare intitulată „*Sinarmonismul silabic în slavă și romînă*", iar la 19 decembrie, Anton Balotă a vorbit despre „*Genetica și tehnica epicii orale sîrbe*".

Asociația a trimis la tipar un volum de aproximativ 350 de pagini, cu 19 studii de slavistică romînească. Sînt contribuții din domeniul limbii, istoriei, literaturii și folclorului pe linia relațiilor romîno-slave. Volumul apare în limba rusă și franceză și e închinat celui de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, care va avea loc la Moscova în cursul acestui an.

Un număr de 12 persoane din rîndurile asociației noastre și-au anunțat participarea la cel de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor. Cum congresul se va ține în primele zile ale lunii septembrie, comunicările delegaților romîni vor fi tipărite într-un volum special în limba rusă sau în alte limbi slave.

Întrucît biroul congresului a formulat o serie întreagă de „întrebări" în domeniul slavisticii, la care specialiștii pot răspunde pe scurt — în cel mult cinci pagini — patru membri ai asociației noastre colaborează cu 7 „răspunsuri", care vor apărea la Moscova, într-un volum special. Astfel, acad. Emil Petrovici colaborează cu trei răspunsuri, Anton Balotă cu două, iar Traian Ionescu-Nișcov și Damian Bogdan cu cîte un răspuns.

Paralel cu această activitate în vederea congresului, Asociația slaviștilor pregătește, în momentul de față, materialul pentru primul număr al revistei, ce urmează să apară în prima jumătate a anului viitor. Acest periodic urmărește să oglindească activitatea membrilor săi, să țină legătura cu cercurile științifice de specialitate de peste hotare, să atragă cadrele tinere și să formeze astfel o școală a slavisticii romînești. Adăugăm că chiar de la primul număr al revistei noastre colaborează specialiști din U.R.S.S. și din țările de democrație populară.

Potrivit planului de muncă pe anul în curs, asociația a organizat un colectiv de patru cercetători, care lucrează deja la alcătuirea unei bibliografii analitice a slavisticii romînești (lucrări scrise de romîni sau de străini, în care e vorba de relații romîno-slave).

Tr. I. Nișcov

A doua Sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.

În ziua de 9 decembrie 1957 a avut loc cea de-a doua sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R., ca o sinteză a eforturilor depuse în cursul acestui an.

Comunicările de la sesiune au demonstrat că cercetătorii din provincie, profesori, arhiviști, muzeologi — datorită condițiilor create de regimul democrat popular în scopul dezvoltării științei — au pășit pe un drum nou în cercetarea evenimentelor istorice.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat pe trei secții. La Secția de istorie au fost prezentate opt comunicări:

1. *„Manifestări ale luptei de clasă în orașul și județul Botoșani între anii 1900 și 1944"*, de D. Munteanu, Botoșani.
2. *„Aspecte din lupta metalurgiștilor și turnătorilor din Valea Nadragului între anii 1918—1926"*, de Dan Popescu, Lugoj.
3. *„O fabrică de sticlă în Caraș, la începutul secolului al XVIII-lea"*, de Virgil Birou, Timișoara.
4. *„Contribuții la cunoașterea relațiilor economice dintre Brașov și Moldova în secolul al XVIII-lea"*, de C. A. Stoide, Orașul Stalin.
5. *„Despre anul revoluționar 1848 în orașul și județul Buzău"*, de Ovidiu Bădină.
6. *„Răscoala din 1907 în Prahova"* de C. Boncu, Ploiești.
7. *„Răscoala din 1907 în Botoșani"*, de I. D. Marin, Botoșani.
8. *„Dezvoltarea industriei în Mediaș între anii 1918—1944"*, de N. Drăgan, Mediaș.

La discuții au participat tovarășii: Ion Ionașcu, Gh. Georgescu-Buzău, Victor Cheresteșiu, I. Șendrulescu, Petre Drăgoescu, (director general în Ministerul Învățămîntului și Culturii), N. Dinculescu (Craiova), Radu Gioglovan (Tîrgoviște), Aurel Tinta (Timișoara), Mircea Georgescu (Tîrgoviște), Ovidiu Bădină, Virgil Birou (Timișoara), Gh. Untaru (Focșani), Vlad Spoială (Oradea) și alții.

Acad. A. Oțetea și conf. univ. Vasile Maciu, care au prezidat ședințele, au arătat în concluzii, atît părțile valoroase, cît și unele deficiențe ale comunicărilor.

La secția de studii orientale, s-au prezentat de asemenea opt comunicări:

1. *„Originea veche turcă a numelui Dobrogii"*, de Maria Alexandrescu-Dersca.
2. *„Importanța materialelor orientale din R.P.R. pentru cercetările istorice și filologice"*, de Mihail Guboglu.
3. *„Probleme și aspecte etnografice ale Uniunilor din deșertul Djungariei"*, de Tancred Bănățeanu.
4. *„Cauzele eșecului misiunii spătarului Milescu în China"*, de Gh. Constantin.
5. *„Probleme cu privire la compunerea epopeii lui Gilgamesh"*, de Aram Frenkian.
6. *„Un manuscris tibetan din țara noastră"*, de Sergiu Al. George.
7. *„Un manuscris din* C o d i f i c a r e a l e g i l o r *al scriitorului medieval armean M. Gosh"*, de D. Ghijirighian.
8. *„Un călător orientalist din secolul al XIX-lea originar din Moldova"*, de M. Halevy.

Ședințele au fost prezidate de Mihail Guboglu și Vlad Bănățeanu. După comunicări au urmat discuții.

N. A.

STUDII
REVISTĂ DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC
Anul X, 1957

EDITORIALE

STUDII ȘI REFERATE

RECENZII ŞI PREZENTĂRI

BIBLIOGRAFIE

STUDII

ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ

Год X, 1957

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

ДОКУМЕНТЫ

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

STUDII

REVUE D'HISTOIRE

INDEX ALPHABÉTIQUE
Xe ANNÉE, 1957

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 8
BUCUREȘTI

Com. 1762

Lei 6.—